

51833

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ve SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

Fuat ŞANCI

DARENDE VE ÇEVRESİNDE TÜRK - İSLAM ESERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

51833

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

ERZURUM - 1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM VE KÜLTÜR
BAKANLIĞI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	V
RESİM LİSTESİ	VI
PLAN VE ÇİZİM LİSTESİ.....	XI
A. PLAN LİSTESİ.....	XI
B. ÇİZİM LİSTESİ.....	XII
I G İ R İ Ş.....	1
A. DARENDE'NİN COĞRAFI DURUMU.....	2
B. DARENDE'NİN TARİHÇESİ.....	2
II K A T A L O G.....	9
A. K A Z A M E R K E Z İ N D E.....	10
BULUNAN YAPILAR.....	10
1. Camiler.....	10
ULU CAMİİ.....	11
DANA BEY MESCİDİ.....	14
ŞEYH HAMİD-İ VELİ CAMİİ.....	16
ÇARŞI CAMİİ*.....	23
ABİDİN PAŞA (HACI MÜŞRİF) CAMİİ*.....	26
CEBECİZADE CAMİİ.....	29
SADR-I A'ZAM MEHMED PAŞA KÜLLİYESİ.....	31
İBRAHİM PAŞA CAMİİ.....	34
HACI MEVLÜD CAMİİ.....	38
HACILAR KIRMIZIBAYIR CAMİİ.....	41
MESİRE CAMİİ*.....	44
ÇAVUŞOĞLU CAMİİ.....	47
2. Türbeler.....	50
HÜSEYİN PAŞA TÜRBESİ.....	51
YUSUF PAŞA TÜRBESİ.....	53
HASAN PAŞA TÜRBESİ.....	54
3. Hamamlar.....	56
HÜSEYİN PAŞA HAMAMI.....	57
GUSULHANE.....	62
4. Bedesten.....	64
YUSUF PAŞA BEDESTENİ.....	65
5. Köprüler.....	67
NADİR KÖPRÜSÜ.....	68
ABİDİN PAŞA KÖPRÜSÜ.....	69
UZUNOK KÖPRÜSÜ*.....	70
KÖPRÜGÖZÜ KÖPRÜSÜ.....	72
6. Evler.....	73
GERMİTERLİOĞLU KONAĞI.....	74
HACI ALİ AKKAYMAK BAĞEVİ.....	79
7. Kale.....	81
B. KAZA MERKEZİ.....	84
DIŞINDAKİ YAPILAR.....	84
GÜRPINAR MEHMED PAŞA CAMİİ*.....	85
ŞEYH AHMED CAMİİ.....	87
YUKARI ULUPINAR CAMİİ.....	89
IRMAKLI KÖYÜ CAMİİ.....	91
YENİCE ORTA MAHALLE CAMİİ.....	93
MEDİŞEYH TÜRBESİ.....	97

ABDURRAHMAN PAŞA ÇEŞMESİ.....	99
ÇARŞIİÇİ ÇEŞMESİ.....	101
III. SADECE KAYNAKLARDA.....	102
ADI GEÇEN.....	102
YAPILAR.....	102
A. Camiler.....	102
B. Zaviyeler.....	107
C. Medreseler.....	110
D. Diğer Yapılar.....	114
1.) Sıbyan Mektepleri.....	115
2-) Hanlar.....	115
3.) Hamamlar.....	116
4.) Türbeler.....	117
IV. DEĞERLENDİRME VE.....	118
KARŞILAŞTIRMA.....	118
S O N U Ç.....	135
BİBLOĞRAFYA.....	137
ÖZGEÇMİŞ.....	143
EK - 1.....	144
Ek - 2.....	145
Ek - 3.....	146

ÖZET

Darende ve çevresinde Türk İslam Eserleri konulu tezimiz de görünen bölgenin coğrafi konumunun tarih içerisinde ticari ve askeri yönden çok önemli bir yere sahip olduğudur. Güney-kuzey doğrultusunda uzanan kervan yolu üzerine tespit etmiş olduğumuz menzil hanlarından (Yeniköy, Günpınar Mehmed Paşa, Ayvalı) da anlaşıldığı üzere Darende ve çevresi Akdenizi Karadenize bağlayan merkezi bir yerleşim yeri konumunda olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Güneyden kuzeye, doğudan batıya ulaşan yolların kesiştiği bir bölge olması sebebiyle Danişmendliler, Selçuklular, İlhanlılar, Eretnalılar, Memlüklüler, Dulkadirli ve Osmanlılar için önemli bir geçit noktası olmuştur. Memlüklülerin Maraş ve Elbistanı Dulkadirliye bırakması, buna karşılık Darende, Divriği ve Malatya konusunda taviz vermemeleri bu coğrafi konumun öneminden kaynaklanmaktadır. Sınır şehri olması sebebiyle sıkça el değiştirmesi zaman içerisinde sık sık tahrip edilmesine ve ardından yeniden yapılanmasına sebep olmuştur. Bu durum Darende'nin 1515 yılında Osmanlıların eline geçmesine kadar sürmüştür, Osmanlı sınırlarının Mısır'a kadar uzanmasından sonra artık bir sınır şehri olma özelliğini kaybetmiş ve bir iç bölge konumuna gelmesi sebebiyle eski önemini kaybetmiştir.

Darende'de mevcut yapıların incelenmesi neticesinde, Darende'nin güneyde gelişen Türk mimarisinin etkisinde kaldığı görülmektedir. Osmanlı idaresine girdikten sonra da güney bölgelerle olan sıkı kültürel ve sosyal ilişkilerin devam ettiği H.1190'lı yıllarda yaptırılan Mehmed Paşa Camiinde açıkça görülmektedir. Süslemelerde ise basit ve sade motifler dışında zengin süslemeleere rastlanmaz. Osmanlı mimarisinin batıda geliştirdiği sanat akımlarından uzak, eski geleneğe bağlı gelenekçi bir anlayış sergilemektedir. Bu gelenekçilik mihraba paralel sahnalı camii planının uygulanması, baldaken türbe formunun türbelerde kullanılmasında görülmektedir.

Darende şehrinin tahrip olmasına sebep olan ve Mesire Camii avlu girişinde bulunan kitabeden anlaşıldığına göre, 1295 yılında meydana gelen bir afet neticesinde Darende şehri terk edilerek Sayfiye adı verilen bölgede yeni yerleşim yerleri kurmuş ve Darende halkı buraya göç etmiştir. Bu döneme kadar olan imar faaliyetlerinin belli ailelerin elinde olduğu ve bunların aynı zamanda yaptırmış oldukları yapılarda prestijlerini korumak gayelerini güttükleri görülmektedir. Ancak, şehrin tahrip olmasından sonra bölge halkının dini, sosyal ve eğitime yönelik ihtiyaçlarının giderilmesi zorunluluğu karşısında eski yerleşim yerlerindeki yapıların malzemelerinden istifade ederek ihtiyaçlarını gidermek mecburiyetinde kaldıkları gözlemlenmektedir. Bu dönemde yapılan imar faaliyetlerinde dikkat çeken hususlar

devşirme malzeme yanında, kerpiç malzemenin kullanılmasıdır. Bu durum kısa zamanda en az maliyetle imar faaliyetlerinin tamamlanması zaruretinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde yapılmış olan yapılarda estetik kaygıların güdülmemiş olduğu yapıların sade ve basit görünüşlerinden anlaşılmaktadır.

"Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri" konulu çalışmamızda, 17 Camii, 4 türbe, 1 bedesten, 4 köprü, 1 hamam, 1 gusulhane, 2 çeşme ile 2 ev incelenmiştir.

This study is an "Türk - İslam architecture in Darende" and its environment

ABSTRACT

It is not wrong to say that the geographic location of the geographic location of the region had an importance both on the military and commercial life at the age during the historical period studying caravan series such as Yeniköy , Gürpınar, Mehmet paşa , Ayvalı along the caravan road towards south-north , it is obvious to see that Darende is centre which connects Black sea to Mediterranean sea. As a result of being the cross road from south to north , and East to West. Once it was an important pass-away for both Danismends Seljuk , İlhan , Eretna , Memluk , Dulkadir and Ottomans. Memluks had left Maraş and Elbistan to Dulkadirs but they didn't made any concession about Darende ,Malatya and Divriği as a result of the regions geographic and strategic location.

The region and its buildings destroyed and ruined many times. Because of being harder cities but they were restored . These conditions lasted till 1515. The date it was conquered by the Ottomans.

After it was conquered by the Ottoman, Darende became an inner city. Because Ottomans spreaded till Egypt. Studying on the present buildings , it is obvious to see that the buildings are effected by the Turkish architectural style its easy to that social and cultural relation lasted.

Studying Mehmet paşa mosque (1190) The architecture here is far from the ottomans but closer the regions own that . Its still traditional.

As it was written on the Kitabe at the Mesire mosque Darende city was destroyed after a flood in 1275 and the city was rebuilt at Sayfiye and the people settled those.

In studying those buildings its clear to see that they were built to show the owners prestige in the some time its thought that the remains of the ruined buildings were used to rebuild the building to face the religious and educational necessities.

The buildings which were constructed in the period are far from esthetic. There are simple in the work ,17 Mosque,4 Turb,1 Bedesten,4 Bridge ,1 Turkish Bath,1 Gusulhane,2 Fountain,2 hoses are studied.

Ö N S Ö Z

Türkiye'de, Türk Sanatları hakkında yapılan çalışmaların istenilen seviyeye ulaşmaması ve Türkiye'de henüz Türk Mimari eserlerinin katalogunun tamamlanmamış olması, Türk sanatı ve mimarisi hakkında söylenecek bir çok sözün önünde engel teşkil etmektedir. Yüksek lisans tez çalışmamızda ele aldığımız Darende ve çevresi mimari yapıları daha önce bazı incelemelere konu olmuşsa da bu çalışmalar sınırlı olup, geneli kapsamamaktadır. Çünkü bu bölge üzerinde yapılmış olan çalışmalar, belli dönemler ölçü alınarak yapılmış olduğu için kısmi çalışmalar olmaktan öteye gidememiştir.

Biz ise "Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri" adıyla yaptığımız bu çalışmada Darende ve çevresine ilişkin olarak, yapılmış olan bütün çalışmaları da gözönüne alarak, bölgenin bütün mimari eserlerini tespit ederek bölgedeki yapıların katalogunu çıkarmaya çalıştık.

Tezimiz bir giriş, iki ana bölüm, değerlendirme ve bir sonuçtan meydana gelmiştir. Giriş bölümünde Darende'nin coğrafi konumu ve kısa tarihçesinden bahsedilmekte, iki ana bölümden birincisinde Darende ve çevresine ait yapıların katalogları yer almakta, ikincisinde de kaynaklarda ismi geçtiği halde bugüne ulaşamamış yapılar bir liste halinde sıralanmış olmaktadır. Karşılaştırma ve değerlendirme bölümünde Darende ve çevresinde tespit ettiğimiz mimari eserlerin Türk-İslam mimarisindeki benzerleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmesi yapılmaktadır. Sonuç bölümü yaptığımız çalışmanın kısa bir özeti şeklindedir.

Konu tespitinde ve çalışmanın sağlıklı olarak yürütülebilmesinde engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım sayın hocam Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU Bey'e teşekkür etmeyi bir borç addederim. Ayrıca gerek lisans ve gerekse lisansüstü derslerimizde bize ufuk kazandırmak için hiç bir gayretini esirgemeyen sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ Bey'e de teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmayı hazırlarken, arazi araştırması çalışmalarından itibaren benden yardım ve desteklerini esirgemeyen İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü ve Darende İlahiyat Fakültesinden araştırma görevlisi arkadaşlarımla hepsine teşekkür ederim.

Tezimin yazımında ve tashihinde titiz gayretleriyle beni teşvik eden kıymetli kardeşim Ali Duman Bey'e de ayrıca teşekkür ederim.

Kısaltmalar

A.g.e: Adı Geçen Eser

A.g.m. Adı Geçen Makale

A.g.t: Adı Geçen Tez

Ank: Ankara

Ark: Arkeoloji

A.Ü: Atatürk Üniversitesi

Bl: Bölüm

Ed. Edebiyat

Fak: Fakülte

D.V.Y: Diyanet Vakfi Yayınları

İ. A: İslam Ansiklopedisi

İst: İstanbul

R E S İ M L İ S T E S İ

1. Mesire Camiindeki Ulu Cami Kapısına İşaret Eden Arapça Kitabe
2. Ulu Camiin Eski Resmi (Somuncu Baba Dergisinden)
3. Ulu Camiin Eski Resmi (Somuncu Baba Dergisinden)
4. Ulu Camiin Mesire Camiine Taşınan Kapısı
5. Ulu Camii minaresi
6. Ulu Camii Minaresinden Ayrıntı
7. Dana Bey Mescidi Minaresi
8. Hamid-i Veli Camii Onarım Kitabesi
9. Hamid-i Veli Camii Son Cemaat Mahalli
10. Hamid-i Veli Camiinin Eski Bir Resmi (Somuncu Baba Dergisinden)
11. Hamid-i Veli Camiinin Batı Cephesi
12. Hamid-i Veli Camiinin Penceresinden Ayrıntı
13. Hamid-i Veli Camii Minaresindeki Tarih
14. Hamid-i Veli Camii Minaresinden Ayrıntı
15. Hamid-i Veli Camiinin Minaresi
16. Hamid-i Veli Camiinin Mihrabı
17. Hamid-i Veli Camii Minberi
18. Hamid-i Veli Camiinin Medresesine Ait Hücreler (Somuncu Baba Dergisinden)
19. Çarşı Camii Kuyusuna ait kitabe
20. Çarşı Camii Temel İzleri
21. Çarşı Camii Minaresi
22. Kırmızı Bayır Camiinde Bulunan Abidin Paşaya Ait Kitabe
23. Abidin Paşa Camii Minaresi
24. Abidin Paşa Camii Minaresinden Ayrıntı
25. Cebecizade Camii Kitabesi
26. Cebecizade Camii Son Cemaat Mahalli
27. Cebecizade Camii Genel Görünüş
28. Cebecizade Camii İç Görünüş
29. Cebecizade Camii Mihrabı
30. Mehmet Paşa Külliyesinden Kütüphaneye Ait Kitabesi
31. Mehmet Paşa Külliyesinden Medreseye Ait Kitabe
32. Mehmet Paşa Camii Minaresi
33. Mehmet Paşa Külliyesinin Genel Görünüşü
34. Mehmet Paş Kütüphanesi Kuzey Cephesi

35. Mehmet Paşa Kütüphanesinin Güney-batı Köşeden Görüntüsü
36. İbrahim Paşa Camii Kitabesi
37. İbrahim Paşa Camiindeki Onarım Kitabesi
38. İbrahim Paşa Camiinde Genişletme Kitabesi
39. İbrahim Paşa Camii İç Görünüş
40. İbrahim Paşa Camii Son Cemaat Mahalli
41. İbrahim Paşa Camii Taç Kapısı
42. İbrahim Paşa Camii Mihrabı
43. Hacı Mevlüt Camii Güney Cephesi
44. Hacı Mevlüt Camii Batı Cephesi
45. Hacı Mevlüt Camii Son Cemaat Mahalli
46. Hacı Mevlüt Camisi Taç Tapısı
47. Hacı Mevlüt Camii Mihrabı
48. Hacı Mevlüt Camii Paye Başlığı
49. Kırmızıbayır Camiinden Genel Görünüm
50. Kırmızıbayır Camii İkinci Kitabe
51. Kırmızıbayır Camii Güney Cephesi
52. Kırmızıbayır Camii Doğu Cephesi
53. Kırmızıbayır Camii Taç Kapısı
54. Kırmızıbayır Camii Mihrabtan Ayrıntı
55. Kırmızıbayır Camii Kible Cephesi
56. Mesire Camii İsim Kitabesi
57. Mesire Camii Yapım Kitabesi
58. Mesire Camii Taç Kapısının Avludan Görünüşü
59. Mesire Camii Avlu Giriş Kapısı
60. Mesire Camii Giriş Kapısı
61. Mesire Camii Mihrabı
62. Çavuşoğlu Camii Onarım Kitabesi
63. Çavuşoğlu Camii Son Cemaat Mahalli Duvarındaki Kitabe
64. Çavuşoğlu Camii Son Cemaat Mahalli
65. Çavuşoğlu Camii Taç Kapısı
66. Çavuşoğlu Camii Mihrabı
67. Çavuşoğlu Camii Minberi
68. Hüseyin Paşa Türbesi Baş Ucu Kitabesi
69. Hüseyin Paşa Türbesi Ayak Ucu Kitabesi
70. Hüseyin Paşa ve Yusuf Paşa Türbeleri Genel Görünüşü
71. Hüseyin Paşa Türbesi Orijinal Paye Başlığı

72. Hüseyin Paşa ve Yusuf Paşa Türbeleri Orijinal Taşları
73. Hasan Paşa Türbesi Ayak Ucu Kitabesi
74. Hasan Paşa Türbesi Baş Ucu Kitabesi
75. Hasan Paşa Türbesi Genel Görünüş
76. Hasan Paşa Türbesi Paye Başlığı
77. Hasan Paşa Türbesi Paye Başlığı
78. Hasan Paşa Türbesi Kubbe İçinden görüntü
79. Hüseyin Paşa Hamamı Batı Cephesi
80. Hüseyin Paşa Hamamı Kuzey Cephesi
81. Hüseyin Paşa Hamamı Doğu Cephesi
82. Hüseyin Paşa Hamamı Doğu Cephesindeki Pencereden Ayrıntı
83. Hüseyin Paşa Hamamı Soyunmalık Kısmı
84. Hüseyin Paşa Hamamı Kadınlar Girişi
85. Hüseyin Paşa Hamamı Soyunmalık Kısımındaki Tromp ve Kemerler
86. Hüseyin Paşa Hamamı Soyunmalık Kısımındaki Sekilerin Görüntüsü
87. Hüseyin Paşa Hamamı Soyunmalık Kısımındaki Havuzun Yeri
88. Hüseyin Paşa Hamamı Traşlık ve Tuvaletler Duvar Kalıntıları
89. Hüseyin Paşa Hamamı Ilıklık Kısmı Güney Uçtaki Sekiler
90. Hüseyin Paşa Hamamı Ilıklık Kısmı Kuzey Uçtaki Sekiler
91. Hüseyin Paşa Hamamı Sıcaklık Bölümü Güney Eyvanı
92. Hüseyin Paşa Hamamı Sıcaklık Bölümü Doğu Eyvanı
93. Hüseyin Paşa Hamamına Ait Kurna
94. Hüseyin Paşa Hamamı Cehennemliklerden Bir Görüntü
95. Hüseyin Paşa Hamamı Sıcaklık Kısmı Batı Eyvanı
96. Hüseyin Paşa Hamamı Külhanın Batı Cephesi
97. Hüseyin Paşa Hamamı Külhanın Örtü Sistemi
98. Gusulhane Genel Görünüş
99. Gusulhane İçerden Görünüş
100. Yusuf Paşa Bedesteninden Genel Görünüş
101. Yusuf Paşa Bedesteni Güney Cephesi
102. Yusuf Paşa Bedesteni Doğu Girişi
103. Yusuf Paşa Bedesteni Kuzey Cephesi
104. Yusuf Paşa Bedesteni İçerden Görüntü
105. Nadir Köprüsü Genel Görüntü
106. Nadir Köprüsü Üst Görünüş
107. Nadir Köprüsü Kuzey Cephesi
108. Nadir Köprüsünün Kemerlerindeki Dökülmeler

109. Abidin Paşa Köprüsü Genel Görünüş
110. Abidin Paşa Köprüsünün Kısmen Yıkılmış Kemerinden Bir Görünüş
111. Uzunok Köprüsü Güneyden Görünüş
112. Uzunok Köprüsü Kuzeyden Görünüş
113. Köprüçzü Köprüsü Genel Görünüş
114. Germiterlioğlu Konağı İnşa Kitabesi
115. Germiterlioğlu Konağı Genel Görünüş
116. Germiterlioğlu Konağı Doğu Cepheden Görünüş
117. Germiterlioğlu Konağı Giriş Kapısı
118. Germiterlioğlu Konağı Hizmetçi Odasına Açılan Kapı
119. Germiterlioğlu Konağı Mutfağının Avlu Giriş
120. Germiterlioğlu Konağı Batı Cephesi
121. Germiterlioğlu Konağı Kahveligi
122. Germiterlioğlu Konağı Kuzey Eyvanı
123. Germiterlioğlu Konağı Kandillik
124. Germiterlioğlu Konağı Kandillik
125. Hacı Ali Akkaymak Evi Genel Görünüş
126. Hacı Ali Akkaymak Evi Kış Odası
127. Hacı Ali Akkaymak Evi Koridoru
128. Hacı Ali Akkaymak Evi Yaz Odası
129. Hacı Ali Akkaymak Tavandan Görüntü
130. Hacı Ali Akkaymak Evi Kahveligi
131. Darende Kalesi Kitabesi
132. Darende Kalesi Kapısı
133. Darende Kalesinin Kuzeyindeki Sur Kalıntıları
134. Darende Kalesi Batı Cephesindeki Sur Kalıntıları
135. Günpınar Mehmed Paşa Camii Kitabesi
136. Günpınar Mehmed Paşa Camiindeki 1250 Tarihli Kitabe
137. Günpınar Mehmed Paşa Camii Avlu Kapısı
138. Günpınar Mehmed Paşa Camii Minare Kaidesinden Görünüş
139. Günpınar Mehmed Paşa Camii Minarenin Genel Görünüşü
140. Günpınar Mehmed Paşa Camii Mihrabı
141. Şeyh Ahmet Camii Kitabesi
142. Şeyh Ahmet Camii Genel Görünüş
143. Şeyh Ahmet Camii Ahşap Desteklerinden Görüntü
144. Şeyh Ahmet Camii Mihrabı
145. Ulupınar Camii Genel Görüntüsü

146. Ulupınar Camii Kitabesi
147. Ulupınar Camii Son Cemaat Mahallinden Bir görünüş
148. Ulupınar Camiine Ait Ahşap Destek Başlığı
149. Ulupınar Camii Mihrabı
150. Irmaklı Köyü Camii Kitabesi
151. Yenice Orta Mahalle Camii Kitabesi
152. Yenice Orta Mahalle Camii Son Cemaat Mahalli
153. Yenice Orta Mahalle Camii Mihrabı ve Minberi
154. Yenice Orta Mahalle Camii giriş Süslemeleri ve Tavan
155. Yenice Orta Mahalle Camii Ek Mescidin Eski Girişi
156. Yenice Orta Mahalle Camii Ek Mescidin Eski Mihrab Nişi
157. Yenice Orta Mahalle Camii Ek Mescidin Pencereden Dönüştürülmüş Nişleri
158. Medişeyh Türbesi Girişi
159. Medişeyh Türbesi Kubbesinin Üstten Görünüşü
160. Medişeyh Türbesi Yıkımdan Sonraki Kubbe Görünüşü
161. Medişeyh Türbesi Eski Bir Resmi (Tohma Havzasından)
162. Abdurrahman Paşa Çeşmesi Genel Görünüşü
163. Abdurrahman Paşa Çeşmesi Kitabesi
164. Çarşıiçi Çeşmesi Kitabesi
165. Çarşıiçi Çeşmesi Genel Görünüşü
166. Çarşıiçi Çeşmesi Kemer Ayağı
167. Mehmet Paşa Hanının Bulunduğu Saha ve İzler
168. Ayvalı Hanının Bulunduğu Saha ve İzler
169. Maraş Ulu Camii Mînaresi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)
170. Hatuniye Camii minaresi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)
171. Gazi Antep Alaüddevle Camiinin minaresi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)
172. Haznedarlı Camii Mînaresi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)
173. Üdürgücü Mescidi Portali (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)
174. Taş Medrese Portali (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)
175. Hatuniye Camii Minberi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)
176. Şekerli Cami Giriş Kapı (Fahri Çam)
177. Saraçhane Cami Minberi (Fahri Çam)

PLAN VE ÇİZİM LİSTESİ**A.) Plan Listesi**

1. Ulu Cami Planı
2. Dâna Bey Camii Planı
3. Şeyh Hamid-i Veli Camii Restorasyonu Planı
4. Şeyh Hamid-i Veli Camii Restorasyon Öncesi Planı
5. Çarşı Cami Planı
6. Abidin Paşa Cami Planı
7. Cebecizade Camii Planı
8. Mehmet Paşa Kütübhanesi Planı
9. İbrahim Paşa Camii Planı
10. Hacı Mevlüt Camii Planı
11. Hacılar Kırmızıbayır Camii Planı
12. Mesire Camii Planı
13. Çavuşoğlu Camii Planı
14. A) Hüseyin Paşa, B) Yusuf Paşa Türbeleri Planı
15. Hasan Paşa Türbesi Planı
16. Hüseyin Paşa Hamamı Planı
17. Gusulhane Planı
18. Yusuf Paşa Bedesteni Planı
19. Nadir Köprüsü Planı
20. Abidin Paşa Köprüsü Planı
21. Uzunok Köprüsü Planı
22. Köprügözü Köprüsü Planı
23. Germiterlioğlu Konağı Zemin Kat Planı
24. Germiterlioğlu Konağı I. Kat Planı
25. Hacı Ali Akkaymak Evi Planı
26. Darende Kale Kapısının Planı
27. Günpınar Mehmed Paşa Camii Planı
28. Şeyh Ahmed Camii Planı
29. Yukarı Ulupınar Camii Planı
30. Yenice Orta Mahalle Camii Planı
31. Medişeyh Türbesi Planı

32. Abdurrahman Paşa Çeşmesi Planı
33. Çarşıçı Çeşmesi Planı
34. Erzinceni türbesi Planı
35. Ermenek Ulu Camii Planı
36. Karaman, Arapzade Camii Planı
37. Dikbasan Camii Planı
38. Kahire Alaeddin Bey Camii Planı
39. Malatya Kanlı Künbet Planı
40. Nefise Hatun Künbeti Planı

B.) ÇİZİM LİSTESİ

- 1A/B. Nadir Köprüsü Cephe Çizimleri
2. Abidin Paşa Köprüsü
3. Uzunok Köprüsü
- 4A/B. Köprügözü Köprüsü
5. Abdurrahman Paşa Çeşmesi
6. Çarşıçı Çeşmesi

İ G İ R İ Ş

A. DARENDE' NİN COĞRAFI DURUMU

Darende Doğu Anadolu bölgesinde Malatya iline bağlı bir ilçe merkezidir. Batı'dan Sivas, Güneybatı'dan Kahraman Maraş illeriyle sınırlı olan Darende, Malatya'nın, kuzeyinde Kuluncak, doğusunda da Hekimhan ve güneyinde Akçadağ ilçeleriyle sınır komşusudur. Önemli bir geçit noktasında bulunan Darende, güney-kuzey kervan yolu üzerinde bulunduğu gibi, günümüzde doğunun batıya açıldığı Malatya-Kayseri yolu üzerinde yer alır. Darende, dağlık ve engebeli bir arazi üzerinde kurulu olup, güneyde Kuşkaya tepesi, güneydoğu'da Kepez Dağı, doğu'da Akçababa Dağı, kuzeydoğu'da Leylek Dağı, batıda ise Hezanlı Dağlarıyla çevrilidir. Batıda Sivas topraklarından doğan Hacılar Tohması ve kuzeyde Ayvalı'dan doğan Ayvalı Tohması dağlık arazi ve derin vadilerden geçerek, Mıgdı Ovasında birleşip verimli arazileri sular.

Yerleşim yerleri, Tohma suyunu takip eden vadiler boyunca kurulmuştur. Darende merkezine bağlı mahalleler vadilerde kurulduğu için birbirinden uzak, dağınık bir yerleşim düzeni arzeder.

B. DARENDE' NİN TARİHÇESİ

Darende, tarih içerisinde **Triyandafil** (Otuz Yapraklı Gül), **Tiranda**¹, **Turanta**, **Taranta** adlarıyla anılmıştır. Ancak, şehrin ilk kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir². Bölge tarihinin eskilere dayandığını gösteren bazı kalıntılar bulunmaktadır. Yenice Köyü civarındaki Aslan taşlar mevkiindeki **Aslanlı Kapı**, buranın bir Hitit yerleşim merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Hititlerin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra bölge hakimiyetinin Friglerin eline geçtiğini, Yeşiltaş (İspekçür-Aşağı Palanga) da bulunan kalıntılar göstermektedir³. Daha sonra Roma İmparatorluğu idaresinde bulunan Anadolu, M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğunun Doğu ve Batı diye ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenlik sahasında kalmıştır⁴. M.S. 540 yılında İran Hükümdarı Hüsrev, Bizans topraklarına girmiş, M.S. 542'de Malatya ve çevresini yağmalamıştır. Bizans'ın gönderdiği ordu, Hüsrev'in karşısında duramamış ve 562'de Bizans'ın vergi vermesi şartıyla barış yapılmıştır⁵.

¹ Pars Tuğlacı, Osmanlı Şehirleri, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s.90.

² Besim Darkot, "Malatya", İ.A., İstanbul, 1993, C. II, s. 232.

³ Veli Sevin, "Frigler", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul, 1982, C.II, s. 242.

⁴ Hakkı Dursun Yıldız, "Bizans Tarihi", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul, 1982, C. III, s. 488.

⁵ Hakkı Dursun Yıldız, a.g.m... C. III, s.493.

H.z. Muhammed'in İslam Dini'ni yaymaya başlamasıyla Bizans, İslam Ordularıyla da yüzyüze gelmiştir. H.z. Muhammed zamanında Bizans'a karşı düzenlenen sefer başarılı sonuç vermemiş ancak Halife Ebu Bekir, yalancı peygamber olayını bastırdıktan sonra, Suriye'ye gönderdiği orduyla Yermük'de 634 M. yılında bir zafer kazanmıştır. 635 M.'de Suriye'nin merkezi Dimaşk (Şam) müslümanların eline geçmiş, 636'daki Ecnadin savaşıyla tüm Suriye ve Filistin müslümanlara açılmıştır⁶. Suriye'deki ordugahlardan hareket eden İslam orduları, Doğu Anadolu ve Kayseri çevresini fethetmişlerdir⁷. Malatya'dan başlayan Yukarı Fırat'tan, Akdeniz kıyısında bulunan Tarsus'a kadar uzanan hat üzerinde Avasım denilen kale ve burçlarla takviye edilmiş geçit yerleri bulunuyordu⁸. Bu geçitlerden biri **Daru'l-Hades** adını taşımakta olup, Maraş'tan kuzey istikametindeki **Albusteyn'e** (Elbistan) doğru⁹ uzanan bu yol Darende'den de geçmektedir. Bu bölgeler sahipsiz arazi hükmünde tutulmuş ve buradaki kaleler sürekli el değiştirmiştir¹⁰. Darende ilk olarak müslümanların eline Emevilerin erken dönemlerinde geçmiştir¹¹. VIII. yy'ın ilk çeyreğinde Bizans'taki taht kavgaları Bizans'ı zayıf düşürmüş olup, bu dönemde Emevi Hilafeti en güçlü devrini yaşıyordu. Ayrıca bu dönem içerisinde Erzurum, Darende ve Misis müslümanlar tarafından yeniden ele geçirilmiştir¹².

Anadolu'ya yönelik Türk akınları XI. yy sonlarında başlamıştır. Batı'ya doğru gelişen fetih hareketleri doğrultusunda Anadolu'ya Türklerin yöneldiği dönemlerde Malatya ve çevresi Bizans'a bağlı Likandos Teması denilen bir eyalet halindeydi¹³. Tuğrul Bey'in emirlerinden Emir Dinar başkanlığında, 1058 yıllarında bu eyalete akınların başladığı görülmektedir¹⁴. 1071 Malazgirt zaferini müteakip Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinden **Danişmendli Beyliği** idaresinde bulunan Malatya ve Darende, Anadolu Selçuklu Devleti ile Danişmendliler arasında sürekli bir mücadeleye sahne olmuştur. Nihayet Danişmendli Beyi **Yağubasan**'ın 1164'de vefatını fırsat bilen II.Kılıçarslan, 1165 yılında Danişmendlilerin elinde bulunan Elbistan, Darende, Gedük ve Tohma Suyu yörelerini ele geçirmiştir¹⁵.

Anadolu'da 1243 yılına kadar parlak bir dönem geçiren Anadolu Selçukluları, bu tarihte Köseadağ savaşında Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusuna karşı mağlub oldular. Muiniddin Süleyman Pervane'nin, IV. Kılıçarslan (1257-1265) ve III.

⁶ H. Dursun Yıldız, a.g.m., C. III, s.496.

⁷ H.Dursun Yıldız, a.g.m., C.III, s.498.

⁸ Philip K. Hitti, İslam Tarihi, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul,1989, C.I, s.316.

⁹ P.K.Hitti, a.g.e... C.I, s.317.

¹⁰ P.K. Hitti,a.ge... C.I, s.317.

¹¹ Şemsettin Sami, Kamusu'l-A'lam, İstanbul, 1308, C.III, s.78.

¹² H.D. Yıldız, a.g.m., Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C.III, s.500.

¹³ Yılmaz Öztuna, Türkiye Tarihi, İstanbul, C.II, s.557.

¹⁴ M.Çağatay Uzçay, İlk Müslüman Türk Devletleri, İstanbul, 1965, s.35.

¹⁵ Ali Sevim, Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi, Ankara, 1990, C.I, s.97.

Gıyaseddin Keyhüsrev (1265-1282) adına devlet işlerini yürütmeye başlaması, Anadolu Selçuklularının toparlanmasını sağlamıştır. Mısır Türk sultanı Baybars'ın Ayncalut'da Moğollara karşı kazandığı zaferin ardından 1276'da Anadolu'ya davet edilen Baybars Kayseri'ye kadar ilerlediyse de tekrar Mısır'a dönmüştür. Bunun üzerine Anadolu'ya giren Abakahan, Muiniddin Süleyman Pervane'yi idam ettirmiştir. Bu tarihten 1308 yılına kadar Selçuklu sülalesi, ad olarak var olmakla beraber, yönetim tamamen Moğol genel valileri ve komutanlarının eline geçmiştir¹⁶.

İlhanlı Devletinin kurucusu Hülagu devrinde Anadolu'daki Türkmenlere karşı başlatılan saldırılar sonucu, Türkmenler Anadolu'nun kuzey, güney ve batıdaki uç bölgelerine çekilmişlerdir. Samsun'dan Trabzon'a kadar uzanan dağlık bölgelere çekilmiş olan Türkmenler ile Malatya ve Darende bölgesindeki Suriye Türkmenlerine ağır darbeler vurulmuştur¹⁷.

XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da, Moğolların devamı olan İlhanlılar hüküm sürmeye başladılar. İlhanlı hükümdarı Ebu'sSaid Bahadır Han'ın 1335 tarihinde ölümü üzerine çıkan iç mücadeleler neticesinde otorite boşluğu meydana gelmiştir. İlhanlıların Anadolu valisi Celayirli Şeyh Hasan'a galip gelen Demirtaş oğlu Çobanlı Şeyh Hasan, Eretna Bey'den kendisine tabi olmasını istemiş, Eretna bunu kabul etmeyerek Anadolu'da idareyi ele geçirme yoluna gitmiştir (1338M). Bu esnada Memlûklülerin Besni Naibi, bir baskınla, Darende bölgesine sahip olmuştur¹⁸. Çeşitli siyasi oluşumlardan korkan Eretna, Memlûklülere bağlı bir naib olarak görev yapma isteğini Memlûklü sultanına iletmış ve bu teklifi de kabul edilip, "Memalik-i Rum" naibi olduğuna dair kendisine menşur gönderilmiştir. Besni naibinin aldığı Darende, bu olaydan sonra tekrar Eretna'ya verilmiş olmalıdır ki, Eretna buranın yönetimine kendisine bağlı olan Hadım Mercan Bey'i getirmiştir. Ancak bir müddet sonra Eretna, Hadım Mercan'ı kendi yanına davet etmiş ve Hadım Mercan'ın, bu emri yerine getirerek Darende'yi terk etmiş olmasını fırsat bilen Türkmen Beyleri'nden oluşan bir grub Darende kalesini ele geçirip Dulkadiroğlu Karaca Bey'e teslim etmişlerdir¹⁹. Darende'nin fethi Karaca Bey ve Eretna'nın arasını açmıştır (1339 M.) ve yapılan savaşta, Eretna yenilerek ağır şartlarla bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Eretna 1341'de Melikü'n-Nasır'ın ölümünü müteakip çıkan karışıklıklardan istifade ederek Memlûklü kontrolündeki Darende'yi topraklarına katmıştır²⁰.

¹⁶ H.D.Yıldız, a.g.m... C.III, s.639.

¹⁷ Gregory Ebu'l-Ferec. Ebu'l-Ferec Tarihi. (Çev. Ö.Rıza Doğrul). Ankara, 1987, C. II, s.412; Abdulkadir Yuvalı. "Darende Tarihi (XIV-XV.yy) Somuncu Baba Dergisi, Nisan, 1995, s.21.

¹⁸ A.Sevim, Y.Yücel, a.g.e... C. I. s.342.

¹⁹ Y.Yücel. Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar Eretna Devleti-Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti-Mutalihan ve Erzincan Emirliği. Ankara, 1989, C. II, s.8.

²⁰ Y.Yücel, a.g.e... C. II, s.13-14.

Eretna'nın 1352'de ölümünden sonra yerine oğlu Mehmed Bey geçmiştir²¹. Eğlenceye düşkün olan Mehmed Bey'in devlet işleriyle ilgilenmemesi dolayısıyla ileri gelen emirlerin işbirliği ile tahttan indirilerek yerine İzzeddin ünvanını kullanan Cafer Bey tahta geçirilmiştir (1354 M.)²².

1381 yılında Kadı Burhaneddin'in hakimiyeti ele geçirmesiyle Eretna Devleti son bulmuştur²³. 1382'de Berkuk'un tahta geçmesi ve iç siyasi düzenlemelere girişmesi, Türk Memlûklü ümerası arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Böylece Elbistan valisi Alaeddin Altınboğa isyan ederek Dulkadirli Türkmenleriyle birlikte Memlûklülere bağlı Darende'yi muhasara etmişlerdir, ancak Berkuk'a bağlı emirler tarafından isyan bastırılmıştır²⁴. Bu olayı müteakip Dulkadir oğlu Halil Bey, elindeki toprakları kaybetmiş ve Harput'a yerleşmiş ve komşuları ile iyi ilişkiler kurarak Maraş ve Elbistan üzerine yürümüş, Halep valisi Yelboğan'ın karşı hareketi üzerine geri çekilerek, Darende ve Divriği'yi yağmalamıştır. 1384 yılında Darende'nin Yeniköy civarındaki Aslantaş mevkiinde karşılaşmış olan kuvvetlerden Halil Bey'e bağlı olanlar yenilerek geri çekilmiş, bunun doğal neticesi olarak Darende Memlûklülerin elinde kalmıştır²⁵.

Anadolu'ya yönelik Timur tehdidi karşısında Osmanlılar, Kadı Burhaneddin, Memlûklü ve Altınordu Devletlerinin bir işbirliğine girdiği görülmektedir²⁶. Kadı Burhaneddin'in 1398'de ölümü üzerine, Yıldırım Beyazıt'ın Sivas'ı fethinden sonra, Erzincan üzerine yürüdüğü ve Mutahharten'i itaat altına alıp Malatya, Darende, Divriği ve Besni'yi fethettiği (800 H./1397 M.) kaynaklarda geçmektedir²⁷. Böylece Darende ilk olarak 1397'de Osmanlı egemenliği altına girmiş olup 1402 yılındaki Ankara savaşında Yıldırım'ın Timur karşısında yenilgiye uğraması neticesinde Osmanlıların elinden çıkmıştır. Timur'un Anadolu'yu işgalinden sonra çıkan karışıklıkları fırsat bilen Dulkadir oğlu Nasruddin Mehmed Bey, Darende'yi zaptetmiştir²⁸. Darende'nin Nasruddin Mehmed tarafından zaptına kızan Memlûk Sultanı Şeyhinoğlu İbrahim Bey, Elbistan üzerine yürüyerek burayı almıştır. Durumun vehameti üzerine de Dulkadir oğlu Nasruddin Mehmed Bey Darende'yi tahliye etmek karşılığında ülkesinin kendisine bırakılmasını rica etmiştir. Ancak Darende'yi muhafaza

²¹ Y.Yücel, a.g.e., C. II, s.14-15.

²² Y.Yücel, a.g.e., C. II, s.16.

²³ Y.Yücel, a.g.e., C. II, s.74.

²⁴ Y.Yücel, a.g.e., C. II, s.127.

²⁵ Refet Yinanç, Dulkadirli Beyliği, Ankara, 1989, s. 24-26.

²⁶ Y. Yücel, a.g.e., C. II, s.163.

²⁷ Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihannüma (Neşri Tarihi), Ankara, 1987, C. I, s.335; Hadidi, Tevarih-i Al-i Osman. (1299-1523). (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul, 1991, s.124; Aşıkpaşazade, Aşıkpaşa Oğlu Tarihi, Çev. Nihal Atsız, M.E.B. Yay., İstanbul, 1992, s.65; Anonim, Tevarih-i Al-i Osman, (Neşr. F.İlese, Haz. Nihat Azamat), İstanbul, 1992, s.37.

²⁸ R. Yinanç, a.g.e., s.45; Abdulkadir Yuvalı, "Darende Tarihi (XIV-XV. yy)" Somuncu Baba Dergisi, Yıl:1, S.5, Haziran, 1995, s.26.

eden Dulkadirli İbrahim Bey oğlu Davud Bey, kaleyi tahliye etmeyi şiddetle reddetmişse de, güçlü Memlüklü ordusu karşısında dayanamamış ve Darende'yi boşaltmak zorunda kalmıştır (1417 M.)²⁹.

1421 yılında Memlüklü Sultanı Şeyhu'nun ölümü üzerine yönetimi ele geçiren Tatar'a isyan eden Altınboğa'nın isyanını bastırmak üzere Suriye'ye giden Tatar'a, Dulkadirli Beyi Alaeddin Ali sadakatini bildirmiş, bunun üzerine idarsinde bulunan Maraş'a ilaveten Antep ve Darende, Alaeddin Ali Bey'e verilmiştir. Ancak, Mısır'da Memlüklü tahtına geçen Barsbay Antep ve Darende'yi Alaeddin Ali Bey'den geri alarak kendine bağlanmıştır³⁰.

1468'de Dulkadirli Şeyhsuvar Bey güneyde Memlüklülerle mücadele ederken, kuzeyde kalan Darende'yi de muhasara altında tutmaktaydı³¹. Şehsuvar Bey'in bu saldırılarından ürken Memlüklü Sultanı Kayıtbay, Yaşbeg komutasındaki Memlüklü ordusunu Şehsuvar Bey'in üzerine gönderdi. Daha önce Dulkadirlilerce ele geçirilmiş olan Antep'in düşüp, Memlüklülerin eline geçmesi ve Dulkadirli kuvvetlerinin yenilgiye uğraması neticesinde Şehsuvar Bey Memlüklülere itaatini arz ederek barış teklifinde bulunmuştur (1471 M.). Teklifi kabul eden Yaşbeg, Kazasker Şemseddin b. Aca'yı Şehsuvar'a barış şartlarının görüşmek üzere göndermiş, Memlüklü temsilcisinin, Kozan ve Darende'yi terketmelerini, Şeyhsuvar Bey'den istemesi üzerine bu teklifi kabul etmeyen Şehsuvar Bey, anlaşmaktan vazgeçmiştir³². Şehsuvar Bey'in 1468'de kuşattığı Darende'nin Dulkadirlilerin eline geçtiğini, barış anlaşmasında ileri sürülen şartlardan anlıyoruz. 1472 yılında Yaşbeg'in, Şeyhsuvar üzerine ikinci seferinde tehlikeyi uzaklaştırmak isteyen Şeyhsuvar Bey, Darende'yi terketmeyi va'dettiği de Kayıtbay tarafından bu teklif reddedilmiştir³³. Zamantı Kalesi'ne sığınan Şehsuvar Bey, Osmanlı Devleti'nin de yardım etmemesi üzerine teslim olmak zorunda kalmış ve Babü'z-Zü-veyle'de asılarak katledilmiştir³⁴. Şehsuvar Bey'in ölümünden sonra yerine Şahbudak Bey, ikinci kez Memlüklüler tarafından Dulkadirli tahtına getirilmiştir³⁵. Ancak Osmanlı yönetimi, Dulkadirli ülkesinde nüfuz kurmak için Alâuddevle Bozkurt Bey'i tahta geçirmiştir (1489 M.)³⁶. II. Beyazıd döneminde Osmanlı Memlüklü mücadeleleri Çukurova bölgesinde gerçekleşmektedir. 1490 yılında Alâuddevle Bozkurt Bey'le birlikte hareket eden Memlüklü atabegi Emir Özbek, Memlüklü elçisi

²⁹ R. Yinanç, a.g.e., s.43; Faruk Sümer, Karakoyunlular. Ankara, 1992, s.97.

³⁰ R. Yinanç, a.g.e., s.46.

³¹ R. Yinanç, a.g.e., s.66.

³² R. Yinanç, a.g.e., s.70-71.

³³ R. Yinanç, a.g.e., s.73.

³⁴ R. Yinanç, a.g.e., s.76.

³⁵ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1988, s.173; R. Yinanç, a.g.e., s.76.

³⁶ R. Yinanç, a.g.e., s.79.

Mamay el-Haseki'nin, Osmanlılar tarafından tevkif edilmesi üzerine harekete geçerek Kayseri'yi muhasara etmiş, Niğde, Ereğli, Larende ve Aksaray taraflarını yağmaladıktan sonra Külek'e çekilmiş, ordusuna mensub bir kısım birlikler de Darende'ye sığınmıştır³⁷. 1512'de Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesinden sonra, kardeşler arasında süren mücadelede, kardeşi Sultan Ahmed, 1513'de "Arap Vilayeti"³⁸ denilen Darende'ye sığınmıştır. Bunları destekleyen başka bir kaynakta da Sultan Ahmed'in Malatya ve Darende yöresine kaçtığı belirtilmektedir³⁹. 1515 yılında Sinan Paşa'ya klavuzluk yapan, Şehsuvaroğlu Ali Bey'le, Dulkadirli Beyi Alaüddeve'nin Göksun civarında karşılaşması neticesinde çıkan savaşta Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey yenilerek hayatını kaybetmiş, sahip olduğu topraklar Osmanlı Devletinin hakimiyet sınırları altına girmiş ve Osmanlı Devleti buranın yönetimini kendine bağlılık gösteren Şehsuvaroğlu Ali Bey'e vermiştir⁴⁰. Darende ile birlikte Malatya, Divriği, Minşar, Gömü, Gerger, Besni, Kahta, Rumkale ve Antep kaleleri Osmanlı idaresine geçmiştir⁴¹. Darende, Malatya ve Divriği'nin Mısırlılardan alındığı kaynaklarda belirtilmiştir⁴². Darende kalesinde bulunan ve Kansugavri'ye ait kitabede, buranın Memlûklü egemenliği altında olduğu anlaşılmaktadır.

Yavuz Sultan Selim, yeni fethettiği toprakları beylerbeylik ve onlara bağlı sancaklar halinde teşkilatlandırmıştır. Bu sancaklar; Haleb, Hama, Ayntab, Trablus, Malatya, Humus, Tarsus, Divriği, Birecik, Darende, Kahta, Gerger, Rumkale, Besni, Sis ve Şam'dır⁴³. 1517 tarihli defterde Arap Eyaleti'ne bağlı bulunan Divriği, Kahta, Gerger, Malatya ve Darende sancaklarının 1520 - 1523 tarihli Karaman Rum icmal defterine göre, Rumi Hadis Eyaletine bağlandığı görülmektedir⁴⁴. Divriği ve Darende'nin iki kadılık bölgesinden teşekkül ettiği anlaşılmaktadır⁴⁵. Darende, 1530 tarihli tahrir defterine göre, Sivas eyaletinin Divriği Sancağına bağlı, Ovacık, Ayvalı ve Gürün nahiyelerinden oluşan bir kaza konumuna getirilmiştir⁴⁶. Darende, aynı tahrir defterine göre onbir mahalleden oluşmaktadır, bunlardan sadece bir tanesi gayri

³⁷ R. Yinanç, a.g.e., s.87; H.J.Mordan, "Dulkadirli" md., İ.A.,C.II, s.654; Şehabettin Tekindağ, "Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", Belleten, S. 123, s.319.

³⁸ Mustafa Temel, Osmanlı Devrinde Darende Tarihi, Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1969, s.5.

³⁹ Hoca Sadettin, Tacüt-Tevarih. (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara, 1992, C.IV, s.156.

⁴⁰ Arifi Paşa, "Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğlu Hükümeti", T.O.E.M., İstanbul, No. 33, s.550; Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Selim'in İran Seferi", Tarih Dergisi, İstanbul, 1968, S. 22, s.31

⁴¹ Hoca Sadettin, a.g.e., C.IV, s.292.

⁴² Müneccimbaşı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi. (Terc. İsmail Erünsal), İstanbul, ts., C.II, s.481.

⁴³ Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, Ankara, 1988, C.I, s.88.

⁴⁴ İ. Miroğlu, Kemal Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara, 1990, s.20, (Dipnot, 26)

⁴⁵ İ. Miroğlu, a.g.e., s.21.

⁴⁶ Songül Akkoyun, 1530 (H.937) Tarihli Tahrir Defterine Göre Darende Kazası, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Samsun, 1992, s.22; M. Temel, a.g.tez., s.24.

müslim mahallesidir⁴⁷. 1548 tarihli tahrir defterinde iki müslüman mahallesi daha görülmektedir⁴⁸. Buna göre mahalle sayısı onüç'e çıkmış olmaktadır.

Darende, 1867'den itibaren, Sivas merkez sancağına bağlı bir kaza durumuna gelmiştir⁴⁹. 1878 (1295 H.) tarihli bir kitabede* Darende'nin bir belaya düşer olduğu ve evlerinin harab olduğu belirtilmektedir. Kitabede bela hakkında teferruatlı bilgi verilmemiştir. Günümüze kadar gelen yapılarda herhangi bir yangın ya da deprem izine rastlanılmadığı halde, şehir bu tarihten itibaren terkedilmiştir.

1908'de kaza teşkilatının kurulmasıyla Sivas'a bağlanan Darende, 1934 tarihinde Sivas'dan alınarak, Malatya iline bağlı bir ilçe durumuna getirilmiştir⁵⁰.

---

⁴⁷ M. Temel, a.g.t., s.25; Emin Sezer. "Darende'nin Nüfus ve Sosyal Yapısı", Somuncu Baba Dergisi, Haziran, 1995, S.5, s.19.

⁴⁸ M. Temel, a.g.t., s.25.

⁴⁹ Yurt Ansiklopedisi. "Malatya" md.. İstanbul, 1984, C. VIII, s.5426.

* Adı geçen kitabe. Sayfiye mahallesindeki "Mesire Camii"nde bulunmaktadır. İsmi geçen cami ile birlikte tekrar ele alınacaktır.

⁵⁰ Mehmet Gülseren- M.Ali Cengiz. İlçemiz Darende, Ankara, 1966, s.27.

II K A T A L O G

**A. K A Z A M E R K E Z İ N D E
B U L U N A N Y A P I L A R**

1. C a m i l e r

ULU CAMİİ

Katalog No : 1

Plan No : 1

Resim No : 1-6

Yeri : Darende'de bugün "Eski Şehir" diye de bilinen, Zaviye mahallesinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Yapınının inşa tarihi ve banisi hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamadı. Yapı, hakkında yapılan araştırmalar neticesinde, üslub benzerlikleri dolayısıyla, Dulkadirli Beyliği döneminde, Alaüddevle Bozkurt Bey'in egmenlik yılları olan M. 1479-1515 tarihler arasında inşa edilmiş olabileceği ileri sürülmektedir⁵¹. Ulu Camiide, kaleden getirilmiş olduğu belirtilen, Dulkadirililere ait bir onarım kitabesinden bahsedilmekle beraber, bugüne kadar yeri tespit edilebilmiş değildir⁵². Yapının inşa dönemi olarak verilen Alaüddevle Bozkurt Bey'in saltanat yıllarında, Darende'nin onun egemenliğinde olmadığı anlaşılmaktadır⁵³. Muhtemelen Darende'yi Şehsuvar Bey'in 1472'de kaybetmesinden sonra, Darende bir daha Dulkadirli egemenliğine girmemiştir. Bu durumda yapı, Darende'yi en uzun süre elinde bulduran Nasreddin Mehmed Bey'in (1405/1414) ve Şehsuvar Bey'in (1468-1472) egemenlik dönemlerinde inşa edilmiş olması ihtimali güçlenmektedir. Darende Ulu Camii ile üslub açısından benzerlik gösteren yapıların tarihleri ile (Maraş Hatuniye Camii 1509, Maraş Ulu Camii 1512, Haznedarlı Camii XV. yy. sonu XVI. yy. başı⁵⁴), Darende'nin Şehsuvar Bey'in egemenliğinde bulunduğu (1468-1472) yıllara yakınlığı göz önüne alındığında Darende Ulu Camiinin Şehsuvar Bey'in döneminde yaptırılmış olabileceği, güçlü bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Minarenin silmelerden oluşan şerefe altlığı yapının bir onarım geçirdiğini gösterir. Bu onarım, yanlışlıkla, Hüseyin Paşa'nın Ulu Camiye bir minare eklediği şeklinde kaynaklara geçmiştir⁵⁵. Mesire Camii avlu girişi olarak kullanılan kapının

⁵¹ Oktay Aslanapa, Türk Sanatı II. İstanbul, 1973, s.234; H.Gündoğdu, Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Ankara, 1986, s.20.

⁵² Söz konusu kitabenin Ulu Camii ile bir ilişkisi olup olmadığı bilinmemekle birlikte ancak yörede Dulkadirli egemenliğini göstermesi bakımından değer taşıdığını söyleyebiliriz. H. Gündoğdu, a.g.e., s.20. dipnot:1.

⁵³ Arifi Paşa, "Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğulları Hükümeti", T.O.E.M., İstanbul, 1331,V.Sene, Numara,33,s.535-552; Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği, Ankara,1989, s. 80-105; MünecimbaşıAhmed Dede, a.g.e., s.481.

⁵⁴ Zafer Bayburtluoğlu, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadirli Yapısı", Vakıflar Dergisi, Ankara, 1973, C.X, s. 237; Hamza Gündoğdu, a.g.e., s.32-42.

⁵⁵ Hanifi Hoca, Darende Tarihi, (Sadelerştirip Yayımlayanlar : İ.Fehmi Öztürk, Darende Tarihi, Düzce, 1962, s.19; M.Ali Cengiz, Tohma Havzası, Malatya, 1987, s. 174.)

1295 H. ile 1305 H. tarihleri arasında Ulu Camiiden sökülerek buraya getirildiği, giriş kapısı üzerindeki kitabede (Resim: 1) : "...beldeden Cami-i Kebir'in kapısının taşlarını nakletmeyi istişare ile kararlaştırdılar bunun üzerine Cami-i Kebire ağlaşır biçimde gelip, onları develerle naklettiler..." belirtilmektedir.

Plan :

Yapının planı günümüzde tamamen değiştirildiği için Orijinal durumu konusunda fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ancak edinebildiğimiz kadarıyla yapının uzun kenarı kible yönünde olan dikdörtgen dış çerçeveli ve mihraba paralel beş sahından oluşan, önünde son cemaat mahalli ile kuzeydoğu köşesinde yükselen minareden ibaret çok destekli ulu camii planı örneğine uygun olduğu anlaşılmaktadır. (Plan 1)⁵⁶

Mimari Özellikleri :

Doğudan batıya doğru hafif meyilli bir arazi üzerine kurulan yapı, kuzeybatısında Dana Bey Mescidi, güneyinde Çarşı Camii ve güneybatısında Hüseyin Paşa Hamamı ve Yusuf Paşa Bedesteni ile çevrili olup, eski Darende şehrinin merkezinde bulunmaktadır. 1970 yılında yapılan bir incelemede, Ulu camiinin duvarlarının 1.5 yüksekliğindeki kısmının mevcut olduğu ve bu izlerden yapının 26.25 m. x 21.75 m. boyutlarında dikdörtgen bir alana oturduğu ve mihraba paralel beş sahına ayrıldığı, kuzey cephenin ortasında bir kapı açıklığıyla, üç yanı dolaşan duvarlarda ikişer pencerenin bulunduğu belirtilmektedir⁵⁷. Günümüzde mevcut olmayan camiinin planı hakkında, elde edilen bu bilgiler dışında, bu yapıya ait eski bir resimden, yapının önünde bir son cemaat mahallinin bulunduğu delalet edecek bir paye kalıntısı ile (Resim: 2), minarenin hemen sağında, muhtemelen bir giriş kapısına ait olabilecek bir açıklık bulunmaktadır (Resim:3, Plan 1). Kuzey cephedeki bu açıklığa ait taç kapı çerçevesi bugün aynı yerdeki Mesire Camiinde bulunan eyvan türü taç kapıya aittir.

T a ç K a p ı, sivri kemerli eyvan şeklinde olup, içeriye geçit veren asıl kapı açıklığı basık kemerlidir. Basık kemer üzerinde geçme izlenimini vermek gayesiyle kabartma süslemeler yapılmıştır. Basık kemerin başlangıç hizasında altı kollu yıldızdan gelişen geometrik rozetler işlenmiştir (Resim : 4).

⁵⁶ Plan, kaynaklardan edinilen bilgiler değerlendirilerek çizilmiştir.

⁵⁷ Gülten Karatekin. Malatya'nın Arapgir, Darende, Hekimhan ve Fethiye Köyündeki Mimari Eserler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1970, s. 31; H.Gündoğdu, a.g.e., s.20.

M i n a r e ; Ulu Camiiden Orijinal halde olarak günümüze gelebilen bir mimari eleman olup, bugün beden duvarları tamamen yıkılmış Orijinal yapının, kuzeydoğu köşesinde yükselmektedir (Resim : 5).

Kübik tarzda yükselen minare kaidesi, belli bir yükseklikten sonra köşelere yerleştirilen prizmatik üçgenlerle sekizgen bir gövdeye dönüşmektedir. Kübik kaide, minarenin, yaklaşık 1/4 yüksekliğine eşittir. Sekizgen gövde, dışa taşıntılı silmelerden oluşan bir bilezikle sınırlandırılmış olup, gövde bunun üzerinde onaltıgen şeklinde yükseltilmiştir. Onaltıgen gövde üzerinde doğu yönde monte edilmiş, sekiz kollu yıldızdan gelişen, Rumi ve Palmetlerden oluşan bir pano yer almaktadır (Resim : 6). Onaltı kenarı olarak yükselen gövde, şerefeye altında silindirik şekle dönüşmektedir. Bu kısmın sonraki onarımlarda, bugünkü şeklini aldığı yukarıda ifade edilmiştir. Şerefeye altlığı üst üste giderek genişleyen silmelerden oluşmakta, bunun üzerinde, doğu yöne bakan cephede, üç mukarnas yuvasının kalıntıları görülmektedir (Resim : 5). Bunun karşılığı olan petek kısmındaki dökülmüş kaplamalar mukarnas sırasının ortadan kalkmasıyla açıklayabiliriz. Yani, buranın kaplama değil de mukarnas sırasını oluşturan taşların yuvası olduğu anlaşılmaktadır. Bu izler, iki veya üç sıra mukarnasın varlığına işaret etmektedir. Mukarnas yuvalarında yivlere yer verilmiştir. Şerefeden sonra, petek kısmında, güneye açılan şerefeye kapısı ve bunun üzerinde taş külahla minare son bulmaktadır. Minareye giriş, batı cephede açılan, biri zeminde, diğeri kübik kaide ile sekizgen gövdenin kaynaştığı seviyede yer alan iki kapıdan sağlanmıştır. Bu girişlerden birincisi, normal minare girişi, ikincisi, çatının bakımını sağlamak üzere, çatıya geçit veren bir açıklık olarak değerlendirilmiştir. Burada minare merdivenleri iki ayrı amaç için kullanılmıştır. Minare, Darendede bulunan diğer minarelerden farklı olup, Maraş'ta Hatuniye Camii ile, kübik kaideden sekizgen gövdeye geçişte kullanılan üçgenler, minare gövdesinin silmelerle bölünmesi gibi özelliklerinden dolayı yakın benzerlik gösterir.

Yapıda Dikkat Çeken Süslemeler :

Günümüze ulaşabilen süsleme unsurları arasında, minare üzerinde, taş zemin üzerine işlenmiş sekiz kollu yıldızdan gelişen rumi ve palmetlerden oluşan pano dışında, çoğunluğu dökülmüş olan mukarnaslar ve gövdeyi ikiye bölen silmeler bulunmaktadır.

Malzeme :

Yapıda tamamen taş malzemenin kullanıldığı, eski resimlerinde görülmektedir. Minarede ise düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

DANA BEY MESCİDİ

Katalog No : 2

Plan No : 2

Resim No : 7

Yeri : Darende 'nin Zaviye mahallesinde Ulu Camiin 200-300 m. kuzeybatısında bulunmaktadır.

Tarihçe : Yapım tarihi hakkında kesin bir bilgi sahibi değiliz. Ancak kaynaklarda banisinin isminin Dana Bey olarak anıldığı ve bu şahsın da Dulkadirlilerden olduğu belirtilmekle beraber, kimliği hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz⁵⁸.

1531 tarihli tahrir defterine dayalı olarak yapılan çalışmada, Darende'de "Bey Mescidi Mahallesi" adı ile bir mahalleden bahsedilmektedir⁵⁹. Bu Bey Mescidi ile Dâna Bey Mescidi'nin aynı yapı olabileceği düşünülebilir. Bey mescidi mahallesinin bugün Dana Bey Mescidi diye anılan ve yalnızca minaresi kalmış olan mescidin etrafında kurulmuş olabileceği kuvvetli bir ihtimaldir. Buna göre yapının 1531 tarihinde mevcut olduğu gözönüne alınırsa, mescidin bu tarihten daha önceleri yapılmış olduğunun ileri sürmek yanlış olmaz. Yapının gösterdiği mimari özellikler açısından XV. yy.'da yapıldığına dair verilen bilgilere katılmaktadır.⁶⁰

Plan :

Yapının eski bir resminden faydalınarak, bölgede yaygın olarak kullanılan mihraba paralel sahnını cami planı esas alınarak çizilen plan; mihraba paralel üç kemer gözünden oluşan temel dizileriyle elde edilen dört sahnının bir plana sahip

⁵⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında ve Dulkadirli Beyliğine ait yapıların listesini veren yayınlarda, Dulkadirliilerin Darende'de yaptırmış oldukları hiç bir yapının adı geçmemektedir. Bu isme kaynaklarda "Dana Muhammed Bey" adıyla Avşar beyine ve Akkoyunlu Beyleri'nden "Dana Halil Beye rastlanmaktadır". 1563 tarihli Maraş tahrir defterinde, Ovacıkpınar Köyünde, Dana Haliloğlu cemaatinin bulunduğu şeklindeki bilgilere de tesadüf edilmektedir. Bu ismi taşıyan beylerin XV-XVI. yy. içerisinde yaşadığı bilinmektedir. Ancak bu beylerin Darenedeki bu mescidle alakaları tesbit edilebilmiş değildir.

H. Gündoğdu, a.g.e., s.22.; Gülten Karatekin, a.g.t., s.30; Arifi Paşa, "Maraş ve Elbistan Dulkadiroğulları Hükümeti", T.O.E.M.,Sene:7, Nisan. 1332, Numara:37, Enderun Kitapevi, Tıpkı Basım,İstanbul, 1989, s.92-96; F. Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenlerinin Rolü, Ankara, 1992, s.6-14 ; R. Yinanç.-M.Elilibüyük, Maraş Tahrir Defteri (1563), Ankara, 1988, C.I, s.122;

⁵⁹ M. Temel, a.g.t., s.24; S. Akkoyun, a.g.t., s.185.

⁶⁰ H. Gündoğdu, a.g.e., s.101.

olması büyük bir ihtimaldir. Üst örtü sisteminin de ahşap kirişler düz dam örtülü olması muhtemeldir. (Plan 2 Resim: 3)

Mimari Özellikleri :

Minareye kübik kaide üzerine yükselen silindirik gövdeye sahip olup kaide köşelerinin pahlanmasıyla gövdeye geçilmiştir. Sade bir şekilde yükselen minare gövdesi, düz bir şerefe altlığı ve bunun üzerinde daha ince bir petek ve taş külahla sonuçlanmaktadır (Resim:7).

M a l z e m e olarak minarede düzgün kesme taş kullanılmıştır.

ŞEYH HAMİD-İ VELİ CAMİİ

Katalog No : 3

Plan No : 3-4

Resim No : 8-18.

Yeri : Darende'nin Zaviye Mahallesiinde bulunmaktadır.

Külliye'nin Diğer Yapıları :

Külliye, günümüze ulaşabilen camiiden başka, yapıya sonradan ilave edilmiş olan Tekke ve Medreseden ibarettir (Plan :3). Külliye, binaların sonradan eklenmesiyle meydana geldiğinden, belli bir sisteme göre değil, kullanılabilir arsaya göre oluşturulmuş ve Türk mimarisi içerisinde her hangi bir yeniliğe öncülük etme durumunda değildir

Tarihçe :

Şeyh Hamid-i Veli, XIV: yy velilerinden olup, ismi kaynaklarda; Şeyh Hamid, Şeyh Hamüdüddin, Ebu Hamid, Şeyh Hamid-i Veli, Şeyh Hamidüddin-i Veli, Hamid-i Kayseri, Ebu Hamid-i Veli, Hamid-i Aksarayı, Hamidüddin-i Kayseri, Hamidüddin-i Aksariyi, Hamidüddin b. Musa, Ebu Hamid Aksarayı, Şeyh Hamid b. Musa, Şeyh Hamid, Somuncu Baba, Somuncu Koca, Ekmekçi Koca⁶¹ şeklinde geçmektedir.

Şeyh Hamid-i Veli'nin nerede vefat ettiği ve nereye defnolunduğu konusunda tartışmalar vardır. Kayseri, Aksaray⁶², Darende⁶³, Gebze⁶⁴ de Şeyh Hamid-i Veli'ye ithaf edilen türbelerin olduğu bilinmektedir. Darende'de Şeyh Hamid-i Veli zaviyesinden bahseden en eski arşiv belgesinin 156 nolu tahrir defterinin 241.sayfasında kayıtlı olduğu kaynaklardan⁶⁵ anlaşılmaktadır. Bu belgenin transkripsiyonunda : "*Vakf-ı kudvetü'l-meşayih-i'l-iz'am merhum el-mağfur leh Hazret-i Şeyh Hamidüddin nevverallahu merkadehu*" şeklinde başlayan kayıt ; "*zıkr olunan hamam bından esbak miri olub ol tarihde mevkufat emini olan Beşir Kethüda ve Hasan ve Bali nam kimesneler ma`rifet-i kadı ile satın alub anlar dahi ihya ve ta`mir idüb her senede mir için dörtyüz akça virirler imiş, haliya Şeyh Hamidüddin Zaviyesinin şeyhi Sultan Guri : "Bizim zaviyemize vakfedüb elimüze mersum virdü" deyu niza` idüb mersumu ibraz eyledi arz oluna*" şeklinde devam

⁶¹ Ahmet Akgündüz. Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba (Şeyh Hamid-i Veli) ve Neseb-i Alisi, İstanbul, 1992, s.13.

⁶² A.Rıza Karabulut. Meşhur Mutasavvıflar. Bas. Yer ve Yılı yok, s.111; Zülfikar Durmuş. "Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenari ve Eserleri", D.İ.F. Araştırma Dergisi, Kayseri, 1995, s.146.

⁶³ Hanifi Hoca. Darende Tarihi (Çoğaltan: M. Ali Cengiz, Töhma Havzası,s.99.)

⁶⁴ Akgündüz, a.g.e., s.55-56.

⁶⁵ M. Temel, a.g.t., s.20-21 ve bkz. Ek:1; Akgündüz, a.g.e., s.68.

etmektedir. Ancak aynı belge bir başka araştırmacı tarafından "mersum ibraz eylemedi" şeklinde okunmuřtur⁶⁶. Aynı belgenin tıpkı basımında⁶⁷ yaptığımız incelemede biz de ihtilaflı olan kısmı "ibraz eylemedi" şeklinde okuduk, nitekim metnin devamında verilen açıklayıcı beyanat da bu şekilde okumanın daha doğru olacağını göstermektedir. Metnin bu beyanatla ilgili kısmının transkripsiyonu şoyledir. *"Ve merhum-ı mezburun el-ı sulbi oğullarından olan Mevlana Hamza alim ve amil olan kimesnelerden olub ve karındaşı oğulları Halil ve İsmail dahi kendü hallerinde ma'lum ve salih kimesnelere olub şeyh-i mezbur ve evlad-ı erakize zamanından haze'l-ana gelince mu'azzez ve muhterem kimesnelere olub teklifat-ı örfiyyeden hi nesne teklif olunmadıkları tamam ma'lum olucak mezburlar ber karar-ı sabık defter-i cedide kayd olundular, avarızdan"*

şayet, Akgündüz'ün belirttiği şekilde kendilerinden istenen mersum'u ibraz etmiş olsalardı, deftere onları metheden ve daha evvelden kendilerinden teklif-i örfiyye alınmadığını gösteren bu açıklamaların bir anlamı kalmazdı. Bu da gösteriyorki, kadı onlardan mersum'u ibraz etmelerinin istediğinde, bu belgeyi ortaya koyamamışlar, fakat onların iyi hal ve yaşantıları gözönüne alınarak bu hamam kendilerine vakfedilmiş olarak kabul edilmiştir.

Bu belge bize, Darende'de şeyh Hamidüddin Zaviyesi olarak anılan bir zaviyenin ve bu zaviyeye, Memlük Sultanı Kansugavri'nin vakfeylediği iddia edilen bir hamamın varlığını bildirmektedir. Bu, zaviyenin hamamdan önce yapılmış olduğunu gösterir.

Bu camiye şeyh Hamid-i Veli adının verilmiş olması dolayısıyla yapım tarihi ile ilgili bilgi elde edebilmemiz için, bizi, şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba)'nin hangi tarihlerde Darende'ye gelmiş olabileceğini ve ölüm tarihini tesbitini araştırmaya sevketmiştir. Kaynaklarda, Somuncu Baba'nın Darende'ye geldiği konusunda hiçbir kayda raslayamadık belirttikden sonra, 1399-1400 tarihlerinde Bursa'dan ayrılmış olan Somuncu Baba'nın Aksaray'a yerleştiğini ve 1412'de de vefat ettiđini⁶⁸ gözönüne alırsak, Somuncu Baba'nın ölümünden kısa bir süre önce Darende'ye gelmiş ve yerleşmiş olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bir zaviye yaptırarak kadar bir süre burada yaşamış olması ihtimal dahilindedir. Buradan hareketle zaviyenin yapım tarihini, kesin olarak tespit edememekle birlikte, en azından XV. yy'ın başlarında yapılmış olabileceğini söyleyebiliriz. Bu tarihlerde Darende, Dulkadirli Beyliği hakimiyeti altındadır.

⁶⁶ M. Temel, a.g.t., s.20-21. (bkz. Ek:1)

⁶⁷ Akgündüz, a.g.e., s.72.

⁶⁸ Taşköprüzade, şakayık-i Nu'maniyye, 53-54; Zülfikar Durmuş, a.g.m., s.146.

Basık kemerli kapı açıklığını çevreleyen sivri kemerli eyvanımsı giriş ve iki yana yerleştirilen sekileri ile Dulkadirîlilerin Hatuniye Camii son cemaat mahallinin doğu yanındaki dersane girişi (1509), Üdürgücü İklim Hatun Mescidi, Taş Medrese giriş kapılarıyla benzeşir ⁶⁹. Bu benzerliklerden dolayı, yapının Dulkadirîliler döneminde yaptırılmış olması ihtimali güçlenmektedir.

Yapı ile ilgili ikinci belge yapının doğu cephesinde bulunan, giriş kapısı üzerine monte edilmiş olan iki parça halindeki onarım kitabesidir. Bu kitabede (Resim : 8)

- 1.) Yesserallahu bil-hayrı haza ammere camii şerif ..... sabir .....Paşa
- 2.) Allahu teala ve şefaattün nebiyyü sallallahu aleyhi ve selleme kamet fi şehri Muharremi'l-Haram sene hamsetü
- 3.) ve elf mine'l-hicri
- 4.) en-nebeviyyet sallallahu aleyhi ve sellem

İfadeleri yer almakta aynı zamanda kitabede geçen 1050 (1640) tarihinde yapının imar ettirildiği belirtilmektedir. Zaviyenin 1050 (M.1640) tarihinde camii olarak imarından sonra yapıya çeşitli ilaveler yapılmaya devam edilmiştir. Bu ilaveler kaynaklarda Abidin Paşa'nın "*Ceddi Şeyh Hamid-i Veli Hazretlerinin camii'ne bir minare inşa ettirdiği gibi, Darende'li Kör Hüseyin Paşa kemerlerinin ittisalına mükemmel kemerler ve peyker inşa ettirmiştir*"⁷⁰. " şeklinde belirtilmiştir. Hamid-i Veli'nin Zaim oğulları kolundan Abidin Paşa'nın h.1099 (M.1687)'da öldüğü şecerede belirtilmiştir ⁷¹. Hacı Müşrif mahallesinden Haclar Kırmızı Bayır Camii'ne getirilen kitabede, Zeynel Abidin ismi ve 1092 tarihi geçmektedir. Zeynel Abidin'in Hacı Müşrif'te bir camii, minare ve medrese yaptırdığı kayıtlıdır ⁷². Ayrıca Hamid-i Veli Camii minaresi üzerindeki 1097 tarihi yukarıda verilen bilgileri doğrular. Hacı Müşrif'teki minare ile Hamid-i Veli Camii'nin minaresini mukayese ettiğimizde, form olarak birbirinin kopyesi niteliğindedir. Bu bilgiler değerlendirildiğinde, Zeynel Abidin'in 1097'de Hamid-i Veli Camii'ne bir minare yaptırdığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Kör Hüseyin Paşa'nın yaptırmış olduğu belirtilen kemerlerin bitişiğine Zeynel Abidin'in yukarıda belirtilen tarihlerde (H.1097/M.1685) kible yönündeki son cemaat mahalli kemerlerini yaptırmış olduğunu kabul edebiliriz. Bu durumda Kör Hüseyin Paşa'nın yaptırmış olduğu ileri sürülen kemerlerin M.1685 yılından önce mevcut olduğu ortaya çıkar. Bu şahsın hayatı ve yaşadığı dönem hakkında bilgi sahibi olmadığımız için onarım tarihini net olarak ortaya koyamıyoruz. Ancak Kör Hüseyin Paşa'nın bu eklemeleri

⁶⁹ H. Gündoğdu. a.g.e., s.32-33,42,44.

⁷⁰ Hanifi Haoca. Darende Tarihi. (Çoğaltanlar : İ.Felmi Öztürk. a.g.e., s.9; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.166)

⁷¹ A.Akgündüz, a.g.e., bkz. Ek.2

⁷² Hanifi Hoca. Darende Tarihi. (Çoğ. İ.Felmi Öztürk. a.g.e., s.9; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.166;) Gülten Karatekin, Adı Geçen Tez. s.38

M.1640 ile M.1685 yılları arasındaki bir dönemde yaptırmış olduğunu kabul edilebilir.⁷³

Kör Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı söylenen kemerler, muhtemelen yapının kible yönündeki son cemaat mahallinin ilk iki kemer gözü olmalıdır. Abidin Paşa'nın yaptırdığı kemerler batıya doğru eklenemeyeceğine göre, önce batıdaki kemerler Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmış, daha sonra doğuda, yapı kütesinden de ileriye doğru taşan kemerler yaptırılmıştır.

Yapı hakkında bilgi veren tarihsiz bir belgede ise "*Camii şerif ve tekke-i latife* 74" şeklinde iki ayrı yapıdan bahsedilmektedir. Tekkenin yapılış tarihini ise h.1308 (M.1890) tarihinde Darende müftülüğüne atanan Mahmud Efendinin sicil dosyasında bulunan özgeçmişinde "Darende Kazasında defn-i hakkı ırtınak eizze-i kiramdan Şeyh Hamid-i Veli Kuddise Sırrıhu'l-ali Hazretlerinin Camii Şerifi kutbunda kain sıbyan mektebinde tahsil-i ilim edip....

Çorum Kazasında mutavvatin ve tedris-i ilim ile işgal etmekteyken, berayı hile vatani asliyem olan Darende Kazasına gelüb, Darende Kasabası derunundaki müteaddit cevami, şerifin hedm olunması ve bunlardan yalnız Şeyh Hamid-i Veli Kaddesallahu sırrahu'l-Aziz Cami-i Şerifi kaldığından bunun hedm olunmaması için civarında sekiz on bab medrese ile bir de tekke bina ittirüb....

Darende müftülüğü uhde-i daiyaneme tevzi' buyrulub canib-i mu'allayı meşihat-ı penahinin yirmialtı Cemaziyel'ula bin üçyüz sekiz (M.1890) tarihli menşuruyla altmışbeş yaşında tayin buyrulub istihdam etmekteyim 75" şeklindeki ifadeden 1308 (M.1890)'den evvel tekke ve medresenin yapıya ilave edildiğini ve bir önceki belgenin ise bu tarihten sonra düzenlendiğini öğrenmekteyiz.

Böylece XV. yy'ın ilk on yılında yalnızca zaviye olarak kullanılan yapı H.1308 (M.1890) yılında bir külliye görünümü almıştır. Halen sürmekte olan restorasyon çalışmaları sırasında son cemaat mahalli ve tekke aynı plan üzerine yeniden inşa edilmek üzere yıktırılmış, son cemaat mahallinin inşası tamalanmıştır (Resim : 9).

Son yıllarda Camii içerisinde yapılan restorasyon çalışmalarında sıvalar altından kuzeybatı köşede mevcut olan bir giriş kapısı, batı duvarında bir pencere ve dolap nişi ortaya çıkarılmıştır. Daha önce yapılan bir çalışmada çizilen plan üzerinde batı duvarındaki pencere, dolap nişi ve kapı işaretlenmemiş ve bunlar hakkında hiç bir söz söylenmemiştir⁷⁶ (Plan : 3). Cami'nin eski resimlerinde tekke ve hücreler

⁷³İki yapım evresi geçiren kible yönündeki kemerlerin birinci evresi Abidin Paşa'ya İkinci yapım evresini Kör Hüseyin Paşa'ya mal etmişlerdir. Gülten Karatekin a.g.t., s.38

⁷⁴ A.Akgündüz, a.g.e., s.118.

⁷⁵ A.Akgündüz, a.g.e., s.124-125.

⁷⁶ Alaeddin Partal, Darende'deki Osmanlı Dönemi Eserleri, A.Ü. Fen. Ed. Fak. Ark. ve San. Tar. Böl. Basılmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1987, s.15-20

görülmektedir Resim :10). Somuncu Baba Külliyesi rölövesinde eski yapıların kalan izlerine dayanılarak yapılan çizimlere göre restorasyon'un tamamlanmasına yönelik çalışmalar halen devam etmektedir.

Plan :

Kare mekan üzerine kurulu tromp geçişli, sekizgen kasnağa oturan tek kubbeli bir yapıdır (Plan : 1).

Mimari Özellikler :

Şeyh Hamid-i Veli külliyesi, Tohma Çayı'nın batı kıyısında, som kaya kütesinin güneyine inşa edilmiştir. Kare bir plan üzerine oturan caminin batı cephesinde kuzey'e kaydırılmış, tali giriş kapısı bir adet pencere ve sonradan yapının güneyine eklenen son cemaat mahallinden oluşmaktadır. Batıya bakan kemerlerinden oluşmaktadır (Resim : 9).

Son cemaat mahalli, köşelerde (L), ortalarda düz payelere oturan sivri kemerlerden oluşan ve hazireyi de içerisinde bulunduran ve buraya açılan iki pencere ile şekillenmektedir. Son cemaat mahalli, cami kütesinden doğuya kaydırılmış olup kuzey köşesi ile kaya kütesi arasında bir kapı bulunmaktadır. (Plan : 3). Son cemaat mahalli doğu ve batıya birer sivri kemerle açılan, doğu yönde iki kemer gözü yapı kütesinden ileri taşan beş sivri kemer gözlü ahşap örtülü olarak yapının güneyine yerleştirilmiştir.

Cami iç mekanı güney yönde mihrabın sağında ve solunda iki dikdörtgen çerçeveli pencere ile son cemaat mahalline açılmaktadır. Son cemaat mahallinin kuzey köşesi ile kaya kütesini birleştiren kapı açıklığından geçilerek cami ana kütesinin doğu cephesini oluşturan girişe bir koridorla ulaşılmaktadır. Yapının doğu cephesinde dikdörtgen çerçeveli demir şebekeli pencere, prizmatik üçgenlerden oluşan bir dış çerçeve bordürü ile sınırlandırılmıştır (Resim : 11). Doğu cephesini oluşturan ikinci mimari eleman asıl giriş kapısıdır .

Taç Kapı , yanlardan köşe sütunceleri ile sınırlandırılmış sivri kemerli derince bir niş görünümündeki dış çerçeve içerisine yerleştirilen basık kemerli kapı açıklığıyla iç mekana geçit sağlamaktadır. Basık kemerli kapı açıklığının iki yanında iki seki bulunmaktadır. Giriş açıklığının basık kemeri üzerinde simetrik olarak birer atlamalı altı kollu yıldız ile geometrik geçme motifli kilit taşı üzerine çarkıfelek motifinin iki yanına sıralanmıştır. Basık kemer ile dış çerçeveyi oluşturan sivri kemer arasında kalan kemer aynasına monte edilen onarım kitabesi ve küçük bir parça halinde levha çini parçası bulunmaktadır. Bu kitabelerin üzerinde bir esikiden

pencerenin olduğu ancak yapılan restorasyon neticesinde bu pencere kaldırılmıştır (Resim : 8/12).

M i n a r e , camiden ayrı zaviye hücrelerinin güneyinde yer almaktadır. Minarenin giriş kapısı üzerinde sonradan yazıldığı anlaşılan 1097 tarihi dışında herhangi bir kitabeye raslayamadık (Resim : 13). Daha öncede belirttiğimiz gibi minareye, bu tarihte Zeynel Abidin Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Minareye kübik kaidenin kuzey yönünde açılmış basık kemerli kapı ile girilmektedir. Kaideden gövdeye geçişte çok sayıda prizmatik üçgenler kullanılmıştır. Bu üçgenlerin oluşturduğu papuçluk kısmı oldukça yüksek tutulmuştur (Resim : 14). Pabuçluktan sonra, silindirik gövdeye geçişin hemen üzerinde gövdede iri bir kaval silmeden oluşan taş bileziğe yer verilmiştir. Aynı şekilde, bir bilezik de minare gövdesini, hemen şerefe altında bulunmakta olup, bunun üzerinde, dışa doğru genişleyen, düz yüzeyli geçiş elemanı ile taş levhalardan bir korkuluğa sahip şerefe yer alır. Şerefeden sonra, gövdeye nazaran daha ince petek kısmıyla yükselen minare, silmelerle genişleyerek geçilen konik taş külahla son bulmaktadır (Resim : 15).

Çift kanatlı ahşap kapıdan cam iç mekana geçildiğinde dış cephede dikdörtgen çerçeveli pencerelerin iç mekana yuvarlak kemerli olarak yansıdığı görülmektedir. İç mekan güney'de son cemaat mahalline açılan iki adet pencere ile doğu ve batı cephelere bakan birer pencerenin yanısıra, kubbe kasnağında güney ve güneybatı-güneydoğuya bakan birer pencere ile de aydınlatılmaya çalışılmıştır. İç mekanda güney cepheyi sade görüntüslü mihrab nişi, mihrab nişinin solunda bir dolap nişi ile sağında son dönemlerde yaptırılmış minber şekillendirmektedir (Resim : 16). İç mekanın batı duvarı sonradan gün ışığına çıkarılan pencere, dolap nişi ve tali giriş ile hareketlendirilmiştir⁷⁷. Kuzey cephe ise arka planda kayalara dayandığı için sağır bir yüzey olarak iç mimariye yansımıştır. Doğu-Batı doğrultusundaki ana eksenin kuzeyinde kalan Şeyh Hamid-i Veli'nin mezarı üzerine ahşaptan dilimli kubbeli bir sanduka yerleştirilmiştir. Kare iç mekan derin sivri kemerli tropların taşıdığı sekizgen kasnağa oturan bir kubbe ile örtülüdür. Bu cami Darende'de günümüze ulaşabilen en eski kubbeli yapı olması bakımından önemlidir. Örtüye geçiş sisteminin Darende'de bulunan diğer kubbeli yapılarda da kullanılmış olması ile onlara öncülük yaptığını göstermektedir.

M i h r a b , içmekanın kible duvarında yerleştirilmiş yarım silindirik kornişten ibarettir. M i n b e r ve v a a z k ü r s ü s ü , sonradan yerleştirilmiş olup, hiç bir Orijinalliğe sahip bulunmamaktadırlar (Resim : 17).

⁷⁷ Bu kapı, pencere ve dolap nişinin orijinali şüphelidir çünkü orijinal pencereler dikdörtken çerçeveli iken bu pencereler basık kemerlidir, kapının uslubunda aynı tarzda basık kemerli olup yapının orijinal kısımlarıyla uyumsuzdur.

Yapıda Dikkat Çeken Süslemeler :

Yapıda dikkat çeken bezemeler, yalnızca taç kapıda bahsedilen rozetler ve batı yöne açılan pencerenin dikdörtgen dış çerçeve bordüründeki mızrak uçlarından ibarettir (Resim : 11-12).

Malzeme ve Teknik :

Malzeme olarak yapıda, düzgün kesme taş kullanılmış olup, camii beden duvarlarının kalınlığı dikkat çekecek ölçüdedir.

Tekke ve Medrese : Tarihçe'de bahsettiğimiz medrese ve tekke günümüze ulaşmamıştır. Ancak eski bazı resimlerde tekke denilen yapı görülmektedir. Bu yapı Baldaken formunda üç yöne kemerlerle açılan bir taşıyıcı sistemin üzerine ikinci bir kat şeklinde inşa edilmiştir (Resim : 10). Resimde, üst örtünün çöktüğü görülmekte olup, bu nedenle üst örtü hakkında kesin bir şey söylenemezse de, muhtemelen ahşap örtülü olması gerekmektedir. Çünkü resimde kubbe veya tonoz'a işaret edecek bir ize raslanılmamaktadır. Alt katın baldaken formunda ele alınmasında, cami ile hücreler ve hücrelerin sonunda yer alan, minareye geçişi sağlamak gayesi güdülmüştür.

Tekke hücreleri batı yönünde, kayalara yaslanan ve güneye doğru sıralanmış kemerlerle avluya açılan üç adet hücreden meydana gelmekte olduğunu eski resimlerinde görmekteyiz (Resim :18).

ÇARŞI CAMİİ*

Katalog No : 4

Plan : 5

Resim No : 19-21

Yeri : Darende'nin Zaviye mahallesinde, "Eski Şehir" mevkiinde Yusuf Paşa Bedesteninin kuzeydoğusunda ve Ulu Camiin güneyinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Hüseyin Paşa'nın torunu İbrahim Paşa'nın yaptırmış olduğu dükkanların yeri H.1193 (M.1779) tarihli vakfiyesinde, tarif edilirken bu camiden "Cami-i Suk⁷⁸" diye bahsedilmektedir. Aynı vakfiyede "Haneler şehirde oldukça caddim Hüseyin Paşa'nın tamir ve ihya eylediği Cami-i Suk'unda eyyamı Ramazan-ı Şerifde bir hatmi şerif okuyup" şeklindeki ifadede, Çarşı Camii'nin, Hüseyin Paşa tarafından tamir ve ihya edildiği açıkça belli olmaktadır. Yapılan bu onarımın mahiyeti ve derecesi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız gibi, onarım tarihi hakkında da kesin bir bilgiye sahip değiliz. 1133 (M. 1720) tarihli Hüseyin Paşa'nın vakfiyesinde de bu yapıyla alakalı bir bilgi mevcut değildir⁷⁹. H.1156 (M. 1743) tarihinde vefat ettiğini mezar taşından öğrendiğimiz Hüseyin Paşa, bu onarımı vefatından önce ve 1133 tarihli vakfiyesinden sonraki (1720-1743) tarihler arasında yaptırmış olmalıdır. Yapı bazı kaynaklarda H. Hüseyin Paşa Camii olarak anılmış ve takriben 1156 (M.1743) tarihinde yaptırılmış olduğu belirtilmiştir⁸⁰. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı, bir onarımdır, bu onarımdan sonra, yanlış olarak, Hüseyin Paşa yapının banisi olarak anılmıştır. Gerçekte ise, Cami-i Suk olarak bilinen Çarşı Camii'nin banisi ve yapım tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak, kesin olan husus , bu camiin banisinin Hüseyin Paşa olmadığıdır.

Çarşı camii'nin şehir içerisindeki konumu gözönüne alındığında 1530 tarihli tahrir defterinde ismi geçen "Mescid-i minare-i Şarki⁸¹"nin bu yapı olması ihtimali belirlemektedir. Bu ihtimaller dahilinde yapı 1530 tarihinden önce mevcut olmalıdır. Cami avlusunda bulunan kuyuya ait Arapça Kitabe bulgün İbrahim Paşa Camii'inde bulunmaktadır. (Resim : 19) "Dükkan sokağında bulunan kuyudan su akıyordu. Üzeri yıkıldı sonra suyu çekildi. Bu mekan bir müddet harap ve boş vaziyette kaldı. Allah Teala Hafız Muhammed Hilmi'yi gönderdi ve orada bir kuyu açmakta acele etti binikiyüzelli senesinde. O sene su çıkmadı gelecek sene bir daha kuyu açtı o zaman su

* Kayıtlarda Cami-i Suk olarak geçmektedir.

⁷⁸ V.G.M.A. 610 no'lu Defter, s.77. sıra: 107, İbrahim Paşa Vakfiyesi.

⁷⁹ V.G.M.A., 610 no'lu defter, s.159. sıra: 178. Hüseyin Paşa Vakfiyesi.

⁸⁰ Malatya İl Yıllığı, 1973. s.108 : A. Partal, a.g.t., s.34. Gülten Karatekin, a.g.t. s.32

⁸¹ S. Akkoçun, a.g.t., s.115.

çıktı. Eşme işi tamamlandı ve derinliği yirmiiki ziraya ulaştı uzunluğuna genişliği oniki ayaktı derinliğine genişliği de aynıydı. Sağlam ahşap ile üst örtü yapıldı ve bir delik bırakıldı ondan sonra da caminin sahnından halılar ve kilimler çıkarıldı. Caminin kuzey yan tarafına ... Yerden yüksekliği yarım ziraydı ondan sonra cami güzel mefruş ile döşendi ve o sene camii şerif..... Sonra bu kuyudan oniki yıl boyunca faydalandı. Sonra üstünü örtülü olan sakıf çürüdü taş ile yeniden inşaaşı gerekti. Adı geçen yabancı ikince defa burayı taş ile örtmek için erken ..... 1263 senesinde Allahın izniyle taş yapı tamamlandı. Cenabı hak'tan onu kabul etmesini ve devamını resulünün hürmetine diliyoruz. Kuyunun eşimi ve taş ile inşaa tarihi 1251-1263'tür⁸².

Plan :

Cami'nin temel izlerini tespit için yapılan bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkan izlerden, minarenin doğusuna ve güneyine doğru uzanan temel seviyesinde uzanan duvar kalıntılarının var olduğu görülmektedir (Resim : 20). Buna göre minare, caminin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. İbrahim Paşa'nın hicri 1903 tarihli vakviyesinde ve geçen bilgilere göre caminin kuzey yönünde Bedestenin de önünden geçen bir ana yol kible duvarına bitişik bir berber üç seki ve bir boyahane, bunların önünde Doğu - Batı doğrultusunda bedestenin de güneyinden geçen bir diğer anayol bulunmaktadır. Caminin batı yönünde muhtemelen var olan avlunun kuzey batısında kuyu bulunmaktadır caminin kuzey ve güneyinden geçen ana yol ile birleştiren bir sokağın caminin batısından geçtiği anlaşılmaktadır. Caminin doğu yönünde camiye bitişik Celikoğlu menzini yer almaktadır. Bu bilgiler arazinin konumuda göz önüne alınarak yapılan değerlendirme sonucunda elde edilen saha üzerine mihraba paralel üç kemer sırasının meydana getirdiği altı sahanın plana sahip cami yerleştirmek uygun olacaktır. Caminin kuzey ve güney yönde başka yapılarla birleşik olması başka pencerelerin yer almasına imkan vermemektedir. (Plan : 5) Bu yapıda yapılacak düzenli bir kazı çalışması, planı hakkında bizlere daha doğru bilgiler verebilir. Mevcut temel duvarının ince oluşu, üst örtünün, kubbeden ziyade ahşap örtülü olabileceği düşüncesini ortaya koyar.

M i n a r e, sekizgen kaide üzerinde yükselen silindirik gövde, alttan ve üstten kaval silmelerden oluşan bileziklerle sınırlandırılmıştır. Yüzeysel mukarnaslardan oluşan şerefeye altlığı, korkulukları dökülmüş olan şerefeye geçilmektedir. Bunun üzerinde yer alan kısa petek kısmı ve taş külahla minare son bulmaktadır (Resim : 21). Kesme taş malzeme ile inşa edilen minarede gövdedeki bilezikler ve şerefeye altlığında

⁸² Arapça Kitabe Darende İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlilerinden Mahmut Sami Bağırın tarafından okunmuş ve tercüme edilmiştir.

yivlenmiş yumurta dizilerini hatırlatan mukarnaslar dışında her hangi bir süslemeye rastlanmaz.

ABİDİN PAŞA (HACI MÜŞRİF) CAMİİ*

Katalog No : 5

Plan : 6

Resim No : 22-24

Yeri : Camii, Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde Hacı Müşrif mevkiinde bulunmaktadır.

Külliyenin Diğer Yapıları : Bugün yalnızca minaresi günümüze gelebilen cami, yerini tam tespit edemediğimiz, yakınında yaptırılan Medresesiyle birlikte bir külliye oluşturmaktaydı⁸³.

Tarihçe :

Darende'nin Hacılar mahallesinde, Kırmızı Bayır mevkiinde bulunan camiinin malzemelerinin Hacı Müşrif Camii'nden getirildiği yöre halkı tarafından beyan olunmaktadır. Bu yapıda bulunan H.1092 (M. 1681) tarihli, taş üzerine kabartma harflerle yazılmış olan kitabede (Resim : 22) :

"Allahümme tekabbel Ya Rabbe'l-Âlemin

Hayrını Şeyh-i Feth Zeynel Abidin

Tarih Sene isneyn ve tis'in ve elf (1092/1681)"

Hayır sahibi olan Zeynel Abidin'in ismi geçmektedir.

Kaynaklarda Abidin Paşa'nın, Hacı Müşrif Mahallesi'nde "Camii, Minare ve camii yakınında bir medrese" inşa ettirdiğine dair bilgiler vardır ⁸⁴. Ayrıca aynı kaynaklar Abidin Paşa'nın, Şeyh Hamid-i Veli Camii'nin minaresini de yaptırdığını kaydeder⁸⁵. Kaynaklarda Hacı Müşrif ve Abidin Paşa Camii'lerinin iki ayrı camii olduğu yönünde bilgiler mevcuttur⁸⁶. Ancak, Şeyh Hamid-i Veli Camii minaresi üzerine kazılmış olan H.1097 (M.1685) tarihi ve yukardaki Zeynel Abidin Camiine ait kitabedeki H.1092 (M.1681) tarihlerinin birbirine yakınlığı ve her iki camii minaresinin de birbirinin kopyesi niteliğindeki benzerliği göz önüne alındığında, yöre halkının vermiş olduğu, Hacı Müşrif adıyla anılan Camiinin malzemesiyle Kırmızı Bayır mevkiine bir camii yaptırıldığı yönündeki bilgilerin doğruluğu ve bu güne kadar Hacı Müşrif Camii olarak bilinen Camii'nin aslında Abidin Paşa Camii olduğunu ortaya koymaktadır.

⁸³ Hanifi Hoca, Darende Tarihi, (Çoğ.İ.F.Öztürk, a.g.e., s.9; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.166-167.)

* Halk arasında Hacı Müşrif Camii olarak bilinen yapı bazı çalışmalarda da Hacı Müşrif Camii olarak geçmektedir.

⁸⁴ Hanifi Hoca, Darende Tarihi, (Çoğ.İ.F.Öztürk, a.g.e., s.9; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.166-167.)

⁸⁵ Hanifi Hoca, Darende Tarihi, (Çoğ.İ.F. Öztürk, a.g.e., s.9; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.166-167.)

⁸⁶ Hanifi Hoca, Darende Tarihi, (Çoğ.İ.F. Öztürk, a.g.e., s.9; M.Ali Cengiz, a.g.e., s166-167).

Bazı kaynaklarda da Hacı Müşrif Camiinin banisi olarak Abidin Paşa gösterilmekte ve yapım tarihi olarakta M.1755 verilmektedir⁸⁷. Burada, Şeyh Hamid-i Veli'nin Zaimoğulları kolundan olan iki Abidin Paşa'nın birbirine karıştırıldığı ve dolayısıyla yapının aynı isimlere sahip farklı kişilere izafe edildiği görülmektedir. Bu Abidin Paşa'lardan biri Zeynel Abidin Paşa, diğeri de Koca Abidin Paşa'dır. Nitekim vefat tarihleri bu farkı bize göstermektedir. Ayrıca yapının yeri de Hacılar Kırmızı Bayır camiindeki kitabeden dolayı karıştırılarak yapının Hacılarda bulunduğu kaydedilmiştir⁸⁸. Zeynel Abidin Paşa H.1099 (M.1687)'da, Koca Abidin Paşa H. 1204 (M.1789)'de vefat etmişlerdir *. Elimizdeki mevcut bilgiler bu yapının (Hacı Müşrif - Abidin Paşa Camii) Zeynel Abidin Paşa tarafından yaptırılmış olduğunu kabul etmek durumundayız. Bizde yapının 1092 tarihinde Zeynel Abidin Paşa tarafından yaptırılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Hacı Müşrif mevkiinde bulunan bu Camii, 1295 tarihli Müftüoğlu Camiinde bulunan kitabede bahsedilen ve mahiyeti belli olmayan bir afetten sonra yıkılmış olabilir.

Plan :

Kübik kaide üzerinde yer alan derz izleriyle, duvar kalıntıları ve camiin kurulmuş olduğu arazi göz önüne alındığında; minare yapının kuzeybatı köşesine yerleştirilmiştir. Kübik kaidenin güney cephesinde bir kapı açıklığı ve aynı cephede güneye doğru bir duvarın uzandığına işaret eden derz izleri bulunmaktadır (Resim: 23). Bu izler batı cephede bir son cemaat mahallinin bulunduğuna işaret etmektedir. Güneye doğru uzanan duvar, yapının kible yönünden geçen yola kadar uzanabilir. Kübik gövdenin doğu cephesinde, doğuya doğru uzanan duvar ise en fazla doğu yönünde bulunan su kuyusuna kadar ilerleyebilir. Bu iki duvarı diğer yönlerden birleştirdiğimizde uzun kenarları mihrap yönünde olan bir mekan elde ederiz. Kırmızı Bayır Cami-inde bulunan iki kemeri, bu yapının içerisine yerleştirdiğimizde, Kırmızı Bayır Cami-inde de uygulanan, mihraba paralel iki sahınlı plan türünün burada da uygulandığı ortaya çıkar (Plan : 6).

M i n a r e , kübik kaideli ve çokgen gövdeli bir unsur olup gövdeye , prizmatik üçgenlerden oluşan bir pabuçlukla geçilmiştir. Silindirik gövdenin başlangıcında kaval silmelerden oluşan bir de bileziğe yer verilmiştir. Bunun üzerinde yükselen çokgen gövde, aynı tarzda bir bilezikle şerefe altında sınırlandırılmıştır. Şerefe altlığı, yukarı doğru genişleyen düz yüzeyli taşlardan elde edilmiş olup,

⁸⁷ Yurt Ansiklopedisi, "Malatya" md., s.5498; A.Partal, a.g.t., s.32.

* Vefat tarihleri için bkz. Ek.2.

⁸⁸ Gülten Karatekin, a.g.t., s.30

korkulukları yıkılmış şerefeye geçiş sağlanmıştır. Şerefeden sonra daha ince olarak yükselen petek kısmının her yüzeyinde sağır nişlere yer verilmiştir. Bunun üzerinde, silmelerle, petek kısımdan taşan korniş üzerine pramidal külah yerleştirilerek minare sonuçlandırılmıştır (Resim : 23-24).

M a l z e m e v e T e k n i k; yapıdan kalan duvar izlerinden duvarlarda kesme taş kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim : 23).

CEBECİZADE CAMİİ

Katalog No : 6

Plan No : 7

Resim No : 25-29

Yeri : Darende'nin Hacılar Mahallesi, Sırakoz mevkiinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Son cemaat mahallinden iç mekana geçit veren kapının üzerinde Orijinaline sadık kalınarak yenilenen kitabede⁸⁹ (Resim : 25);

" Cebecizade İbrahim Ağa Camii h. 1151 (M.1738)

Tamir 1216 (M.1801)

Hacı Osman Efendi derneği 1922"

ibareleri vardır. Buna göre camiin yapım tarihi 1151 (M.1738) olup, 1216 (M.1801) ve 1922 tarihlerinde iki kez tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Kitabedeki "Hacı Osman Efendi Derneği" ibaresinin daha sonra ilave edilmiş olduğunu zannediyoruz. İbrahim Ağa Camiine Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında⁹⁰ da rastlanması, bu kitabenin orijinalliğine delalet eder.

Yakın zamanlarda halkın yardımlarıyla, son cemaat mahalli, kapalı bir bölüm haline getirilmiştir (Resim : 26). Girişin solundaki son cemaat mahallinin bir gözü, küçük bir mescid olarak kullanılmaktadır. (Plan : 7). Ayrıca kubbe örtü, saç kaplamalı bir çatıyla örtülmek suretiyle gizlenmiştir (Resim: 27).

Plan :

Yapı plan olarak önünde üç gözlü son cemaat mahalli olan tek kubbeli mescidler geleneğine sahip bir plan arzeder (Plan : 7).

Mimari Özellikler :

Doğu-Batı yönünde, hafif meyilli bir arazi üzerinde kurulmuş olan yapı, Oldukça kalın kesme taş duvarlarının oluşturduğu kare mekandan kubbeye geçiş sivri kemerli tromplarla sağlanmıştır (Resim : 28). Kubbeyi taşıyan duvarların kalın tutulmasında, kubbeyi taşıyamama endişesi hissedilmektedir. Beden duvarlarının alçak tutulması tromp kemerlerinin de zemine yakın seviyede başlamasına sebep olmuştur. Bu uygulama, yapıda basık bir hava yaratmıştır. İç mekanı aydınlatan pencereler,

⁸⁹ Camii İmanı Mehmet Doğan orijinaline bağlı kalarak yazıları kendisi yazdığını beyan etmiştir.

⁹⁰ V.G.M.A., Yeni şahsiyet kayıtları. esas :218, Sıra:447.

tromp boşluklarına yerleştirilmiş olup, kalın duvarların, ışığın iç mekana yayılmasını engelleyeceğinden pencereler, iç mekana üstten yuvarlak kemerli pencereler şeklinde yansıtılmıştır.

İç mekanın son cemaat mahalli ile bağlantısı, giriş kapısı hariç, dıştan dikdörtgen çerçeveli pencerelerle sağlanmıştır. Kare iç mekan, batı ve güney cephelere açılan, dıştan dikdörtgen çerçeveli, iç mekanda yuvarlak kemerli ikişerden dört pencere ile aydınlatılmıştır. Doğu cephesinde her hangi bir pencereye yer verilmeyişi, yapının üzerine inşa edildiği arazinin meyilli oluşundan kaynaklanmaktadır.

Son cemaat mahalli, dıştan kuzey cepheyi belirleyen üç sivri kemerden oluşan son cemaat mahallinin, Orijinalde de doğu ve batı yönü kapalı olmakla birlikte, kemer araları kısmen örülmek suretiyle camekanlı bir bölme haline getirilmiştir. Son cemaat mahalli, batı yöne bir pencere ile açılmıştır.

Taç kapı, dilimli, basık kemerli olup, mihrabla aynı eksen üzerinde, iç mekanla, son cemaat mahallini birbirine bağlamaktadır (Plan : 7, Resim : 25).

Mihrab nişi, girişle aynı eksen üzerinde bulunmakta olup, köşelerine yerleştirilen yuvarlak sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Sütunceli mihrab nişi, dıştan üç yanı kuşatan iki halat silme ile çerçevelendirilmiştir. Bunlardan en içteki birbirine bağlı olarak üç yanı dolaşırken, dıştaki halat silmeler, birinci çerçeve hizasında biterken, üstteki iki yatay silme diğer iki dikey silmeyi kesmektedir. Üstte hafif dışa taşkın bir kornişle nihayet bulan mihrab, yağlı boya ile tamamen boyanmıştır (Resim : 29).

Minber, Orijinal olmayıp, sonradan yerleştirilmiştir. Orijinalde, burada bir köşk minberin olduğu cami imamı tarafından beyan olunmuştur. Yeni minber, yapı içerisinde oldukça fazla yer kapladığından, küçük iç mekanın saf düzeni bozulmaktadır (Resim: 28).

Kadınlara mahfili, girişin üzerinde bulunmaktayken, buraya çıkan merdivenler sonradan kaldırılmıştır. Orijinal bir özelliği de yoktur.

Yapıda Dikkat Çeken Süslemeler :

Yapı, süslemeden uzak, sade görünümlü olup, giriş kapısındaki dilimli kemer dışında herhangi bir süslemeye rastlanmaz.

Malzeme ve Teknik :

Yapıda, tamamen düzgün kesme taş kullanılmış olup, kubbenin ağırlığını taşımak için duvarlar, oldukça kalın tutulmuştur.

SADR-I A`ZAM MEHMED PAŞA KÜLLİYESİ

Katalog No : 7

Plan No : 8

Resim No : 30-34

Yeri : Darende'nin Hayiketeği mahallesinde, Malatya-Kayseri kara yolundan yaklaşık 150 m. kadar içeridedir.

Külliye'nin Diğer Yapıları :

Mehmed Paşa'nın Darende'de camii, hamam, han, medrese, köprü ve çeşme inşa ettirdiği belirtilmişse de kütüphaneden söz edilmemiştir⁹¹. Kaynakların, Mehmed Paşa'nın yaptırdığını ileri sürdükleri yapıların tamamının Darende'de yaptırılıp yaptırılmadığını tespit edebilmiş değiliz. Fakat, ulaşabildiğimiz kaynakların bir kısmı, Sivas iline bağlı Kangal ilçesinin Deliktaş nahiyesinde, Mehmed Paşa'nın, bir camii ve çeşme yaptırdığını ve nahiyeyi iskan ettiğini belirtmektedirler.⁹² Ancak, Darende'de bulunan söz konusu külliye, camii, medrese, kütüphane ve sonradan eklenen Hasan Paşa Türbesinden oluşmaktadır.

Tarihçe :

Mehmed Paşa Külliyesi'nin günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilen tek elemanı olan kütüphane, kuzey cepheye bakan giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre tarihlenir. Bu kitabede (Resim : 30)

"Bani-yi beka Muhammed Paşa Sadru'l-Ala

Feyza sanma sakın bu bina mutlaktır

Adl ü dad amel-i hayr zafer komadı

Düşdi tarihine kerebe "**kayyemehu kaydı** (1189)"

ifadeleri geçmektedir.

Kitabedeki "**kayyemehu kaydı**" ibaresi, ebcet hesabı ile H. 1189'a tekabül etmektedir. Yine kitabeden, banisinin Sadr-ı A`zam Mehmed Paşa olduğu anlaşılmaktadır.

Külliye elemanlarından medreseden, günümüze yalnızca kitabesi ulaşabilmiştir. Bu kitabe Hacı Derviş mahallesinde bir evin duvarına monte edilmiştir. Kitabede (Resim : 31) :

⁹¹ A.Cevdet Paşa, a.g.e. . C.II. s.658.

⁹² Hamîlî Hoca, a.g.e. (Çoğ.İ.F. Öztürk, a.g.e..s.24; M.A.Cengiz, a.g.e. s.178.)

"İnşa-i hazihî'l-medresetü es-Sadru'l-A`zam
 Mehmed Paşa yesserallahu maşa'e
 Halaya cevr ide ehman-ı feyzadı
 Tarihın cem`an kıldıkça o fetnun
 Ulum-i zacire herden sene (1191)"

şeklindeki ifadeyle, Mehmed Paşa'nın 1191 yılında bir medrese yaptırdığı belgelenmektedir.

Yukarda bahsettiğimiz külliye elemanlarından Medreseye ait H.1191 (M.1777) tarihli kitabe ve H.1189 (M.1775) tarihini ebcet hesabıyla veren Kütüphanenin inşa kitabesi gözönüne alınarak camiın bunlardan daha önce yapıldığı düşüncesiyle yapının H.1180 (M.1766) ile, H.1189 (M.1775) tarihleri arasında inşa edilmiş olduğunu olduğunu kabul edebiliriz.

Plan :

Sadr-ı Azam Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu bu camiın planı ve yapısı hakkında hiç bir bilgi elde edilemedi. Çünkü camiden günümüze ulaşabilen yegane kalıntı minaresidir

Mimari Özellikler :

Camiiden günümüze ulaşabilen tek yapı minaresidir. Minare, Kütüphanenin kuzeyinde yer almaktadır.

M i n a r e, kübik minare kaidesinden, köşeleri yumuşatılarak onaltıgen ince ve zarif gövdeye geçilir. Şerefe altında kademeli iki silme ile genişleyen gövdenin her yüzeyinde üçer kabartma lale motifinden oluşan süsleme kuşağı yer alır. İkinci sırada her yüzeyde birer atlamalı olarak sıralanmış dilimli rozetler ve kare çerçevesi geometrik geçmelere yer verilmiştir. Sarkıtlı mukarnaslardan oluşan şerefe altlığında mukarnaslar, onaltıgenin köşelerinden yukarı doğru genişleyerek şerefe altlığında birbiriyle bağlanırlar. Mukarnaslı şerefe altlığı dışa taşıntı yapan düz silmeden oluşan bir kornişle sınırlandırılmıştır. Şerefenin korkulukları döküldüğünden, bunun hakkında bir şey söyleyemiyoruz. Şerefeden sonra güneye üç dilimli kemerle açılmış, şerefeye geçit veren kapı açıklığı bulunan, ince ve yüksek petek kısmı yükselmektedir. Kornişle üstten sınırlandırılan petek kısmı pramidal taş bir külahla son bulmaktadır (Resim : 32).

Malzeme :

Minare, tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiştir.

MEDRESE :

Medreseden günümüze, kitabesinden başka hiçbir iz kalmamıştır. Medrese, külliyeinin yerleştiği arazi gözönüne alındığında, camiin ve kütüphanenin batısındaki arazi üzerinde bulunuyor olmalıydı (Resim : 33).

KÜTÜPHANE :

Kare planlı yapıya, kuzey cephedeki izlerden anlaşıldığına göre, ahşap bir saçağın gölgelediği kapı açıklığından girilmektedir (Plan : 8, Resim : 34). Kütüphane, batıdan iki, güneyden bir adet demir şebekeli, dikdörtgen çerçeveli pencere ile aydınlatılmıştır. Külliyeinin dışına bakan doğu cephesinde, dışardan gelecek gürültüyü önlemek maksadıyla, pencere açılmamıştır. Diğer pencereler külliyeinin avlusuna açılacak şekilde yerleştirilmiştir(Resim: 35).

Kare iç mekan, tromplara oturan kasnaksız bir kubbe ile örtülmüştür. Tromp kemerleri duvar yüzeyine oturtulmuştur. Küçük kare mekanda, kubbeye geçişte trompların tercih edilmesi ile iç mekanda bir ferahlık sağlanmıştır. Dış cephede dikdörtgen çerçeveli pencereler, iç mekana yuvarlak kemerli açıklıklar olarak yansımaktadır. Bu tezat dış cephede kemerli alınlıkların kullanılmayışından kaynaklanmakta ve mimari bütünlüğü zedelemektedir. İç mekana tromp kemerleri ve yuvarlak pencere kemerleri dışında, hareketlilik verecek herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme ve Teknik :

Tamamen düzgün kesme taş malzemedden inşa edilmiştir.

İBRAHİM PAŞA CAMİİ

Katalog No : 8

Plan No : 9

Resim No : 36-42

Yeri : Darende'nin İbrahim Paşa mahallesinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

İbrahim Paşa Camii olarak bilinen yapı, çeşitli yapım evreleri geçirmek suretiyle günümüze ulaşabilmiştir. Ali Dede mevkiinde, İbrahim Paşa'nın dedesi H. Hüseyin Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Camide, Hüseyin Paşa'nın H.1131 (M.1718) tarihli vakfiyesinde bahsedilmektedir. Bu vakfiyede; "*Darende'de Bağcedde Ali dede anakende kendim bina eylediğim mescid-i şerifin imamına be her yevm için ...*"⁹³ şeklindeki ifade, Ali Dede mevkiinde Hüseyin Paşa'nın 1131'den evvel bir cami yaptırdığını ispat eder. Ancak, bugün bu mevkiide İbrahim Paşa Camiinden başka bir cami mevcut değildir. Hüseyin Paşa'nın oğluna ait 1166 (M.1752) tarihli vakfiyede; "*Ali Dede eteğinde baki camii şerifin hatibine..*"⁹⁴ şeklinde bir ifade geçer ki, bu ifade babası Hüseyin Paşa'nın yaptırmış olduğu camii gösterir. İbrahim Paşa Camii vakıf kayıtlarında⁹⁵, Yusuf Paşa-İbrahim Paşa Camii olarak görülmektedir. Bir üçüncü vakfiye ise, İbrahim Paşa'nın 1193 (M.1779) tarihli vakfiyesidir. Hüseyin Paşa'nın torunu olan İbrahim Paşa, yine Ali Dede eteğinde bir cami yaptırmış olduğunu vakfiyesindeki "*haneler bağcedde oldukça Ali Dede eteğinde binasına muvaffak olduğum cami-i şerifde...*"⁹⁶ şeklinde geçen ifadeden anlıyoruz. Bu vakfiyelerden, Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı camiin hatibine oğlu tarafından maaş bağlanması ve torunu İbrahim Paşa'nın da aynı camii yenibaştan inşa ettiği veya yeniden inşa edercesine onardığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu üç vakfiyede de Ali Dede mevkiinde ki bir camiden bahsedilmektedir. Bizim kanaatimize göre, vakfiyelerde Ali Dede mevkiindeki olduğu bahsedilen üç camiin aynı cami olması gerekmektedir. İlk yapımın 1131 (M 1718)den önce, ikinci inşaatın ise 1193 (M.1779)'den önce yapılmış olması gerekir. Hicri 1193 (M. 1799) tarihli İbrahim Paşa'ya ait bir kitabe yapının avlu duvarının batı cephesine monta edilmiştir. Kitabede (Resim : 36) kitabede bir cami ifadesi ve İbrahim Paşa'nın adı okunmaktadır.

⁹³ V.G.M.A.: 589 nolu defter, s.159. H.Hüseyin Paşa Vakfiyesi.

⁹⁴ V.G.M.A.: 2005 nolu defter, s.444, sıra: 446, Yusuf Paşa Vakfiyesi.

⁹⁵ V.G.M.A.: 610 nolu defter, s.77, sıra:107, İbrahim Paşa Vakfiyesi.

⁹⁶ V.G.M.A.: 610 nolu defter, s.77, sıra: 107, İbrahim Paşa Vakfiyesi.

Yapı içerisinde bulunan herhangi bir yere monte edilmemiş olan kitabe, İbrahim Paşa'nın oğlu Ahmed Rif at Bey'in yaptırmış olduğu bir yapıya aittir. Bu kitabede 1241'deki bir onarımdan bahsedilmektedir (Resim : 37).

"Mescid-i şeb'i cıra mihrabı minber Ebu Bekr, Ömer, Osman, Haydar el-fakir Ahmed Rif' at müteveffa İbrahim Paşa yesserallahu meyeşa, ammere fi sene 1241"

Bu kitabeden hareketle; İbrahim Paşa'nın oğlu tarafından, bu camiide 1241 (M.1825)'de bir onarım yaptırılmış olması söylenebilir de, bu kitabenin bir başka yapıdan getirilmiş olması ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Bize göre, bu kitabe aynı camiye ait bir onarım kitabesidir. İbrahim Paşa'nın oğlu Ahmed Rif at Bey, baba ve dedeleri tarafından yaptırılmış olan camiye tamir ettirmiştir.

Mutasarrıf Ahmed Rif at Bey'in tarihsiz vakfiyesinde, Ali Dede mevkiinde, babası İbrahim Paşa'nın yaptırdığı camiden; *"ve yine pederim merhumun bağcelerde Ali Dede eteğinde baki cami-i şerifi akşam ve yatsı ve sabah namazlarında olan zata on gurus..."* şeklindeki ifadesiyle, onartmış olduğu, babasına ait camiin imamına da maaş bağladığını da belirterek, bahsetmektedir.

Giriş kapısı üzerindeki yirmidört satırlık onarım kitabesi, yapının son şeklini aldığı 1913 tarihine aittir. Bu kitabede (Resim : 38);

"Hamd lillah ey sunufi müslimin
 Oldı ya avn-ı ilahi feth-i bab
 Tiz hitam buldı bu cami-i güzin
 Saye-i Sultan Reşat'da ey cenab
 Söyleyeyim inşasının esbabını
 Dinle lütfen sana ey ali cenab
 Ali Dede mevkiinde camiin
 Darlığından çekilince istirab
 Gice gündüz cümleten tevsiiine
 İtti himmet can-ı dilden şeyh u şab
 Kıldı muğber aldılar ilhamını
 Hakim-i şer'i şerifden bi'l-icab
 Vali Ali Mu'ammer Bey dahi
 Virdi emrin itti bu hayra sitab
 Geldi devran gördü noksan camii
 Virdi yüzelli lira aldı sevab
 Kaimmakam Süleyman Sırrı Beg kazanın amiri
 Kadısı Fehmi Efendi huş hitab
 Bezl-i ikdam eyleyib ikmaline
 Sa'y-i himmet ittiler bi-irtiyab

Cümlesinin ecrini ya rabbena
İtme zayıf olacak yevmi'l-ikab
Zeki de inşasının tarihini
Düşdi **gufran** ismine eyle hesab "

şeklinde, yapının genişletilme sebebi, yapıya yardım edenler ve tarih verilmiştir. Tarih, ebce hesabına göre "**gufran**" kelimesine karşılık gelen 1331 (M.1912)'dir.

Yapının son onarımı 1987 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmış, bu onarımda yapıdan uzak bir minare inşa edilmiştir.

Plan :

Yapı, kısa kenarı mihrab yönünde dikine dikdörtgen bir plan üzerine kurulmuş olup, önünde üç gözlü son cemaat mahalli bulunan ve mihraba paralel altı sahından oluşur. (Plan : 9).

Mimari Özellikleri :

Yapı Güney-kuzey doğrultusunda meyilli bir arazinin güneyine çekilen bir istinat duvarı ile elde edilen platform üzerine son şekliyle, yaklaşık 30x20m. ölçülerinde, mihraba dik bir dikdörtgen alana oturmaktadır. Önünde üç gözlü son cemaat mahalli bulunan ve iç mekanı, mihraba paralel altı sahına ayıran sivri kemerler, doğu-batı yönünde duvar payelerine ve ortada bodur payelere basmaktadır (Resim : 39). Sivri kemerler yapının ahşap örtüsünü taşımaktadır. Ters tavan şeklinde ele alınan üst örtü, son onarımda bugünkü şeklini almıştır.

S o n c e m a a t m a h a l l i, yapının, kuzey cephesini şekillendirmektedir. Üç gözlü son cemaat mahalli doğu-batı yönde birer geniş pencere ile dışa açılan iki yanı kapalı bir form gösterir. Kuzey cepheye açılan kemerlerin kemer açıklığı yanlardaki kemerlerden ortada yer alan kemerden açıklığından daha azdır. (Resim : 40). Son cemaat mahalli, iç mekanla dikdörtgen çerçeveli pencere ve ana ek-sen üzerindeki sivri kemerli bir eyvan görünümündeki taç kapıyla irtibatlandırılmıştır.

T a ç k a p ı, dıştan dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış sivri kemerle, çift dilimli kemere sahip olup kapı açıklığı çerçevelenmiştir. (Resim : 41). Kapı açıklığının iki yanına yerleştirilen taş sekiler daha önceki örneklerde görüldüğü gibi burada da yerini almıştır. Çift dilimli kapı açıklığının hemen üzerinde dikdörtgen çerçeve içerisinde üç bölüm halinde, her bölümde sekiz kartuş içerisine yerleştirilmiş sekiz satırdan, yirmidört satırlık yapının 1912'de genişletildiğine dair bilgi veren kitabe yer alır. Kitabenin iki yanına yerleştirilen alemler ve kitabenin üzerine yerleştirilen çarkıfelekler dışında, taç kapı sade görünüşlü bir mimari eleman olarak dikkati çekmektedir.

Giriş kapısından iç mekana geçildiğinde, her sahında doğu ve batı yönünde açılmış birer pencere bulunmaktadır. Kible yönünde de kemer açıklıklarını karşılayan pencereler açılmıştır. Ayrıca mihrab nişinin üzerinde bir pencereye daha yer verilmiştir.

M i h r a b' ın üst sınırını belirleyen yuvarlak kemerli korniş, kademeli silmelerden oluşmakta. yuvarlak kemerin iki yanında dışa taşkın ve sarkıtlı başlık formunda birer süslemeye yer verilmiştir. Yuvarlak kemerin kilit kısmında da aynı tarzda ele alınmış dışa taşkın bir kilit taşı görülmektedir (Resim : 42). Yapı, Darende'deki, Ulu Camii planının bir tekrarı olarak ele alınmıştır. İbrahim Paşa'nın 1193 (M.1779) tarihli vakfiyesinde, Camiin avlusunda bir sıbyan mektebinin olduğu belirtiliyor. Günümüze ulaşmayan bu yapının, 1912'de yapının kuzeyinde ki avluya doğru genişletilmesi esnasında ortadan kaldırılmış olabileceğini düşünüyoruz.

Malzeme ve Teknik :

Yapıda, taç kapı, payeler ve kemerlerde düzgün kesme taş malzeme, duvarlarda kerpiç malzeme kullanılmıştır. Mihrab'da ise, tatlı kireç denilen bir tür alçı malzeme kullanılmıştır. Son cemaat mahallindeki iki sekizgen payede ise pur taşı denilen mermere yakın bir taş çeşidi kullanılmıştır.

HACI MEVLÜD CAMİİ

Katalog No : 9

Plan No : 10

Resim No : 43-48

Yeri : Darende'nin, Hacı Derviş Mahallesi'nin, Kuru Köprü mevkiinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Yapının üzerine inşa tarihini ve banisinin adını veren bir kitabe bulunmamakla beraber, H.1300 tarihli vakfiyede : "Cedid Hacı Derviş Mahallesinde, Hacı Dervişzade rıfatlı Mehmed Mevlüd Efendi ibni'l-Hac Ömer Ağa... mahalle-i mezburda müceddiden inşasına muvaffak olduğum cami-i şerif üç zilhicce 1300⁹⁷" ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerden Hacı Derviş Mahallesinde, Hacı Dervişzade Mehmed Mevlüd Efendinin bir camii inşasına muvaffak olduğu anlaşılmaktadır. "Cedid Hacı Derviş Mahallesi" ifadesinden, daha önce aynı isimle anılan bir mahallenin var olduğu, söz konusu mahallenin de aynı adla yeniden kurulduğu anlaşılmaktadır. Sayfiye mahallesinde bulunan Mesire Camii avlu giriş kapısının avluya bakan cephesine monte edilmiş kitabede "Güzel evlerin yıkılması sebebiyle Sayfiye bölgelerinde (Bahçe damlarında) iskan etmek gerekti" şeklindeki bilgiler ışığında, 1295 (M.1878) tarihinde yukarda belirtilen sebepten ötürü bu yeni mahalle kurulmuş olmalıdır. Yani kurulan mahallenin çekirdeğini camiilerin oluşturduğu göz önüne alınırsa, yapı 1295 (M.1878) ile vakfiye tarihi olan 1300 (M.1882) tarihleri arasında inşa edilmiş olmalıdır.

Plan :

Önünde iki gözlü son cemaat mahalli bulunan kare mekanlı yapının üst örtüsü, merkezdeki haç şeklinde payeden dört yöne açılan sivri kemerlerle taşınmaktadır. Çok kubbeli ulu camii tipinin, düz ahşap örtülü olarak değerlendirildiği bir plan arzeder (Plan : 10).

Mimari Özellikler :

Yapı, batıya doğru, hafif meyilli bir arazi üzerine kurulmuştur. Kare tabanlı iç mekan da merkezde uçları pahlanmış haç şeklindeki payeden dört yana uzanan kemerlerin taşıdığı ahşap örtülü bir özellik görülür. Önünde iki gözlü son cemaat mahalli ve küçük bir avlusu bulunan bir mescid düzenindedir. (Plan : 10, Resim : 43).

⁹⁷ V.G.M.A., 1271 nolu defter, Sıra:36. Eski defter no: 588, s.31, sıra:41. Mehmed Mevlüt Efendi Vakfiyesi.

Camiin kuzey cephesinde imam evine yer verildiğinden, asıl cephe olmaktan çıkmıştır. Burada doğuya açılan basık kemerli taş söveli bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere, toprak zeminle aynı seviyededir (Resim : 44). Güney cephe, iç mekana açılan basık kemerli, dikdörtgen çerçeveli pencereler ve yuvarlak kemerli avlu giriş kapısıyla hareketlendirilmiştir (Resim : 43). Avlu giriş kapısından geçilerek batı cepheye ulaşılır.

S o n c e m a a t m a h a l l i, bu cephede kuzey ve güney yönde duvar payelerine, ortada bağımsız bir payeye oturan sivri kemerlerin belirlediği , ahşap üst örtülü olarak ele alınmıştır. Son cemaat mahalli, arazinin bu yöndeki meyili sebebiyle yüksekte kalmıştır (Resim : 45).

T a ç k a p ı , son cemaat mahallinin kuzey köşesine kaydırılmış olup, yuvarlak kemerli bir kapı açıklığıyla iç mekana geçit vermektedir. Camii zemini, avlu zemininden yüksekte olduğu için kapı açıklığına iki basamaklı bir merdivenle ulaşılır (Resim : 46).

İç mekan, merkezde uçları haç şeklinde pahlanmış bir paye ve her duvar yüzeyinde, ileri taşkın duvar payelerine oturan sivri kemerlerin taşıdığı ahşap örtüyle örtülüdür. Yapının kerpiç beden duvarlarında, doğu yönde bir, kible yönünde iki ve son cemaat mahalline bakan iki pencere açılmak suretiyle, iç mekan toplam beş pencere ile aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ancak, bunlar yeterli aydınlatmayı te'min edememektedir.

M i h r a b , kible duvarının belirleyici mimari elemanı olarak ele alınmış olup, yarım silindirik nişi ve sivri kemerli kavsarasını, duvar yüzeyinden dışa taşan yarım dairelerin birbirine geçmesiyle elde edilmiş bir bordür çevrelemektedir. Sade görünüşlü mihrabda, kavsaranın kilit taşındaki altı yapraklı rozet ve bunun üzerinde kısa bir ikinci kornişe yer verilmiştir (Resim : 47). Mihrab, kible duvarında, yapının kuzey-güney eksenini üzerinde dengeli bir şekilde yer almaktadır. İki tarafında yer alan pencerelerle de simetri vurgulanmıştır.

Dikkat Çeken Süslemeler :

Yapı içerisinde bulunan diğer süsleme unsurlarına, payeler üzerine yerleştirilen başlıklarda rastlamaktayız. İç mekandaki bu başlıklar, prizmatik üçgenlerden ve küçük kemerli nişçiklerden meydana gelirken (Resim : 48), son cemaat mahallinde yer alan paye başlığı, kademeli silmelerden oluşmaktadır. Yuvarlak kemerli giriş kapısının kilit taşında, üzeri sonradan yağlı boya ile boyanmış bir selvi motifine yer verilmiştir (Resim : 46). İç mekanda ve son cemaat mahallinde, sonradan yağlı boya ile yapılan sözde süslemeler, yapının Orijinalliğini bozmuştur. 1882 yılında vakfiyesi düzenlenen yapı,

Osmanlıların son dönemlerinde inşa edilmiş olup süslemelerde mahalli özellikler ağır basmaktadır.

Malzeme ve Teknik :

Kemer, paye ve sövelerde düzgün kesme taş kullanılmış olup, duvarlar kerpiç malzeme ile iki anaç bir kuzu örgü tekniğinde inşa edilmiştir.

HACILAR KIRMIZIBAYIR CAMİİ

Katalog No : 10

Plan No : 11

Resim No : 49-55

Yeri : Darende'nin Hacılar mahallesi, Kırmızıbayır mevkiinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Metruk bir halde ki caminin Üst örtüsü tamamen çökmüş olup (Resim : 49) kapısı üzerinde iki adet kitabe bulunmaktadır. Bunlardan, taş üzerine kabartma harflerle üç satır halinde yazılmış kitabede (Resim : 22)

"Allahümme tekabbel minna ya Rabbe'l-Alemin

Hayrını şeyh-i feth Zeynel Abidin

Tarih sene isneyn ve tis'in ve elf."

şeklinde 1092 (M.1681) tarihi ile yapının banisinin ismi verilmektedir. İkinci kitabe, oldukça haraptır. Kireç taşının üzerine boya ile yazılmış olan bu kitabe, zamanla silinmiş olmasına rağmen, üzerinde banisinin ismi okunabilmektedir. Beş satırlık kitabenin ilk iki satırı, okunamayacak derecede harap durumdadır, ancak diğer üç satır, kısmen de olsa okunabilmektedir. Kitabede (Resim: 50) :

"Ekvan-ı erman-ı Resul Seyyid Ahmed-i ..... Halil

..... lekad mine'l-halak el-hayrat ve'l-hasenat el-Hac Ahmed efendi gaffarallahu"

ifadeleri geçmektedir. Kitabenin son satırın da hayır sahibi olarak el-Hac Ahmed Efendinin ismi geçmekle birlikte, her hangi bir tarih kaydı yoktur.

Bu camiın taş malzemelerinin Hacı Müşrif mahallesindeki Abidin Paşa (Hacı Müşrif) Camiinden getirildiği yöre halkı tarafından beyan edilmektedir. Birinci kitabede adı geçen Zeynel Abidin'in, Hacı Müşrif mahallesinde bir Camii, Minare ve bu civarda bir Medrese yaptırdığına dair bilgilerin mevcut olduğunu, ancak Abidin Paşa camii malzemelerinin Kırmızıbayır Camiinin yapımında kullanıldığını, Abidin Paşa (Hacı Müşrif) camiini anlatırken de ifade etmiştik..

Darende'nin Sayfiye mahallesinde, Sayfiye Camiinin avlu giriş kapısının, avluya bakan cephesine monte edilen Arapça kitabeden kısaca, Darende beldesinin 1295'de harab olduğunu ve halkının Sayf bölgesine yerleşmek zorunda kaldığını ve ellerinde ne varsa oraya naklettiklerini öğrenmekteyiz. Buna göre, Darende halkının daha önce yazık olarak kullandıkları bölgelere taşınmaları, acilen çeşitli yapıların yapılmasını ortaya çıkarmış, böyle bir olayın doğuracağı ekonomik sıkıntılar içerisinde, bu tür sosyal ihtiyaçların giderilmesi için, eldeki mevcut malzemenin birinci derecede

kullanılmış olması akla uygundur. Bu belgeler ışığında, yapının inşasında, 1295'de terkedilen Darende'de Hacı Müşrif Mahallesinde bulunan Abidin Paşa Camii'nin malzemeleriyle, Kırmızıbayır Camiinin 1295'i müteakiben bir kaç yıl içerisinde yapıldığını söyleyebiliriz.

Kırmızıbayır Camiinin yapım tarihi hakkında yaptığımız bu değerlendirmeden sonra, camiin banisinin kimliği hakkında bize yol gösterecek olan, ikinci kitabedeki bilgileri şu şekilde değerlendirmek mümkündür :

Somuncu Baba şeceresinde⁹⁸ 1280 (M.1863) ile M.1960 tarihleri arasındaki durumu gösteren VII. devrede, Şeyh Seyyid Ahmed ismine tesadüf edilmektedir. Kitabede geçen "Seyyid Ahmed" ifadesi şecerede geçen Şeyh Seyyid Ahmed ile aynı şahıs olduğunu düşündürmektedir. Çünkü, Camiin yapım tarihinin 1295'den sonra olması ve şecerede geçen Seyyid Ahmed Efendinin yaşadığı dönemin de bu tarihi içine alıyor olması, bizi bu şekilde düşünmeye sevketmiştir.

Plan :

Camii, mihraba paralel iki sahnalı iç mekanın kuzeyinde, ikinci bir son cemaat mahalli görevi üstlenen ve doğu yöndeki son cemaat mahalli ile iç mekanı birbirine bağlayan bir bölme ve camiin doğu cephesinde de asıl cepheyi belirleyen son cemaat mahallinden ibaret bir plan özelliği arzeder (Plan : 11).

Mimari Özellikler :

Camii, meyilli bir arazide, güney yönü taş duvarla yükseltilerek elde edilen platform üzerine, kerpiç malzeme ile inşa edildiği görülmektedir (Resim : 51). Yapının bugünkü durumu; üst örtüsü tamamen çökmüş, üst örtüyü taşıyan mihraba paralel kemerlerden biri sağlam olmak üzere, diğeri yıkılmış, son cemaat mahallinin üst örtüsü ve taşıyıcı elemanları sökülmüş bir haldedir (Resim : 49).

Doğu cephede, payelere oturan kemerlerin taşıdığı, ahşap örtülü veya paye ve kemer yerine ahşap direklerle taşınan üst örtüye sahip bir son cemaat mahalline sahip olduğunu düşünmekteyiz. Bugün kalan izlerden, son cemaat mahallinin kuzey ve güney yönlerinin kapalı olduğu, güney cephenin, dışa bir pencere ile açıldığı görülmektedir. Son cemaat mahalli, güneydoğu köşede bir pencere ve kuzeydoğu köşeye kaydırılmış devşirme giriş kapısı ile iç mekana irtibatlandırılmıştır (Resim : 52).

T a ç k a p ı , kesme taş söveli, basık kemerli olup, kemer üzerinde, kilit taşının sağ ve solunda ikişer çarkifeleğe, kilit taşında ise, altı yapraklı rozetlere yer verilmiştir. Taç kapıdan geçildikten sonra ikinci bir son cemaat mahalli görünümündeki bölmeye geçilir, bu bölme daha sonradan, cemaatin az olduğu

⁹⁸ A.Akgündüz, age., bkz. Ek.

vakitlerde namaz kılmak için ayrı bir mescid veya kadınların namaz kılmaları için düzenlenmiştir (Plan : 11). Küçük mescid görünümündeki bölüm, kuzey yönden dışa bir pencere ile açılırken, güney yönden de camii iç mekanına bir pencere ile irtibatlandırılmıştır (Resim : 53).

İç mekan, doğu ve batı duvar yüzeylerinden, hafif dışa taşkın duvar payelerine, ortada bağımsız bir payeye oturan sivri kemerlerle, mihraba paralel iki sahına bölünmüştür. İç mekanda duvar yüzeyleri, tatlı kireç denilen bir tür alçıyla sıvanmıştır. Yapının merkezinde yer alan bağımsız paye, iç kitlenin bütünlüğünü, bozmaktadır. Ancak, yapıyı tam ortadan iki sahna ayıran kemerler, kuzeyde yer alan son cemaat mahalli ile, tüm kapalı alanı üç parçaya bölerek yapıya bir denge getirmektedir.

İç mekan, doğu yöne açılan bir, kible yönünde mihrabın sağında ve solunda birerden iki ve mihrabın üzerindeki bir mazgal pencere ile toplam dört pencereden sağlanan ışıkla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Batı yönde pencereye yer verilmeyişi, arazinin, camii zemininden yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

M i h r a b , kible duvarına yerleştirilmiş, yarım silindir şeklinde olup iri istiridye şeklinde bir kavsaraya sahiptir. Mihrab nişinin formuna uygun yüzeyden hafif taşkın bir çerçeve ile dıştan kuşatıldığı görülmektedir (Resim: 54).

M i n b e r , mihrabın hemen sağında bulunmaktayken, bugün yerinden sökülüştür. Bu minberin, köşk minber tarzında olduğunu, duvar yüzeyinde, mihrabın köşk kısmını taşıyan konsol yuvaları ve minberin yaslandığı duvar yüzeylerinin sıvasız oluşundan ve köşkün altında kalan duvar yüzeylerinin sıvalı olmasından anlaşılmaktadır (Resim :55).

Dikkat Çeken Süslemeler :

Yapıda dikkat çeken bezemelerin, taç kapının kemerindeki rozetlerden ve mihrabtaki istiridye şeklindeki kavsaradan ibaret olduğu görülmektedir (Resim : 54).

Malzeme ve Teknik :

Yapının temelinde moloz taş kullanılırken, kapı, üç pencere sövesi, krmer ve payelerle mihrabta düzgün kesme taş kullanılmıştır. Yapının beden duvarlarında ise, iki anaç bir kuzu duvar örgü tekniğiyle kerpiç malzemenin kullanıldığı görülmektedir.

MESİRE CAMİİ*

Katalog No : 11

Plan No : 12

Resim No : 56-61

Yeri : Darende'nin Sayfiye Mahallesinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Camii avlu giriş kapısı üzerinde, en üstte bulunan kitabede "Maşaallah" ibaresinin sağında "ammere 1305" ve sol tarafında "Cami-i Mesire" ibaresiyle camii'nin ismi ve imar tarihi belirtilmiştir (Resim : 56). Bu kitabenin altında bulunan ikinci kitabede (Resim : 57, a/b) ;

"Bab-ı merhamettir tealu anı göre müslimin

Udhulû hem va'budullahe rabbi'l-alemin

Cümle emr-i bab çü sarf olmayub mümtazin

Bu dehrin bünyadına oldu fümuna mübin

Nasrı olsun hüda da anların hukarda

Olmalu aden iki dünyamız cennetüna li'n-nareyn

Çıkdı ve müellef bu selb hüve hal tarih-i cedidi

Maşaallah bin müzzeyyin-i şedde işbu bab-ı din"

ifadelerinin yer aldığı, kitabenin son iki satırında, yapım tarihi verilmektedir. Aynı kapının avluya bakan cephesine yerleştirilen altı satırlık Arapça kitabe (Resim : 1-58), muhteva bakımından oldukça önemlidir. Bu kitabenin çevirisi şöyledir :

*"Darende beldesi kışlık evlerinin harap olmasıyla belaya ma'ruz kaldığında, belde halkı devamlı olarak Sayfiye'de oturmak zorunda kaldılar. (1295). Daha sonra yeni evler inşa etmek gerektiğinden Sayfiyedeki bu semt inşa edildi. Daha sonra belde halkı camilerinin kapısını onarmak ihtiyacı duyunca beldeden cami-i kebirin kapısının taşlarını nakletmeyi istişare ile kararlaştırdılar. Bunun üzerine cami-i kehire ağlaşır bir biçimde gelip, onları develerle naklettiler. Takdir edilen kuşkusuz olacaktır. Allah mallarıyla ve canlarıyla çalışanların cühdünü bize ahirette mağfiret vesilesi kılsın. Bu onarım beşeriyetin en hayırlısını hicretinin binüçyüzbeşinci yılında yapılmıştır."*⁹⁹

Kitabede, kale etrafında bulunan, eski şehirdeki kışlık evlerin yıkıldığına dair bilgi vermekte ve satır arasında rakamla 1295 tarihi gösterilmektedir. Bu tarih kanaatimizce yıkımın olduğu yılın tarihidir. Çünkü alt tarafda, mahallenin tamalanmasına dair 1305 tarihi ayrıca verilmiştir. Bu kitabe, Darende şehrinin yer

* Camii, halk arasında "Tenekeli Camii" ve "Müftüoğlu Camii" olarak da anılmaktadır.

⁹⁹ Bu Arapça kitabenin Türkçe çevirisi, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Arapça Araştırma Görevlisi Bilal Şahin Yılmaz tarafından yapılmıştır.

değiştirmesi ve burada bulunan bir çok yapının ne zaman harab olduğunu göstermesi yanında Ulu Cami'ye ait kapının buraya taşındığına dair bilgi vermesi bakımından da önemli bir belgedir.

Plan :

Mihraba paralel sıralanmış, dört ahşap desteğin oluşturduğu, iki sahnalı, ahşap destekli, düz dam örtülü, doğusunda bulunan bir son cemaat mahalli ile bir avludan ibaret bir plan arzeder (Plan : 12).

Mimari Özellikler :

Yapı, oldukça eğimli bir arazi üzerinde kurulmuş olup, Cami zemini güneyden geöen yol seviyesinden çok yüksekte kalırken, kuzeyden geöen yol camii beden duvarlarının yanı yüksekliği hizasındadır.

Avlu giriş kapısı, sivri kemerli ve eyvan şeklinde olup, avluya geöit veren, basık kemerlidir. Basık kemerin üzerine geöme taş izlenimi vermek maksadıyla, yüzeysel kabartma süsleme yapılmıştır. Ayrıca kemer başlangıölarında altı kollu yıldızdan gelişen geömelerle rozetler işlenmiştir (Resim : 59). Bu kapı geöit verdiği avlu iöerisindeki camiin mimarisiyle hiö uyuşmamaktadır. Bu kapının, Darende Ulu Cami'ye ait olduğu kapı üzerindeki kitabede belirtilmektedir. Kapı üzerindeki süslemeler, Darende'de başka bir yapıda benzeri görölmeyen bir usluba sahiptir. Avlu kapısından geöildikten sonra, şu anda kapalı bir bölme durumundaki son cemaat mahalline ulaşılır..

Son cemaat mahalli, camiiden tamamen koparılmış, ayrı bir bölüm şekline dönüştürölmüştür. Kapalı olan bu bölümün kuzeyinde ki bir koridorla camiin doğusunda kuzey köşeeye kaydırılmış olan kapıdan, cami iö mekanına geöilir (Resim : 60). İö mekanı; kible yönünde iki altlık, batı yönde iki üstlük mazgal pencere ve doğu yönde son cemaat mahalline açılan bir pencere ile aydınlatılmıştır. Cephede açılan bu pencereler iö mekanı yeterince aydınlatamamıştır. İö mekan dört ahşap destekle desteklenmiş olan, doğu-batı doğrultusunda uzanan ana direğe, kuzey-güney doğrultusunda uzatılmış direklerin bindirilmesiyle elde edilen bir üst örtüye sahiptir.

Kadınlara mahfili'nin girişi, kuzey dış cepheden verilmiş olup, mahfil, üst örtüyü destekleyen direklere kadar uzanmaktadır.

Mihrab , kible duvarında yanyana iki kaval silmenin üç yönden sınırlandırdığı, yarım silindirik nişten ibaret olup, alçı malzeme ile yapılmıştır (Resim : 61).

Dikkat Çeken Süslemeler :

Yapıda dikkat çeken tek süsleme, avlu giriş kapısında yer alan rozetlerdir. Bu rozetler altı kollu yıldızlardan gelişen geçmelerden oluşmaktadır. Teknik olarak, yüzeysel kabartma tekniğinde ele alınmışlardır (Resim : 59).

Malzeme ve Teknik :

Avlu giriş kapısında kullanılan düzgün kesme taş malzeme dışında, yapıda tamamen kerpiç malzeme kullanılmıştır. Kerpiç malzemenin kullanıldığı beden duvarları iki anaç bir kuzu örgü sistemiyle inşa edilmiştir.

ÇAVUŞOĞLU CAMİİ

Katalog No : 12

Plan No : 13

Resim No : 62-67

Yeri : Darende'nin Beybağı Mahallesi Aşudu Vadisinde bulunmaktadır

Tarihçe :

Yapının giriş kapısı üzerine monte edilmiş altı satırlık kitabede (Resim : 62);

"Bu mevkii ehl-i hayrat kıldı tedbir

Üçüncü def'a camii oldu tenvir

Kamusi bir yerin sa'yı itti ilhak

Sevabın eylesin mevlası teksir

Didi tarihini şükran-ı muhsin

Binüçyüzyüneydede oldu ta'mir."

İfadeleri geçer. Yapı üzerinde, ikinci bir kitabe de son cemaat mahallinin duvar payesinin dış cephesine yerleştirilmiştir. Bu kitabede de (Resim : 63);

"Tarih-i sene hamse aşare miete ve elf."

1115 (M.1703) tarihi yazılıdır. Ancak, bu kitabenin yapıya ait olup olmadığını açıklığa kavuşturabilmiş değiliz. Yapı, arşiv kayıtlarında "Beybağı işvedi deresi Çavuşzade Ömer Beg Camii" adıyla kayıtlıdır¹⁰⁰. Ancak vakfiyesi bulunmamaktadır.

Plan :

Önünde iki kemer gözlü son cemaat mahalli bulunan cami, mihraba paralel iki sahnalı bir plan arzeder (Plan : 12).

Mimari Özellikler :

Yapı, meyilli bir arazi üzerinde güney-kuzey doğrultusunda yerleştirilmiştir .

Son cemaat mahalli, yapının kuzey cephesinin şekillendirmekte olup, ortada bağımsız, iki köşede (L) şeklinde payelere oturan sivri kemerlerle kuzeye açılırken, batı yönü kapalı, doğu yönü ise, bir taraftan (L) payeye, diğer taraftan duvar payesine basan sivri kemerlerle dışa açılmaktadır (Resim : 64). Son cemaat mahallinde, mihrabiye yer verilmiştir. Son cemaat mahallinin, yapının beden duvarlarıyla aynı yükseklikte tutulmasıyla her iki bölüm birbiriyle başarılı bir şekilde

¹⁰⁰ V.G.M.A. Yani şahsiyet kayıtları. 218-2263.

kaynaştırılmıştır. Son cemaat mahallinden iç mekana geçit veren kapı, cephenin kuzey doğu köşesine kaydırılmıştır.

T a ç k a p ı, taş söveli, yuvarlak kemerli bir açıklıktan meydana gelmekte olup, bunu kemer başlangıcından itibaren genişleyen üstteki onarım kitabesini de içine alan halat silme çerçevelenmektedir. Kapı açıklığını belirleyen halat silme, dıştan birbirine geçme yarım dairelerden oluşan bir bordürle çerçevelenmiştir. Kemer başlangıçlarının üzerine yerleştirilen iki çarkifelek rozetinden gelişen yatay konumdaki selvilerin üzeri balık sırtı şeklinde yivlenmiştir. Selvilerin ucunda, daha küçük güneş kursu şeklinde bir rozete yer verilmiştir. Bunların üzerinde kartuşlar içerisine yazılmış üç satırlık kitabe bulunur. Kitabenin iki yanında daire içerisine yerleştirilen, altı yapraklı iki rozet yer almaktadır. Halat silmeli dış çerçevenin üst köşelerine çeyrek daire içerisine bir noktadan dağılan ışınvari yivlerden oluşan iki rozet, taç kapı üzerindeki yegane süslemedir (Resim : 65).

İç mekanda, kuzey duvar yüzeyinde, iki dolap nişine yer verilirken, doğu duvar yüzeyi tamamen sağır bırakılmıştır. Kible duvarı, üst seviyede açılan üç mazgal pencere ve yarım silindirik mihrab nişi ile hareketlendirilmiştir.

M i h r a b nişi iki yönden sütuncelerle sınırlandırılırken, kavsara kemeri de bir halat silme ile belirlenmiştir. Kavsara kemerinin merkezinde bir sorguç şeklinde yükselen taç iki rozetin birbirine bağlanması ve üstteki rozetin üzerinde dışa taşkın bir süslemeden meydana gelmektedir (Resim : 66). Rozetlerden alttaki altı yapraklıta oluşurken, üstteki, güneş kursu şeklinde ele alınmıştır. Mihrab nişini iki yandan sınırlandıran sütunceler, kavsara kemerinin yanında minyatür birer minare görünümünde yükselmekte olup ters istikamette aynı şekilde alt kısımlarda mihrab nişini sınırlandırmaktadır.

İç mekan, ortada bağımsız bir, doğu ve batı yönünde iki duvar payesine oturan sivri kemerlerle mihraba paralel iki sahına ayrılmıştır. Üst örtü, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ahşap kirişlerle sağlanmıştır. Üst örtüyü taşıyan elemanların alçak tutulması, kuzey ve doğu yönünde aydınlatma elemanlarına yer verilmeyişi, iç mekanda basık ve loş bir havanın hakim olmasına neden olmuştur.

K a d ı n l a r m a h f i l i, girişin hemen sağındaki ahşap basamaklarla ulaşılan ve ortadaki payelere kadar uzanan bir sahayı kaplamakta olup, Orijinal bir özelliği yoktur.

M i n b e r, mihrabın hemen sağında yer almakta olup, klasik minberlerin dışında, köşk minber diyebileceğimiz basit tarzda ele alınmıştır. Tahta perdeyle gizlenmiş iki konsol tarafından taşınan minber köşküne, mihrab duvarına paralel ahşap basamaklarla ulaşılmaktadır. Mihrabın köşk kısmı, basit ahşap süslemeli korkuluklarla çevrili olup, dört ahşap direğin taşıdığı külah kısmı, üç yönden yuvarlak kemervari

ahşap süslemeli bağlantılar ve cephedeki yuvarlak dış çerçevesi bir taç kısmından oluşmaktadır (Resim : 67). Minberi merdivenlerinin yana alınmasında küçük ölçülerdeki iç mekandan istifade edilebilecek alanı artırmak ve saf düzenini bozmamak gibi bir düşüncenin hakim olduğu görülmektedir.

Köşk minareye geçiş, camiin batı duvarında merdivenlerle ulaşılan bir mahfille sağlanmaktadır.

Dikkat Çeken Süslemeler :

Mihrab ve taç kapıda, Batılılaşma döneminde yaygın olarak görülen, selviler ve sorguç şeklindeki süslemeler, basit tarzda ele alınmıştır (Resim : 65/67).

Malzeme ve Teknik :

Taç kapı, paye ve kemerlerde düzgün kesme taş, beden duvarlarında ise iki anaç bir kuzu örgü sisteminde kerpiç malzeme kullanılmıştır.

2. Türbeler

"HÜSEYİN PAŞA TÜRBESİ

Katalog No : 13

Plan No : 14A

Resim No : 68-72

Yeri : Darende'de eski şehir diye anılan mevkiide Beşir Tarlası olarak bilinen mezarlıkta yer alan iki türbeden, doğu yönde bulunan türbe, içerisindeki mezar taşına göre, Hüseyin Paşa¹⁰¹'ya aittir.

Tarihçe :

Mezar taşındaki kitabede (ayak ucu) (Resim : 68);

"Vezir-i esbak

Nazır iden ciham

İbadullahı eyledi himayet

Muvaffak oldu

Hayrat-ı kesret

Anın namı kesilmez

Ta kıyamet

Kehisalı oldukda

Binyüz elli altı

Fenadan evvel bakaya kaldı hicret"

baş ucu taşında (Resim : 69);

"Vir lekali iken yarab

Kim okur ihlasla

Ruh-i pakına anm bir

Fatihayı ihlasla

Fi seneti sittun ve hamsun ve mie ve elf

Tarih 1156"

yazmaktadır. Mezar taşında ismi geçmemesine rağmen, kaynaklarda Hüseyin Paşa'nın 1156 (M.1743) yılında Darende'de vefat ettiği ve Beşir Tarlası denilen yerde, türbesine defnolunduğu kayıtlıdır¹⁰². Türbenin inşasının kendisi tarafından da ölümünden önce

¹⁰¹ Darendeli Hacı Hüseyin Paşa Urfa valisi emirü'l-hac Maktül Ali Paşa'nın damadı olup, kaympederi Ali Paşa'nın vefatından sonra 27 sene Enirü'l-Hac vazifesinde bulunmuştur. Adana zü'l-kadriyesinde ve Antep'de bulunmuş ve Antep'de büyük bir camii ve bir bedesten yaptırmıştır. 1140 tarihinde Emirü'l-Hac Haleb valisi tayin edilmiştir. Diyarbakır ve İzmir valiliklerinde bulunmuştur. Hüseyin Paşa, Antep'te Osmaniye Medresesi, Çıkırıkçı Hamamı, Çarşı ve Pazar yeri gibi imar faaliyetlerinde bulunmuştur. 1156 yılında memleketi olan Darende'de vefat etmiştir. bkz. Hanifi Hoca, Darende Tarihi. (Çoğ: İ.F.Öztürk, a.g.e., s.19; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.174.)

¹⁰² Hanifi Hoca, a.g.e... (çoğ. İ.F.Öztürk, a.g.e., s.20; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.175.

yaptırılmış olabileceği gibi, 1156/M.1743'de ölümünden sonra oğlu Yusuf Paşa tarafından yaptırılmış olabilir. Bu konuyu açıklığa kavuşturacak herhangi bir belgeye rastlamadık. Ancak yapım olarak 1156 (M.1743) tarihi civarının verebiliriz. Türbe son zamanlarda, yeniden, tamamen Orijinal planı üzerine inşa edilmiştir.

Plan :

Plan olarak, köşelerde (L) şeklinde payelere basan kemerlerle, dört yöne açık, pandantif geçişli bir kubbe ile örtülü baldaken formunda ele alınmıştır (Plan : 14A, Resim : 70).

Mimari Özellikler :

Yusuf Paşa Türbesine bitişik olan, baldaken formundaki türbe, köşelerde (L) şeklinde payelere basan kemerleri, sivri kemer olarak ele alınmıştır. Kemerlerin taşıdığı kubbenin, hafif şişkin ve kasnaksız olarak kemerlere oturması dikkat çekicidir. Geçişlerde pandantif geçiş sistemi kullanılmıştır. Çevreye gelişi güzel atılmış olan taşlar arasında, süslemeli kemer ayaklarına rastlanmıştır. Bu taşlardan yalnızca bir tanesi sağlam olduğu için, doğuya bakan kemerin kuzey ayağı üzerinde paye başlığı olarak kullanılmıştır. Yapının orijinalinden kalan kemer ayağı, üstten halat silme ile sınırlandırılmış olan bir silme ile bu silmenin altında prizmatik üçgenlerden oluşan, mukarnas şekilli bir bordür ve bunun altında mızrak uçlarının prizmatik üçgenlere uyarlanmasıyla elde edilen bir süslemeden ibarettir (Resim : 71). Bu tür süsleme yörede yaygın olarak kullanılmaktadır.

Malzeme ve Teknik :

Türbenin orijinal taşları mezarlık içerisinde durmaktadır. Bu taşlar, yörede Pur taşı denilen mermere benzer bir taş çeşididir (Resim : 72).

YUSUF PAŞA TÜRBE Sİ

Katalog No : 14

Plan No : 14B

Resim No : 70

Yeri : Yusuf Paşa'nın Türbesi, Eski Şehirin Beşir Tarla denilen mevkiinde, Hüseyin Paşa türbesinin batısında yer almaktadır.

Tarihçe :

Kaynaklarda, "Yusuf Paşa, Urfâ Valisi, Urfada bir medrese harab bırakmıştır. 1174 yılında vefat etmiştir. Pederinin yanında, ayrı bir kubbe içinde medfundur¹⁰³" şeklinde geçen ifadelerden, H.Hüseyin Paşa türbesinin batısında, aynı tarzda yapılmış olan türbenin, Hüseyin Paşa'nın oğlu Yusuf Paşa'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Yusuf Paşa'nın 1174 (M.1760)'da vefat ettiği gözönüne alındığında, türbenin, aynı tarihlerde yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Türbe içerisinde bulunan mezar taşları sonradan buraya konulmuş olmalıdır. Çünkü, malzeme bakımından baş ve ayak ucu taşları, birbirinden farklıdır. Bu yapı da, Hüseyin Paşa türbesinde olduğu gibi, yenilenmiştir.

Plan :

Plan olarak, köşelerde (L) payelere basan sivri kemerlerle, dört yanı açık, pandantif geçişli, kubbe ile örtülü baldaken formunda ele alınmış bir türbedir (Plan : 14B).

Mimari Özellikler :

Hüseyin Paşa türbesinini, hemen batısında yer alan türbenin, (L) şeklinde payelere basan kemerleri, sivri kemer formunda ele alınmıştır. Kubbeye geçişte pandantifler kullanılmış olup, kubbe dört yönde kemerler üzerine, kasnağa yer verilmeden oturtulmuştur (Resim : 70).

Malzeme ve Teknik :

Malzeme olarak, Orijinal türbe binasında, yörede pur taş denilen, mermere benzer bir taş çeşiti kullanılmıştır.

¹⁰³ Hanifi Hoca, a.g.e., (çoğ. İ.F:Öztürk, a.g.e., s.20; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.175)

HASAN PAŞA TÜRBESİ

Katalog No : 15

Plan No : 15

Resim No : 73-78

Yeri : Darende'nin Heyiketeği Mahallesinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Sadr-ı A`zam Mehmed Paşa Külliyesi'ne sonradan eklenen, baldakın türbe içerisinde, iki mezar vardır. Bu iki mezardan güneyde olanında iki farklı kişiye ait ve ayrı tarihleri taşıyan mezar taşları bulunmaktadır. Mezar taşlarından, baştaşı konumunda olanda Mehmed Za`feran ismiyle 1239 tarihi, ayak ucu taşı konumunda olanda ise, Zişa Hanım adlı bir kadın ismiyle 1204 tarihi bulunmaktadır. İsim, cinsiyet ve tarihlerdeki bu kadar bariz farklılıklardan, bu mezar taşlarının buraya sonradan konulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Türbenin içerisinde, kuzeyde bulunan mezar ve mezar taşları Orijinal ve diğerlerinden daha ihtişamlıdır. Bu mezarın, ayak ucu taşında yer alan kitabede (Resim : 73);

"Fena deştinde kimdir muhtar-ı havfin.....

Esirdir dü-hicran olmada a`la ve ki edna

Sipahi kadr pişdar elem eyliyorlar endişe

Çeküb sa`tle aguşe ider çok celiler sedden

Şu mir u şebab ve şeyh u tıfl mebsemli şerşeta

İçüb dest-i felektir cam-ı medhusku vadiler hika

Bu dehrin dest-i gadrından bu günler düşer iken bade

Darende hanedeni Hazret-i Seyyid Hasan Paşa

Feza-yı ahva vilade koydı hatt ve ityanın

Çeeldi güştedar el-bekayı eyledi me'va

Bu hükm mebrime Buhara bulmuşdı lemana şir alem

İde mağfûr o zatı lutf u ihsam ile mevla

Üç ihlas-ı lillahlı kamil düşdü tarih-i temme'l-veda

Hasan Paşa ser bu `ıydı me'va eyledi hakkın

1250"

şeklinde, şehid olan Hasan Paşa'nın ismi ve vefat tarihi verilmektedir. Baş ucu kitabesinde ise (Resim: 74);

"Hazihi türbetü'l-merhum ve mağfurun leh Darende'yi es-Seyyid Hasan Rıza Paşa rahmetullahi ma yeşa'u ruhuna fatiha"

ifadeleri yer almakta olup, Hasan Rıza Paşa'nın "Seyyid" olduğu belirtilmektedir.

Plan :

Türbe, kare bir alana oturmakta, köşelerde (L) şeklinde payelere basan sivri kemerlerle dört yöne açılan ve kasnaksız bir kubbe ile örtülü ve baldaken formunda ele alınmıştır (Plan : 15).

Mimari Özellikler :

Hasan Paşa türbesi, Sadr-ı A`zam Mehmed Paşa külliyesine, daha sonradan eklenmiş olup, kütüphanenin batısında yer almaktadır. Türbenin dört yana açılan kemerleri iki kademeli olup, içerdeki kemerler, daraltma kemeri olarak kullanılmış ve pandantiflerle geçilen kubbe, bu içteki daha geniş ve yüksek kemerlere oturtulmuştur (Plan : 15). Kubbenin kilit taşından sarkan sarkıtın ucuna beş kollu bir yıldız yerleştirilmiştir (Resim : 75). Yanlara açılan en dıştaki sivri kemerler (L) şekilli payeler üzerinde yer alan başlıklara oturmaktadır (Resim : 76-77).

Dikkat Çeken Süslemeler :

Sivri kemerlerin bastığı paye başlıklarında, bir üslub birliğinin olmadığı görülür. Başlıklarda, yanları uzatılmış altıgenlerden meydana gelen süslemeler yanında, yuvarlak kemerli nişikler ve üstten birbiriyle birleştirilen prizmatik üçgenlerden oluşan süslemelere yer verilmiştir (Resim : 78). Kubbenin kilit taşından aşağı doğru sarkan sarkıt üzerindeki beş kollu yıldız motifi dikkat çekicidir.

Malzeme ve Teknik :

Tamamen kesme taştan yapılan türbenin taşlarında, iklim şartlarına mukavemet gösteremeyen bir taş türünün seçildiği görülmektedir (Resim : 71).

3. H a m a m l a r

HÜSEYİN PAŞA HAMAMI

Katalog No : 16

Plan No : 16

Resim No : 79-97

Yeri : Hamam, Darende'nin, Eski Şehir denilen mevkiinde, Yusuf Paşa Bedesteninin kuzey batısında, eski Gürün yolu üzerinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Yapı üzerinde, kitabe mevcut değildir. Kaynaklarda, yapının Hasan Paşa tarafından, şehre getirilen sıcak suyun üzerine 1837 yılında, Çifte Hamam olarak yaptırıldığı kayıtlıdır¹⁰⁴. Hasan Ağa'nın Darende'de, kayaları yardırarak getirdiği suyun üzerine H.1253 (M.1837) tarihinde, bir gusulhane yaptırdığı kaynaklarda belirtilmiştir¹⁰⁵. Bu gusulhane, halen Köprügözü Mevkiinde bulunmaktadır. Söz konusu kaynaklarda bu iki yapı birbirine karıştırılmıştır.

Hüseyin Paşa Hamamı, Hüseyin Paşa'nın torunu İbrahim Paşa'nın 1193 (M.1779) tarihli vakfiyesinde "Ceddim Hüseyin Paşa'nın bina eylediği hamama muttasıl, bina eylediğim han" şeklinde, kendi yaptırdığı hanın yerini ta'rif ederken, hamamın da dedesi Hüseyin Paşa tarafından inşa edildiği bildirilmektedir. Söz konusu vakfiyede bahsedilen tek yapı, hamam olmayıp, Yusuf Paşa Bedesteni, Cami-i Suk'a gibi diğer yapılardan da bahsedilerek, bugünkü Eski Şehir tarif edilmiştir. Hüseyin Paşa'nın, "Beşir Tarlası" diye bilinen mezarlıktaki türbesinde bulunan mezar taşından 1156 (M.1743) yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bizim tespit edebildiğimiz, Vakıflar Genel Müdürlüğündeki iki vakfiyede H.1131/1133 (M.1718/1720) Hamamdan söz edilmemektedir. Buna göre, 1133 (M.1720) tarihli vakfiyeden sonra ve 1156 (M.1743) yılında, vefatından önceki yıllar içerisinde, Hüseyin Paşa'nın bu hamamı yaptırdığını söyleyebiliriz. Yapı günümüzde, oldukça harab bir durumdadır. Cephenin kaplamaları kısmen sökülmüş, kubbelerden, soyunmalık kısmının kubbesi hariç, diğerleri kubbe eteklerine kadar yıkılmıştır. Külhan kısmının tonozları ve kuzey cephe duvarı ise kısmen yıkılmış durumdadır (Resim : 79).

¹⁰⁴ Gülten Karatekin. a.g.t. s.42 Yurt Ansiklopedisi, "Malatya" mad., C. VIII, s.5496; A.Partal, a.g.t., s.24.

¹⁰⁵ Hanifi Hoca. a.g.c. (Çoğ. İ.F.Öztürk, a.g.e., s.29; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.185.)

Plan :

Doğu-Batı doğrultusunda, dikdörtgen bir sahaya oturan hamam, soyunmalık, geçiş, ılıklik ve dört eyvan şemasına sahip sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşan bir plan arzeder (Plan : 16).

Mimari Özellikler :

Eski Gürün yolunun kenarında yer alan yapının, Doğu cephesi, düzgün kesme taşla kaplanmış olup, güney ve batı cepheleri kaba yonu taşıyla kaplanmıştır. Kuzey cephenin kaplamaları tamamen dökülmüş olmasına rağmen, restorasyon hazırlık çalışmaları sırasında, sondaj kazılarında, kuzey cephenin de batı ve güney cephelerde olduğu gibi kaba yonu taşıyla kaplı olduğu anlaşılmıştır (Resim: 80).

Doğu cephesi, yapının doğu-batı ana eksenini üzerinde, aynı yönde bir pencere ve ana eksenenden güneye kaydırılmış olan taç kapı ile belirlenmiştir (Resim : 81). Bu cephede, tamamen düzgün kesme taş kullanılmış olması, cepheye verilen önemi göstermektedir. Cephedeki mimari elemanlardan, pencere dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış, dikdörtgen taş söveli olup, sonradan örülmek suretiyle kapatılmıştır. Penceredeki en önemli özellik, dikdörtgen çerçevenin, alt ve üstteki kısa kenarlarının pahlanması ve üstteki kısa kenarın mukarnas şeklinde üçgenlerle tezyin edilmiş olmasıdır (Resim : 82). Kısmen yıkılmış olan giriş kapısı, kalan izlerden anlaşıldığına göre, cepheden ileri taşkın dikdörtgen dış çerçevesi, sivri kemerli niş içerisine, taş sövelenmiş. Yapılan sondaj kazısında, kapı eşiğinin zeminden yüksek olduğu anlaşılmıştır. Buraya bir kaç basamak merdivenle ulaşılmakta olduğu kanaatindeyiz.

S o ğ u k l u k k ı s ı m ı ' n a geçit (U) şeklinde bir koridorla sağlanmıştır (Plan : 16). Böylece, dışardan soğuk havanın direkt olarak içeri girmesi önlenmiştir. Yapının doğu cephesinde başlayan geçiş koridoru, soyunmalık kısmının güneydoğu köşesindeki kapı açıklığı ile son bulmaktadır (Resim : 83). Bu koridor beşik tonozla örtülüdür. Soyunmalık kısmının güney iç cephesinin batısında yer alan beşik tonozla örtülü kadınlar girişi (Resim : 84) ile doğusundaki giriş bölümü arasına sivri kemerli bir eyvan yerleştirilmiştir (Resim : 83). Eyvan, dikdörtgen çerçevesi, taş söveli bir pencere ile güneye açılmaktadır. Eyvanın önünde kalan mekan, kare olup, tromplarla geçilen aydınlatma fenerli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe içten tuğla malzeme ile örülmüşken, dıştan kaba yonu taşıyla kaplanmıştır (Resim : 82). Kubbenin sekizgen kasnağı kısmen tahrip olmuştur. Sivri kemerli trompların arasına yerleştirilen yüzeysel sivri kemerlerle iç mekanda hareketlilik sağlanmıştır (Resim : 85). İç mekan, güneye bakan pencere dışında, doğu ve kuzeye bakan, toplam üç pencere ve bir fenerle aydınlatılmıştır. Soyunmalık kısmında, yaptığımız temizlik kazıları neticesinde 1.40 m. genişliğinde, 70 cm. yüksekliğinde çepeçevre kuşatan sekiler tespit edilmiştir. Bu

sekilerin ön yüzeyleri düzgün kesme taş, arkası toprak dolgu yapılarak elde edilmiştir (Resim :84). Duvar yüzeyindeki sıvaların alt uçlarının yaptığı kıvrımlar burada sekilerin üzerinin de bir sıvayla kaplandığına işaret etmektedir. Soyunmalığın ortasında, aydınlatma fenerinin altındaki dairevi çukur, burada bir havuzun varlığına işaret etmekteyken, yaptığımız temizlik kazısı sonunda orada havuzun mevcut olduğunu kesin olarak tespit etmemize yarayan, havuzun su giriş ve tahliye boruları ortaya çıkmıştır.(Resim : 87). Hamamın soyunmalık kısmının zemini, kesme taş döşelidir. Güney cephe, diğer bölümlerden ileriye taşmıştır. Bu da güney cephenin iki kademeli olarak anlaşılmasına sebep olmaktadır (Resim : 82) .

A r a m e k a n a doğuya bakan pencere ile aynı eksen üzerinde olan yuvarlak kemerli kapı açıklığından traşlık bölümünün bulunduğu ara mekana geçilmektedir. Bu bölüm, güneyde kalan pandantif geçişli kubbe ile örtülü traşlık bölümüne ve (L) koridor şeklinde uzanarak ılıklik bölümüne geçişi sağlamaktadır (Plan : 16). Koridorun güney ucunda kubbesi çöken bölümde yaptığımız temizlik kazısı sonunda tuvalet ve traşlık bölümlerinin duvar kalıntıları ortaya çıkmıştır (Resim : 88). (L) şeklindeki koridorun kesişme noktasına pandantif geçişli bir kubbecik yerleştirilmiştir. Ilıklik bölümüne geçit veren koridorun kuzeyinde kalan ve ılıklik bölümüne sivri kemerle açılan pandantif geçişli kubbeli bölüm ve güney uçtaki kubbeli traşlık bölümünün üst örtüye simetrik olarak yansıdığı görülse de, kuzeydaki kubbeli bölüm, geçiş bölümünden tamamen bağımsız olup, ılıklik kısmıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Ilıklik kısmına geçit veren kapının, ana eksenin kuzeyine kaydırılması, mekanlar arasında ani ısı değişikliğini önlemeye yönelik bir uygulamadır.

I l ı k l ı k, yan yana üç kubbeli bir oluşurken, geri planda sivri kemerle açılan, kubbeli mekanla birlikte dört kubbeli bir mekan halini almıştır (Plan : 16). Kubbeli bölümler birbirine sivri kemerlerle açılmakta, ortadaki kubbeli mekan, doğu yönündeki daha derince bir genişletme kemeriyle olmak üzere, doğu ve batı yönünde genişletme kemerleriyle genişletilmiştir. Bu bölümde yapılan temizlik kazısında güney ve kuzeydeki kubbeli bölümlerde üç yanı dolaşan 50 cm. yükseklikte sekiler ve kuzey yöndeki eyvanımsı bölümde de zeminden 75 cm. yükseklikte bir seki tespit edilmiştir. Bu sekilerin yüzeyleri kesme taş döşelidir (Resim : 89-90).

S ı c a k l ı k b ö l ü m ü' ne, ılıklik bölümünden, yapının doğu-batı eksenini üzerinden güneye kaydırılmış olan sivri kemerli bir kapı açıklığıyla, sıcaklik bölümünde doğu eyvanının güney köşesine geçilmektedir. Sıcaklik kısmındaki klasik Türk hamamlarının dört eyvan şeması uygulanmıştır. Orta mekana açılan, sivri kemerli dört eyvanın meydana getirdiği köşe boşluklarına, kubbeli dört halvet hücreleri yerleştirilmiştir. Eyvanların üst örtüsü, güney-kuzey eksenini üzerindeki eyvanlar, yarım

tekne tonoz, doğu-batı eksenı üzerindeki eyvanlar ise, beşik tonozla örtölüdür. (Plan : 16, Resim : 91-92). Soyunmalğın merkezi kısmı pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtölümüştür. Kubbe, etek kısımlarına kadar çöktüğü için, kubbe kasnağının şekli hakkında bir şey söyleme imkanına sahip değiliz. Kubbenin altında bulunması gereken göbek taşından herhangi bir izin kalmaması olması, göbek taşının olmadığı anlamına gelmez. Ancak, bu gün için varlığı konusunda fikir ileri sürme imkanına da sahip değiliz.

Sıcaklık kısmındaki kurnalar sökölüp götürölümüştür. Ancak, muhtemelen bu yapıdan götürölümüş olabilecek bir kurna bugün, Darende İmam Hatip Lisesinin bahçesinde bulunmaktadır. Yekpara taştan oyulmuş olan bu kurna sade görünüşlüdür (Resim : 93). Kurnaların sıcaklık bölümündeki taksimatını da duvar yüzeyindeki tesisatını takip ederek tespit etme imkanını elde ettik, buna göre; sıcaklık bölümündeki dört eyvanda ve doğu yönündeki halvet hücrelerinde birer kurna, batı yönündeki iki halvet hücrelerinde ise, ikişer kurna bulunmaktadır. Batı yöndeki halvet hücrelerinde ikişer kurna bulunmasının sebebini, bu hücrelerin iki duvarından da su tertibatının geçirilmiş olmasına bağlamak mümkündür.

Külhan bölümünde yanan odun veya kömürün meydana getirdiğı ısı, sıcaklığın zemininde meydana getirilen, cehennemlik denilen dehlizlerden geçirilmek suretiyle, hamamın tabandan ısıtılmasını sağlamaktadır (Resim : 94). Cehennemlikten geçen sıcak hava ve duman, tespit edebildiğimiz, üç adet tüteklilikle dışa atılmaktadır. Bu tütekliliklerden, ana tüteklilik doğu eyvan duvarından (Resim : 91), diğer iki tali tüteklilik ise kuzey ve güney duvarlarından geçirilerek, bugün mevcut olmayan bacalar kanalıyla dışa atılmıştır. Sıcaklık bölümü ile külhan bölümünün bugün bir kapı açıklığı görünümünde olan, ancak Orijinalde bir pencere olması gereken açıklıkla irtibatlandırılmış olabileceğı düşüncesindeyiz (Resim : 95). Bu düşünceye, açıklığın üst seviyesindeki taş yüzeylerin rutubetten aşınması sebebiyle, alt kısımdan daha parlak ve pürüzsüz oluşu sebebiyle vardığımızı belirtmeliyiz. Bu tür uygulamaların hamamlarda genel bir uygulama olarak karşımıza çıktığı görölmektedir.

K ü l h a n b ö l ü m ü'ne geçiş, batı cepheden verilmiştir(Resim : 96). Bu kısım sağ ve solda beşik tonoz örtölü, sıcak ve soğuk su depolarının bulunduğu bölüm ve ortada ocak ve suyun ısıtıldığı çapraz tonozla örtölü bölümden ibarettir(Plan:16 Resim : 97). Bu bölümlerden kuzeyde olana, dışardan bir künkün girmesi, burasının bir soğuk su deposu olduğuna delalet etmektedir.

Hamamın batı yönünde yapılan sondaj kazılarında gün ışığına çıkarılan temel izlerinden, külhanın önünde iki odalı bir bölüm olduğu tespit edilmiştir. Muhtemelen bunlar, yakacak deposu olarak kullanılan bölümlerin izleridir (Resim : 80).

Malzeme ve Teknik :

Malzeme olarak yapıda, kesme taş, kaba yonu taşı ve tuğla kullanılmıştır. Düzgün kesme taş, doğudaki asıl cephede, kemerlerde ve kapı sövelerinde kullanılırken, diğer duvar yüzeylerinde kaba yonu taşı kullanılmıştır (Resim : 81). Tuğla malzemenin ise, soyunmalık kubbesinin iç kısmında kullanıldığı ve dıştan da taş malzeme ile kaplandığı görülmektedir. Böylece taş ve tuğla malzeme, kubbede bir araya getirilmiştir.

GUSULHANE

Katalog No : 17

Plan No : 17

Resim No : 98-99

Yeri : Darende'nin Köprügözü mevkiinde, eski Malatya-Gürün yolu üzerinde yer almaktadır.

Tarihçe :

Gusulhane, bugün Tohma Çayının taşması sonucu kısmen tahrip olmuş ve çevresi ve iç mekanı sel sularının getirdiği kumlarla dolmuştur. Yapı üzerinde, yapım tarihi ve banisi hakkında bilgi veren bir kitabe bulunmamakla beraber, kaynaklarda Hüseyin Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın taşları yardımıyla getirildiği sıcak suyun üzerine Hasan Hafız Mezdigani tarafından bu gusulhanenin yaptırıldığı kayıtlı olup, aynı kaynaklar, yapının bugün mevcut olmayan kitabesinin metnini de vermişlerdir¹⁰⁶. Bu kitabede;

"Kat sa'yi fillah binai'l- haza gusul sayen beliya

Celallahu sa'yen mezkuren ticareten len tebur

Neciya Hasan Hafız Mezdigani

Ve sene ve selase hamsin ba'de elf fen misteyn 1253 ¹⁰⁷"

şeklinde tarih ve baninin ismi geçmektedir. Ancak kitabenin sonundaki " fen misteyn" hatalı basılmış veya okunmuş olmalıdır. Çünkü, bunun 1253 olarak okunabilmesi için "fe mieteyn" diye yazılmış olması gerekmektedir. Bu tarih ayrıca rakamla da verilmiştir. Buna göre yapı, 1253 tarihinde, Hasan Hafız Mezdigani tarafından yaptırılmıştır.

Mimari Özellikler :

5.78 x 3.50 m. eb'adında, dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü yapının kuzey köşesi tabii bir kayaya yaslanmaktadır (Plan: 17, Resim: 98). İç kısım tonoz başlangıcına kadar kumla dolmuştur. Yapının asıl giriş kapısı güney-doğu köşesinde yer alırken, bugün alüvyonlar altında kalmıştır. Yapının iç kısmına, batı köşesinde, kısmen yıkılmış olan beden duvarı ve tonozların meydana getirdiği gedikten girilmektedir. İç mekanda, güney-doğu duvarında bir pencere ve bir niş yer almaktadır. İç mekanın sıvalı olduğu, kalan izlerden anlaşılmaktadır (Resim : 99). Bu tür binalar yol güzergahlarında, yolcuların ve genç bekarların gusul ihtiyaçlarını

¹⁰⁶ Hanifi Hoca, a.g.e., (çoğ., İ.F. Öztürk, a.g.e., s.29; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.185)

¹⁰⁷ Hanifi Hoca, a.g.e., (çoğ., İ.F. Öztürk, a.g.e., s.29; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.185)

gidermek gayesiyle inşa edilmişlerdir. Burada da, yapı asıl yerleşim yerinden uzakta, تنها bir köşede, yol güzergahında inşa edilmiş olup, sade ve basit bir görünüm arzemesine rağmen, sosyal işlevi bakımından çok önemlidir.

Malzeme ve Teknik :

Yapıda tamamen kaba yonu taşı kullanılmıştır.

4. B e d e s t e n

YUSUF PAŞA BEDESTENİ

Katalog No : 18

Plan No : 18

Resim No : 100 -104

Yeri : Darende'de eski şehir diye de bilinen, Zaviye Mahallesinde Hüseyin Paşa Hamamının güneydoğusunda yer almaktadır.

Tarihçe :

Bedesten, kısmen tahrip olmasına rağmen Orijinal özelliklerini koruyarak günümüze ulaşabilmiştir (Resim : 100) Yusuf Paşa'nın, Darende Halife Mahallesinde yaptırmış olduğu, medreseye ait vakfiyesinde; "Yedi bab hücre ve bir dershaneyi muhtevi medrese-i mühimmat için..... Darende'de beyne's-Suk malım ile bina eylediğim..... Üç kapılı mülk-i bedestenimi hasbeten lillahi teala ve haseneten li-ruhi Resulihî'l-Mualla vakf-ı sahiha-i müebbet ve hepsi sarihi muhallet ile vakfedüb şöyle şart eyledim ki.....¹⁰⁸" şeklinde, bedesten hakkında bilgi veren vakfiye, 1175 (M.1761) tarihini taşımaktadır. Bedestenin Medreseden önce yaptırılmış olduğu belirtildiğine göre, XVIII. yy'ın ortalarında yaptırılmış olmalıdır. Yapı, Hüseyin Paşa'nın Antep'de yaptırdığı bedestenle¹⁰⁹ karıştırılmış olacak ki, "Hüseyin Paşa Arastası"¹¹⁰ olarak tanıtılmıştır.

Plan :

Güney güney doğrultusunda uzanan koridorun, koridorun etrafında, koridora açılan dükkanlardan oluşan bir plan arzeder (Plan : 18).Doğuya açılan giriş kapısı kısa bir giriş koridoru ile ana kolidora bağlanır.

Mimari Özellikler :

Bedesten H.Hüseyin Paşa Hamamı ile, Çarşı Camii arasında güney-kuzey doğrultusunda uzanmakta olup karşılıklı, 31 adet dükkandan meydana gelmektedir. Bedestene, doğu, güney ve kuzeyden olmak üzere üç kapıdan giriş sağlanmaktadır (Plan : 18). Bu kapılardan, Orijinalliğini koruyan, yalnızca güney kapısıdır(Resim : 101). Diğer iki kapı tamamen harap olmuştur. Daha önce Yıldız Teknik Üniversitesi tarafından hazırlanan, Yusuf Paşa Bedesteni röleve ve araştırma projesi çerçevesinde yapılan kazılarda, yıkıntılar altında kalan kapı başlangıç noktaları tespit edilmiştir.

¹⁰⁸ V.G.M.A., Haremeyn VII adlı 740 nolu defter. s.9 sıra:7. Hüseyin Paşaoğlu Yusuf Paşa Vakfiyesi.

¹⁰⁹ Haniî Hoca. Darende Tarihi. Çoğ : İ.F. Öztürk. Darende Tarihi, s.19; M.Ali Cengiz, Tohum Havzası, s.174.

¹¹⁰ Gülten Karatekin. a.g.t. s.41.

Bunlardan doğu kapısının bulunduğu kısım, sonradan, çevreden toplanan moloz taşlarının atılmasıyla kapanmıştır (Resim : 102). Kuzey cepheyi oluşturan taç kapı, sökülmiş olmakla beraber, bu cepheye Yusuf Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından eklenmiş üç dükkan bulunmaktadır¹¹¹ (Resim : 100). Bunlardan ikisi, taç kapının batısında, diğeri doğusundadır.

Bedestenin güney cephesi Orijinalliğini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu cephe, düzgün kesme taş kaplamalı olup, cephenin ortasına yerleştirilen kapı açıklığı sivri kemerli dış çerçeve ile çerçevelenmektedir. Mızrak ucu şeklindeki bordür, dış çerçeve kemeri üzerine işlenmiştir. Yapı üzerinde bu süsleme kuşağından başka bir süsleme unsuruna raslanmaz (Resim : 101).

Bedesten, kuzey-güney doğrultusunda olup, holün beşik tonoz örtüsü çökmüştür. İçte kedemeli silmelerden oluşan kemer ayaklarına oturan, sivri kemerlerle açılmış dükkan sıraları bulunur. (Resim : 102, 103, 104). Ayrıca, doğu girişin sağ ve soluna yerleştirilen iki dükkan ile ortadaki ana koridora, doğu yönde yer alan giriş eyvanı ile bağlanmıştır (Plan : 18). Dükkan dizilerinde, tam olmasa da bir simetrisinin gözetildiği dikkat çekmektedir. simetriyi bozan, ölçü farklılıkları, yapının üzerine oturduğu arazinin durumundan kaynaklanmaktadır.

Üst örtüyü meydana getiren tonozların üzeri toprakla kaplanmıştır. Yerleştirilen çörlenler ile yağmur suları, yapı duvarından uzağa atılmaktadır. Bu çörlenlerden iki tanesi doğu girişinin kuzeyinde kalan kısımda bulunmuştur.

Yapı, her ne kadar vakfiyesinde Bedesten olarak zikredilmiş ise de, genel olarak bedestenlerin mimari planları gözönüne alındığında, buranın bu genel mimari plana uygun olarak yapılmadığı görülür. Bunlardan dolayı yapı arasta* olarak değerlendirilmiştir¹¹². Biz de bu kanaate katılmaktayız.

Malzeme ve Teknik :

Yapının, doğu cephesinde ve kemerlerinde düzgün kesme taş, diğer yüzeylerinde ve tonoz örtülerde kaba yonu taşı kullanılmıştır. Dükkanların sıvası tatlı kireç denilen, alçıya benzer bir sıvayla sıvanmıştır.

¹¹¹ İbrahim Paşa'nın adı geçen vakfiyesi.

* Arasta : Üstü örtülü ve dükkanların önü saçaklı çarşılarla eskiden verilen isimdir. Arastaların sokakları örtülü ve örtüsüz olanları da vardır. bkz. Celal Esat Arseven, "Arasta" md., Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, 1983, C.I. s.95.

¹¹² Semavi Eyice, "Bedesten" md. İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, C.V. s.311.

5. K ö p r ü l e r

NADİR KÖPRÜSÜ

Katalog No : 19

Plan No : 19

Cizim No : 1A/1B

Resim No : 105-108

Yeri : Darende'nin Nadir Mahallesiyle Gökyar mahallesini birbirine bağlamak üzere Tohma Çayı üzerinde kurulmuştur (Resim : 105).

Tarihçe :

Köprü, üzerinde inşası ile ilgili bilgi veren bir kitabe bulunmamakla beraber, kaynaklarda Beşir Paşa'nın Nadir Mahallesindeki köprüyü inşa ettirdiği belirtilmektedir¹¹³. Beşir Mehmed Paşa'nın 1005 (M.1596) tarihinde Geban valisi olduğuna göre¹¹⁴ köprüyü XVI. yy'ın son çeyreği ile XVII yy'ın ilk çeyreğine verebiliriz.

Mimari Özellikler :

Tohma çayı üzerinde doğu-batı doğrultusunda uzanan köprü, iki yuvarlak kemer gözlü, düz köprü sırtlı bir forma sahiptir (Resim : 106-107). Köprünün iki ana ayağı arasındaki mesafe 16,5 m.'dir. Köprü sırtının genişliği 3,40 m. (Plan : 19), köprü gözlerinin su seviyesinden yüksekliği 1.50 m. ölçülerine sahiptir. Köprü, kesme taş ve kaba yonu taşından inşa edilmiş olup. Günümüzde topuk ve sel yaranı bulunmamaktadır (Çizim : 1A/1B). Oldukça sade ve basit görünümlü yapıda, estetik kaygı hissedilmemektedir. Köprü bünyesinde yetişen ağaçlar, köprünün tahribatını hızlandırmaktadır. Köprü gözlerini oluşturan kemer taşları kısmen dökülmeye başlamıştır (Resim : 108).

Malzeme ve Teknik :

Köprü gözünün oluşturan kemerlerin cepheye bakan kısımlarında, düzgün kesme taş, diğer bölümlerde, kaba yonu taşı kullanılmıştır.

¹¹³ Hanifi Hoca, a.g.e., (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.17; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.172).

¹¹⁴ Hanifi Hoca, a.g.e., (çoğ. M.Ali Cengiz, a.g.e., s.180)

ABİDİN PAŞA KÖPRÜSÜ

Katalog No : 20

Plan No : 17

Çizim No : 2

Resim No : 109-110

Yeri : Darende'nin Hacılar Mahallesinde, Tohma Çayı üzerinde kurulmuştur.

Tarihçe :

Köprünün kaynaklarda, Abidin Paşa tarafından 1170 (M.1756) yılında yaptırıldığı geçmektedir¹¹⁵. 1170 tarihi, Şeyh Hamid-i Veli soyundan gelen Zaimoğullarından, Gülüş Ali Paşa'nın oğlu Koca Abdi Paşa'nın yaşadığı döneme tekabül eder. Koca Abdi Paşa'nın ölüm tarihi 1204 (M.1789)¹¹⁶ olduğuna göre, yapının 1170'de onun tarafından yaptırılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Mimari Özellikler :

Doğu-batı doğrultusunda iki kemer gözünden ibaret olan köprü gözlerini oluşturan sivri kemerler, ortada tabii kaya üzerine oturan bir ayağa basmaktadır (Resim : 109-110). Köprü ayağında selyaran ve topuk kısmı bulunmamakta ancak bunların görevini ortadaki tabii kaya üstlenmektedir (Çizim : 2). 19.70 m. boyunda ve 3.50 m. genişliğindeki köprü (Plan : 20), iki kıyı arasındaki kod farkı sebebiyle, doğudan gelen yol, köprüye dik bir rampa şeklinde bağlanmıştır (Çizim : 2). Yapıda malzeme olarak dış cephelere bakan kemer yüzeylerinde kesme taş malzeme kullanılırken, diğer kısımlarda kaba yonu taşı kullanılmıştır. Sade görünüşlü yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik :

Köprü gözlerini oluşturan kemerlerin cepheye bakan yüzeylerinde düzgün kesme taş, diğer kısımlarında kaba yonu taşı kullanılmıştır.

¹¹⁵ Hanifi Hoca, a.g.e., (Çoğ. İ.F.Öztürk, a.g.e., s.9; M.Ali Cengiz, a.g.e.,s.166).

¹¹⁶ A.Akgündüz, a.g.e., bkz. Ek.

UZUNOK KÖPRÜSÜ*

Katalog No : 21

Plan No : 21

Çizim No : 3

Resim No : 111-112

Yeri : Darende'nin, Kaldırım ve İbrahim Paşa Mahallelerini birbirine bağlamak üzere, Uzunok mevkiinde, Tohma Çayı üzerinde yer almaktadır (Resim : 111-112).

Tarihçe :

Kargir köprünün üzerinde, tarihi ve banisi hakkında bilgi veren bir kitabe bulunmamakla beraber, kaynaklarda, "Hafız Ahmed Mezdigani mezkur mahalden (Kaldırım Mahallesi) İbrahim Paşa Mahallesine geçen kargir köprüyü ve köprügözü nam mevkiide Mısır hidivi Mehmed Ali Paşa'nın bendeganından Hazinedarzade Kaşif Ağa'nın ianesiyle kargir ve cesim bir köprü başlamış 1248'de hitam bulmuştur¹¹⁷" şeklinde geçen ifadelerden, her iki köprünün de Hafız Ahmed Mezdigani tarafından Hazinedar Kaşif Ağanın yardımıyla H.1248 (M.1832)'de yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Hafız Ahmed Mezdigani'nin, Hazinedar Kaşif ağa adına bu yapıları yaptırmış olduğu görülüyor.

Mimari Özellikler :

Doğu-batı doğrultusunda uzanan köprü, çift meyilli harpusta (eşek sırtı) formunda ele alınmıştır. Köprünün iki ana ayağı arasındaki mesafe 22.30 m., köprünün büyük gözünün su seviyesinden yüksekliği 4.60m., kemer açıklığı 10.70 m.'dir. Tali köprü gözünün kemer açıklığı 5.15 m., su seviyesinden yüksekliği ise 3.60 m.'dir (Plan : 20, Çizim : 3). Köprünün tempan duvarı üzerindeki taş korkuluklar kısmen yıkılmıştır. Köprünün menba` yönünde köprü ayağından ileri taşkın üçgen şeklinde bir selyaran bulunurken, diğer yönde topuğa yer verilmemiştir. Köprü kemerlerinde düzgün kesme taş kullanılırken, diğer kısımlarında kaba yonu taş kullanılmıştır. Köprü kemer açıklığı ve yüksekliğiyle Darende'deki diğer köprülerden daha geniş ve yüksektir. Bu durum da yapıya estetik yönden daha fazla değer kazandırmaktadır.

¹¹⁷ Hanifi Hoca, a.g.e., (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.29; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.185.)

Malzeme ve Teknik :

Köprü gözünü oluşturan kemerlerin cepheye bakan yüzeylerinde düzgün kesme taş, diğer kısımlarında kaba yonu taşı kullanılmıştır.

K Ö P R Ü G Ö Z Ü K Ö P R Ü S Ü

Katalog No : 22

Plan No : 22

Çizim No : 4A/4B

Resim No : 113

Yeri : Eski Darende-Malatya yolunda, Tohma Çayı üzerinde kurulmuştur .

Tarihçe :

Köprü üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak, kaynaklarda "Hafiz Ahmed Mezdigani...köprügözü nam mevkiide Mısır Hidivi Mehmed Ali Paşa'nın bendeganından Hazinedarzade Kaşif Ağa'nın ianesiyle kargir ve cesim bir köprü başlamış 1248'de hitam bulmuştur¹¹⁸" şeklindeki ifadeden Hazinedarzade Kaşif Ağanın yardımıyla. Hafiz Ahmed Mezdigani'nin 1248 (M.1832)'de köprü inşaatını tamamladığı anlaşılmaktadır.

Mimari Özellikler :

Köprügözü köprüsü, güney-kuzey doğrultusunda iki sivri kemer gözlü ve düz sırtlı olup (Resim : 113), iki ana ayak arasındaki mesafe 17 m.'dir. Kemer kilit taşı ile su seviyesi arasındaki mesafe 2 m.'dir. Köprünün menba` yönünde 1.40 m., köprü ayağından ileri taşan, üçgen şeklinde bir selyaranı bulunmaktadır (Plan : 22, Çizim : 4) .

Köprünün menba` yönünde, kuzeyde kalan kemerinin kilit taşı üzerinde, geçmelerden oluşan altı kollu yıldız dışında herhangi bir süslemeye raslanılmamaktadır. Sade ve basit görünüşlü yapıda, estetik kaygı hissedilmemektedir.

Malzeme ve Teknik :

Yapının kemerlerinde düzgün kesme taş, dolgularda ise kaba yonu taş kullanılmıştır.

¹¹⁸ Hanifi Hoca. a.g.e.. (Çoğ. İ.F.Öztürk. a.g.e., s.29; M.Ali Cengiz. a.g.e., s.185.)

6. E v l e r

GERMİTERLİOĞLU KONAĞI 119

Katalog No : 23

Plan No : 23-24

Resim No : 114-124

Yeri : Darende'nin Kılıçbağı Mahallesinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Konağın ikinci katında bulunan harem odasına ait çıkmanın kornişinde 1321 (M.1903) tarihi sıva üzerine yazılmıştır (Resim:114).

Plan :

İki katlı (U) şeklinde avlu etrafına sıralanmış odalardan oluşan, kapalı sofalı bir ev planı arzeder (Plan : 23).

Mimari Özellikler :

Doğuda yer alan küçük bir vadi ile, güneyinden geçen Aşudu deresinin oluşturduğu vadiye hakim bir tepe üzerine yerleştirilmiştir (Resim : 115). Konağın ikinci katında, biri doğuya diğeri kuzeye bakan iki çıkma vardır. Dış cephede, sıvalardan bir kısmı dökülmüşse de kalanı cephenin tamamının tatlı kireç denilen alçı türü bir sıva ile sıvalı olduğunu göstermektedir (Resim : 116).

Zemin Kat

Konağa, kuzey yönde ahşap, çift kanatlı cümle kapısından geçilerek, "hayat" veya "taşlık" denilen kısma ulaşılır (Plan : 23, Resim : 117). Bu kısımdan, konağın diğer bölümlerine geçiş daban (Taban) odasına, avluya ve üst katlara çıkan merdivenlere sağlanmıştır(Plan : 23). Bu bölüm, eve gelen misafirin ev sahibi ile olan sosyal bağlarına göre, uygun mekana geçişi sağlar. Zemin katta daban odası, avlu kapısı, avludan geçilen buğday anbarı, kiler, eyvan, sofa, ahır, samanlık, avluyla ve ikinci katta yer alan mutfağın bağlantısını sağlayan merdivenler, tuvalet ve avluyla dış bahçeyi bağlayan kapı bulunmaktadır (Plan : 23). Zemin katta yer alan ve daban odası olarak anılan odanın konumu, konağın diğer odalarıyla olan bağlantısı ve işleviyle önem taşımaktadır. Taşlığın batısından açılan bir kapıyla girilen oda, yabancı erkek misafirlerin ağırlanması için düzenlenmiştir. Burası, ev halkına tamamen yabancı olan misafirlere tahsis edilir. Evin diğer bölümleri, misafirlerin rahatça giremeyecekleri bölümlerdir. Bu odanın, evin diğer bölümleriyle bağlantısı, ancak, güney duvarından

119* Darendenin Balaban Nahiyesinin eski ismi Germiter olduğu ve bu ailenin oradan gelmiş olması sebebiyle aile Germiter'li Oğulları adı ile anılmaktadır

açılmış ve basamaklarla ulaşılan ikinci bir kapıyla hizmetçi katına açılmaktadır. Hizmetçi katı, direkt mutfak ve kilerle bağlantılıdır. Misafirler için, mutfakta hazırlanan yiyecek ve içecekler, bu kapı vasıtasıyla misafirlere ulaştırılırlar. Bu kısım, bazı müstakil girişleri olan selamlık ve haremlik bölümlerinden oluşan konaklardan farklı bir anlayışla ele alınmıştır. Burada giriş aynı kapıdan olmasına rağmen, ayırım taşlık bölümünde başlamaktadır. Bu uygulamaya evin mahremiyetini korumak gayesiyle başvurulmuştur.

D a b a n o d a s ı n a geçiş, ortadan değil, batı yöne kaydırılmış bir kapıdan sağlanmaktadır (Plan : 23). Kapının ana eksen üzerinden kaydırılmış olması, kapıdan iç mekana girer girmez, iç mekanın hemen kavranmasını önlemeye yöneliktir. Odanın kuzey duvarı üzerinde bir pencereye ve bir de şamdanlığa yer verilmiştir. Doğu duvarında dışa açılan bir mazgal penceresi daha bulunan oda, yeterince ışıklandıramamıştır. Batı duvarının orta kısmında yer alan ikinci bir niş bulunmaktadır ki, bu da diğeri gibi, şamdanlık görevini üstlenmektedir. Güney duvarda iki dolap ve duvar yüzeyinden taşkın kandilliklere yer verilmiştir. Odanın oturma düzenini belirleyen oturma sekileri, 1 m. genişliğinde olup, doğuya bakan pencerenin önünde yer almaktadır. Odanın güney duvarının takriben yarı yüksekliğinde açılmış olan kapı açıklığına ahşap basamaklarla çıkılmakta olup, bu kapı açıklığı, hizmetçi odasına, odanın zemin seviyesinde geçiş sağlamaktadır (Resim : 118).

I. Kat

H i z m e t ç i o d a s ı n a , daban odasından bir merdivenle çıkılarak geçiş sağlandığı gibi, hizmetçi odası, harem odasından aşağı inen bir merdivenle de üst katın odalarına bağlanmıştır. Ayrıca bu oda, güneyinde bulunan kiler ve batısında bulunan mutfakla da bağlantılıdır. Bu odanın iç düzenlemesi oldukça sadedir. Oda doğuya bakan iki pencere ile aydınlatılmaya çalışılmışsa da yeterince ışık sağlanamamıştır. Oda mefruşatı, doğu pencereleri önünde yer alan bir seki, kuzey duvardaki dolap ve batı duvarında yer alan alçı raflardan ibarettir. Alçı raflar, alttan dilimli desteklerle desteklenmiş olup, üst üste iki sıra halindedir (Resim : 118).

K i l e r, hizmetçi odasıyla aynı katta olup, hizmetçi odasının güneyine düşmektedir. Bu odanın, doğuya ve güneye bakan birer penceresi bulunmaktadır. Güney ve batı duvarında ise, birer dolap nişine yer verilmiştir.

M u t f a k da hizmetçi odası ve kiler ile aynı katta bulunmakta olup, mutfığa hizmetçi odasından açılan bir kapıyla geçilmektedir. Mutfığın, ayrıca kuzey duvarından açılan bir kapıyla da avluya irtibatlandırılmış olması dikkat çekicidir (Resim : 119). Mutfak kısmında, üç cephede pencerelere yer verildiği görülür. Bunlardan batıya ve kuzeye açılan pencereler avluya bakarken, güneye açılan pencere yapının dışına bakmaktadır (Resim : 120). Mutfığın, harem odası, misafir odası ve

daban odası denilen bölümlerden bu kadar soyutlanması yemek kokularının evin içerisine dağılmasını önlemeye yöneliktir. Evin genel planı içerisinde, hizmete yönelik hizmetçi odası, kiler, mutfak, ahır, samanlık gibi bölümlerin bir araya toplandığı görülmektedir. Bu uygulama ile, ev halkı ile hizmetlilerin birbirinden ayrılması ve hizmetliler için daha rahat çalışma ve yaşama ortamı sağlanmak gayesinin güdüldüğü görülmektedir. Ev halkı ile çalışanların, çalışanlarla ev halkının, birbiriyle girift bir yaşam sürmesinin, her iki tarafa da rahatsızlık vereceği sosyal bir gerçektir. Ayrıca bu tür bir planda pratik düşüncenin gözönüne alınmış olduğu da ortaya çıkmaktadır, çünkü, hizmetçilerin çalışmalarına kolaylık vermek ve işlerini kolayca yapabilmelerini te'min etmek, böyle bir planla daha fazla mümkün olmaktadır. Zira, hizmetçilerin sürekli olarak bulunmaları ya da kullanmaları gereken bölümler bir araya getirilerek, bu sağlanmıştır. İşte, böyle bir planın, uygulanmasıyla dışardan hissedilmeyen gizli bir sosyal tabaka ayırımına gidilmiştir. Bu ayırım yukarıda belirttiğimiz gibi kesin çizgilerle ve yasaklarla değil, görevlerinin ve görev yerlerinin ayrılmasıyla sağlanmış ve bu ayırım hissettirilmemeye çalışılmıştır.

Ev halkına tahsis edilen kısma, taşlıktan çıkan bir merdivenle ulaşılır (Plan : 23). Bu basamaklar birinci katta odalara geçit veren koridora çıkar ve buradan da bir taraftan misafir odası, bir taraftan harem odasına ve diğer taraftan ise, bugün mutfak olarak düzenlenmiş diğer bir odaya geçit verilmiştir (Plan : 24). Bu bölümün en ilginç yanı, merdivenlerin üst başında yer alan kapaktır. Bu kapak kapatılmak suretiyle üst katta yer alan, aile efradına ait odalar ile, alt kattaki yabancı misafirlerin ağırlandığı, daban odasının da açıldığı taşlık kısmının bağlantısı kesilmektedir. Daban odasından hizmetçi odasına açılan kapı, arkadan sürgülendiği takdirde, daban odası ile diğer bölümlerin bağlantısı tamamen kesilmekte ve böylece bir iç güvenlik tedbiri alınmış olmaktadır. Bu da gösteriyorki, her ne kadar Türk toplumunda misafirperverlik önemliyse de, hane halkının güven ve mahremiyetine verilen önem daha fazladır.

M i s a f i r o d a s ı n a , merdivenlerle ulaşılan koridordan doğu yönüne açılan bir kapıyla geçilir (Plan : 24). Güney duvarında çiçeklik, suluk veya kahvelik de denilen nişe yer verilmiştir (Resim : 121). Doğu duvarında ise, bir dolap nişi ve iki pencere bulunurken, kuzey yönde çıkma üzerinde iki pencereye yer verilmiştir (Plan : 24). Pencerelerin bulunduğu kısmın önüne yerden fazla yüksek olmayan bir sekiye yer verilmiştir. Diğer odalarla kıyaslandığında, bu oda biraz küçük olarak ele alınmıştır. Bu küçük mekan, toplam dört pencereyle aydınlatılmış, alt kattaki odalardan aydınlatması daha fazla olmuştur.

H a r e m o d a s ı n a geçiş, koridora açılan bir kapıyla sağlanmıştır (Plan : 24) . Kapı, direkt olarak odanın içine değil, tam karşısında, hizmetli odasına açılan

kapıyla arasında oluşturulan bir koridora açılmaktadır (Resim : 118). Bu geçiş koridoru, hareme tamamen açık olmasına rağmen, araya konan parmaklıklar ve oda zemininin koridor zemininden yükseltilmesiyle ayırım vurgulanmıştır. İki kısımdan oluşan parmaklıklar, odanın ana eksenini üzerinde bir açıklık bırakmıştır. Odaya giriş bu açıklıkla sağlanmaktadır. Bu odanın, yapının beden duvarlarından ileri taşan çıkma ile önemi vurgulanmış, çıkma üzerinde açılan kuzey ve güneyde birer, doğu yönde iki pencere olmak üzere toplam dört pencereyle de iç mekan aydınlatılmıştır. Bu pencereler ev halkının dış dünya ile irtibatını sağlamaktadır.

Mutfak olarak düzenlenmiş olan kısma, koridorun kuzeyinden açılan bir kapıyla geçiş sağlanır. Koridordan geçildikten sonra dama ve söz konusu odaya geçiş veren kapıların açıldığı ara bölümden kuzeydeki odaya ve batıda yer alan dama çıkılır (Plan : 24). Bugün mutfak olarak kullanılmakta olan bu oda, önceleri kış odası olarak kullanılıyor olmalıydı. Ev halkının kullanımına tahsis edilen çıkmalı iki odada ocakların bulunmaması, kış mevsiminde buraların kullanılmadığını göstermektedir. Kış odası olarak nitelediğimiz bu oda, küçük pencereleri ve şimdilerde kapatılmış ocağıyla, kış odaları olma özelliklerini tamamen bulundurmaktadır. Bu odanın batı duvarından açılan bir kapıyla yandaki odaya geçiş sağlanır, bu odanın dışa açılan hiçbir penceresi bulunmamakta, yalnızca bunun batısında, şimdi bulunmayan bir odaya geçit veren bir kapı mevcuttur (Resim : 120). Bu odanın önünde, alt katta olduğu gibi, avluya açılan bir eyvan bulunmaktadır (Plan : 24).

Yapının iç düzenlemesinde, sosyal ilişkiler düşünülerek odaların yerleştirildiği açıkça görülmektedir. Arazinin meyilli oluşu sebebiyle odaların kod seviyeleri birbirini tutmamakta ve evin kuruluş düzeninin (U) şeklinde olduğu görülmektedir (Plan : 23). Bu düzenleme avlu duvarıyla birleştirilerek, konağın batı yönünde, dışa kapalı bir avlu meydana getirilmektedir. Söz konusu avluya üç yoldan ulaşılmaktadır. Bunlardan biri; cümle kapısından geçilen taşlıktan, diğeri; mutfakın avluya açılan kapısından sağlanır. Üçüncüsü ise; iç avlunun bahçe ile irtibatını sağlayan bahçe kapısıdır (Plan : 23-24). Avlunun kuzeyinde kış odaları, doğusunda harem, misafir odası, hizmetçi odası, daban odası gibi kısımları bulduran bölüm ve güney kısmında da mutfak ve kiler yer alır. Avluda yer alan bölümlerde, iç düzenlemede olduğu gibi, işlevlerine göre yerleştirilmiştir. Avlunun güney duvarı önüne tandır örtmesi yerleştirilmiştir (Resim : 120), kuzeyinde ise avluya açılan eyvana yer verilmiştir (Resim : 122). Mutfak ve kilerin altında bulunan ahır ve samanlığa geçiş ile kuzey eyvanının doğusunda bulunan buğday anbarına geçiş avludan sağlanmıştır. Avlunun bahçe kapısının yanında yer alan tuvalet binadan adeta tecrid edilmiş ve avlunun bir köşesine yerleştirilmiştir (Plan : 23). Tuvalet, iki kat olarak yapılmış, esas tuvalet kısmı, ikinci katta, dışkının toplandığı kısım alt kattadır. Bu alt bölümde biriken dışkının temizlenmesi için bahçe tarafından

bir açıklık bırakılmıştır. Tuvaletin konağın avlusuna konmasında, iç mekanlara kokunun yayılmasını önleme gayesi güdülmüştür. Evin orijinalinde ikinci bir tuvaletin daha olması gerektiğini zannediyoruz. Aksi takdirde evin, bu şekilde misafir girişinin ayrılmış olmasının, harem ve misafir odasının birbiriyle irtibatının tamamen ortadan kaldırılmış olmasının hiçbir değeri kalmamaktadır. Bugün, evin bir kısmı yıkılmış durumdadır ve bu yıkılmış kısım dolayısıyla ikinci bir tuvaletin olup olmadığı konusunda herhangi bir fikir söyleme imkanı kalmamıştır.

Dikkat Çeken Süslemeler:

Odalarda tezyinat olarak dikkati çeken çiçeklik, suluk veya kahvelik denilen nişlerdir. Birbirinin tekrarı şekline olup, odanın konumuna göre, girişe yakın duvar yüzeyinde yer alırlar. Bu yarım silindirik nişlerin iki yanı başlıklı sütünceler ve niş kavsarasını saran silmelerle çevrelenmiştir. Niş zemininin, duvar yüzeyinden ileri taşkın, yuvarlak taş zeminin üst kısmında, düz bir silme ile, altta ise farklı yönden gelen yivlerle tezyin edildiği görülmektedir. Taş zeminin şekline uygun alçı altlığın yüzeyi merkezde alçı yapraklı kabartma rozet ve yanlarda aynı tarzda çeyrek rozetlerle süslenmiştir. Nişi çevreleyen sütünceler, alt kısımda bu altlıkla birleşirler. Nişlerin orta seviyesinde simetrik alçı kandillikler bulunmaktadır. Niş kavsarasını üstten sınırlandıran silmenin üst kısmında taç şeklinde rozetler ve bunun iki yanında simetrik olarak yerleştirilen içi boş gofralara yer verilmiştir (Resim : 121). Diğer odalardaki normal kandillikler ise, en üstte karşılıklı farklı yönlerden gelen yivlerle tezyin edilmiş zeminden sonra, düz bir ara silme ve tek yönlü yivlerden oluşan bir halat silme, bunun altında yüzeyi çapraz hatlardan oluşturulan, baklava motifleri ile süslü, konik altlık ve bunun ucunda da ters bir sorguç şeklindeki süslemeyle sonuçlandırılmıştır (Resim : 123-124). Duvarlar kerpiç malzeme ile örülmüş olup, çıkmalarda ise bağdadi duvar kullanılmıştır. Tavanlar ise, kaba ahşap kirişlemelidir. Bugün üst örtü, çift meyilli bir çatıyla muhafaza altına alınmıştır, ancak, Orijinalinin düz dam şeklinde olması gerekirdi.

Malzeme ve Teknik :

Yapıda taşıyıcı duvarlara iki anaç bir kuzu duvar örgü tekniğinde, kerpiç malzeme kullanılmışken, bölme duvarlarda bağdadi duvar tekniği kullanılmıştır.

HACI ALİ AKKAYMAK BAĞ EVİ

Katalog No : 24

Plan No : 25

Resim No : 125-129

Yeri : Gökyar Mahallesinde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Yapıyı XIX yüzyılın sonlarına tarihlemek mümkündür.

Plan :

Açık sofalı ev planına göre düzenlenmiş iki katlı bir yapıdır.

Mimari Özellikler :

Bu ev, bağ evi şeklinde düzenlenmiştir. Daha sonradan eklenen bölümlerle kışlık evler olarak kullanılmaya müsait bir ev haline getirilmiştir. Orijinal planı açık sofalı evler planındayken, kışlık ikametgah haline getirilirken, üst katta bulunan sofa iptal edilmiş ve yeri bir odaya dönüştürülmüştür. Yapının batı yönü, ikinci kat seviyesine kadar dışa kapalı olup, ikinci kat seviyesinde ahşap konsollarla dışa taşmakta ve bu çıkmalar tamamen pencerelerle teşkilatlandırılmıştır (Resim : 125). İkinci kat orijinalde, doğu-güney yönde duvarlara, batı ve kuzey yönde ise ahşap direklere oturan yaz odası ve batı yönde yer alan kış odasından ibaretken, yaz odasının altına bir oda yapılmıştır. Yapıya cümle kapısından girildikten sonra, bir koridor şeklindeki giriş holünden iç avluya geçilir. Avludan batı yöne doğru çıkan merdivenlerle ikinci kata ulaşılır. İkinci katta merdiven başında doğuya açılan kapıyla yaz odasına ve kış odasına geçit veren koridora geçilir (Plan : 25).

Kış odasına, koridorun kuzeyinde girişin hemen yanında yer alan kapıyla geçilmektedir. Bugün bu kısım mutfak olarak kullanılmaktadır. Mutfakta, erzak ve yatak gibi eşyaların konulması için bir yüklük ve doğu duvarında alçı raflar yer alır (Resim : 126). Mutfağın batı duvarında ise, kapatılmış ocak yer almaktadır. Güney duvarda koridorla bağlantı sağlayan ve kandillik olduğu söylenen, pencere yer almaktadır (Plan : 25). Muhtemelen burası, mutfakta hazırlanan yiyecek tabaklarının dışarıya ulaştırılmasında kullanılıyor olmalıdır. Ara koridorun doğusunda, üst seviyede açılan yaz odasının kapısına merdivenlerle ulaşılır. Buradan ikinci bir koridora geçilir, bu koridorun batısından açılan bir kapıyla da odaya geçiş sağlanır (Resim : 127) Koridorun doğu köşesinde bir "tahtaboş" denilen fazla eşyaların konulduğu bölüm ve altında "kahve ocağı" bulunur. Buranın tam karşısında ise "yüklük" bulunmaktadır. Yüklüğün yanındaki kapıdan da yaz odasına geçilir.

Y a z o d a s ı, üç yanı tamamen pencerelerle aydınlatılmış bir mekan olup içte üç yanı dolaşan sedirler bulunmaktadır (Resim: 128). Buranın üst örtüsü, yörede ters tavan denilen ve ahşap kirişleri gizlemek üzere tahtaların döşenmesiyle elde edilen bir örtü ile örtülüdür.(Resim : 129). Duvar yüzeyinden tavana geçişte, iç bükey alçı pervazlar kullanılarak, bir yerde aynalı tonoz izlenimi uyandırılmak istenilmiştir (Resim:129). Yaz odasının üç yönde dışa açılan pencerelerinde, yağmurlu ve rüzgarlı havalarda kullanılmak üzere dıştan, pencere kapaklarına yer verilmiştir. Yaz odasının kuzey duvarına yerleştirilen, suluk denilen niş, iki tarafından sütunceler ve üstten yuvarlak kemer şeklinde niş kavsarasını saran halat silme ile sınırlandırılmıştır. Sütüncelerin uçlarında içleri boş gofralara yer verilmiştir. Nişin içerisinde üç kandillğe yer verilmiş olup, bunlardan iki yandaki aynı seviyede iken ortadaki, biraz yükseltilecek, piramidal bir yerleştirmeye gidilmiştir. Nişin iki yanında ayrıca bağımsız iki kandillik ve bunların üst seviyesinde birer rozete yer verilmiştir (Resim : 130). Bu süslemeler tamamen alçı süslemeler olup, Türk süslemeciliğine yabancı mahalli unsurlardır. Yaz odasının giriş kapısındaki rozetlerden ibaret süsleme dışında, ahşap malzemede de süslemeye raslanmaz. Yapı sade, ancak bir bağ evi olarak amacına uygun bir yapıdır.

Malzeme ve Teknik :

Taşıyıcı duvarlarda iki anaç bir kuzu duvar örgü tekniğinde kerpiç malzeme, bölme duvarlarda ise bağdadi duvar kullanılmıştır.

7 . K a l e

DARENDE KALESİ

Katalog No : 25

Plan No : 26

Resim No : 130-133

Yeri : darende'nin Zaviye mahallesi sınırları içerisinde, Tohma Çayının kenarında tabii kaya kütlesi üzerinde yer alır.

Tarihçe :

Kalenin tarihçesi, şehrin tarihçesiyle paralellik göstermekte olup, ilk yapımı hakkında kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Şehrin bir çok kez el değiştirmiş olması nedeniyle, kale de çeşitli tahribat ve onarımlara maruz kalmıştır. Ancak, bu tahribat ve onarımların mahiyeti hakkında bir bilgiye ulaşılabilmiş değildir. Ulu Camii'de Dulkadirîlilerin kaleyi onarttığına dair bilgi veren, bir kitabenin varlığı belirtilse de bu kitabenin içeriği hakkında herhangi bir bilgi mevcut olmadığı gibi, kitabenin şimdi nerede olduğu da tespit edilmemiştir¹²⁰. Kaleden günümüze kalan giriş kapısı üzerine monte edilmiş olan kitabe tam olarak okunamamaktadır. Ancak, kitabede Sultan Gavri'nin ismi geçmektedir (Resim : 130). Buna göre, kalenin son onarımı, Memlükler tarafından, Darende'nin Osmanlıların eline geçtiği 1515 yılından önce yapılmış olmalıdır.

Darende'nin, Osmanlıların eline geçtikten sonra, sınır şehri olma özelliğini kaybetmesi sebebiyle, kale eski önemini yitirmiştir.

Plan :

Şehirin yarıbaşında kurulmuş, kısmen şehri içine alan kaleler¹²¹ grubuna girer.

Mimari Özellikler :

Tohma Çayının kenarında tabii bir kale görünümündeki kaya kütlesi üzerine kurulan kaleden günümüze sağlam olarak, batı yöndeki kapı (Resim : 131), kuzey yönde kısmen ayakta kalan beden duvarları (Resim : 132) ve yine batı yönde temel seviyesinde duvar kalıntıları gelebilmiştir (Resim : 133).

K a l e K a p ı s ı, kale içine güney-kuzey doğrultusunda geçit veren bir koridor ve bu koridora açılan iki yanda dizdar odası olabilecek eyvanlardan ibarettir (Plan : 26). İçeriye geçit veren kapı açıklığı sivri kemerli olup, bunun üzerinde

¹²⁰ H. Gündoğdu, a.g.e., s.20 (Dipnot : 1).

¹²¹ Nusret Çam, "Erzurum ve Çevresinde Bazı Selçuklu Kaleleri" I-II Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminerleri Bildirileri, Konya, 1993, s.163.

kartuş içerisine alınmış dört satırlık kitabe yer alır. Kitabenin st kısmında yanyana sıralanmış konsollara yer verilmiştir.

Kale kapısının batı yanında yer alan dizdar odasında batı cepheyi kontrol etmek maksadıyla bir mazgal pencere açılmıştır. Kale kapısı geildikten sonra kısmen tahrip olmuş sarp kayalar üzerine oyulmuş merdivenlerle kale içerisine ulaşılr. Kale içerisinde tamamen tahrip olmuş yapı kalıntıları mevcut olsa da bunların hangi amaca yönelik yapılar olduğu anlaşılamamaktadır.

Kalenin kuzeyinden geçen Tohma ayına inen kayalara oyulmuş merdivenler yer almaktadır (Resım : 132). Muhtemelen kalenin su ihtiyacı Tohma ayına inen bu merdivenler vasıtasıyla sağlanıyordu. Kuzey yönde kısmen ayakta kalan surlar 80 cm. kalınlığında olup, günümüze ulaşılan kısmın ykseklėi 5 m.'dir. Surların üzerinde gezinti alanları ve mazgalların durumunu tespiti yarayacak herhangi bir iz tespit edilememiştir.

Malzeme ve Teknik :

Sur duvarlarında dışta kesme taş ite kırma taş dolgu kullanılmıştır. Kale kapısında ise daha büyük ölçüde kesme taş kaplama kullanılmıştır.

**B. KAZA MERKEZİ
DIŞINDAKİ YAPILAR**

G Ü R P I N A R M E H M E D P A Ş A C A M İ İ *

Katalog No : 26

Plan No : 27

Resim No : 135-140

Yeri : Darende'nin Gürpınar (Aşudu) Köyü'nde bulunmaktadır.

Tarihçe :

Yapı, geçirdiği onarımlarla Orijinal özelliğini kaybetmiş durumdadır. Sadrazam Mehmed Paşa'nın hayatı hakkında bilgi veren bir kaynakta; " Darende'nin Aşudu karyesinde bir camii vardır ¹²²" ibaresi geçmektedir. Yapı üzerindeki H.1371 (M.1951) tarihli onarım kitabesinde (Resim : 135) :

"Sadr-ı esbak Mehmed Paşa bu ma`bedi itmişti inşa,
Harab olmuşken bugün Ali Emeksiz itti ihya 1371"

ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca minare üzerine monta edilmiş bir başka kitabede de (Resim : 136) :

"ve men ahsenu kavlen mimmen dea ilallahi
ve amile salihan ve kale inneni mine'l-müslimin
sene ahaden ve hamsine ve mieteyn ve elf (1250)"

şeklinde 1250 tarihi verilmiştir. Bu kitabe, ya bir başka yapıya ait olup, oradan buraya naklolunmuştur, ya da bir onarım kitabesi olabilir.

Mehmed Paşa , H.1198 (M.1783) yılında ikinci kez vezirlik ünvanı ile Erzurum Valiliğine atanmış, ancak atama emri eline geçmeden vefat etmiştir¹²³. Mehmed Paşa 1783 yılında vefat ettiğine göre, yapının bu tarihlerden önce yaptırılmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Plan :

Bugün kare bir plan arzetmekte olan yapının, 1951 yılındaki onarımdan önce mihraba paralel üç sahınlı bir plana sahip olduğunu yöre halkından öğrenmekteyiz (Plan : 27).

Mimari Özellikler :

* Orta Cami veya Büyük Camii adlarıyla da anılmaktadır.

¹²² Hanifi Hoca, a.g.e., (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.24; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.179.)

¹²³ Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet Osmanlı Tarihi. İstanbul, 1993, C.II, s.658.

Meyilli bir arazi üzerinde yer alan yapı, batıdan bir avlu içerisine alınmıştır. Camii, avlunun doğu yönüne yerleştirilmiş olup, camiiin kuzeybatı köşesinde minare ve batı cephesinde üç ahşap direğin taşıdığı, ahşap örtülü son cemaat mahalli vardır. Camii iç mekanı 11x11 m. ebadında olup, iç mekana ahşap söveli çift kanatlı bir kapı ile, minarenin hemen sağında açılan bir kapı açıklıktan geçilmektedir (Plan : 27).

İç mekan, biri son cemaat mahalline, diğer ikisi kible duvar yüzeyinde açılmış olan, üç pencere ile aydınlatılmaya çalışılmıştır.

S o n c e m a a t m a h a l l i, camiiin batı cephesini, üç ahşap direğin taşıdığı, düz ahşap örtülü, yanları kapalı bir giriş revağı şeklinde şekillendirmektedir (Plan : 27.). Yapının beden duvarlarıyla aynı yükseklikte ele alınarak, yapıyla bütün bir halde değerlendirilmiştir.

T a ç k a p ı, denilebilecek özelliklere sahip olan avlu girişi, sivri kemerli, eyvanı andıran ve iki yanında taş sekilere yer verilmiş bir formda ele alınmıştır. dikdörtgen çerçeveli kapı açıklığının üzerinde "besmele" yazılı bir taş kitabe bulunmaktadır (Resim : 137).

M i n a r e, yüksek, kübik kaide üzerindedir. Kısa, silindirik gövde ve düz yüzeyle şerefe altlığıyla, taş korkuluklu şerefeye geçilir. Şerefeden sonra, kısa petek kısmı, konik bir taş külahla sonuçlanır (Resim : 138,139). Minare kaidesinin güney cephesinin üst seviyesinde açılmış olan kapıya, basamaklarla ulaşılmaktadır. Bu uygulama Darende'de bulunan diğer minarelerden farklıdır.

M i h r a b, Son onarımdan kalma olup, yarım silindirik bir nişin üç yanında, üç kavalsilmeyle sınırlandırılmasından müteşekkildir (Resim : 140).

K a d ı n l a r m a h f i l i, girişin hemen solunda, basamaklarla ulaşılan asma kat şeklinde olup, o da son onarımda yenilenmiştir.

Dikkat Çeken Süslemeler :

Mihrabtaki üç kaval silme dışında, yapıda herhangi bir süslemeye rastlanılmaz.

Malzeme ve Teknik :

Yapıda, inşa malzemesi olarak, kerpiç malzeme ve ahşabın ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Kerpiç duvar örgüsünde, iki anaç bir kuzu duvar örgü sistemi kullanılmıştır. Orijinal minare ve avlu giriş kapılarında, düzgün kesme taş malzemenin kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Ş E Y H A H M E D C A M İ İ

Katalog No : 26

Plan No : 28

Resim No : 141-144

Yeri: Darende'nin Balaban Nahiyesinin Şeyhli Mahallesi Hoca Sokakta bulunmaktadır.

Tarihçe :

Cami'de yaptığımız ilk incelemede, giriş kapısı üzerine bir kitabe mevcut iken, daha sonra yaptığımız bir gezide, kitabenin yerinden sökülüp, Şeyh Abdurrahman Erzincani Cami'ine kaldırılmış olduğunu müşahede ettik. Bu kitabede (Resim : 141) ;

"Ehl-i hayrın sa`y'ı ile oldu bu
hem tamam oldu anın bi-riya
hep görenler didiler maşaallah
bu cami'i binasına ittiler sena
ve beyt-i iden tarih ana lafz-ı **gayr**
anın için geldi kelim-i intiha
bina-i hazih'l-cami-i şerif eş-Şeyh
Ahmed b. Ebu Bekr b. Yahya
min evladı Şeyh Abdurrahman
sene `aşara ve mieteyn ve elf (1210)"

ifadeleri kayıtlıdır. Bu ifadelerde camiin inşa tarihi ve banisi belirtilmektedir.

Kitabede, H.1210 (M.1795) tarihi sayısal olarak verildiği gibi; ebced hesabıyla tarih düşünülmüş olduğunu anlaşılan "**Tarih ana lafz-ı gayr**" mısraındaki "**gayr**" kelimesi ebced hesabında 1210 tarihine tekabül etmektedir. Bina bugün, çökmüş üst örtüsü, kısmen yıkılmış duvarlarıyla harab bir durumdadır (Resim : 142).

Plan :

Ahşap destekli camiiler grubuna giren yapı, kare planlı olup, kuzeyden ve batıdan olmak üzere iki girişe sahiptir (Plan : 28).

Mimari Özellikler :

Cami mahalle içerisinde, iki cephesinden dar bir sokağın geçtiği, kuzey yönde ve doğu yönünde sivil yapılarla çevrili bir durumdadır. Yapıya, biri, kuzey duvarının doğu köşesine kaydırılmış ve diğeri batı duvarının kuzey köşesine kaydırılmış iki kapıdan girilmektedir. Bu girişlerden, günümüzde kullanılabilir durumda olanı, kuzey duvarındaki giriş kapısıdır. Kuzey cepheyi kapatan ve cami iç mekanından bir

kapı ve bir pencere ile irtibatlandırılmış olan bir bölüm bulunmaktadır (Plan : 28). Ahşap direklerin taşıdığı, ahşap üst örtüye sahip bu bölümde, dolap ve nişler görülmektedir. Bu bölümün hangi amaçla kullanıldığı hakkında bir bilgi elde etmiş değiliz. Cami mekanından batı cephesine açılan bir kapı bulunduğunu belirtmiştik. Ancak, bu kapının açıldığı binaya girme imkanını bulamadık. Bu binanın sonradan bu cepheye eklendiğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü, batı cephesinde açılmış olan camiye ait mazgal pencereleri bu binanın duvarları tarafından kapatılmış durumdadır (Resim : 142). Orijinalde böyle bina var olsaydı, binanın batı cephesine pencere yerleştirmenin bir anlamı kalmazdı. Bu cephedeki kapı ve pencereler, yapının bu cephelinin bir sokağa baktığına işaret etmektedir.

Kible yönünde, mihrabın sağ ve sol tarafında, üst seviyeye yerleştirilmiş mazgal pencereler bulunmaktadır. Doğu cephesi diğer cephelerdeki pencerelerden farklı olarak, dikdörtgen çerçeveli büyük pencerelerle belirlenmiştir. Bu uygulama, pencereler arasındaki bütünlüğü kaybettirmektedir. Bu pencerelerin, daha sonraki bir dönemde genişletilmiş olabileceği ihtimalini gözardı edemeyiz. Şayet bu ihtimal doğru ise, mazgal pencerelerin yeterli aydınlatmayı sağlayamadığını söylemek yanlış olmaz. Şu anda üst örtünün çökmüş, duvarların kısmen yıkılmış olması, iç mekan aydınlatmasının yeterli olup olmadığı konusunda her hangi bir şey söyleyebilmemizi engellemektedir.

Mihraba dik uzanan ve mahalli literatürde **hezen** denilen direkler alttan ahşap başlıklı, desteklerle desteklenmiştir. Başlıklarda, direklerin oturması için iç bükey olarak yontulmuş yuvalar yanında ahşap desteklerin başlıklarla kaynaşmasını sağlayan yuvaların açıldığı görülmektedir (Resim : 143). Böylece başlıklar üstten hezen'le kaynaşırken, alttan da başlıkla kaynaşarak taşıyıcı elemanların birbiriyle olan bağlantısı güçlendirilmektedir. Bu da üst örtünün taşınmasında daha güvenli bir tedbir olarak değerlendirilebilir. Üst örtüyü taşıyan üç direk alttan herbirinde ikişerden altı destekle desteklenmiştir. Bu uygulama ile iç mekan dokuz eşit parçaya ayrılmıştır.

M i h r a b, kible duvarında dikdörtgen bir niş şeklinde ele alınmış olup, kavsarası cepheye hafif sivri kemer şeklinde yansımaktadır (Resim : 144).

Malzeme ve Teknik :

Duvarlar kerpiç malzeme ile inşa edilmiş olup, iki anaç bir kuzu denilen duvar örgü sistemi kullanılarak süslenmiştir. Bu sistemde duvar kalınlığı 70-80 cm. arasında olmaktadır.

YUKARI ULUPINAR CAMİİ

Katalog No : 27

Plan No : 29

Resim No : 145-149

Yeri : Darende'nin Yukarı ulupınar (Yukarı Seterek) Köyü'nde bulunan cami, Malatya-Kayseri yolunun batısında, anayola yaklaşık 100m. mesafede bulunmaktadır

Tarihçe :

Bugün terkedilmiş olan camin üst örtüsü çökmüştür ve oldukça harab bir durumdadır (Resim : 145). Kuzey yönde son cemaat mahalline açılan ana girişin üzerine monte edilmiş olan, mezar steli üzerine boya ile yazılmış kitabesinde (Resim : 146) ;

"Bismillahirrahmanirrahim

Cami-i Şerife her kim bir akça virirse yaran-ı nar mekan-ı cennet olur sene bin ikiyüz yirmibir Şah-ı Beyt Kürd İbrahim" şeklindeki ifadedden ile yapının; H.1221 (M.1806) yılında Kürd İbrahim isminde bir şahıs tarafından yaptırılmış olduğunu anlıyoruz.

Plan :

Mihraba paralel iki sahnalı bir plana sahip olan yapı, ahşap desteklerin taşıdığı, düz dam örtülü ve batıdaki girişin önünde kapalı bir son cemaat mahalli bulunan mimari bir plana sahiptir (Plan : 29).

Mimari Özellikleri :

Cami, doğu-batı doğrultusundaki meyilli bir arazi üzerine, hafif çarpık dikdörtgen bir alana kurulmuştur (Plan : 29). İki kademeli dikdörtgen çerçeveli bir niş şeklinde kuzey cepheye yerleştirilen taç kapıdan son cemaat mahalline geçiş sağlanmıştır.

Son cemaat mahallinin güney ve batı duvarları kısmen yıkılmış, üst örtüsü kaldırılmıştır. Kalan izlerden anlaşıldığına göre, kapalı bir koridor şeklinde ele alınmış olan son cemaat mahalli, kuzeyde bulunması gerekirken, burada arsanın durumu ve kuzeyden geçen yol nedeniyle, batıya alınmıştır (Plan : 29, Resim : 147). Son cemaat mahallinden asıl cami iç mekanına giriş, camin kuzey-batı köşesinden açılmış olan bir kapıdan sağlanmıştır (Plan : 29). İç mekan düzenlemesi, mihraba paralel iki sahnadan meydana gelmiştir. Üst örtüyü taşıyan ve iç mekanı ikiye bölen taşıyıcı elemanlar, devşirme taş sütun parçaları üzerine oturan ahşap direklerden oluşuyordu. Cami ait

ahşap direk başlığı, camiye yakın bir evde bulunmaktadır (Resim : 148). Başlığın uçları pahlanmış ve cami iç mekanına bakan alt yüzeyinde açılmış olan karşılıklı dışlar dışında süsleyici bir unsura yer verilmemiştir. Ahşap direkler sütun altlığı görevini yüklenen sütun parçaları üzerine açılan yuvalar ile, başlık üzerine açılan yuvalara geçmek suretiyle, taşıyıcı direklerin kayması önlenmiştir. Aynı uygulamanın bu yapıya yakın tarihlerde yapılmış olan Balaban Şeyh Ahmed Camiinde de H.1210 (M.1795) yapılmış olması, her iki camiyi de aynı ustanın yapmış olabileceğini akla getirmektedir. Üst örtünün, mihraba paralel olarak uzanan ana direğe kuzey-güney doğrultusunda uzanan direklerin bindirilmesiyle oluştuğunu söyleyebiliriz. Böylece üst örtünün ağırlığı, güney ve kuzey duvarlar ile doğu-batı doğrultusunda uzanan ana direk, doğu-batı duvarları ve taşıyıcı ahşap direkler vasıtasıyla zemine aktarılmıştır.

M i h r a b, kible duvarında yer almakta olup, iki adet devşirme taşın, duvar yüzeyinden taşacak şekilde basitçe karşılıklı yerleştirilmesi ve bunun üzerine taştan bir kemer yapılmasıyla elde edilmiş nişten ibarettir. Yapının güney duvarında küçük bir yer işgal etmekte, böylece mihrab ve duvar yüzeyi arasında bir orantısız ilişki oluşmaktadır (Resim : 149).

Malzeme ve Teknik :

Cami duvarları, pencere üst seviyesine kadar moloz taş ve bunun üzerinde kerpiç malzemeyle inşa edilmiştir. Moloz taş duvar örgüsü arasında kullanılan ahşap hatıllar köşe bağlantılarını kuvvetlendirirken, üst seviyede kullanılan ahşap hatıllar da kullanılacak kerpiç malzeme için düzgün bir zemin hazırlamıştır (Resim : 145). Yapı yalnızca sosyal bir ihtiyaca cevap verme gayesiyle inşa edildiğinden, yapının inşası esnasında estetik bir kaygı taşımadığı görülmektedir. Yapıda, moloz taş, kerpiç, devşirme taş malzeme ile ahşabın kullanıldığı dikkat çekmektedir.

IRMAKLI KÖYÜ CAMİİ

Katalog No : 28

Plan : 30

Resim No : 150

Yeri : Darende'ye 10 Km mesafede bulunan Irmaklı (Mezdigan)

Köyü'nde bulunmaktaydı.

Tarihçe :

1190'lı yıllarda, yerine yenisi yaptırılmak üzere yıktırılmış olan camiin kitabesi, cami imamının evinde bulunmaktadır. Kitabede (Resim : 150) :

"Müşeref olunca harabe mescidimiz eyyamu
Ehl-i hayra düşdi, hayrat-ı sa'y ittiler kamu
Etrafdaki kürdlerimiz çokça himmet ittiler
Akçaların sarf eyleyip, rahmetlere meylettiler
İhsanından ehl-i hayra it tevfik-i aded
Ma'mur eyle kullarına bu dergaha gelsinler
Seni tevhid-i zikr idüb ibadetler kılunlar
Halimiz oldu perişan, vaktimiz ahir zaman
Zulm neşroldı cihana kalmadı ahd-i eman
Biz kullarına eyle meded kalblerimizde hem var
Hafız Ahmed bi-çare didi tarihde **gam var**
Hafız Ahmed didi tarih-i seb'a ve erba'un ve 1247
Mietani ba'de elf ve selasun 1230"

1230 (M.1814) ve 1247 (M.1831) tarihleri bulunmaktadır. Muhtemelen 1230 tarihi, camiin harab olduğu yıldır. Camiin halkın yardımıyla yeniden yapıldığı veya onarıldığı tarih de 1247 olmalıdır. Çünkü ebced hesabıyla verilmiş olan "**gam var**" ibaresi 1247 yılına tekabül etmektedir. 1230 tarihinin yapım tarihi olması zayıf bir ihtimaldir; çünkü, yeni bir yapının 17 yıl gibi kısa bir sürede harab olması, ancak tabii afetlerle mümkün olur. Ancak bu tarihlerde herhangi bir afet olup olmadığına dair bir belge yoktur. Buna göre 1230 yılı, olsa olsa camiin harab oluş yılı olmalıdır. 1247 tarihine gelince; bu tarih camiin onarımının tamamlandığı yıldır, ebced hesabıyla tarih düşülmesi de bunu delillendirmektedir. Camiin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yaptırılmış olduğu konusunda her hangi bir bilgiye, ulaşabilmemiş değiliz.

Mimari Özellikler :

Bugün yıktırılmış olan caminin, mimarisi hakkında, yalnızca cami imamında aldığımız şifahi bilgiler bulunmakta, buna göre, kerpiç duvarlı önünde iki gözlü son

cemaat mahalli olan, girişi ana eksen üzerinde sağa kaydırılmış iç mekan dzenlemedesinde mihraba paralel uzanan kemerlerle elde edilmiş üç saından ibarettir.
(Plan : 30)

YENİCE ORTA MAHALLE CAMİİ

Katalog No : 29

Plan No : 31

Resim No : 51-57

Yeri : Darende'nin Yenice Nahiyesinde, Ortamahalle adıyla anılan mahallede bulunmaktadır.

Tarihçe :

Camiin, 1374 (M.1954) tarihinde yaptırılan tavan süslemeleri ile birlikte, binanın yapım tarihinin de 1326 (M.1908) olarak belirtildiği görülmektedir (Resim : 151). Ahşap başlığın, kible yönünde, kibleye dikey uzanan ana giriş üzerine "Bina 1326 ve tavan 1374" tarihi yazılmıştır. Ayrıca yapının banisi olarak arşiv kayıtlarında Ali Sofuzade Mehmed Efendi'nin müceddeden bina ve inşa ettirdiğine dair bilgi mevcuttur¹²⁴. Bu bilgiler ışığında yapının, 1326 (M.1908)'da Sofuzade Mehmed Efendi tarafından yaptırıldığı ve 1374 (M.1958)'de tavan süslemelerinin tamamlandığını söyleyebiliriz.

Plan :

Mihraba dik iki sahından oluşan, ahşap destekli camiiler grubuna girmektedir (Plan : 31).

Mimari Özellikleri :

Yapı, düz bir saha üzerine kurulu olup, batısında ki avluya bakan bir giriş revağına sahiptir (Resim : 152). Avlunun güneyinde, bugün mescid olarak kullanılan bir köy odası yer almaktadır (Plan : 31).

S o n c e m a a t m a h a l l i , camiin batısında yer almakta ve bir son cemaat mahallinden ziyade, bir giriş revağını andırır. Üst örtü, ortada bir ahşap direğe, kuzey ve güney yönde, beden duvarlar üzerine oturmaktadır. Giriş revağı, kible yönünde, köy odası içerisine alınmıştır.

G i r i ş . k a p ı s ı , son cemaat mahallinin kuzeyine yerleştirilmiş olup, bu kısım, Orijinalde, camii asıl mekanına dahil iken bir duvarla ikiye bölünmek suretiyle bir koridor oluşturulmuş, bu koridor da iki eşit bölüm halinde ortadan bir duvarla bölünerek buranın üst katı kadınlar mahfili olarak değerlendirilmiştir. Üst örtüyü

¹²⁴ V.G.M.A., Yani şahsiyet kayıtları. Esas No : 219, Sıra No :215.

taşıyan birinci ahşap desteği de içine alan duvar yüzeyinden açılan bir kapıyla şimdiki asıl iç mekana geçilmektedir (Plan : 31).

Günümüzde asıl ibadet mekanı olarak kullanılan kısımda, batı duvarından son cemaat mahalline açılan iki altlık mazgal pencere ve iki dolap nişine yer verilmiştir. Kuzey cephede içeri geçit veren kapı dışında, kadınlar mahfilinin altında kalan kısma açılan bir pencere ile iki mekan arasında bağlantı kurulmuştur. Doğu cephe üst seviyedeki iki mazgal pencere ile değerlendirilmiştir. Yapının beden duvarlarının yüksek tutulmuş olmasına rağmen, açılan pencerelerin yeterli olmaması nedeniyle, iç mekan loş havadan kurtarılamamıştır.

M i h r a b, İç mekanın hareketli yüzeyini oluşturan kible duvarının ortasında yer alır. Yarım silindir şeklindeki mihrab nişini iki yanda başlıklı plastırlarla en dışta, iki yanda yükselen diğer plastırlar ve bunları üstten kesen bir korniş sınırlandırır. Başlıklı plastırlar da, en üst sınıra kadar ulaşmakta olup, mihrab kavsarasından yaklaşık 50 cm. yukarda ikinci bir kornişle plastırlar yatay olarak kesilerek üst kısımda üçlü bir pano oluşturulmuştur (Resim : 153). Bugün bu kısımlar beton sıvayla sıvandığı için, ne tür bir süsleme taşıdığı hakkında bir fikir edinemiyoruz.

M i n b e r, mihrabın hemen sağında duvar yüzeyinde açılan nişin önünde bir köşk minber şeklinde yerini almıştır. (Resim : 153) Minbere çıkan merdivenler, mihrab duvarına paralel olarak yerleştirilmiştir.

Dikkat Çeken Süslemeler :

Ahşap :

Yapıda süsleyici unsur olarak, en dikkate değer kısım, sonradan 1954'de yapılan ahşap tavadır. Ana taşıyıcı elemanlardan, hezen denilen yatay kiriş, iki parça halindedir. Yatay kiriş üç yandan düz tahta ile kaplanmış olup, tavanı iki eşit parçaya ayırmaktadır. Sütun başlıklarının pahları yuvarlatılmış çıtaların yanyana dizilmesiyle gizlenmiştir. Kirişin yan yüzeylerinde "aşare-i mübeşşere", sütun başlığının iki yan yüzeyine ise dua ibareleri yazılmıştır (Resim : 154).

Tavan süslemesi, yörede ters tavan denilen ve yatay kirişleri dıştan gizleyecek şekilde, düz tahta kaplamanın, yatay kirişlerin üzerine çakılması suretiyle elde edilmiştir. Aynalı tonoz şeklindeki tavan, ortada içiçe baklavalardan oluşan ana motif ve bunun iki ucuna eklenmiş aynı sistemdeki daha küçük baklavalardan oluşan bir kompozisyona sahiptir. En dıştaki baklava motifi karşılıklı yerleştirilmiş yarım daire motiflerin ve bunlara doksan derece açı yapacak şekilde yerleştirilen üçüncü bir yarım daire ve bunu içerden sınırlayan dördüncü yarım daire bordürlerinden oluşmakta, içteki ikinci baklava, yarım daire şeklindeki motiflerin karşılıklı yerleştirilmesi suretiyle elde edilmiştir. Üçüncü baklava, sırt sırta gelen içe ve dışa bakan yarım daire bordürler ve bunların ortasında her ikisine doksan derecelik açı yapan üçüncü yarım

daire sırasından oluşurken, merkezdeki yekpare baklava motifi yarım dairelerle sınırlandırılmıştır (Resim : 155). Merkezdeki ana baklava motifinin iki ucundaki baklavalara ise, en dışta karşılıklı yerleştirilen yarım dairelere, içten doksan derecelik açıyla yerleştirilen üçüncü yarım daire sırasından oluşurken, merkezdeki baklava motifi ise, ana baklava motifinin merkezindekiyle aynı karakterdedir. İki bölümden oluşan tavan süslemesi birbirinin tekrarı şeklindedir. Ters tavanı oluşturan tahtaların arasındaki açıklıklar yuvarlatılmış çıtalarla kapatılmıştır (Resim : 153,154). Her ne kadar bu süsleme geç bir dönemde yapılmış olsa da bunun bir kültür birikimi olduğu, muhtemelen bunun mevcut olmayan camiilerde de kullanılmış olabileceği gözardı edilmemesi gereken bir husustur.

Malzeme ve Teknik :

Camiin beden duvarlarında, iki anaç bir kuzu duvar örgülü kerpiç, taşıyıcı sistem ve üst örtüde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Ahşap tavan süslemelerinde çakma tekniği uygulanmıştır.

Ek Mescid * :

Tarihçe :

Yapının ilk inşası, cami ile aynı tarihlerde (1908'li yıllarda) olabilir.

Plan :

Tek katlı, iki bölümlü olup, üç yanı pencerelerle dışa açılan bir oda ve bu odanın doğusunda yer alan küçük bir giriş bölümünden ibarettir (Plan : 31).

Mimari Özellikleri :

Camiin giriş revağını güney yönden içine alan mescid, avlunun güney kenarında, doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen bir sahaya oturtulmuştur (Plan : 31). Duvarların taşıdığı ahşap kirişlerin üzeri düz dam olarak örtülmüştür. İç mekan, üç yandan açılan bol pencerelerle ferah bir görünüm kazanmış iken, son zamanlarda yapılan değişikliklerle bu özelliğinin kısmen zayıfladığı dikkat çeker.

Yapıya ek olarak yapıldığını daha önce belirttiğimiz, mescid kısmı, bazı değişikliklere uğramıştır. Bu bölüm aynı zamanda "köy odası" olarak da kullanılmaya müsaittir. Yapının doğuya doğru genişletilmesi esnasında bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler; son cemaat mahalli içerisine alınan giriş kapısı ve bu kapının açıldığı giriş holünden itibaren başlamaktadır. Giriş holünü meydana getiren bölme duvarı doğuya doğru çekilirken asıl giriş kapısı kapatılmış ve buraya bir dolap yerleştirilmiştir (Resim : 155). Ayrıca cami avlusuna açılan pencereler kapatılmak

* Bugün mescid olarak kullanılan bu bölümün orijinalde köy odası olarak inşa edildiği düşünülmektedir.

suretiyle bunlar birer niş haline dönüştürülmüştür (Resim: 155). İç mekanın doğuya doğru genişletilmesiyle, ana eksen dışında kalan mihrab nişi de doğuya kaydırılarak, pencere mihrab nişine, eski mihrab nişi de duvar nişine dönüştürülmüştür (Resim : 156). Bu değişikliklere rağmen, içerideki alçı süslemeler Orijinalliğini korumaktadır. Alçı süslemeler pencere alınlıklarında ve pencereleri iki yandan çerçeveleyen sütüncelerde görülmektedir. Bu süslemelerin biri hariç ,diğerleri birbirinin tamamen aynıdır. Kuzey iç cepheyi oluşturan pencere alınlıkları, içiçe üç kaval silmeden oluşan sivri kemerlerden meydana gelen alınlık şeklindedir. Bu alınlıkların içerisinde, içiçe iki yarım daireden gelişen ışınal silmeler, ikişerli olarak birleşip, içe doğru dönerek ucunda bir meyve bulunan dal ve iki yana açılan yapraklardan oluşan süslemeye dönüşür

İki yandaki sütüncelere, silmelerden oluşan başlıklara oturan kemer, diğerlerinden daha kalındır (Resim : 157). Pencere çerçevesi, üstten iki düz silme ve yanlarda üç dikey silmeyle çerçevelemiştir. Sütüncenin dış tarafı ise, yine aynı şekilde dikey üst silme ile çerçevelemiştir. Bu dıştaki üç silme, diğer pencerenin dış silmesiyle birleşerek, elde edilen pano içerisine kandillik yerleştirilmiştir (Resim : 157). Diğer pencerelerde bu sütünce ve çerçevelerin görülmemesi, onların kaldırılmış olmasındandır. Kuzey cephenin batı yönündeki pencerenin bir yanında sütünce varken, diğer tarafında başlık olmasına rağmen sütüncenin yer almayışı, bunların kaldırılmış olduğunun işaret eder (Resim : 157). Diğer pencere alınlıkları, çerçeveler hariç, tamamen birbirinin tekrarı niteliğindedir. Süslemesi diğerlerinden farklı olan alınlık, yeni mihrabı üstten sınırlandırmaktadır. Bunda, merkezde bir rozet ve bu rozetin etrafında gelişen kabartma silmeler, üst kısımda, birer (V) yapacak şekilde birleşmek suretiyle son bulurlar. (Resim : 156). Bu alçı süslemeler ve bol sayıda üç yana açılan pencereler, buranın bir mescidden ziyade sivil mimari özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Burasının aslında bir köy odası olarak düzenlendiğini ancak daha sonradan mescide çevrilmiş olabileceği ihtimalini gözardı etmemeliyiz.

Malzeme ve Teknik :

Beden duvarlarında, iki anaç bir kuzu duvar örgüsü tekniğinde, kerpiç malzeme kullanılmış olup, iç süslemede alçı malzemeye yer verilmiştir.

MEDİŞEYH TÜRBE Sİ

Katalog No : 30

Plan No : 32

Resim No : 159-163

Yeri : Türbe, Malatya-Kayseri yolu üzerinde, Tohma Çayı kıyısında, Darende'nin yaklaşık 5km. doğusunda bulunan Karşiyaka Köyü'ndedir.

Tarihçe :

Kaynaklarda, türbenin Medineli Şeyh Abdurrahman Gazi'ye ait olduğu¹²⁵ belirtilmekte ise de, 1531 tarihli tahrir defterinde Ovacık Nahiyesi'ne bağlı Madi (Karşiyaka Medişeyh) Karyesi'nin Şeyh Yalıncağ Zaviyesi'nin vakfi olarak geçmektedir. Türbenin Medişeyh Köyü'nün dışında bulunması, bu türbe ile zaviye arasında bir bağlantı kurmamıza imkan sağlamaktadır. Konu hakkında kesin bilgiler elde edemediğimiz gibi, Şeyh Yalıncağ ve zaviyesi hakkında da fazla bir bilgiye sahip değiliz. Şeyh Yalıncağ ile Abdurrahman Gazi'nin aynı kişiler olabileceği gözardı edilmemelidir. Eğer Şeyh Yalıncağ ile Abdurrahman Gazi'nin aynı kişiler olduğunun kabul etmemiz halinde yapının 1531 tarihinden evvel mevcut olduğu kabul edilebilir.

Yapıyı üslub açısından değerlendirilmek imkanına, yapının tahrip olması nedeniyle sahip değiliz. Ancak türbede cenazeliğe yer verilmemiş olması Selçuklu dönemi sonrasında, XIV-XV yy'lar arasında yaptırılmış olabileceğini ortaya koyar.

Plan :

Türbe olarak yapı, kare planlı ve kubbe ile örtülü olup, iç mekana giriş güney yönden açılmış basık kemerli bir açıklıktan sağlanır (Plan : 32, Resim: 158).

Mimari Özellikler :

Köyün dışında bulunan türbe, yeni inşa edilen camiin bir bölümü haline getirilmiştir. Türbeyi incelemek maksadıyla ilk ziyaret ettiğimizde kubbenin kuzey yönü kısmen yıkılmıştı (Resim : 159). İkinci ziyaretimizde ise, kubbenin az bir kısmının kaldığını müşahade ettik (Resim : 160).

Türbenin güney cephesi, moloz yığını altında kaldığı için, bu cephede bulunan giriş kapısı üzerinde herhangi bir süslemenin olup olmadığını tespit edemedik. Giriş ile

¹²⁵ Hanifi Hoca, a.g.e.. (Çoğ. İ.F.Öztürk, a.g.e.. s.5; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.165)

aynı ekseninde, kuzey cepheye açılan pencere dışında, yapının diğer cepheleri dışı kapalıdır.

Yapının eski bir resminden anlaşıldığı kadarıyla, güney yönüne kerpiçten bir bölüm eklenmiştir (Resim : 165). Bu bölümün mescid olması muhtemeldir. Aynı resime göre, türbe, yüksek kasnaklı ve basık bir kubbe ile örtülüdür (Resim : 161). Üst örtüye kare mekandan geçiş tromplarla sağlanmıştır. Yapı üzerinde herhangi bir süslemeye rastlanmaz. Taş malzeme ile inşa edilen türbede fazla bir özellik yoktur.

Malzeme ve Teknik :

Yapının beden duvarlarında düzgün kesme taş, dolgularda ve üst örtüde kaba yonu taşı kullanılmıştır.

ABDURRAHMAN PAŞA ÇEŞMESİ

Katalog No : 31

Plan No : 33

Cizim No : 5

Resim No : 162-163

Yeri : Darenden'in Balaban Nahiyesi, Şeyhli Mahallesi Hocalar Sokakta bulunmaktadır.

Tarihçe :

Yakın zamanlarda bir onarım gördüğü, derzlerdeki çimento harçlarından belli olan yapı, musluk seviyesine kadar toprak altında kalmış olmasına rağmen, hala Orijinal özelliğini korumaktadır (Resim : 162). Yapının üzerinde banisinin ismini ve inşa tarihini ebced hesabıyla veren kitabe mevcuttur. Kitabe (Resim : 163) ;

"Bir güner çeşme akıttı abdar

Hacı Abdurrahman Paşa şehriyar

Devlet-i dareyn ile mesrur ola

Bir murad ile anı perverkar

Hak rızasıçün kemal niyeti

İdeler hayır dua leyl ü nehar

Gördüğü mescidi ziyaret beynine

Hoş bikar yapıla tarihi huş kenar

Ahmedi didi ana müstehak

Tarih oldı **ruhuna rahmet hezar** (1130)"

çeşmenin Hacı Abdurrahman Paşa tarafından yaptırıldığı açıkça beyan olunmaktadır. Söz konusu kitabede "*ruhuna rahmet hezar*" ibaresi de ebced hesabına göre 1130 (M.1717) tarihine tekabül eder ki, bu da çeşmenin inşa tarihidir.

Mimari Özellikler :

Çeşme, meydana bakar vaziyette, sokağın köşesine yerleştirilmiştir. Kesme taştan yapılmış, kübik bir yapıya sahip olan çeşme, üstten dışa taşkın bir kornişle sınırlandırılmıştır. Cephe, sivri kemerli, derince bir niş ile belirlenmiştir. Çeşme aynası üzerinde yer alan sivri kemerli bir tas nişi ve kitabe çerçevesini oluşturan (S) motifleri dışında herhangi bir süslemeye rastlanmaz (Plan :33, Çizim : 5). Yapı, sade görünüşlü olmakla beraber, işlevini en iyi şekilde icra edeceği bir mevkiide inşa edilmek suretiyle, sanattan ziyade faydalı olması amaçlanmıştır. Yapı, önündeki küçük meydan, kuzeyinden geçen sokak ve çevredeki mütevazi evler ile Türk sokak anlayışının uyumlu bir örneğini sergiler.

Malzeme ve Teknik :

Yapıda tamamen düzgün kesme taş malzeme kullanılmış olup, kitabelerde kazıma tekniği uygulanmıştır.

ÇARŞI İÇİ ÇEŞMESİ

Katalog No : 32

Plan No : 34

Cizim No : 6

Resim No : 164-166

Yeri : Darende'nin Balaban Nahiyesinde, Elbistan Caddesi üzerinde, Osman Önder adlı şahsın evinin güney cephesine yerleştirilmiştir.

Tarihçe :

Çeşme üzerinde iki ayrı kitabeden, üsttekinde "Maşaallah" ibaresi yer alırken, alttaki kitabede, baninin ismiyle birlikte inşa tarihine de yer verilmiştir. Kitabe (Resim :164);

"Sahibu'l-hayrat vel hasenat el-Hac Abdurrahman Paşa Yesserallahu ma yurid ve ma yeşau 1177" ibareleri; Yapının 1177 (M.1763)'de Abdurrahman Paşa tarafından yaptırıldığını göstermektedir.

Mimari Özellikler :

Üstten dışa taşıntılı bir kornişle sınırlandırılan çeşme, dikdörtgen bir dış çerçeve içerisine yerleştirilen sivri kemerli nişi ile dikkat çeken niş içerisinde, bir musluk, tas nişi ve çeşme aynasından meydana gelmektedir (Plan: 34, Çizim : 6). Kitabeliği oluşturan kazıma tekniğindeki dış çerçeve ve bunun içerisinde aynı teknikte yazılmış kitabenin yanısıra, çerçevelerin köşesine kazılmış altı yapraklı rozetler dikkat çeker (Resim : 165). Bunların yanısıra, kitabelik ile tas nişinin arasına bir çarkifelek rozeti yerleştirilmiştir (Resim : 164). Bunlardan ayrı olarak, çeşme nişini oluşturan kemer ayaklarının bastığı başlıklar, üstten bir halat silme ile sınırlandırılmış, eşit aralıklı prizmatik üçgenlerin uçlarının üstten birbirine bağlanmasıyla oluşturulan bir mukarnas sistemi ve altta üçgenlerin pahlanmasıyla, mızrak uçlarını hatırlatan diğer bir dizi süsleme ile tezyin edilmiştir (Resim : 166). Çeşmede, nişinin köşelerini yumuşatan, sütüncelerine yer verilmiştir.

Çeşme, mütevazî ve sade görünümü ile Türk yaşam biçimini yansıtan küçük örneklerden biridir.

Malzeme ve Teknik :

Yapıda düzgün kesme taş kullanılmış olup, kitabe ve kitabeyi çevreleyen kartuşlardaki işlemlerde kazıma tekniği uygulanmıştır.

**III. SADECE KAYNAKLARDA
ADI GEÇEN
YAPILAR**

A. Camiler

1.) Tahir Oğlu Camii

1531 tarihli tapu tahrir defterinde adının geçtiği belirtilen yapının tarihi 1531 yılından önceye verilmiştir. ¹²⁶.

Yaptığımız araştırmada, bu isimde bir yapıya Darende ve çevresinde raslamadığımız gibi, V.G.M.A. kayıtları ve diğer yazılı kaynaklarda da raslayamadık.

2.) Şeyh Cuma Camii

1548 tarihli tabu tahrir defterinde Şeh Cuma Camii adı ile anılan bir Mahalleden bahsedilmektedir. Caminin Darende'de hangi mevkiide olduğu tesbit edilmemiştir. ¹²⁷.

3.) Bayır Camii

1548 tarihli tahrir defterinde "Cami-i Bayır" şeklinde, yapının ismi geçmektedir ¹²⁸. Ancak, yapının yeri, banisi, yapım tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmuş değildir.

4.) Şeyh İbrahim Mescidi

Halveti tarikatından, Şeyh İbrahim'in ismiyle anılan zaviye, Darende'nin Hıdırlık mevkiinde yer aldığı söylenmektedir ¹²⁹. 1531 tarihli tahrir defterinde adı geçen bu yapı ile Şeyh İbrahim-i Taceddin mescidi aynı yapı olmalıdır. Çünkü, Şeyh İbrahim-i Taceddin de Halveti tarikatına mensub olup, 650 (m.1252) yılında vefat ettiği ve Hıdırlık mahallesinde bir mescidi bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir ¹³⁰.

Bu bilgiler ışığında, her ikisi de Hıdırlık mevkiinde bulunan bu yapıların, aynı isimde ve aynı tarikata mensub şeyhlerin isimlerini taşıması, bu yapıların iki ayrı yapı olmayıp aynı yapı oldukları ihtimalini arttırmaktadır. Bugün burada bulunan yapının yerine, tamamen yeni, iki katlı bir bina yapılmış olup, es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı, bu yeni yapının üst katını vakıf binası olarak kullanmaktadır. Şeyh İbrahim-i Tacettin'in vefat tarihi olan 650 (1252)'den önceye yapıyı tarihleyebiliriz.

5.) Alaüddeve Mescidi

1531 tarihli tahrir defterinde, "Darende'nin Gürün Nahiyesinde, Nısfı malikanesi mescid-i ve medrese-i Alaüddeve Beg", şeklindeki ifade,den evlerin yarısının Alaüd-devle Bey mescidi ve medresesine ait vakıflar olduğu anlaşılmaktadır.

¹²⁶ M.Temel, a.g.t., s.12.

¹²⁷ M.Temel, a.g.t., s.12-13.

¹²⁸ M.Temel, a.g.t., s.15.25.

¹²⁹ M.Temel, a.g.t., s.15.

¹³⁰ Hanifi Hoca, a.g.e., (Coğ. İ.F.Öztürk, a.g.e., s.10 ; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.167.)

Ancak, Alaüd-devle'nin kimliği, mescidin ve medresenin nerede olduğu hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca mevcut bilgileri te'yd edecek başka bir bilgiye rastlayamadık. Bir başka kaynaktan da kesin hüküm verilmeksizin, mescid ve medresenin Darende'de olduğu ileri sürülmüş ve Alaüddevle ismi, Dulkadirli Beyi Alaüddevle ile karıştırılarak, yapı Dulkadirli'lere mal edilmiştir. Darende'nin Alaüddevle Bozkurt Bey döneminde Dulkadirli egemenliğine girmediğini tarihçe bölümünde belirtmiştik. Ayrıca, aynı tahrir defterinde, merhum Alaüddevle Bey'in çocuklarının isimleri de geçmektedir¹³¹. Bu isimler, Alaüddevle'nin, şecerede verilen çocuklarının isimleriyle uyuşmamaktadır¹³². Buna göre söz konusu yapıların Dulkadirli Beyi Alaüddevle Bey'e ait olduğu fikrinin yanlış olduğunu düşünüyoruz. Darende de yaptığımız araştırmalarda bu adla anılan herhangi bir yapıya tesadüf etmedik.

6.) Ahmed Fakih Mescidi

"Mahalle-i mescid-i Ahmed Fakih, namı diğer Musa Beg ¹³³" şeklinde mescidin ismiyle birlikte kayıtlıdır .

7.) Çağlu Mescidi

Adıyla bir Mahale Mescidi kayıtlıdır ¹³⁴.

8.) Zeyni veya Zebni Mescidi

"Mahalle-i Mescid-i zeyni ¹³⁵", "Mahalle-i mescid-i zebni ¹³⁶" şeklinde iki farklı okunuşta mahalle mescidi ismi geçmektedir. Bu farklı okunuş, (b) veya (y) harflerinin arapça harfle yazımındaki noktalarından kaynaklanmaktadır.

9.) Mescid-i Minare (Sarki)¹³⁷ veya Minare (Minareli) Mescid¹³⁸

10.) Mahalle-i Mescid-i Hacı Ali¹³⁹

11.) Mahall-i Mescid-i Beg¹⁴⁰

¹³¹ S.Akkoyun, a.g.t., s.185.

¹³² R. Yinanç, a.g.e. s.185-186.

¹³³ M. Temel, agt., s.15; S.Akkoyun, agt., s.115, Emin Sezer, "Darende'nin Nüfus ve sosyal Yapısı", Somuncu Baba Dergisi, s.19.

¹³⁴ M.Temel, agt., s.16, S.Akkoyun, agt., s.118; E.Sezer, agm. s.19.

¹³⁵ S. Akkoyun, agt., s.115; E.Sezer, agm., s.19.

¹³⁶ M. Temel .agt., s.16.

¹³⁷ S. Akkoyun, agt., s.115.

¹³⁸ M. Temel .agt., s.16.

¹³⁹ M. Temel, agt., s.116; S. Akkoyun, agt., s.21; E.Sezer, agm., s.19.

12.) Mahalle-i Mescid-i Halife¹⁴¹

13.) Hacı Seydi Mescidi¹⁴²

14.) Ali Fakih Mescidi¹⁴³

1161 (M.1748) tarihli vakfiyede¹⁴⁴ bu yapıya bazı mülklerin vakfedildiğinin belirtilmesi yapının bu tarihlerde hala ayakta olduğunu göstermektedir.

15.) Cami-i Kebir¹⁴⁵

16.) Mennan Mescidi¹⁴⁶

17.) Cami-i Darende¹⁴⁷

18.) Zeyneb Hatun Camii

Darende'nin Nadir Mahallesi'nde, Ali Begzade Mehmed Efendi kerimesi Zeyneb Hatun tarafından yaptırılmış olan yapı¹⁴⁸ bugün mevcut değildir.

19.) Seyid Ali Ağa Camii

Darende'nin Beybağı mahallesi'nde, Seyyid Ali Ağa tarafından yaptırılmış olan camii¹⁴⁹ bugün mevcut değildir.

20.) Emine Hatun Camii

Darende'nin Hacılar mahallesi, Şeyhler mevkiinde, Emine Hatun tarafından yaptırılmış olan camii¹⁵⁰ bugün mevcut değildir.

21.) Emin Efendi Camii

Darende'nin, Gökyar mahallesi'nde, Kainbeyli Emin Efendi tarafından yaptırılan camii¹⁵¹, yıktırılıp, yeniden inşa edilmiştir.

¹⁴⁰ M. Temel .agt., s.16; S.Akkoyun, agt., s.121; E. Sezer, agm. s.19,

¹⁴¹ M. Temel .agt., s.16; S.Akkoyun, agt., s.124; E.Sezer, agm. s.19.

¹⁴² M. Temel. agt., s.16; E. Sezer, agm. s.19.

¹⁴³ M. Temel, agt., s.16; E. Sezer, agm. s.19.

¹⁴⁴ bkz. Ek:

¹⁴⁵ E. Sezer, agm., s.19.

¹⁴⁶ E. Sezer, agm., s.19.

¹⁴⁷ S. Akkoyun, agt., s.147.

¹⁴⁸ V.G.M.A., Sivas İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas : 218, Sıra: 465.

¹⁴⁹ V.G.M:A.. Sivas İli vakıf kayıt defteri, yeni şahsiyet kayıtları, Esas no:218, Sıra no: 801.

¹⁵⁰ V.G.M.A.: Sivas ili Vakıf Kayıt Defterleri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no:218, sıra no:2147.

¹⁵¹ V.G.M.A.: Sivas İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no:218, sıra no:2829.

22.) Kalaycı Mehmed Ağa Camii

Darende'nin Nadir mahallesinde Kalaycı Mehmed ağa tarafından yaptırılan camii¹⁵² bugün mevcut değildir.

23.) Baytarbağı Camii¹⁵³24.) Ümmügülsüm Hatun Camii

Darende'nin Uzunok mevkiinde, Ümmügülsüm Hatun tarafından yaptırılan camii¹⁵⁴ bugün mevcut değildir.

25.) Halil Paşa Camii

Darende'nin, Gökyar Mahallesinde, merhum Halil Paşa tarafından yaptırılan cami¹⁵⁵, bugün mevcut değildir.

26.) İspekçür Camii

"İspekçür'de cami-i şerif¹⁵⁶" yıktırılıp yenisi yaptırılmıştır.

27.) Gedikağzı Camii

Mengeliz Camii¹⁵⁷ olarak kayıtlara geçen yapı, yenisi yaptırılmak üzere yıktırılmıştır.

28.) Hanifi Ağa Camii

1220 (M.1805) yılında vefat ettiği belirtilen Hanifi Ağa'nın, Hacılarda bir camii yaptırdığı kayıtlıdır¹⁵⁸. Buna göre yapı 1220'den önce yaptırılmış olmalıdır. Camii günümüze ulaşamamıştır.

¹⁵² V.G.M.A., Malatya İli Vakıf Kayıt Defteri, Vakıf Defter no:1759, sıra no:186.

¹⁵³ V.G.M.A., Malatya İli Vakıf Kayıt Defteri, Vakıf Defter no: 1759, sıra no: 186.

¹⁵⁴ V.G.M.A., Malatya İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, esas no:218, Sıra no:305.

¹⁵⁵ V.G.M.A., Malatya İli Vakıf Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no:220, sıra no:145.

¹⁵⁶ V.G.M.A., Malatya İli Vakıf Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no:220, sıra no: 338.

¹⁵⁷ V.G.M.A., Malatya İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no: 220, sıra no:679.

¹⁵⁸ Hanifi Hoca, a.g.e. (Çoğ. İ.F Öztürk, a.g.e., s.14; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.170).

B. Zaviyeler

1.) Şeyh Yalıncağ Zaviyesi

Darendede'nin Ovacık nahiyesine bağı, Madı karyesinin iki tarafının bu zaviyenin vakfi olduğı belirtilmektedir¹⁵⁹. Şeyh Yalıncağ'ın kimliğı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamakla beraber, zaviyenin vakfını elinde bulunduran kimselerin, elinde Aynal, Çakmak ve Kayıtbay adlı Memlûklü sultanları tarafından verilmiş belgeler olduğı ifade edilmiştir.¹⁶⁰ Medişeyh adıyla anılan Madi karyesinin, aynı zamanda burada bulunan türbede medfun Şeyh Abdurrahman Gazi'nin vakfi olduğı da kaynaklarda geçmektedir¹⁶¹. Bu durum Medişeyh diye bilinen, Medineni Abdurrahman Gazi ile Şeyh Yalıncağ arasında bir bağıın olabileceğı akla gelmektedir. Bu iki şahıs muhtemelen aynı kişidir. Zamanla zaviye ortadan kalkmış ve türbede son zamanlara kadar varlığını sürdürüyorken, onarım adı altında tamamen aslından uzaklaştırılmıştır.

2.) Hoşak veya Cüşak Dede Zaviyesi

Bu zaviyenin de Mısır Memlûklüleri döneminden kaldığı belirtilmekte ¹⁶², ancak, Hoşak Dede'nin kimliğı hakkında bilgi verilmemektedir. Bir başka kaynakta da Darendede de mevcut bir boyahanenin yarı hissesini "Cüşak" zaviyesine ait olduğı belirtilmektedir ¹⁶³. Kaynaklarda iki farklı isimle anılan bu zaviyelerin aslında aynı olduğı anlaşılmaktadır. Arapça (cim) ve (ha) harflerinin okunuşundan kaynaklanan bir hata olmalıdır.

3.) Şeyh Murat Zaviyesi

Darendede'nin İspekçür Köyünün, Şeyh Murat Zaviyesinin vakfi olduğı kayıtlıdır¹⁶⁴. Zaviyenin, Darendede olup olmadığı konusunda kesin bir kayda raslamadık.

4.) Balaban Bey Zaviyesi

Darendede'de bulunan bir başka zaviyenin de Balaban Bey Zaviyesi olduğı belirtilmektedir. Kaynakalarda zikredilen vakıfların eskiden beri bu zaviyenin vakıflarından olduğı, şahitlerin şهادetiyle, eski defterlerde kayıtlı olduğı belirtilmiştir. Ancak Balaban Bey'in kimliğı hakkında bilginin mevcut olmadığı ve

¹⁵⁹ S.Akkoyun, agt., s.141.

¹⁶⁰ M.Temel, agt., s.117.

¹⁶¹ Hanifi Hoca, a.g.e., (Çoğ. İ.F.Öztürk, a.g.e., s.13; M.Ali Cengiz, age., s.170)

¹⁶² M. Temel, agt., s.17.

¹⁶³ S.Akkoyun, agt., s.127.

¹⁶⁴ S.Akkoyun, agt., s.125.

isminden dolayı bugün, Darende'nin Balaban nahiyesinde bulunabileceği kaydedilmiştir. ¹⁶⁵

5.) Petşin Zaviyesi

Kaynaklarda geçen "Pir Ali Veledi Şeyh Ahmed, mezkur Darende kazasında Petşin zaviyesinin nazırı olup elinde padişah mührü var...¹⁶⁶" ibare, Petşin Zaviyesinin Darende'de olduğuna şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıktır. Ancak zaviyenin yapım tarihi ve bulunduğu mevkii hakkında bir bilgi mevcut değildir. Metinde geçen "Padişah mührü" ibaresi, bu vakıfların, Darende'nin Osmanlı idaresi altına girmiş olduğu M.1515 yıllarından sonra, düzenlenmiş olduğuna delalet etmektedir.

6.) Yılanlı Zaviye

"Mehmed Derviş Veledi Abdullah'ın Yılanlı Zaviye denilen zaviyede bilfi'l şeyh olup elinde berat-ı padişahi olduğu...¹⁶⁷" şeklindeki ifade, hiçbir şüpheye yer vermeden, Darende'de Yılanlı Zaviye olarak anılan bir zaviyenin varlığını ortaya koymaktadır. Bu zaviyenin de tarihi ve bulunduğu yer hakkında herhangi bir bilgiye ulaşabilmiş değiliz. Ancak, yukarda zikrolunduğu gibi "berat-ı padişahi" ibaresi nedeniyle, bu zaviyenin, Darende'nin Osmanlı idaresi altında olduğu yıllarda yaptırılmış olabileceğini göstermektedir.

¹⁶⁵ M.Temel, agt., s.17.

¹⁶⁶ S. Akkoyun, agt., s.125.

¹⁶⁷ S.Akkoyun, agt., s.122.

C. Medreseler

1.) Alaüddevle Medresesi¹⁶⁸

2.) Ahmed Balaban Medresesi : Balaban'da bulunan bu medrese Ahmed Balaban tarafından 1630-1631 tarihlerinde yaptırılmış, ancak günümüze ulaşmamıştır¹⁶⁹.

3.) Zernel Abidin Paşa Medresesi

Zeynel Abidin Paşa'nın, Hacı Müşrif Mahallesi civarında bir medrese inşa ettirdiği ve bu medresenin harab olduğu belirtilmektedir ¹⁷⁰. Zeynel Abidin Paşa'nın, Hacı Müşrif mahallesinde yaptırdığı camiin 1092 (m.1681) tarihli kitabesi, bugün, Hacılar'da Kırmızıbayır Camiinde bulunmaktadır. Bu kitabeye göre medrese de bu tarihlerde yaptırılmış olmalıdır.

4.) Balaban Medresesi

Şeyh Abdurrahman Erzincani Camii'nin yanında bir medrese olduğu beyan edilmektedir ¹⁷¹.

5.) Hayriye Medresesi

Balaban'da ahali tarafından Şeyh Abdurrahman Erzincani Camiinin yakınında "İkinci Hayriye Medresesi ¹⁷²" adında bir medrese inşa edilmiştir.

6.) Hatuniye Medresesi

"Müderris Hamza Efendi, Darende'de kasaba-i atikde Hatuniye namında kırk odalı bir medrese inşa ettirmiştir ." Kendisi 1105 (M.1693) tarihinde vefat etmiştir ¹⁷³. Aynı kaynak, Hüseyin Paşa'nın da, Darende'de kırk odalı bir medrese yaptırdığını yazıyorsa da, Hüseyin Paşa'nın 1131 (M.1718) tarihli vakfiyesinde "Darende de tamir eylediğim Hatuniye medresesine.¹⁷⁴" şeklindeki ifadedden, Hatuniye medresesinin onarıldığı anlaşılmaktadır. Yaptığı onarımdan sonra bu medresenin yanlışlıkla Hüseyin Paşa Medresesi olarak anılmış olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre, 1105 (M.1693) tarihinden önce inşa edilen medrese 1131 (M.1718) tarihinden önce bir onarım geçirmiştir.

¹⁶⁸ Bu yapı için, daha önce mescidler bölümünde bahsettiğimiz "Alaüddevle Mescidi"ne bakınız.

¹⁶⁹ Metin Sözen. "Doğu Anadolu'da İlginç Bir Yerleşme Balaban ve Anıtları", İTÜ Mimarlık Fak. M.T.R.E., Bülteni, Temmuz, 1976. C. II,S.7, s.19-22.

¹⁷⁰ Hanifi Hoca, a.g.e. (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.9; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.167.)

¹⁷¹ Hanifi Hoca, a.g.e. (çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s. 13; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.167.); M.Temel, a.g.t., s.18

¹⁷² Hanifi Hoca, a.g.e. (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.19; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.169.)

¹⁷³ Hanifi Hoca, a.g.e. (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.19; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.185.)

¹⁷⁴ V.G.M.A., 589 nolu defter, s.159, sıra no : 178, Hüseyin Paşa Vakfiyesi.

7.) Müderris Hamza Medresesi

Müderris Hamza Efendi'nin, Sarıççek Dağında bir medrese inşa ettirdiği belirtilmektedir¹⁷⁵. Bu medreseyi de Müderris Hamza Efendinin ölüm tarihi olan H.1105 (M.1693)'den önceye tarihleyebiliriz.

8.) İzzet Hasan Efendi Medresesi

Kalaycızadelerden İzzet Hasan Efendi'nin 1200 (M.1785) tarihinde ecdadının camii yanına bir medrese inşa ettirdiği¹⁷⁶ kaynaklarda belirtilmektedir. Bu medresenin, Darende'nin Nadir Mahallesinde bulunduğunu vakıf kayıtlarından öğrendiğimiz Kalaycı Mehmed Ağa Camii'nin¹⁷⁷ yanında olmalıdır. Bugün, bu camii ve medreseden herhangi bir iz yoktur.

9.) Abdurrahman Efendi Medresesi

Müftü Hüseyin Efendi'nin oğlu Abdurrahman Efendi tarafından yaptırılmıştır. Müftü Hüseyin Efendi 1308 (M.1888) yılında vefat etmiş ve oğlunun yaptırdığı bu medresenin avlusuna defnedilmiştir¹⁷⁸. Buna göre medrese, 1308'den önce, yani XIX. yy'ın ikinci yarısında yaptırılmış olmalıdır.

10.) Müftüoğlu Medresesi

Bu medrese, yöre halkından, Darende'nin Sayfiye mahallesinde, Mesire Camii'nin yanında bulunduğunu öğrendiğimiz medrese olmalıdır. Bu camii aynı zamanda "Müftüoğlu Camii" olarak da anılır. Banisi Emir Ahmedzade Ulemadar H.Hamza Efendidir¹⁷⁹.

11.) Şeyh Hamid-i Veli Medresesi

Bugün mevcut olmayan medresenin banisi Sofuoğullarından Müftü-i sabık Hacı Mahmud Efendidir¹⁸⁰. Ayrıca, bir başka kaynaktan geçen bir belgede "Darende kasabası derunundaki müteddit cami-i şerifin hedm olunması ve bunlardan yalnız Şeyh Hamid-i Veli kaddesallahu sırrahu'l-aziz Cami-i şerifi kaldığından bunun hedm olunmaması için civarında sekiz-on bab medrese ile bir de tekke bina ittirüp..¹⁸¹" şeklindeki ifade, Darende müftülüğüne 1308 (M.1888) yılında atanan Mahmud Efendi'nin özgeçmişindeki kendi beyanıdır. Buna göre söz konusu medrese, bütün Darende'nin harab olduğu yıl olan 1295 (M1878) ile 1308 (M.1888) tarihleri arasında yaptırılmış olmalıdır.

¹⁷⁵ Hanifi Hoca, a.g.e. (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.19; M.Ali Cengiz, age., s.174.)

¹⁷⁶ Hanifi Hoca, a.g.e. (Çoğ. İ.F. Öztürk, age., s.33; M.Ali Cengiz, age., s.165).

¹⁷⁷ V.G.M.A., Malatya İli Vakıf Kayıt Defteri, Defter no: 1759, Sıra no:186.

¹⁷⁸ Hanifi Hoca, a.g.e. (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.34)

¹⁷⁹ Hanifi Hoca, a.g.e. (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.34).

¹⁸⁰ Hanifi Hoca, a.g.e. (Çoğ. İ.F. Öztürk, a.g.e., s.32)

¹⁸¹ A.Akgündüz, age., s.124.

12.) Yusuf Paşa Medresesi

"Medine-i Darendede, Halife mahallesinde vaki kendime intima ile tahdidden müstağni müceddeden bina eylediğim yedi bab hücre ile bir dershaneyi muhtevi medrese-i münifenin mühimmatı için... 182" şeklindeki ifade, Yusuf Paşa'nın 1175 (M.1761) tarihli vakfiyesinde geçmektedir. Yedi hücreli ve bir dershaneli medrese, vakfiyenin düzenlendiği 1175 (M.1761) yılında önce yaptırılmış olmalıdır. Medresenin bulunduğu yer olan Halife mahallesi bugün Darendenin hangi mevkiinde olduğunu tespit edemedik.

13.) İbrahim Paşa Medresesi

İbrahim Paşaya ait 1193 (M.1779) tarihli vakfiyede "Vakf-ı mezburun gillesinden evvelen müceddeden icad ve inşasına muvaffak olduğum medrese-i cedidin müderrisine..183" şeklinde geçen ifadeden, vakfiye tarihinden evvel bir medrese yaptırdığı anlaşılmaktadır. Ancak, medresenin Darendenin neresinde olduğu konusunda bir bilgi mevcut değildir.

14.) Abide Hatun Medresesi

1192 (M.1778) tarihli "Abide Hatun ibn* el-Hac Hasan 184" medresesine ait bir vakfiye mevcuttur. Medresenin yeri tespit edilemedi

15.) Beşir Ağa Medresesi

Darendenin Karadeyn köyünde mevcut İsaoglu Cami-i Şerifine bir hatibin atanmasıyla ilgili 1257 (M.1841) tarihli kayıta "el-Hac Beşir Ağa bina ve inşa eylediği medrese derununda hücrede misafireten sakin el-Hac Ebu Bekr Efendi..."185 ifadeleri bulunmaktadır Bu ifadeden Beşir Ağa'nın bina ettiği bir medresenin varlığı anlaşılmakla beraber, medresenin tarihi ve yeri konusunda bir şey söylemek mümkün değildir.

182 V.G.M.A., Vakıf defter no : 589, sayfa no:159, sıra no:175, Yusuf Paşa vakfiyesi.

183 V.G.M.A., Vakıf Defter no: 610, sayfa no: 77, sıra no: 107, İbrahim Paşa Vakfiyesi

* Metinde "ibn" şeklinde geçen ibarenin, Abide Hatun'a ait olduğu göz önüne alınırsa yanlış yazılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Doğrusunun "binti" şeklinde olması gerekir.

184 V.G.M.A., Vakıf Defter no: 484, sayfa no: 494, Abide Hatun Vakfiyesi.

185 V.G.M.A., Vakıf Defter no : 485, sayfa no: 331

D. Diğer Yapılar

1.) Sıbyan Mektepleri

a.) İbrahim Paşa Sıbyan Mektebi

İbrahim Paşa'nın, Ali Dede mevkiinde yaptırdığı camiın avlusunda bulunan sıbyan mektebinde okuyan çocuklara, günlük üç akça verilmesi hususundaki ibare, 1193 (M.1779) tarihli İbrahim Paşa Vakfiyesinde geçmektedir¹⁸⁶. Mektebin kimin tarafından yaptırıldığına dair bir bilgi mevcut değildir, ancak, İbrahim Paşa kendi yaptırdığı camiye bir de mekteb ilave ettirmiş olabilir. Bu aileye ait elde edebildiğimiz diğer vakfiyelerde mekteble ile alakalı bir bilgiye rastlanmamış olması, söz konusu sıbyan mektebinin İbrahim Paşa tarafından yaptırılmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirir.

b.) Hasan Efendi Sıbyan Mektebi

"Kömür (Balaban) karyesinde, Balaban Bey Cami-i Şerifi avlusunda müceddeden bina ve ihyasına muvaffak olduğum mekteb-i şerifde muallim-i sıbyan olanlara¹⁸⁷" şeklindeki ifade, es-Seyyid Hasan Efendi'nin vekili tarafından hazırlanmış olan 1202 (M.1787) tarihli vakfiyede geçmektedir. Buna göre Hasan Efendi, 1202 tarihinden evvel sıbyan mektebini yaptırmış olmalıdır. Bugün sözü edilen camiın, Balaban'ın hangi camii olduğu anlaşılmaktadır..

c.) Şeyh Hamid-i Veli Sıbyan Mektebi

"Şeyh Hamid-i Veli Camiinin kurbunda kain sıbyan mektebinde tahsili ilim idüb..¹⁸⁸" şeklindeki ifade, Hamid-i Veli Camii civarındaki bir sıbyan mektebinin varlığını ortaya koyarsa da, banisi ve tarihi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmaz.

2-) Hanlar

a.) Mehmed Paşa Hanı

Mehmed Paşa'nın hayatı hakkında bilgi veren bir eserde, Mehmed Paşa'nın Darende'de bir han yaptırdığı kayıtlıdır¹⁸⁹. Ancak, hanın güzergahı belli değildir. Ancak Darende'nin Günpınar (Aşudu) Köyü'nde, Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu hayratlar mevcuttur. Burada bulunduğu söylenen hanın Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olabileceği düşünülebilir. Mehmed Paşa'nın Darende'deki hayratları 1189 (M.1775) ve 1191 (M.1777) tarihleri arasında inşa edilmişlerdir. Bu han da, bu tarihler ile, ölüm tarihi olan 1193 (M.1779) tarihleri arasında yaptırılmış olabilir.

¹⁸⁶ V.G.M.A., Vakıf Defter no : 610, sayfa no:77, sıra no: 107, İbrahim Paşa Vakfiyesi.

¹⁸⁷ V.G.M.A., Vakıf Defter no: 578, sayfa no: 244, sıra no :77, es-Seyyid Hasan Efendi Vakfiyesi.

¹⁸⁸ A.Akgündüz, age., s:124.

¹⁸⁹ A.Cevdet Paşa, age.,C. II, s.658.

Aşudu'da olduğu belirtilen han, Elbistan-Sivas yolu üzerinde bulunmaktadır (Resim : 167).

b.) Yeniköy Hanı

Varlığını ve yerini, yöre halkından öğrendiğimiz, bu han, Elbistan'dan Sivas'a giden kervan yolu üzerinde bulunmaktadır. Yeniköy'de bulunan bu handan günümüze en ufak bir iz dahi kalmamıştır.

c.) Ayvalı Hanı

Darende-Ayvalı asfaltının kenarında, kısmen yol inşaatı altında kalan yapının temel izleri, toprak seviyesinde kısmen kendini belli etmektedir (Resim : 168), Bu kalıntıların bir hana ait olduğunun yöre halkından öğrendik. Kalan izler, yapılacak bir kazı sonucunda, yapının planı hakkında bilgi verecek niteliktedir. Bu han da Elbistan-Sivas kervan yolu üzerinde bulunmaktadır.

d.) İbrahim Paşa Hanı

"Ceddım Hüseyin Paşa'nın bina ettirdiği hamama muttsıl bina eylediğim han...¹⁹⁰" şeklindeki ifade, İbrahim Paşa'nın 1193 (M.1779) tarihli vakfiyesinde geçmektedir. Bugün mevcut olmayan han, vakfiyenin düzenlendiği 1193 (M.1779) tarihinden önce yapılmış olmalıdır.

3.) Hamamlar

a.) Yukarı Hamam

1531 tarihli tahrir defterinde; "Hamam-ı Ulya" olarak kayıtlı olan yapı, miri iken Beşir Kethüda, Hasan ve Bali adındaki kimselerce satın alınmış ve tamir ettirilmiş, ancak, Hamid-i Veli Zaviyesi'nin şeyhi, "Bu hamam bizim zaviyenin vakfidir, sultan Gurri elimize mersum verdi" diyerek niza etmiştir, fakat mersumu gösteremedikleri halde, hamam Hamid-i Veli zaviyesinin vakfi olarak kayd edilmiştir¹⁹¹. Söz konusu Sultan Kansu Gavri'nin vermiş olduğu mersum, bir başka kaynakta "ibraz eylendi" şeklinde okunmuştur¹⁹². Ancak, aynı kaynakta verilmiş olan, aslının kopyesinde "ibraz eylemedi" diye okunmaktadır. Bu hamam, 1531 tarihinden önce mevcut olduğu halde, ilk yapım yılının hangi tarihte olduğu hakkında herhangi bir belgeye rastlanamamıştır.

¹⁹⁰ V.G.M.A., Vakıf Defter no. 610, sayfa :77, Sıra no: 107, İbrahim Paşa Vakfiyesi.

¹⁹¹ M. Temel, agt., s.20.

¹⁹² A.Akgündüz, age., s.68.

b.) Aşağı Hamam

Yeri tespit edilemeyen bu hamam, kayıtlarda "Aşağı Hamam" olarak geçmektedir¹⁹³.

4.) Türbeler

1.) Şeyh Abdurrahman Erzicani Türbesi

1591-1592 tarihlerinde yaptırılan türbe , günümüze Orijinal özellikleriyle gelememiştir (Plan : 30)¹⁹⁴.

---

¹⁹³ M. Temel, a.g.t., s.20;A.Akgündüz, a.g.e., s.68.

¹⁹⁴ Metin Sözen, a.g.m., s.19-22.

**IV. DEĞERLENDİRME VE
KARŞILAŞTIRMA**

1 -) CAMİİ VE MESCİDLER

a-) Plan Yönünden

Darende'de mevcut yapılar içerisinde, planı hakkında, az da olsa, bir bilgi edinebildiğimiz en eski yapı Ulu Camiidir. Dikine Uzun bir dikdörtgen planına sahip yapının iç düzenlemesi, mihraba paralel uzanan sivri kemerlerin oluşturduğu, ardarda üç kemer dizisinden ibaret beş sahnalı bir plan arz etmektedir¹⁹⁵ (Plan : 1). Mihraba paralel sahanlarda oluşan bu cami planının bilinen ilk örneği Küfa Mescidi olup bu plan türü Küfa plan, Arap Camii veya enine düzenlemeli olarak anılır¹⁹⁶. Bu camilerin değişik varyasyonu olan ancak mihraba paralel sahn düzenlemesi esasına bağlı kalınan transep plan türü İslam ve özellikle Türk İslam döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu plan türünün Emeviler dönemindeki ilk örneği m.705-715 tarihlerinde inşa edilen, Şam Emeviyye Camii'dir¹⁹⁷. Transept plan türü Türk cami mimarisinde oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Bu örnekleri Gaznelilerin Leşker-i Bazar Ulu Camii¹⁹⁸, Diyarbakır Ulu Camii¹⁹⁹, Bitlis Ulu Camii²⁰⁰, Silvan Ulu Camii²⁰¹ görülmektedir. Ancak mihraba paralel sahanın cami planının transep planı kadar yaygın olmadığı görülmektedir. Bu plan türünün Selçukluların mirasçısı olan Beylikler Döneminde²⁰² Özellikle Karamanoğulları Beyliğinde kullanıldığı görülmektedir²⁰³. Beylikler devri Anadolu'da yeni üslup arayışlarının başlangıcı olsada Karaman Eşrefoğulları ve Dulkadiroğulları beyliklerinin bunların başında tutulmalıdır²⁰⁴. Darende il caminin en yakın örnekleri Karamanoğlu Beyliğine ait Karaman ve Ermenek'teki yapılarda görmektediriz. Bu örnekler Ermenek Ulu Camii

¹⁹⁵ H. Gündoğdu, age., s.20. Gülten Karatekin, a.g.t., s.31

¹⁹⁶ Ernest Kulnell, İslamiç Art. Archilctecture. (Çevre Katherine Watson) New York 1966 s.32-33; Behçet Ünsal Türkish İslamiç Archilctecture in Selçuk and ottoman times (1071 - 1923) London 1970 s. 15; M. Zafer Bayburtluoğlu, a.g.m., s.236

¹⁹⁷ Adnan Turani, Dünya Sanat Tarihi. Ankara, 1983. s.226-229. S. Kemal Yetkin, İslam Mimarisi, Baskı 3, Ankara 1965. s.10

¹⁹⁸ Oktay Aslanapa, Türk Sanatı I-II, İstanbul, 1984, s.43 vd. M.Cezar, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimari İstanbul 1977. s.236-237

¹⁹⁹ M. Sözen Diyarbakırda Türk Camiinin Gelişimi, İstanbul 1971, s.29.

²⁰⁰ O. Aslanapa, Türk Sanatı I-II. İstanbul 1984, s.103. O. Aslanapa, Anadolu'da İlk Türk Devri Mimarisinin Başlangıcı ve Gelişmesi Ankara 1995. s.6, M. Tuncel "Bitlis İ. A. Diyanet Vakfı Yayınları C. 6 1992 s.228

²⁰¹ O. Aslanapa, Türk Sanatı I-II. İstanbul 1984, s.103-105, Ara Altun, Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi. İstanbul 1978, s.44,

²⁰²Hamza Gündoğdu, a.g.e., s.113. Yaşar Çoruhlu, Türk Sanatının ABC'si, İstanbul 1993, s.96

²⁰³Yaşar Çoruhlu, Türk Sanatının ABC'si, İstanbul 1993, s.96

²⁰⁴ M.Z. Bayburtluoğlu, "Kahkamanmaraşta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı" Vakıflar Dergisi X, Ankara 1973. s.234

(M.1302)²⁰⁵(Plan : 31) , Karaman'da Arapzade Camii²⁰⁶ (Plan : 32), Karaman Dikbasan (Fasih) Camii²⁰⁷(Plan :33), Karaman Akçasar Camiinde ²⁰⁸ görmekteyiz.

Darende Ulu Camii yukarıda sıralanan Emevi Gazneli, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularına bağlanan, yapılarla özde birlik sağlarken, Ermenek ve Karaman'daki yapılarla daha yakın bir benzerlik arzeder. Bu benzerlik varisi oldukları Anadolu Selçuklu mirasına farklı bölgelerde kurulmuş olan Anadolu Türk Beyliklerine Sahip çıkmasıdır. Enine düzenlemeli yapıların üst örtü sisteminde de Selçuklu Döneminde olduğu gibi düz çatı ve moloz kullanılması ile Selçuklu Geleneğine bağlı kalınmıştır.²⁰⁹

Darende'de Orijinal plan özelliğini koruyan aynı tür yapıların ise, Darende Ulu Camiinin (Plan: 1) ana prensibine uygun olarak ele alındığı görülmektedir. Mihraba paralel sahnınların farklı sayılarda ve sahnınları oluşturan desteklerin ahşap direk veya taş paye olarak farklı malzemeyle ele alındığı görülmektedir.

Ulu Camii'den sonra, Abidin Paşa Camiinin malzemesiyle inşa edilen Kırmızıbayır Camiinin planını gözönüne aldığımızda, aynı plana sahip olduğunu düşündüğümüz Abidin Paşa Camiinde de (Plan: 6) mihraba paralel iki sahnınlı bir düzenlemeye gidilmiştir. Abidin Paşa Camiinin, yerinde yapılacak bir kazı çalışması, yapının planı hakkında daha detaylı ve kesin bilgiler verebilir. XV. yy sonlarına tarihleyebildiğimiz Ulu Cami planı, küçük ölçüde Abidin Paşa Camiinde tekrar ele alınmış, mihraba paralel iki sahnınlı olarak tekrarlanmıştır. Ulu Camiide kuzeyde yer aldığı anlaşılan, son cemaat mahalli yer alırken, Abidin Paşa Camiinde batı yöne alınması, girişin batıdan verilmesiyle Aksaray Eşmekaya Ulu Cami Planı ile benzeşir²¹⁰. Yapının girişinin batıya alınmasında, kible yönünden geçen sokak etkili olmuştur.

Mihraba paralel sahnınlardan oluşan iç düzenlemesiyle günümüze ulaşan diğer bir yapı ise, 1193 tarihli İbrahim Paşa Vakfiyesinde ismi geçen ve son şeklini 1912 tarihinde alan İbrahim Paşa Camiidir. İbrahim Paşa Camii, (Plan : 9) dikine dikdörtgen planlı olup, iç düzenleme; mihraba paralel sahnınlı ve önünde üç gözlü yanları kapalı son cemaat mahallinden ibarettir. Kitabesiden öğrendiğimize göre, son onarımdaki genişletme çalışmasında, yapının güneye doğru genişletilmesi mümkün

²⁰⁵ Ali Kızıltan, Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescidler, İstanbul 1958, s.20, Yaşar Çoruhlu a.g.e., s.96, E. Diez, O. Aslanapa, M.M. Koman, Karaman Devri Sanatı, İstanbul 1970, s.5, İ. Hakkı Konyalı Abideler ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Abideleri İstanbul 1967, s.706
²⁰⁶ M.M. Koman, Karaman Devri Sanatı, İstanbul 1970, s.8, A. Kızıltan, a.g.e., s.26-28, Behçet Ünsal , a.g.e., s.19

²⁰⁷ O. Aslanapa, M.M. Koman, Karaman Devri Sanatı, İstanbul 1970, s10

²⁰⁸ Behçet Ünsal, a.g.e., s.19

²⁰⁹ Zafer Bayburtluoğlu, a.g.e., s.234

²¹⁰ Bekir Deniz, " Aksarayda (Niğde) Ahşap Sütunlu iki Camii" Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi, İzmir, 1988.S: IV, s.41

görülmemektedir. Ancak bu onarım esnasında, arazinin konumu da gözönüne alınarak, yapının sadece kuzey yönünde genişletilebilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Yapının bugünkü planı esas alındığında, daha küçük boyutu ile Ermenek Havasıl Camiine²¹¹(Plan : 39) ve mihraba paralel iç düzenlemesi ile Darende'de Ulu Camii (Plan : 1) ve Abidin Paşa Camiinde (Plan: 11) uygulanmış olan planla benzerlik gösterir. Bu plan planın Doğu Anadolu'da Sinur Köyü caminde de uygulandığı görülmektedir²¹² Yukarı Ulupınar Camii de (Plan : 29), bu planı kendisine esas almış olan diğer bir yapı olup, uzun kenarı kible yönünde olan, yatık dikdörtgen planlı ve mihraba paralel iki sahınlı bir yapıdır. Devşirme sütun gövdeleri ahşap desteklere altlık olarak kullanılmış olup, üst örtü üç ahşap destekle taşınmaktadır. Bu yapıda da son cemaat mahallinin batıya alınmasında kuzeyden geçen sokak etkili olmuştur. Son cemaat mahallinin yanlara alınması ile Eşmekaya Ulu Camii ile benzerlik gösterir.²¹³ kapalı bir bölme olarak değerlendirilmiş olup, asıl giriş buraya açılmaktadır. Son cemaat mahallinin kapalı bir bölme halinde oluşu ile bayburtun Çayır yolu (Sinur) köyündeki Akkoyunlardan Turali beyoğlu kutluk beye mal edilen cami ile benzerlik gösterir²¹⁴. Son cemaat mahallinden camii iç mekanına kuzeybatı köşeye kaydırılmış olan ikinci bir girişten geçit verilmiştir.

Kapalı bir son cemaat mahalli düzenlemesini Kırmızıbayır (Plan : 11) Camiinde de görmekteyiz. Ancak, Kırmızıbayır Camiinde doğu yönde ayrı bir son cemaat mahalli mevcuttur. Kırmızıbayır Camii, daha önce bahsettiğimiz gibi, Abidin Paşa Camiinin malzemeleriyle inşa edilmiştir. Bugün harab bir durumda olan yapı, mihraba paralel iki sahınlı olup, kuzeyinde kapalı bir bölüm, ikinci bir son cemaat mahalli durumundadır. Yapının asıl son cemaat mahalli doğu yönde olup, buranın bir son cemaat mahalli olarak değil, bir giriş revak'ı olarak değerlendirilmesi daha uygundur. Yukarı Ulupınar Camiinde (Plan : 29) olduğu gibi, asıl girişin hemen solunda yer alan ikinci bir kapıyla asıl ibadet sahasına girilmektedir. İç mekanda, mihraba paralel sahınları oluşturan kemerler, ortada bağımsız, doğu ve batı yönünde duvar payelerine oturmaktadır. Bu uygulama ile Beybağı Çavuşoğlu Camii (Plan: 13) ile benzeşir.

Sayfiye mahallesinde, Müftüoğlu, Tenekeli Camii olarak da anılan Mesire Camii (Plan: 12), mihraba paralel iki sahından oluşan bir içi düzenlemeye sahiptir. Üst örtüyü taşıyan ahşap destekler, mihraba paralel olarak sıralanmıştır. Bu yapıda da son

²¹¹ E. Diez, O Aslanapa M.M. Koman Karaman Devri Sanatı İstanbul Devri Sanatı, İstanbul 1970, s.13

²¹² Gönül Güreşsever, Ara Altuğ, "Bayburt Köylerinde Türk Mimari Eserleri" Sanat Tarihi Yıllığı, 1969-1970, İstanbul 1970, s.43

²¹³ Bekir Deniz, a.g.e., s.41.

²¹⁴ Gönül Güreşsever, Ara Altuğ, a.g.e., s.43

cemaat mahallinin doğuya alındığı ve iç mekana geçit veren girişin ise doğu cephede kuzey köşeye kaydırıldığı dikkat çeker. Bu uygulamalarda, arazinin meyilli oluşu ve daha önce mevcut sokak ve ana yolların etkili olduğu görülmektedir. Mihraba paralel sahinleri oluşturan taşıyıcı sistemlerin ahşap oluşu ile buygulamasının Balaban Şeyh Ahmet Camii (Plan: 28) ve Yukarı Ulupınar Camileriyle (Plan : 29) benzerlik gösterir.

Beybağı Çavuşoğlu Camii (Plan : 13) , mihraba paralel iki sahinli olup, önünde sivri kemerlerle üç yöne açılan, iki bölümlü, düz ahşap örtülü son cemaat yeriyse, mihraba paralel sahinli iç düzenlemeye sahiptir. Burada arazinin durumu son cemaat mahallinin kuzeye yerleştirilmesine uygun olması nedeniyle, son cemaat mahalli gerçek yerini bulmuştur. Son cemaat mahalli, planda gerçek yerini almasıyla Ulu Camii (Plan: 1) ve İbrahim Paşa (Plan : 9) Camileri ile benzerlik arzeder.

Mihraba paralel iki sıra halinde, altı ahşap desteklerle oluşturulan iç düzenlemeye sahip Balaban Şeyh Ahmet Camii (Plan: 28) son cemaat mahalline yer verilmemiş ve içeriye direk olarak, yapının kuzey cephesinde, eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı açıklığıyla geçit verilmiştir Üst örtüyü oluşturan ana ahşap kirişlerin mihraba dik olarak uzatılmasıyla Kastamonu Kasaba Köyü Mahmut bey Camii ile benzerlik gösterir.²¹⁵ Burada sıraladığımız planlar hakkında kesin bulgular olan yapılar dışında, planları hakkında yöre halkının ifadesine göre planları çizilen diğer yapılardan biri Mehmet Paşa'nın Günpınar (Aşudu) köyünde yaptırmış olduğu camiidir (Plan : 27). XVIII. yy.'ın son çeyreğine tarihlediğimiz bu yapı, mihraba paralel üç sahindan oluşmakta, sahinleri oluşturulan payeler birbirine kemerlerle bağlanmakla iken son onarımında bunlar kaldırılmıştır. 1992 yılında yıktırılan ve 1247 tarihli kitabeye sahip olan Irmaklı Köyü Camii (Plan : 30) de aynı şekilde mihraba paralel üç sahinli olup, sahinleri oluşturan payeler kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Bu uygulama Anadolu Türk Mimarisinde Karamanda Hacı Beyler²¹⁶ Camiinde de uygulanmıştır. Ayrıca bu yapının kuzey cephesinde, kemerlerle dışa açılan bir son cemaat mahalli bulunmaktaydı. Bu bilgiler Darende'de en yaygın plan türünün, mihraba paralel sahinlerden oluşan camii tipinin kullanıldığını göstermektedir. Bu yapıların bir çoğunda avlu bulunmamakta, Yalnızca Aşudu Mehmed Paşa (Plan : 27), Mesire Camii (Plan: 12) ve Hacı Mevlüd Camiilerinde (Plan : 10) birer avlu bulunmaktadır. Bu avluların dikkate değer tek özelliği, eyvan türü birer taç kapıyla avluya geçit veren giriş kapılarının olmasıdır. Klasik avlu anlayışında, avluda bulunması gereken şadırvan veya revaklara raslanmaz. sadece camii önünde mahalle ile irtibatı bir kapıyla sağlanmış küçük bahçeler görünümündedirler.

²¹⁵ A. Kızıltan, a.g.e., s.55

²¹⁶ E. Diez, O. Aslanapa, Karamanoğulları Devri Yapıları, İstanbul 1970, s.8

Düz ahşap örtülü olupta, iç mekan düzenlemesinde bunların dışında kalan bir uygulamayla, Hacı Derviş mahallesinde bulunan Hacı Mevlüd Camiinde karşılaşıyoruz. Hacı Mevlüd Camii (Plan : 10) , kare saha üzerine yerleştirilmiş, iç düzenlemede, merkezde haç şeklinde bir payeden dört yöne uzanan kemerlerle elde edilen bir taşıyıcı sistem oluşturulmuştur. Bu uygulama, tonozlu veya kubbeli Ulu Camii planını hatırlatır tarzdadır. Kare iç mekanı dört eşit parçaya bölen kemerlerin üzerine tonoz veya kubbe yerleştirilmesi halinde bu plan türünün küçültülmüş bir örneği olacakken, bunun yerine, üst örtüde ahşap kirişlerle düz dam örtü tercih edilmiştir. Dört kubbeli Ulu Camii tipinin, Mısır'daki XVIII. yy Kahire Alaeddin Bey Camii örneği, burada düz dam örtülü olarak değerlendirilmiştir (Plan : 41)²¹⁷. Hacı Mevlüd Camiinde de son cemaat mahalli batıya alınmış ve giriş kapısı, son cemaat mahallinin kuzeyine kaydırılmıştır. Yanları kapalı son cemaat mahalli, ortada bir bağımsız payeye ve yanlarda duvar payelerine oturan iki kemerli bir avluya açılmaktadır. Arazinin meyilli oluşu sebebiyle camiın ve son cemaat mahallinin zemini, avlu zemininde yüksekte kalmıştır. Kubbeli Ulu Camii planının 1300 (M.1882) tarihi civarında, Darendede değişik bir örtü sistemiyle ele alınması, bölgedeki diğer yapılardan ayırdedici bir özelliği olduğu gibi, çok kubbeli Ulu Camii tipinin merkezden uzakta yeni bir anlayışla ele alınmasıyla da ayrıcalık gösterir. Yapının Hicri 1300'lerde dahi hala Ulucami Planı ile Selçuklu ve beylikler²¹⁸ geleneğini sürdürdüğü görülmektedir.

Darendede tek kubbeli mescidler geleneğini devam ettiren yalnızca iki örnekle karşılaşmaktayız, bunlardan birincisi; Hamid-i Veli Camii olup, yapının kuruluş tarihi itibarıyla XV. yy başlarına kadar inen yapının ilk şekli hakkında bir bilgi edinilememiştir. Ancak, üzerindeki kitabeden 1640 yılında camiye tahvil edilmiş olduğunu öğreniyoruz. Bugünkü yapı, kitabede belirtilen, 1640 yılında yaptırılmış olmalıdır. Kare mekanlı yapı, tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülü olup, önünde son cemaat mahalli bulunmakta iken, 1090 (M.1679) yıllarında kible yönüne bir giriş revakı eklenmiştir. Yapının Orijinal girişi, doğu yönde, eyvan türü bir kapıyla sağlanmış, kubbeğe geçiş elemanı olarak da sivri kemerli derin tromplar kullanılmıştır. Bir camii olarak kullanılan yapı, aslında daha önce Anadolu öncesi Türk türbe mimarisinde karşılaştığımız, Şir Kebir Türbesi (IX-X yy), İranda Sengbest Aslan Cazip Türbesi (997-1028), Yezd Duvazde İmam Türbesi (1037)²¹⁹, Meraga Kümbet-i Kırmızı²²⁰ gibi, dört duvarın sınırlandırdığı kare mekanın, üzeri tromplarla geçilen

²¹⁷ O: Aslanapa, Osmanlı Mimarisi, İstanbul.1986, s.363.

²¹⁸ M. Zafer Bayburthoğlu, a.g.e., s. 234

²¹⁹ Sadi Dilaver, Anadolu'da Selçuklu Cami Mimarisinin Gelişmesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1970, s.141

²²⁰ M. Sözen ve Diğerleri, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan İstanbul 1975, s.11.

kubbelerle örtülü ve içlerinde mihrabı olan türbeler geleneğindedir²²¹. Anadolu'da tek kubbeli iç mescidlerden Akşehir Feruh Şah mescidinin (1224) merdivenler ile ininen bir mumyalığa sahip olması Konya Haka Beydüş mescidinde de (12. yy) aynı uygulamanın var olması bunların çift fonksiyonlu olarak değerlendirmemizi mümkün kılmaktadır.²²² Şeyh Hamid-i Veli Camii de, plan olarak bu yapılarla aynı olup, içerde iki mezar bulunmaktadır. İran menşeli bir tarikatın şeyhi olmasıyla, türbede ibadet yapılabileceği geleneğini Anadolu'da devam ettiren geç bir örnektir. Bu sebepten dolayı mezar ve mescid fonksiyonunu bir arada yürüten bir yapı olarak önem kazanmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı türbelerinde de bu tarzda mihrablar bulunduğu halde yapı burada yapılan eklemelerle bir camiye tahvil edilmiştir, bu nedenle yapı yalnızca bir türbe değil, aynı zamanda da bir mescid olarak değer kazanmaktadır. Buna rağmen, yapı Darende'de, kubbeli camiiler geleneğinin ilk örneği konumundadır.

Yapı sonradan yapılan eklemelerle bir külliye görünümü kazanmış ise de sistemli bir külliye planı arzetmemektedir. Yapıya zaman içerisinde, ihtiyaca göre, yeni yapılar eklenmiş ve o günkü uygun yerlere mimari yapılar yerleştirilmiştir. Yapının minaresi daha sonradan eklendiği için, külliyenin güney-doğu köşesinde ve yapıdan ayrı olarak yükselmektedir. Son cemaat mahalli güney cepheye alınmış, doğudaki asıl cephe, tali bir cephe görünümünü kazanmıştır. Yapıya ayrıca batı yönden bir girişin olduğu, son zamanlarda yapılan restorasyon çalışmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. İki ayrı cephede giriş kapısı olan bir diğer yapı da Balaban Camii'dir. Burada da kuzey ve batıdan yapı iç mekanına giriş sağlanmıştır. Hamid-i Veli Camiiindeki ikinci giriş kapısının Orijinalliği şüphelidir. Bunun daha sonradan açılmış olabilmesi ihtimali gözardı edilmemesi gereken bir konudur. Tali bir giriş olan ikinci kapı, aslında sokakla bağlantısı daha kolay sağlanacak bir konumdayken, asıl girişin doğuya alınması, buranın daha sonraki bir dönemde açıldığını göstermektedir. Her iki kapı, yapının ilk planlanmasında var olsaydı, doğudaki asıl giriş, batı yönden verilerek, bu cepheye güneydeki son cemaat mahallinini yerleştirilmesine de, arazinin durumu imkan verirdi. Yukarıda belirttiğimiz hususlar göz önüne alındığında, yapıya batı cephede açılan giriş kapısının ilk yapımdan değil, daha sonraki dönemlerde eklenmiş olduğunu belirtmek durumundayız.

Cebecizade İbrahim Ağa Camii (Plan : 7), Anadolu Selçuklu devri tek kubbeli mescidler geleneğinde, kuzey yönde üç kemer gözlü, yanları kapalı son cemaat mahalli duvarlarla sınırlandırılmış, iç mekanın üst örtüsü tromplarla geçilen tek kubbe ile sağlanmış bir yapı olarak dikkati çeker bu özelliği ile yapının çok ayaklı yapılardaki

²²¹ Sadi Dilaver, Anadolu'da Selçuklu Cami Mimarisiinin Gelişmesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1970, s.141.

²²² Sadi Dilaver, "Anadolu'daki Tek Kubbeli Selçuklu Mescidlerini Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi", Sanat Tarihi Yılı, 1970-1971, İstanbul, 170, s.20.

bitişiklikten küresel geçişli kubeli yapılarla birleşikliğe geçilmiştir.²²³ Yapı estetik ve mimari yönden, Türk sanat ve mimarisine bir yenilik getirmemesi ve hatta bazı eksik yönlerinin olmasına rağmen, bölgedeki kubbeli iki camiiden biri olması sebebiyle önem taşır. Cebecizade camii, iç mekana girişi temin eden taç kapısı ve içerdeki mihrabının aynı eksende olması ve son cemaat mahallinin kuzey cepheye yerleştirilmesi ve yapı elemanlarının yerli yerinde oluşu nedeniyle, olgun bir plan arzeder. Yapıyı Hamid-i Veli Camii ile karşılaştırdığımızda, mimari elemanlarının tam olarak yerine yerleştiği görülürken, iç mekan aydınlatmasında Hamid-i Veli Camiine nazaran daha basık ve loş bir hava ile karşılaşırız. Bu basık hava, beden duvarlarının alçak tutulması nedeniyle oluşmaktadır.

Darende'de inşa edilen camiilerde Türk-İslam mimarisine plan açısından bir yenilik getirilmemekte, ancak Osmanlı döneminde dahi mihraba paralel sahnulardan oluşan plan türünün ağırlıklı olarak kullanılması gelenekçi bir tavrın neticesidir. Tek kubbeli, Büyük Selçuklu mescid geleneğinin, Darende'de iki yapıda uygulandığı görülmektedir. Üst örtü sistemine ahşap kirişler üzerine düz dam örtünün hakim olduğu ve taşıyıcı sistem olarak da ahşap destek, taş paye ve sivri kemerlerin kullanıldığı görülmekte, sütun kullanımı yalnızca İbrahim Paşa Camiinin son cemaat mahallinde görülmektedir.

b-) Mimari Elemanlar Yönünden

Darende'de mevcut minareler içerisinde en eski tarihli minare olarak karşımıza Ulu Camii (XV. yy) (Resim : 5) ve Dana Bey Camii (XV yy) (Resim : 7) minareleri çıkar. bunlar aynı döneme tarihlenmesine rağmen, birbirinden farklı formlarda ele alınmışlardır. Ulu Camii minaresi, yüksek kare kaideli, sekizgen gövdeli, iki kademeli bir gövdeye sahiptir. XVIII.yy. ortalarında, Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan onarım²²⁴ esnasında, mukarnaslı şerefe altlığı, silmelerden oluşan bir şerefe altlığına tahvil edilmiştir. Bugün bu şerefe kısmının üst seviyesinde kalan üç mukarnas yuvası şerefe altlığının Orijinalde mukarnaslı olduğuna işaret etmektedir.Yapıyı Orijinal haliyle düşündüğümüzde, Maraş'ta bulunan Dulkadirli dönemine ait minarelerle bariz bir aynılık görülür. Onaltıgen gövdenin birdenbire daireye dönüşmesi ve bunun üzerindeki silmelerden oluşan şerefe altlığı yerinde bir bilezikle genişleyen ve onaltıgenin her köşesinden aşağı doğru daralarak sarkan, mukarnasların olduğu kanaatindeyiz. Böyle bir uygulamayı Sadr-ı A`zam Mehmed Paşa Camii minaresinde (XVIII: yy'ın son çeyreği) görmekteyiz. Bu uygulama Dulkadirli minarelerinde,

²²³Ayla Arel, "Mekan Sorunu" Mimar Başı Koca Sinan. Yaşadığı Çağ ve Eserleri , Ankara 1993, s.505

²²⁴Hanifi Hoca, Darende Tarihi. (Çoğ. İ. Fehmi Öztürk, Darende Tarihi Düzce 1962 s.19. M. Ali cengiz Tehmin Havzası Malatya 1987. s.174)

değişik şekillerdeki gövdeye sahip minarelerde de uygulanmıştır. Kahraman Maraş Ulu Camii ²²⁵(Resim : 169), Hatuniye Camii (Resim : 170), Gazi Antep Alaüddeve (Resim : 171) Camiilerinde ²²⁶, bu tür uygulamalar görülmektedir. Kare kaideden sekizgen gövdeye geçişte kullanılan prizmatik üçgenler tamamen Hatuniye Camii ²²⁷ minaresiyle aynıdır. Ulu Camii minaresinde Çatı seviyesinde, dama geçit veren bir kapı açıklığına yer verilmesini, Haznedarlı Camii minaresinde de görmekteyiz ²²⁸ (Resim : 172) Bu benzerlik, Darende Ulu Camiinin tamamen Dulkadirli Beyliği yapısı olduğunun ortaya koyar. Bu üslubun Darende'de devamı olarak Mehmed Paşa Camii minaresi gösterilebilir (Resim : 32).

Dana Bey Camii minaresi (Resim : 7) ise, sade yapısıyla Dulkadirli Beyliği dönemi minarelerinden Gazi Antep Alaüddeve Bey Camii minaresiyle (Resim: 171) benzeşen yanı kare gövdeden silindirik gövdeye geçerken köşelerin pahlanması ve bunun üzerinde yükselen kısa gövdesidir²²⁹. Şerefeye geçişte düz taşların kullanılması yani ne mukarnas ne de kademeli silmelerden oluşan bir sistemin şerefeye geçişte kullanılmamasıyla Dulkadirli Beyliği minarelerinden ayrılır. Buna en yakın örnek, Gürpınar (Aşudu) köyündeki Mehmed Paşa minaresidir (Resim : 139). Bu geçiş sistemi, bu yapı dışında, Abidin Paşa Camii minaresiyle (Resim : 24), Şeyh Hamid-i Veli Camii minaresinde (Resim : 14) de uygulanmıştır

Bunların dışında farklı bir minare de, sekizgen kaideden silindirik gövdeye geçiş, sekizgenin her yüzeyinin pahlanmasıyla sağlanan silindirik gövdeli, mukarnasla geçilen şerefeye sahip Çarşı Camii minaresidir. Sekizgen kaidesi ve mukarnaslı geçişi ile Darende'de bulunan diğer minarelerden farklı bir üslubta ele alınmıştır (Resim : 21). Darende'de mevcut minareler içerisinde, bunun ne takipçisi ne de öncüsü olabilecek bir örnekle karşılaşmış değiliz. Birbiriyle aynı tarihlerde ve aynı kişi tarafından yaptırılan Abidin Paşa Camii minaresi ile Hamid-i Veli Camii minaresi, muhtemelen aynı ustalar tarafından da yapılmış olmalıdır. Bu minarelerde kullanılan, kare kaideden silindirik gövdeye geçişteki ( ) yedi-sekiz şeklinde kullanılan ve Türk üçgenlerini hatırlatan geçiş sistemi, şerefeye altlığı birbirinin aynıdır. Yalnız Camii minaresinin (Resim : 23) petek kısmında kullanılan kemerli sağır nişler Hamid-i Veli Camii minaresinde (Resim: 15) görülmez, ancak bu özellik bir Dulkadirli Beyliği yapısı olan Maraş Ulu Camii minaresinin şerfe (Resim: 169) kısmında görülür. Bu uygulama da

²²⁵ Minarenin Üst Kısımının H. 1220 - M.1802 civarlarında bugünkü şeklini aldığı belirtilmektedir. M. Z. Bayburtluoğlu, a.g.m., 240

²²⁶ H. Gündoğdu, a.g.e., s.35. Zahittin Cengiz, Gaziantep'te Bir Grup Tek Kubbeli Osmanlı Dönemi Camisi, A.Ü. Fen Ed. Fak. Ark. - San Tarihi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1993 s. 58

²²⁷ M.Z. Bayburtluoğlu, a.g.m., s.142

²²⁸ M.Z. Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 244. H: Gündoğdu, a.g.e, s.35.

²²⁹ H. Gündoğdu, a.g.e. s.22.Zadittin Cengiz, a.g.t., s.58

göstermektedir ki. 1689 tarihinde dahi bölge hala güneyde var olan sanat çevresinin etkisi altındadır.

Darende'de mevcut minareler içerisinde en zarif ve tezyinat yönünden en zengin olan minare Mehmed Paşa Camii minaresidir (Resim : 32). Yapının kare kaideden çokgen gövdeye geçişte kaidenin köşelerinin pahlanması, çokgen gövdesi, şerefeye geçmeden önce gövdenin silmelerle genişletilmesi ve bu kısımda lale motiflerini hatırlatan bir süsleme kuşağı, mukarnashı geçiş elemanı ile K.Maraş Ulu Camii minaresine benzer (Resim : 169). 1779'da inşa edilen ve Darende'de en geç tarihli minare olan bu yapıda hala güneyli tesirler görülmektedir.

Taç Kapılar

Orijinal özelliklerini koruyan taç kapılardan Hamid-i Veli Camii (Resim : 11) taç kapısı, Günpınar (Aşudu) Mehmed Paşa Camii avlu girişi (Resim : 137) ve Mesire Camii avlu girişi (Resim : 4-60) aynı üslubta ele alınmış olup, kapı açıklığı doğardan derince sivri kemerli nişle çevrili olup, kapı açıklığının iki yanına yerleştirilen taş sekileriyle güneyde gelişen Türk mimarisinin tesiri altındadır. Bu uygulamanın benzerlerinin Üdürgücü Mescidi portalinde²³⁰ (Resim : 173), K.Maraş Taşmedrese Türbesi²³¹ portalinde görmekteyiz (Resim : 174). Mesire Camii avlu kapısı (Resim : 4-59), ilgili bölümde de bahsettiğimiz gibi, şimdiki camii ile mimari yönden uyuşmamaktadır. Kapı üzerindeki kitabeden, bu kapının Ulu Camii'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Diğer giriş kapıları arasında kayda değer özellik taşıyanlar ise Abidin Paşa Camii'ne ait ancak şimdi Kırmızıbayır Camii'nde olan kapı (Resim: 54), Hacı Mevlüd Camii giriş kapısı (Resim: 46), Çavuşoğlu Camii giriş kapılarıdır (Resim : 65). Bunlardan, Kırmızıbayır Camii'nin kapı kemeri üzerine yerleştirilen rozetler Hamid-i Veli Camii giriş açıklığını belirleyen kemer üzerinde de işlenmiştir (Resim : 11). Diğer iki yapının taç kapılarında selvilere yer verilmesi, ikisinin de aynı dönemlerde yapılmış olmasından ileri gelmektedir. Bu selviler genellikle mezar taşlarında, çeşmelerde, minberlerde görülmektedir. İbrahim Paşa Camii'nin ikiz kemerli giriş kapısı Kahramanmaraşta Şekerli Camii (XVI yy.) giriş kapısı ile benzerlik göstermektedir. ²³² Darendedeki yapıların taç kapıları ile Kahramanmaraş'taki yapıların taç kapılarının benzerlikler bu iki bölge arasındaki kültürel bağların sıklığını göstermektedir.

²³⁰H. Gündoğdu, a.g.e., s.61

²³¹M. Zafer Bayburtluoğlu, a.g.m., s.248. H. Gündoğdu, a.g.e., s.58

²³² Fahri Çam, Kahramanmaraşta Osmanlı Dönemi Camileri, A.Ü. Fen. Ed: Fak. Ark San. Tarihi Böl. Sanat Tarihi Anabilim Tarihi Basılmamış Lisans Tezi, Erzurum 1986, s.19

Pencereler

Yapıların aydınlatılması amacıyla duvar yüzeylerine açılan pencerelerde, genellikle, dışardan dikdörtgen çerçeveli pencerelerin, iç mekana yuvarlak kemerli olarak yansıdığı görülmektedir. Bu uygulama Hamid-i Veli Camiinde, Hacılar İbrahim Ağa Camiinde (Resim : 27) , Mehmed Paşa Kütüphanesinde görülmektedir. Kerpiç malzeme ile inşa edilen küçük ve önemsiz yapılarda mazgal türü altlık ve üstlük pencerelerin kullanıldığı görülür. Mazgal pencereler ışığın iç mekana daha geniş bir açıyla dağılmasını sağladığı için tercih edilmiş olmalıdır. Beden duvarları kalın olduğu için pencerelerden giren ışık, belli bir doğrultuda yayılacağı ve içeriyi yeterince aydınlatamayacağı düşüncesinden hareketle pencere çerçevesinden itibaren genişleyen bir açıyla ışığın daha fazla bir alana dağılması hedeflenmiştir. Hüseyin Paşa Hamamının doğu cephesinde yer alan pencerelerin üstten mukarnaslı altan ise pahlanan dikdörtgen dış çerçevesi Hatuniye Cami son cemat yerine açılan pencereler ile benzeşir bu özellik Memlûklü sanatının tesiri ile Adana Maraş ve Darendede uygulanmış olduğu bölgenin memlûklüler ile olan siyasi, sosyal, coğrafi ve kültürel ilişkileri göz önüne alındığında rahatlıkla söylenilebilir. ²³³

Minberler

Darendede mevcut camiiler içerisinde yer alan minberler klasik minberler dışında ele alınmıştır. Bu minberler, köşk kısmı ve buraya çıkan bir merdivenden ibarettir. Ancak, burada dikkati çeken özellik, köşke çıkan merdivenlerin, camiin kible duvarına paralel olarak yerleştirilmiş olmasıdır. Duvar yüzeyinden dışa taşan konsolların taşıdığı minber köşküne yandan merdivenlerle geçişin sağlanmasıyla iç mekanda kullanılabilecek alan artırıldığı gibi, saf düzeninin bozulmasının da önüne geçilmiştir. Darendede bu tür minbere sahip yapılar içerisinde hala, bu minber türünün kullanıldığı yapı Çavuşoğlu Camiidir (Resim : 67). Diğer yapılarda (Cebecizade Camii, Kırmızıbayır Camiinde) bu minberin kaldırılmış olduğu görülmektedir. Darendede dışında, bu minberin uygulandığı bir yapı olarak da K.Maraş Hatuniye Camiinde rastlanmaktadır (Resim : 175). Kahramanmaraş Saraçhane Camiinde²³⁴ de böyle bir uygulamanın, Darendede XIX. yy.'da görülmesi, Darendedeki büyük tahribatın ardından küçük mescidlere minber konularak cuma camii haline getirilmiş olmaları ihtimali sebep gösterilebilir. Bu uygulama, hem pratik, hem de küçük mescidlerde kullanım sahasını artırma gayesine yöneliktir.

²³³ N. Çam, Adana Ulu Camii. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1988. s.49 (bkz. Resim : 10); Hamza Gündoğdu, a.g.e., s.34 M.Z. Bayburtluoğlu, a.g.m., s.335

²³⁴ N. Çam, a.g.t., s. 30.

Mihrablar

Darendede mevcut camiiler içerisinde, genellikle basit nişler halinde olup, yalnızca kible yönünü belirleyici bir unsur olarak ele alınmışlardır [Hamid-i Veli Camii (Resim : 16), Aşağı Ulupınar, Camii (Resim : 149), Balaban Şeyhli Mahallesi Camii (Resim : 144)]. Bazı yapıların mihrablarında süsleme unsurları görülürse de, bunlar basit silme ve sütüncelerden ibarettir. Bu mihrablar, İbrahim Paşa (Resim : 41), Çavuşoğlu (Resim : 66), Günpınar (Aşudu) Mehmed Paşa (Resim : 140) camiilerinde görülür. Bu mihrablar evlerde suluk veya çiçeklik adı verilen nişleri hatırlatır şekildedir. Bu tür süslemeler Darendede XIX. yy'da yapılan camiilerin mihrablarında görülmektedir. Bunların dışında, en dikkate değer mihrab Abidin Paşa Camiine ait olan mihrabdır. Tamamen taş malzeme ile yapılmış olan mihrab, istirdiye yivli bir kavsaraya sahip olup, yivler cepheye kırık kemerler olarak yansımıştır. Bu uygulamalar güneyde gelişen Türk mimarisinin etkisini yansıtmaktadır.

2 -) T Ü R B E L E R

Darendede mevcut türbeler içerisinde plan açısından değer taşıyan dört türbe tespit edilmiştir. Değerlendirmeye almadığımız, halk tarafından inşa edilmiş, kerpiç duvarların sınırlandığı, kare mekanlı Hüseyin Gazi türbesi bunların dışında tutulmuştur. Diğer dört türbe, tarih olarak en erkene uzanan Medi Şeyh Türbesi, Hüseyin Paşa Türbesi, Yusuf Paşa Türbesi ve Hasan Paşa Türbesi olarak sıralanmaktadır. Bunlardan Medi Şeyh Türbesi, taş duvarlarla çevrili kare mekandan tromplarla geçilen kubbe ile kapatılmasıyla meydana gelmiştir. Eski bir resminde, dıştan da kubbe ile örtülü olduğu görülse de (Resim : 161), bunun dışında bir külahın bulunabileceği gözönüne alındığında Balaban'da Şeyh Abdurrahman Erzincani Türbesi'nin Orijinal planıyla benzeşmektedir (Plan : 35)²³⁵. Bu bölgede inşa edilen, Selçuklu ve Beylikler dönemi özelliklerini taşıyan bu iki yapı da bugün mevcut değildir. Bu yapılar Anadolu'da gelişen Türbe mimarisi içinde "Vertikal" dikine hareket ifade eden türbeler grubuna girmektedir.²³⁶ Restorasyon adı altında tahrip edilmiş ve Orijinal özelliklerini kaybetmiş durumdadırlar.

Diğer üç türbe ise, baldaken türbe formunda olup, kemerlerle dört yana açılmış ve kemerlerin üzerine pandantiflerle geçilen, kasnaksız kubbeler yerleştirilerek yapılmıştır. Kasnaksız kubbe geleneğinin, Darendeye çok yakın olan Kayseri'de görülüyor olması, bu yapıların komşu vilayet olan Kayseri'deki Huand (Hunat) Hatun

²³⁵ Metin Sözen, agm., s.19-22.

²³⁶ N. Oluş Arık. "Erken Devir, Anadolu Türk mimarisinde Türbe Mimarisi" (Anadolu Anatonia) sayı 11 1967'den ayrı basım Ankara 1969. s.66

Camiinin kubbesi, Kayseri Ulu Camii (Cami-i Kebir) kubbesinde olduğu gibi²³⁷, kubbeler kasnaksız olarak ele alınmıştır. Gerçi, son iki yapı (Hüseyin Paşa ve Yusuf Paşa Türbeleri) (Plan: 14 a-b) yakın zamanda yapılan onarımla tamamen yenilenmişse de, Hasan Paşa türbesinde de kubbenin aynı şekilde ele alınmış olması, bu yeniden inşanın Orijinal özelliklerini mimaride koruduğu izlenimini uyandırmaktadır. Malatya'da Kanlı Kümbet (Plan : 42) ve Nefise Hatun Kümbeti (Plan : 43)²³⁸, Bahçe'de eski mezarlıkta bulunan türbeler²³⁹, Bitlis'de Üç Bacılar Kümbeti'nde ve Sivas'ta bulunan iki türbede²⁴⁰ Erzurum Mahmut Paşa türbesi 1791795²⁴¹ aynı tarzda ele alınmış türbeler olarak dikkat çekmektedir. Bu yapılar, Malatya örneklerinde payeler almaşık sistem, kubbe tuğla malzeme kullanılarak, Bahçe ve Darende örneklerinde ise taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

XVIII ve XIX. yy. Osmanlı Mimarisi, Batı Anadolu'da olduğu gibi, Avrupa kaynaklı barok ve anpir üslub türbelerde etkisini süslemede gösterirken, Doğu Anadolu'da, form bakımından geleneklere bağlılığın devam ettiği, bu son üç yapıda görülmektedir. Baldaken form, erken devir Osmanlı hanedan türbelerinde kullanılırken²⁴², daha sonraki dönemlerde terk edilmiş, ancak Anadolu'da kullanılmaya devam edildiği görülmektedir.

3 -) B E D E S T E N

Yusuf Paşa bedesteni, güney-kuzey doğrultusunda uzanan, tonoz örtülü kodidorun iki yanına sıralanmış dükkanlar ve doğu yöne açılan giriş kapısıyla bir arasta olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar vakfiyede bedesten olarak belirtilmişse de, mimari açıdan bedesten mimarisıyla uyuşmamaktadır. Yusuf Paşa bedesteni, etrafında oğlu İbrahim Paşa'nın yaptırdığını, vakfiyesinden öğrendiğimiz, dükkanlardan yalnızca kuzey girişin batısında iki ve doğusundaki bir dükkanın kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir. Diğer cephelerde bulunan dükkanlardan hiçbir iz kalmamıştır. Yusuf Paşa bedesteni, çarpık bir plan gösterir. Yapı, mimari bölümlerin yerleştirilişinde simetrik görülse de, arazinin o günkü durumu nedeniyle dışa kapalı batı cephesi, güneyden itibaren yaklaşık 6.70 m.'den sonra, 1.50 m. kadar içe doğru girinti yapmakta ve kuzey yöne doğru genişlemektedir. Bu durm iç mimaride

²³⁷ Haluk Karamağaralı. "Kayseri'de Huant Camiinin Restorasyonu ve Hunat Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülahazalar", Ank. Üniv. İlh. Fak. Dergisi., Ankara, 1976, S. XXI, s.20.

²³⁸ Bekir Eskici, Eski Malatya'daki Türk-İslam Eserleri, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993, s.104-109.

²³⁹ H. Gündoğdu, age. Resim:3.

²⁴⁰ M. Oluş Arık, a.g.m. s.90.

²⁴¹ H. Gündoğdu. Şehri Mübarek Erzurum. Ankara. Tarih yok s.181

²⁴² Hakkı Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri. Ankara. 1992. s.11-12.

dükkanların farklı ölçülerde olmasına neden olmaktadır. Yapılan sondaj kazıları neticesinde elde edilen bulgulara göre çizilen restorasyon planında, tekne tonoz örtülü ana koridorda birer atlamalı olarak aydınlatma fenerlerine yer verilmişse de, bu bölümün tekne tonoz yerine beşik tonoz olma ihtimali, güney iç duvardaki izlerden dolayı daha kuvvetlidir. Yapı planı olarak Antep Hanlarıyla benzeşmektedir. Yusuf Paşa bedesteni, dini ve ticari yapıların, Osmanlı şehirlerinin merkezini oluşturması geleneğine bağlı kalınarak, Çarşı Camii ile birlikte, Darende şehrinin merkezi olma özelliğini taşımaktadır.

4 -) H A M A M L A R

Darende'de tespit edebildiğimiz üç hamam ve bir gusulhaneden, yalnızca Hüseyin Paşa Hamamı ve gusulhane günümüze ulaşabilmiştir. Hüseyin Paşa Hamamı, XVIII. yy ortalarında inşa edilmiş olup, şehrin merkezi bir yerinde yer almaktadır. Klasik hamam planlarına uygun olarak, soğukluk, ılıklik ve dört eyvan şemasına sahip sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır²⁴³Darendeni güney ile alakası düşünüldüğünde, Şamdaki roma geleneklerine bağlı hamam tiplerine mukabil Artukluların Sıddı Radviye ve Yeni Kapı hamamlarında görülen Türk Hamam geleneğine bağlılığı devam ettirilmiştir.²⁴⁴ Ancak, klasik plandan ayrılan özelliği, yapının soyunmalık bölümünde, (U) şeklindeki bir koridorla geçişin sağlanması ve ılıklikla soyunmalık bölümü arasına bir geçiş bölümünün eklenmesidir. Anadolu Selçuklu Hamamlarında soyunmalığa doğrudan doğruya girilirken Divriği Bekir Çavuş Mardin Sıddı Radviye gibi bazı örneklerde iklimin aşırı sıcaklığından veya soğukluğundan korunmak için bir revak veya medhalin inşa edilmesi muhtemelen beylikler döneminde başlamıştır.²⁴⁵ Osmanlı döneminde 16-17yy'da inşa edilen Erzurum Lala Paşa Kırçeşme Hamamında²⁴⁶ bu uygulamaya rastlanır. Hüseyin Paşa hamamının kadınlar ve erkekler kısmındaki bu uygulama muhtemelen beylikler döneminde başlayan bu uygulamanın devamıdır. Hamamı erkeklerle kadınların nöbetleşe kullandığı soyunmalık kısmına doğudan ve güneyden verilen girişlerden anlaşılmaktadır. Doğru girişi çarşıya bakarken, güney girişi muhtemelen bir ara sokağa bakıyordu.Hamamın sıcaklık kısmına göre yapılan ayırmda hacvari dört eyvanlı ve

²⁴³ Celal Esat Arseven. Türk Sanatı. İstanbul, 1984. s.102; Doğan Kuban, 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, IV. Baskı. İstanbul, 1981. s.198-199.

²⁴⁴ Y. Önge."Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Koca Mimar Sinanın İnşaa Ettiği Hamamlar", Mimar Baş Koca Sinan. Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Ankara, 1993, s.403

²⁴⁵ Y. Önge, "Türk Hamamlarının Planlanması ve Koca Sinanın Hamamlarında Görülen Mimari kompozisyonlar" Mimar Baş Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri s.407-408

²⁴⁶ H. Gündoğdu, Şehri Mubarek Erzurum, Ankara tarih yok , s.182-186, H. Gündoğdu, Erzurum Lala Paşa Külliyesi, Ankara 1992. s.58

köşe hücreli tipe girmektedir.²⁴⁷ Hamamın dikkate değer tek süslemesi doğu penceresinin alttan ve üstten pahlanması ve üst tarafa mukarnasvari bir firizin yerleştirilmesidir. Bu uygulama K. Maraş Hatuniye Camii ve Adana Ulu Camii'nde görülmektedir. Bu uygulama Memlüklü mimarisi özelliklerinden olup²⁴⁸, güneye bölgelerde gelişen Türk mimarisindeki Memlüklü etkileri olarak değerlendirilmelidir.

Bu klasik hamam dışında, temizlik gayesiyle inşa edilen küçük çaptaki bir diğer yapı gusulhanedir. Gusulhane, Tohma Çayı'nın kenarında, tabii sıcak su kaynağından, Tohma boyunca kayalara açılan bir arkdan getirilen sıcak sudan istifade edilmek sureti ile, Köprügözü mevkiinde inşa edilmiştir. Şehir merkezinden uzak, تنها bir köşede inşa edilmesinde bekar ve yolcuların gusul ihtiyacı giderilirken, genç insanların utanma içgüdüleri de gözönüne alınmıştır. Arapgir'de²⁴⁹ de bu tür bir yapı mevcuttur. Bu yapı kaynağa yakın olduğu için ön cephesine bir de çeşme nişi eklenmiştir. Gerideki tonoz örtülü kısım gusulhane olarak değerlendirilmiştir. 1705 tarihli bir onarım kitabesine sahip olan Arapgir Seydi Çeşmesi de kuruluş yeri olarak تنها bir yerdedir, temizliğin, İslam dininin ve Türk yaşantısının vazgeçilmez bir alışkanlığı olduğunu, bu amaçla inşa edilen yapıların çokluğundan da anlıyoruz. Ne yazık ki, günümüzde fazla örnekleri kalmamıştır.

5 -) Ç E Ş M E L E R

Çeşmeler, Darende'deki bir diğer sosyal içerikli yapılar topluluğunu oluşturmaktadır. Darende merkezinde, günümüze ulaşabilen örnekler olmamakla birlikte, Abdurrahman Paşa'nın Balaban'da yaptırmış olduğu iki çeşme, yöredeki çeşmeler hakkında bilgi verebilecek örneklerdendir. Bu çeşmeler, sade görünümlü sokak çeşmeleri olup, sivri kemerli çeşme nişleri, musluk, tas nişi ve yalak gibi mimari elemanlardan müteşekkildirler. Çeşmelerin yerleştirilmesinde iki sokağın kesiştiği nokta veyahut sokakların küçük meydanlara açılmış olduğu köşelere yerleştirildiği görülmektedir. Bu uygulama ile çeşmelerden halkın en üst derecede istifade edebilme imkanı gözetilmiştir. Çeşmelerin, Türk sokaklarını estetik yönden tamamlayan önemli birer mimari öge olduğunu Balaban'daki bu örneklerde de görmekteyiz.

²⁴⁷ S. Eyce, "İznikte Büyükhamam Osmanlı Devri Hamamları Hakkında bir deneme". Tarih Dergisi, Ankara, 1960. C XI, Sayı: 15, s.108

²⁴⁸ Nusret Çam, "Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Camii", Ata. Üniv. İlh. Fak. Dergisi., Erzurum, 1982, S.V s.153.

²⁴⁹ Abdüsselam Uluçam, "Arapgir'de Osmanlı Dönemi Yapıları", X. Türk Tarih Kurumu Kongresi, Ankara, 22.26 Eylül-1986, s.2434-2435; Fuat Şancı, Arapgir'de Profan Mimari, Basılmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1987, s.53.

6 -) KÖPRÜLER

Köprüler, askeri ve sivil amaçlara göre inşa edilmiş yapılar olarak mimarlık tarihimizde karşımıza çıkar²⁵⁰. Darende'de mevcut köprülerde ilk amaç, sivil gayelere yönelik olup, mahalleleri birbirine bağlayan küçük köprülerdir. Bunlarda ilk amaç ulaşım olup, yapıların estetik yönleri ikinci derecede önem taşımıştır. Tohma Çayı üzerinde kurulan köprüler içerisinde Nadir Köprüsü ve Köprügözü Köprüsü aynı formda iki kemer gözlü, düz köprü sırtlı ufki veya yatay²⁵¹ olarak ele alınmıştır. Ancak Köprügözü Köprüsü ile aynı tarihlerde tamamlanan Uzunok Köprüsü ise, bunların ikisinin de dışında bir formda ele alınmıştır. Uzunok Köprüsünde, bir ana köprü gözü ve bir de tali köprü gözü ile, harpušta sırtlı köprü veya hörgüşlü²⁵² formu uygulanmıştır. Temel açıklığı ile köprü yüksekliği birbiri ile doğru orantılıdır.²⁵³ 1658'de onarılan, Arapgir Meydan Köprüsü²⁵⁴ ile Uzunok Köprüsü birbirine benzemektedir. Bu benzerlik, her iki köprünün harpušta sırtlı oluşu, bir ana köprü gözü ve tali ikinci bir köprü gözü uygulamalarıyla benzerlik gösterir. Diğer bir köprü ise Abidin Paşa'nın Sivas-Elbistan kervan yolu üzerinde yaptırdığı 1756 tarihli Hacılar Köprüsüdür. Bu köprü de iki kemer gözünden oluşmakta, ortadaki ana kemer ayağı tabii bir kaya üzerine oturmaktadır. Bu uygulama ile bu yapı Arapgir Meydan Köprüsü ile benzerdir. Köprülerde malzeme olarak düzgün kesme taş kemer ve kemer ayaklarında, ara dolgularda ise moloz taşın kullanıldığı görülmektedir. Bu yapılar içerisinde kemer genişliği ve yüksekliği gözönüne alındığında, Uzunok Köprüsünde, diğerlerine nazaran estetik bir kaygının daha yoğun taşındığı görülmektedir.

7 -) EVLER

Hane sahiplerinden izin alabildiğimiz iki ev Darende'deki şehir konaklarına ve bahçeler arasındaki bağ evlerine örneklik teşkil edebilecek yapılardır. Şehir konaklarına örneklik teşkil edebilecek olan Germiterlioğlu Konağında, odalar (U) şeklinde düzenlenmiş olup, odaların arsa üzerine fonksiyonlarına göre üç grup halinde yerleştirildiği görülmektedir. Mekanların işlevlerine göre yerleştirilmesinde alt kat ve üst kat diye ayrılmadığı görülmektedir. Bu gruplaşma, avlunun kuzey sınırını belirleyen kış odaları, buğday anbarı, alt kat sofası, bunların önünde yer alan eyvandan, avlunun doğu sınırını belirleyen mekanlar ise daban odası, üst katta misafir odası, harem odası ve kısmen de iki katı irtibatlandırılan hizmetçi odasıdır. Avlunun güney sınırını oluşturan mutfak ve bunun gerisinde doğu yöndeki kiler, alt katta

²⁵⁰ C. Çulpan. Türk Taş Köprüleri Orta Çağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar, Ankara 1975, s.5

²⁵¹ C. Çulpan, a.g.e., s.6

²⁵² C. Çulpan a.g.e., s.6

²⁵³ C. Çulpan, a.g.e., s.6

²⁵⁴ Fuat Şancı, agt., s.49.

samanlık, ahır ve avlunun güney duvarı önünde avluya eyvan şeklinde açılan tandır örtmesi bulunmaktadır. Evin güneyde kalan bölümlerinin hizmetliler tarafından kullanılan bir saha. ortadaki bölümün üst katı aile efradının kullanımında, alt katın da yabancı misafirlerin kullanımında olduğu görülmektedir. Evin kuzeyinde kalan kısımların ise, kışın ev halkının kullanımına sunulacak şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Bu planda dikkati çeken diğer bir husus da, hane halkının güvenliği ve gizli bir sosyal tabakalaşma düşüncesinin plana yansımalarıdır. Daban odasının daha önce belirttiğimiz gibi, diğer bölümlerden tecrid edilmesi, mahremiyet ve güvenlik açısındandır. Hizmete dair mekanların bir araya toplanması, hizmetli ve ev halkının mümkün mertebe birbirine karışmasını önlemeye yönelik bir uygulamadır. Kış odalarının bir araya toplanması ise, iklim şartlarının getirdiği bir zaruret olarak değerlendirilebilir. Avlunun batı sınırını avlu duvarı belirlemiştir. Odaların tezyininde, odanın işlevine göre hareket edilmiş, süsleyici unsur olarak ele alınan suluklar buna göre yerleştirilmiştir. Bu suluk veya kahvelik denilen nişlerin benzerlerine Arapgir, Kayseri gibi bölgelerde de raslanır. Arapgir örnekleri sade iken, Kayseri örneklerinde zengin ahşap süslemeler görülür. Darende'de ise bu nişler alçı malzemenin verdiği imkanlar dahilinde süslemeye alan edilmiş, ancak, süslemelerde mahalli repertuar ağır basmıştır. Bunların dışında, odalarda oturma düzeni, Türk oda geleneğine uygun olarak, sekilerin pencere kenarına konulmasıyla sağlanmıştır. Evin diğer özellikleri, Türk evleriyle aynı gelenek içerisinde değerlendirilebilir.

Bağ evleri, bahçeler arasında, yaz mevsiminde kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Bunlar, sokak ile iç mekanı ayıran beden duvarının üzerinde bir yaz odası, bunun altında avluya bakan bir eyvan ve yaz odası ve avluyla irtibatlı bir mutfaktan ibarettir. Bu evler, amaca uygun olarak, oda cepheleri üç yönden pencerelerle donatılmış, mümkün mertebe tabiatla irtibatlandırılmıştır. Oda mefruşatı, diğer kışlık evlerde olduğu gibi sedirle kandillikler ve suluklardan ibarettir. Bu evlerde, açık sofalı evler grubuna dahil edilerek, Türk evleri içerisinde yerlerini alırlar.

S O N U Ç

"Darende ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri" konulu çalışmamızda, 17 Camii, 4 türbe, 1 bedesten, 4 köprü, 1 hamam, 1 gusulhane, 2 çeşme ile 2 ev incelenmiştir. Özellikle camilerin tahrip olması sebebiyle planları hakkında bir şeyler söylemek imkanı olmamıştır. Ancak, yerlerinde yapılacak kazı çalışmaları neticesinde planları hakkında bilgi edinebilme imkanı ortaya çıkabilir.

Bölgenin coğrafi konumunun tarih içerisinde ticari ve askeri yönden çok önemli bir yere sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Güney-kuzey doğrultusunda uzanan kervan yolu üzerine tespit etmiş olduğumuz menzil hanlarından (Yeniköy, Günpınar Mehmed Paşa, Ayvalı) da anlaşıldığı üzere Darende ve çevresi Akdenizi Karadenize bağlayan merkezi bir yerleşim yeri konumunda olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Güneyden kuzeye, doğudan batıya ulaşan yolların kesiştiği bir bölge olması sebebiyle Danişmendliler, Selçuklular, İlhanlılar, Eretnalılar, Memlûklüler, Dulkadirîliler ve Osmanlılar için önemli bir geçit noktası olmuştur. Memlûklülerin Maraş ve Elbistanı Dulkadirîlilere bırakması, buna karşılık Darende, Divriği ve Malatya konusunda taviz vermemeleri bu coğrafi konumun öneminden kaynaklanmaktadır. Sınır şehri olması sebebiyle sıkça el değiştirmesi zaman içerisinde sık sık tahrip edilmesine ve ardından yeniden yapılanmasına sebep olmuştur. Bu durum Darende'nin 1515 yılında Osmanlıların eline geçmesine kadar sürmüş, Osmanlı sınırlarının Mısır'a kadar uzanmasından sonra artık bir sınır şehri olma özelliğini kaybetmiş ve bir iç bölge konumuna gelmesi sebebiyle eski önemini kaybetmiştir.

Darende'de mevcut yapıların incelenmesi neticesinde, Darende'nin güneyde gelişen Türk mimarisinin etkisinde kaldığı görülmektedir. Osmanlı idaresine girdikten sonra da güney bölgelerle olan sıkı kültürel ve sosyal ilişkilerin devam ettiği H.1190'lı yıllarda yaptırılan Mehmed Paşa Camii'nde açıkça görülmektedir. Süslemelerde ise basit ve sade motifler dışında zengin süslemeleere rastlanmaz. Osmanlı mimarisinin batıda geliştirdiği sanat akımlarından uzak, eski geleneğe bağlı gelenekçi bir anlayış sergilemektedir. Bu gelenekçilik mihraba paralel sahnalı camii planının uygulanması, baldaken türbe formunun türbelerde kullanılmasında görülmektedir.

Darende şehrinin tahrip olmasına sebep olan ve Mesire Camii avlu girişinde bulunan kitabeden anlaşıldığına göre, 1295 yılında meydana gelen bir afet neticesinde Darende şehri terk edilerek Sayfiye adı verilen bölgede yeni yerleşim yerleri kurmuş ve Darende halkı buraya göç etmiştir. Bu döneme kadar olan imar faaliyetlerinin belli ailelerin elinde olduğu ve bunların aynı zamanda yaptırmış oldukları yapılarda prestijlerini korumak gayelerini götüğü görülmektedir. Ancak, şehrin tahrip

olmasından sonra bölge halkının dini, sosyal ve eğitime yönelik ihtiyaçlarının giderilmesi zorunluluğu karşısında eski yerleşim yerlerindeki yapıların malzemelerinden istifade ederek ihtiyaçlarını gidermek mecburiyetinde kaldıkları gözlemlenmektedir. Bu dönemde yapılan imar faaliyetlerinde dikkat çeken hususlar devşirme malzeme yanında, kerpiç malzemenin kullanılmasıdır. Bu durum kısa zamanda en az maliyetle imar faaliyetlerinin tamamlanması zaruretinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde yapılmış olan yapılarda estetik kaygıların güdülmemiş olduğu yapıların sade ve basit görünüşlerinden anlaşılmaktadır.

Üzülerek belirtmek gerekirken bölgede restorasyon adı altında yapılan yeni yapılaşma faaliyetlerinde, mimari eserlerin, Hamid-i Veli Külliyesi ve Medişeyh türbesi örneklerinde olduğu gibi, orijinalliğine dikkat edilmeyerek, yapıların tahrip olması sözkonusu olmaktadır.

BİBLOGRAFYA

- Ahmed Cevdet Paşa**, Tarih-i Cevdet (Osmanlı Tarihi), İstanbul, 1993.
- Akgündüz, Ahmet**, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba (Şeyh Hamid-i Veli) ve Neseb-i Alisi, İstanbul, 1992.
- Akkoyun, Songül**, 1530 (H.937) Tarihli Tahrir Defterine Göre Darende Kazası, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Samsun, 1992
- Altun, Ara**, Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi, İstanbul, 1978.
- Anonim**, Tevarih-i Al-i Osman, (Neşr. F.İlese, Haz. Nihat Azamat), İstanbul, 1992.
- Arel, Ayla**, "Mekan Sorunu" Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserler, Ankara, 1993.
- Arık, M. Oluş**, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", Anadolu (Anatolia), S.XI, 1967'den ayrı basım, s.90.
- Arifi Paşa**, "Maraş ve Elbistan Dulkadiroğulları Hükümeti", Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, İstanbul, Sene:7, Nisan, 1332, Numara:37, Enderun Kitapevi, Tıpkı Basım, İstanbul, 1989, s.92-96.
- Arifi Paşa**, "Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğulları Hükümeti", Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, İstanbul, 1331, V.Sene, Numara,33 ,s.535-552
- Arseven, Celal Esat**, "Arasta" mad., Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, 1983, C.I, s.95.
- Aşıkpaşazade**, Aşıkpaşa Oğlu Tarihi, Çev. Nihal Atsız, M.E.B. Yay., İstanbul, 1992.
- Aslanapa, Oktay**, Osmanlı Mimarisi, İstanbul, 1986,
- Aslanapa, Oktay**, Türk Sanatı I-II, İstanbul, 1973,
- Aslanapa, Oktay**, Türk Sanatı I-II, İstanbul, 1984.
- Aslanapa, Oktay**, Anadolu'da İlk Türk Devri Mimarisi, Başlangıcı ve Gelişmesi, Ankara, 1991.
- Bayburtluoğlu, M. Zafer**, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadirlioğlu Yapısı", Vakıflar Dergisi, Ankara, 1973, S: X, s.234-250.
- Baykara, Tuncer**, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, Ankara, 1988.
- Çam, Fahri**, Kahramanmaraş'ta Osmanlı Dönemi Camileri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1986.
- Çam, Nusret**, "Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Camii", Ata. Üniv. İlh. Fak. Dergisi, S.V, Erzurum, 1982, s.153.
- Çam, Nusret**, "Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Camii", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 1982, S: 5, s.129-157.
- Çam, Nusret**, Adana Ulu Camii, Ankara, 1988.
- Diez, Ernst - Aslanapa, Oktay**, Selçuklu Sanatı, İstanbul, 1970,

- Dilaver, Sadi** , Anadolu'da Selçuklu Cami Mimarisiinin Gelişmesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1970
- Dilaver, Sadi**, "Anadolu'daki Tek Kubbeli Selçuklu Mescidlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi", Sanat Tarihi Yıllığı, 1970-1971, İstanbul, 1971, s.17-28.
- Durmuş, Zülfikar** , "Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenari ve Eserleri", Darende İlahiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Kayseri, 1995, ss.137-156.
- Eskici, Bekir** , Eski Malatya'daki Türk-İslam Eserleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993,
- Eyice, Semavi** , "Bedesten" mad., İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, C.V, s.311.
- Eyice, Semavi**, "İznik'te "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", Tarih Dergisi, Ankara, 1960, C: X, S. 15, s.99-120.
- Gregory Ebu'l-Ferec**, Ebu'l-Ferec Tarihi, (Çev. Ö.Rıza Doğrul), Ankara, 1987.
- Gülseren, Mehmet - Cengiz, M.Ali** , İlçemiz Darende, Ankara, 1966.
- Gündoğdu, Hamza**, Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Ankara, 1986.
- Gündoğdu, Hamza**, Erzurum Lala Paşa Külliyesi, Ankara, 1992.
- Gündoğdu, Hamza**, Şehr-i Mübareke Erzurum, Ankara, Tarihsiz.
- Güreşsever, Gönül-Ara Altun**, eBayburt Köylerinde Türk mimari Eserleri, Sanat Tarihi Yıllığı, 1969-1970, İstanbul, 1970, s.33-47.
- Hadidi, Tevarih-i Al-i Osman**, (1299-1523), (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul, 1991.
- Hanifi Hoca**, Darende Tarihi, (Çoğaltanlar : İ.Fehmi Öztürk, a.g.e., s.9; M.Ali Cengiz, a.g.e., s.166)
- Hanifi Hoca**, Darende Tarihi, El yazma nüshası, (Sadeleştirip Yayınlayanlar : İ.Fehmi Öztürk, Darende Tarihi, Düzce, 1962; **M.Ali Cengiz**, Tohma Havzası, Malatya, 1987.)
- Hitti, Philip K.** İslam Tarihi, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1989, C.I, s.316.
- Hoca Sadettin**, Tacüt-Tevarih, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara, 1992.
- İ. Fehmi Öztürk**, Darende Tarihi, (Hanifi Hoca'nın Darende Tarihi adlı yazmasının çoğaltılmış şekli) Düzce, 1962.
- Karabulut, A.Rıza** , Meşhur Mutasavvıflar, Bas. Yer ve Yılı yok.
- Karamağaralı, Haluk**, "Kayseri'de Huant Camiinin Restorasyonu ve Hunat Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülahazalar", Ank. Üniv. İlh. Fak. Dergisi, Ankara, 1976, S. XXI, s.20.
- Karatekin, Gülten**, Arapkir, Darende, Hekimhan Kazaları İle Fethiye Köyündeki Eserler, İ.Ü.E.F., Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1970.
- Kızıltan, Ali**, Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescidler (XIV. Yüzyıl Sonuna Kadar), İstanbul, 1958.

- Konyalı, İ. Hakkı**, Abideleri ve Kitabeleri İle Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri İstanbul, 1967.
- Kuban, Doğan**, 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, IV. Baskı, İstanbul, 1981.
- Kühnel, Ernest**, Islamic Art and Architecture, Çev. Katerina Watson, Newyork, 1966.
- M.Ali Cengiz**, Tohma Havzası, (Hanifi Hocanın Darende Tarihi adlı yazmasının Osmanlıcadan Türkçeye transkribe edilmiş şekli) Malatya, 1987.
- Malatya Valiliği**, Malatya İl Yıllığı, 1973.
- Mehmed Neşri**, Kitab-ı Cihannüma (Neşri Tarihi), Ankara, 1987.
- Miroğlu, İsmet**, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara, 1990.
- Mordan, H.J.**, "Dulkadirli" mad., İslam Ansiklopedisi, C.II, s.654.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede**, Müneccimbaşı Tarihi, (Terc. İsmail Erünsal), İstanbul, 1987.
- Önge, Yılmaz**, "Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserler, Ankara, 1993.
- Önge, Yılmaz**, "Türk Hamamlarının Planlanması ve Koca Sinan'ın Hamamlarında Görülen Mimari Kompozisyonlar", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserler, Ankara, 1993.
- Önkal, Hakkı**, Osmanlı Hanedan Türbeleri, Ankara, 1992.
- Öztuna, Yılmaz** Türkiye Tarihi, İstanbul, Tarihsiz.
- Partal, Alaeddin**, Darende'deki Osmanlı Dönemi Eserleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1987.
- Şancı, Fuat**, Arapgir'de Profan Mimari, Basılmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1987, s.53.
- Şemsettin Sami**, Kamusu'l-A`lam, İstanbul, 1308, C.I-III.
- Sevin, Ali - Yücel, Yaşar**, Türkiye Tarihi, Ankara, 1990.
- Sevin, Veli**, "Frigler", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul, 1982, C.II, s. 242.
- Sezer, Emin**, "Darende'nin Nüfus ve Sosyal Yapısı", Somuncu Baba Dergisi, Haziran, 1995, S.5, s.19.
- Sözen, Metin (ve diğerleri)**, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975.
- Sözen, Metin**, "Doğu Anadolu'da İlginç Bir Yerleşme Balaban ve Anıtları", İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi Restorasyon Enstitüsü, Bülteni, Temmuz, 1976, C. II, S.7, s.19-22.

- Sözen, Metin**, Diyarbakır'da türk Mimarisinin Gelişimi, İstanbul, 1971.
- Sümer, Faruk**, Karakoyunlular, Ankara, 1992,
- Sümer, Faruk**, Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenlerinin Rolü, Ankara, 1992.
- Taşköprüzade, Ahmed b. Mustafa**, Şakayıku'n-Nu`maniyye, Tahkik : A. Suphi Furat, İstanbul, 1405.
- Tekindağ, Şehabettin** "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Selim'in İran Seferi", Tarih Dergisi, İstanbul, 1968, S. 22, s.31
- Tekindağ, Şehabettin**, "Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", Belleten, S. 123, s.319.
- Tekindağ, Şehabettin**, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Selim'in İran Seferi", Tarih Dergisi, İstanbul, 1968, S. 22, s.31
- Temel, Mustafa**, Osmanlı Devrinde Darendede Tarihi, Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1969.
- Tuğlacı, Pars**, Osmanlı Şehirleri, İstanbul, 1985.
- Tuncel, M.**, "Bitlis" İslam Ansiklopedisi (Türkiye Diyanet Vakfı), İstanbul, 1992, s.227-228.
- Turani, Adnan**, Dünya Sanat Tarihi, Ankara, 1983.
- Uluçanı, Abdüsselam**, "Arapgir'de Osmanlı Dönemi Yapıları", X. Türk Tarih Kurumu Kongresi, Ankara, 22.26 Eylül-1986, s.2434-2435
- Ünsal, Behçet**, Turkish Islamic Architecture in Seljuk and Ottoman Times 1071-1923, London, 1970.
- Uzçay, M.Çağatay**, İlk Müslüman Türk Devletleri, İstanbul, 1965,
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı**, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1988.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Malatya İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, esas no:218, Sıra no:305.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, 2005 nolu defter, s.444, sıra: 446, Yusuf Paşa Vakfiyesi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Sivas ili Vakıf Kayıt Defterleri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no218, sıra no:21
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Haremeyn VII adlı 740 nolu defter, s.9 sıra:7, Hüseyin Paşaoğlu Yusuf Paşa Vakfiyesi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Yeni şahsiyet kayıtları, Esas No : 219, Sıra No s.215.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Yeni şahsiyet kayıtları, esas :218, Sıra:447.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, 589 nolu defter, s.159, sıra no : 178, Hüseyin Paşa Vakfiyesi.

- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, 589 nolu defter, s.159. H.Hüseyin Paşa Vakfiyesi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Malatya İli Vakıf Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no:220, sıra no:145.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Malatya İli Vakıf Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no:220, sıra no: 338.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Malatya İli Vakıf Kayıt Defteri, Vakıf Defter no:1759, sıra no:186.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Malatya İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no: 220, sıra no:679.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Malatya İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no: 220, sıra no:679.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Sivas İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas : 218, Sıra: 465.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Sivas İli Vakıf kayıt defteri, yeni şahsiyet kayıtları, Esas no:218, Sıra no: 801.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Sivas İli Vakıf Kayıt Defteri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no:218, sıra no:2829.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Sivas İli Vakıf Kayıt Defterleri, Yeni Şahsiyet Kayıtları, Esas no218, sıra no:2147.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Vakıf Defter no : 485 , sayfa no: 331
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Vakıf defter no : 589, sayfa no:159, sıra no:175, Yusuf Paşa vakfiyesi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Vakıf Defter no: 484, sayfa no: 494, Abide Hatun Vakfiyesi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Vakıf Defter no: 578, sayfa no: 244, sıra no :77, es-Seyyid Hasan Efendi Vakfiyesi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Vakıf Defter no: 610, sayfa no: 77, sıra no: 107. İbrahim Paşa Vakfiyesi
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Vakıf Defter no : 485 , sayfa no: 331
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Vakıf Defter no: 484, sayfa no: 494, Abide Hatun Vakfiyesi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, Yani şahsiyet kayıtları, 218-2263.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**,610 no'lu defter, s.159, sıra: 178, Hüseyin Paşa Vakfiyesi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**,Vakıf defter no : 589, sayfa no:159, sıra no:175, Yusuf Paşa vakfiyesi.

- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Vakıf Defter no: 578, sayfa no: 244, sıra no :77, es-Seyyid Hasan Efendi Vakfiyesi.**
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Vakıf Defter no: 610, sayfa no: 77, sıra no: 107. İbrahim Paşa Vakfiyesi**
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Yani şahsiyet kayıtları, Esas No : 219, Sıra No : 215.**
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Bizans Tarihi", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul, 1982, C. III, s. 488.**
- Yinanç, Refet, Dulkadirli Beyliği, Ankara, 1989,**
- Yinanç, Refet - Elibüyük, M., Maras Tahrir Defteri (1563), Ankara, 1988**
- Yücel, Yaşar, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar Eretna Devleti-Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti-Mutahharten ve Erzincan Emirliği, Ankara, 1989, Yurt Ansiklopedisi, "Malatya" md., İstanbul, 1984, C. VIII, s.5426.**
- Yuvah, Abdulkadir, "Darende Tarihi (XIV-XV.yy) Somuncu Baba Dergisi, Nisan, 1995, ss.21.**

ÖZGEÇMİŞ

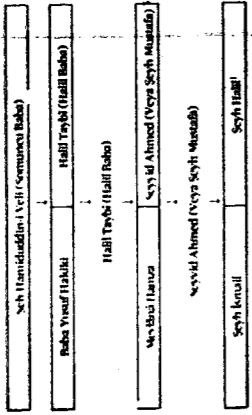
15.8.1965 Malatya Akçadağ doğumluyum. İlk ve Ortaöğrenimlerimi Malatya'da tamamladım. 1983 yılında başladığım Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalından 1987 yılından 1987 yılında mezun oldum. 1988 yılında askerlik görevimi ifa ettim. 1993 yılında İnönü Üniversitesi Darende İlahiyat Fakültesi Türk - İslam tarihi ve sanatları bölümünde araştırma görevlisi olarak göreve başladım. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Öğrenimine başladım halen sosyal bilimler enstitüsünde Yüksek Lisans Öğrencisiyim. Keban'da Ziya Paşa Külliyesi adlı makalem Darende İlahiyat Fakültesi Araştırma Dergisi 1.Cilt, 1. Sayı da yayınlandı.

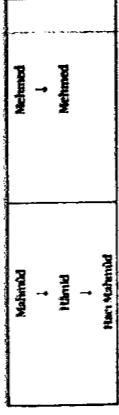
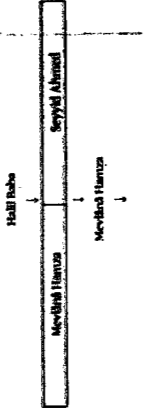

SOMUNCU BABANIN DÂRENDE KOLUNUN ŞECERESİ

YIL DEYRE 917/1510 DAVULSİZİNE

YIL DEYRE 926/1566 TARIHİNDE DÜNYUM

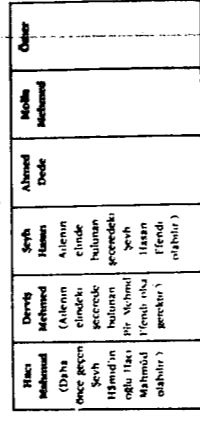

Seyyid Ahmed

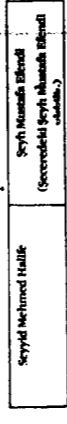

YIL DEYRE 1110/1693 TARIHİNDE DÜNYUM

Burada kâimân bir kitaplık var

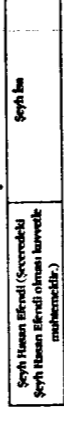

YIL DEYRE 1236/1821 TARIHİNDE DÜNYUM

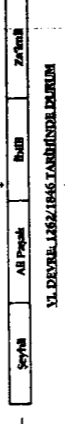

Halilî Hüseyin Efendi

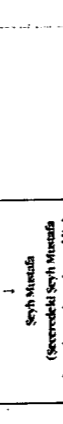
YIL DEYRE 1246/1831 TARIHİNDE DÜNYUM

Sade dört tabakadır

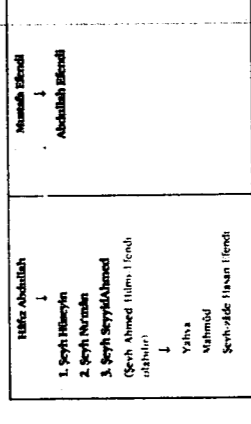

YIL DEYRE 1262/1846 TARIHİNDE DÜNYUM

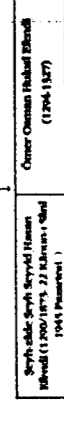

YIL DEYRE 1266/1863 TARIHİNDE DÜNYUM

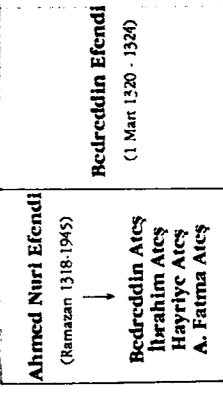
Seyyid Mehmed Emin Efendi ↓
 Seyyid Mehmed Efendi ↓

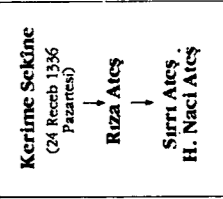
Seyyid Mehmed Halilî Efendi

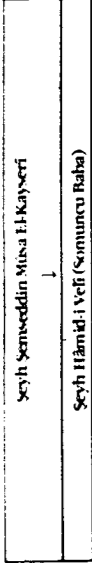
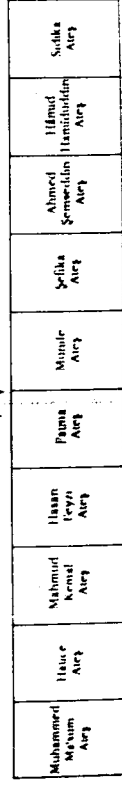
Hasan Feyzi Efendi

Osman Hulusi Efendi (22 Ramazan 1331/12 Ağustos 1914 tarihinde Pazaratesi günü Saat 8'de dünyaya gelmişlerdir ve 14.6.1990 tarihinde darı bekâya imhâl etmişlerdir)

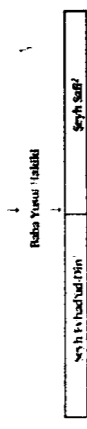

Seyyid Osman Hulusi Efendi

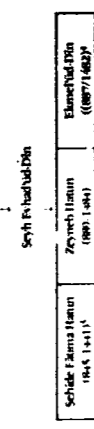

SOMUNCU BABANIN AKSARAY KOLUNUN ŞECERESİ

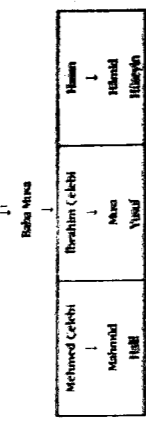
YIL DEYRE 917/1510 DAVULSİZİNE

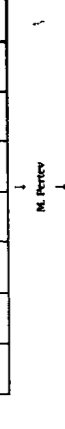
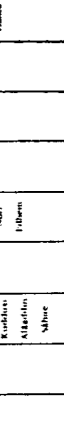
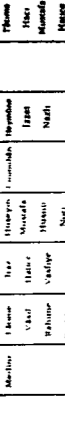
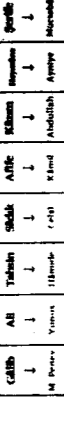
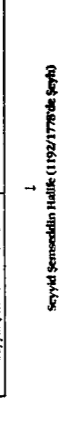
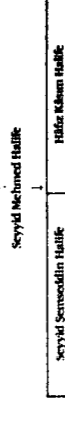
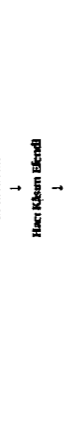
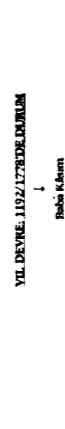
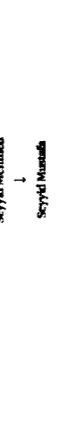
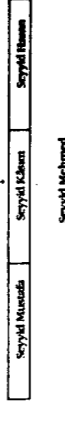
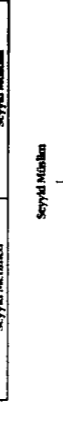
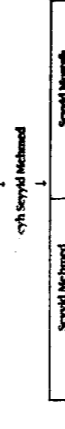
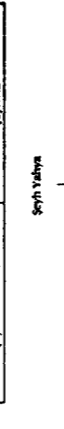
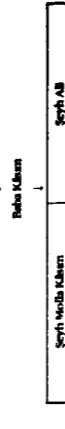
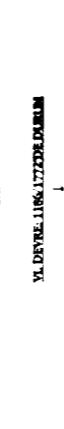
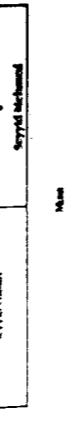
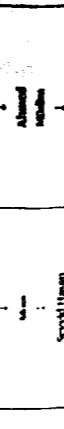
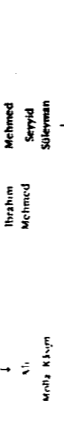
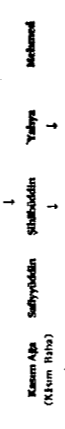
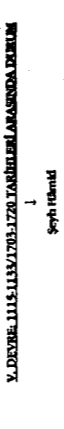
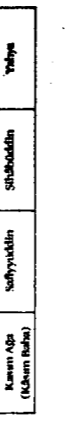
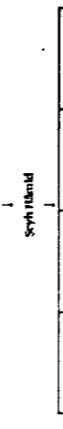
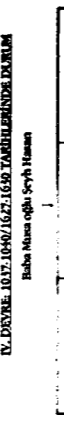
YIL DEYRE 966/1481-966/1501 TARIHİNDE ARASINDA DÜNYUM

YIL DEYRE 992/1584 TARIHİNDE DÜNYUM

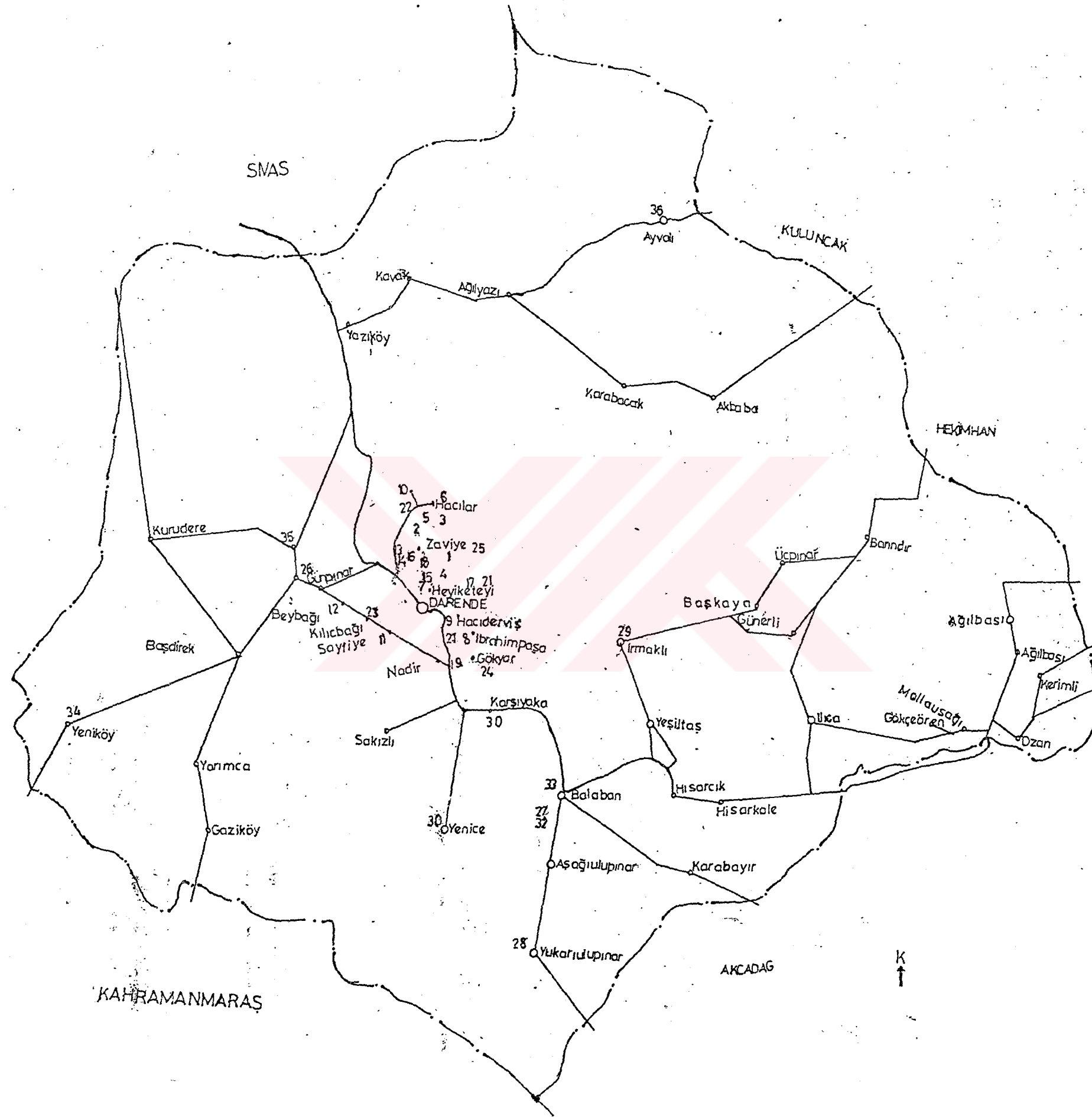

YIL DEYRE 1017/1600/1623/1649 TARIHİNDE DÜNYUM

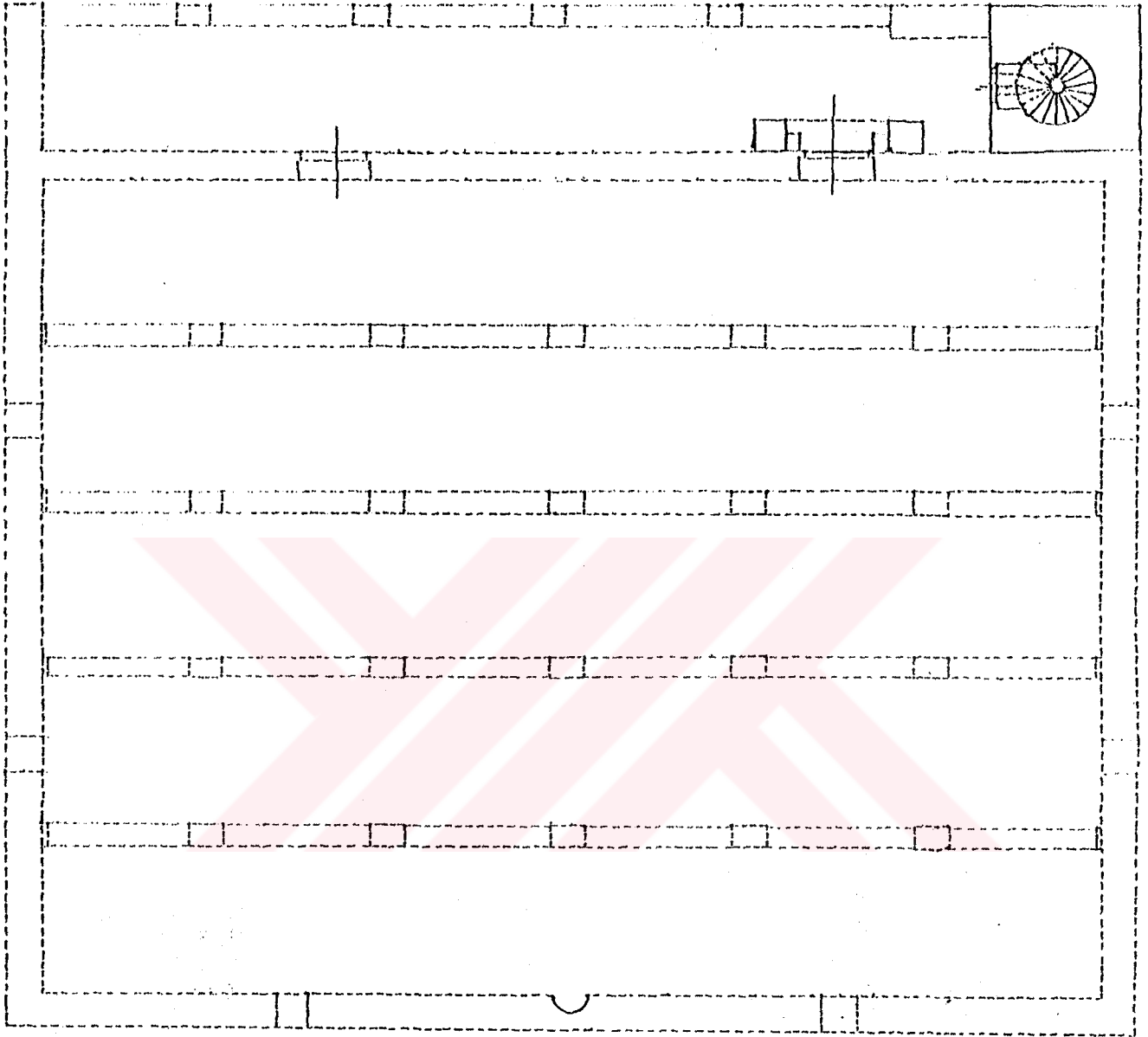
- 1 Ulu Camii
- 2 Dönö Bey Camii
- 3 Seyh Hamid-i Veli Camii
- 4 Çarşı Camii
- 5 Abidin Paşa Camii
- 6 Cebecizade Camii
- 7 Sadı Azam Mehmet Paşa Külliyesi
- 8 İbrahim Paşa Camii
- 9 Hacı Mevlüt Camii
- 10 Kırmızıbayır Camii
- 11 Mesire Camii
- 12 Çavuşoğlu Camii
- 13 Hüseyin Paşa Türbesi
- 14 Yusuf Paşa Türbesi
- 15 Hasan Paşa Türbesi
- 16 Hüseyin Paşa Hamamı
- 17 Gıusulhane
- 18 Yusuf Paşa Bedesteni
- 19 Nadir Köprüsü
- 20 Abidin Paşa Köprüsü
- 21 Uzunok Köprüsü
- 22 Köprügözü Köprüsü
- 23 Germiçerlioğlu Konağı
- 24 Hacı Ali Akkaymak Bağevi
- 25 Kale
- 26 Günpınar Mehmet Paşa Camii
- 27 Seyh Ahmet Camii
- 28 Yukarıulupınar Camii
- 29 İrmaklı Köyü Camii
- 30 Yenice Ortamahalle Camii
- 31 Medişeyh Türbesi
- 32 Abdurrahman Paşa Çeşmesi
- 33 Çarşıçı Çeşmesi
- 34 Yeniköy Hanı
- 35 Günpınar Hanı
- 36 Ayvalı Hanı

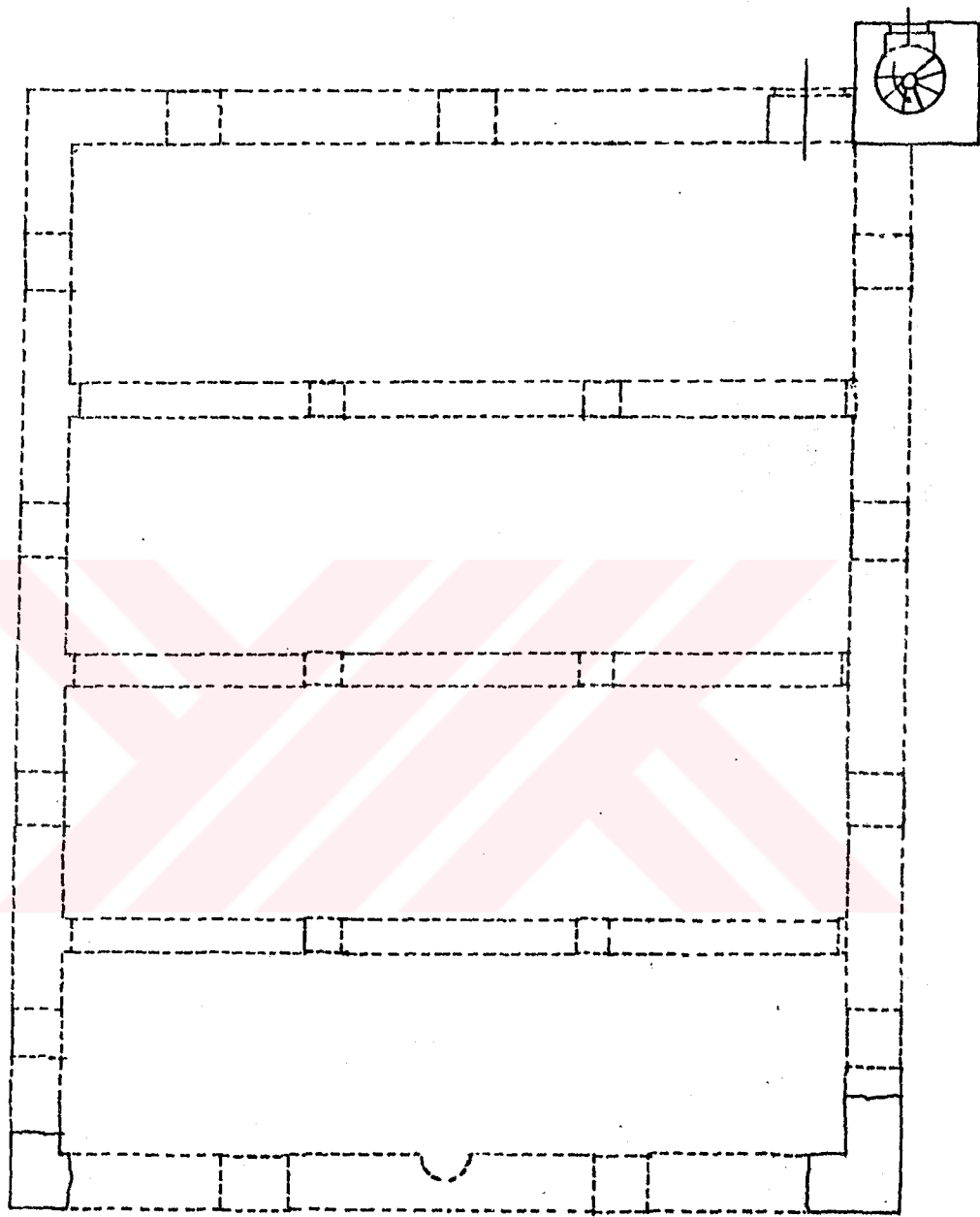
1. Ulu Cami Planı

1. Ulu Cami Planı

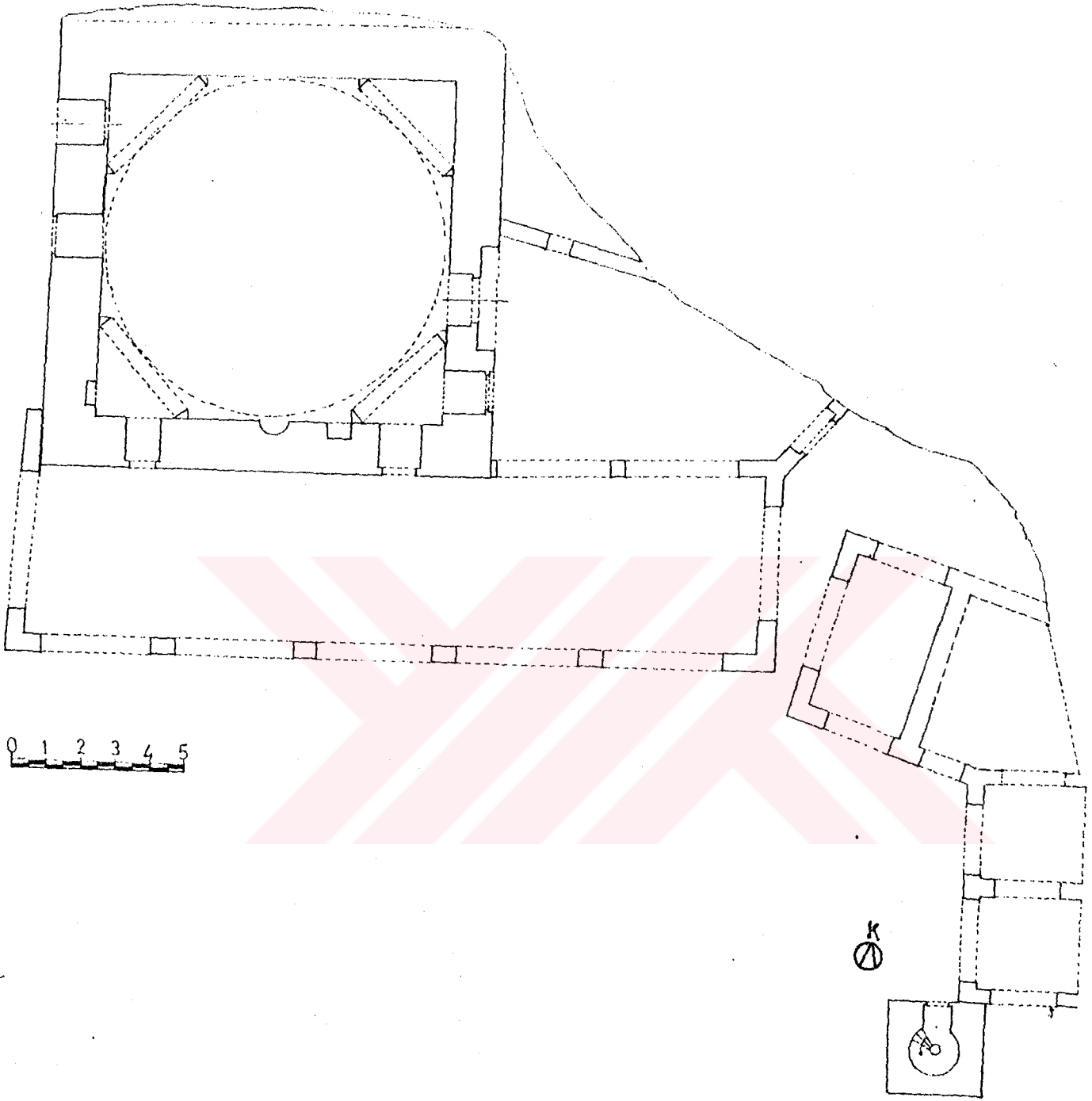
1 2 3 4 5

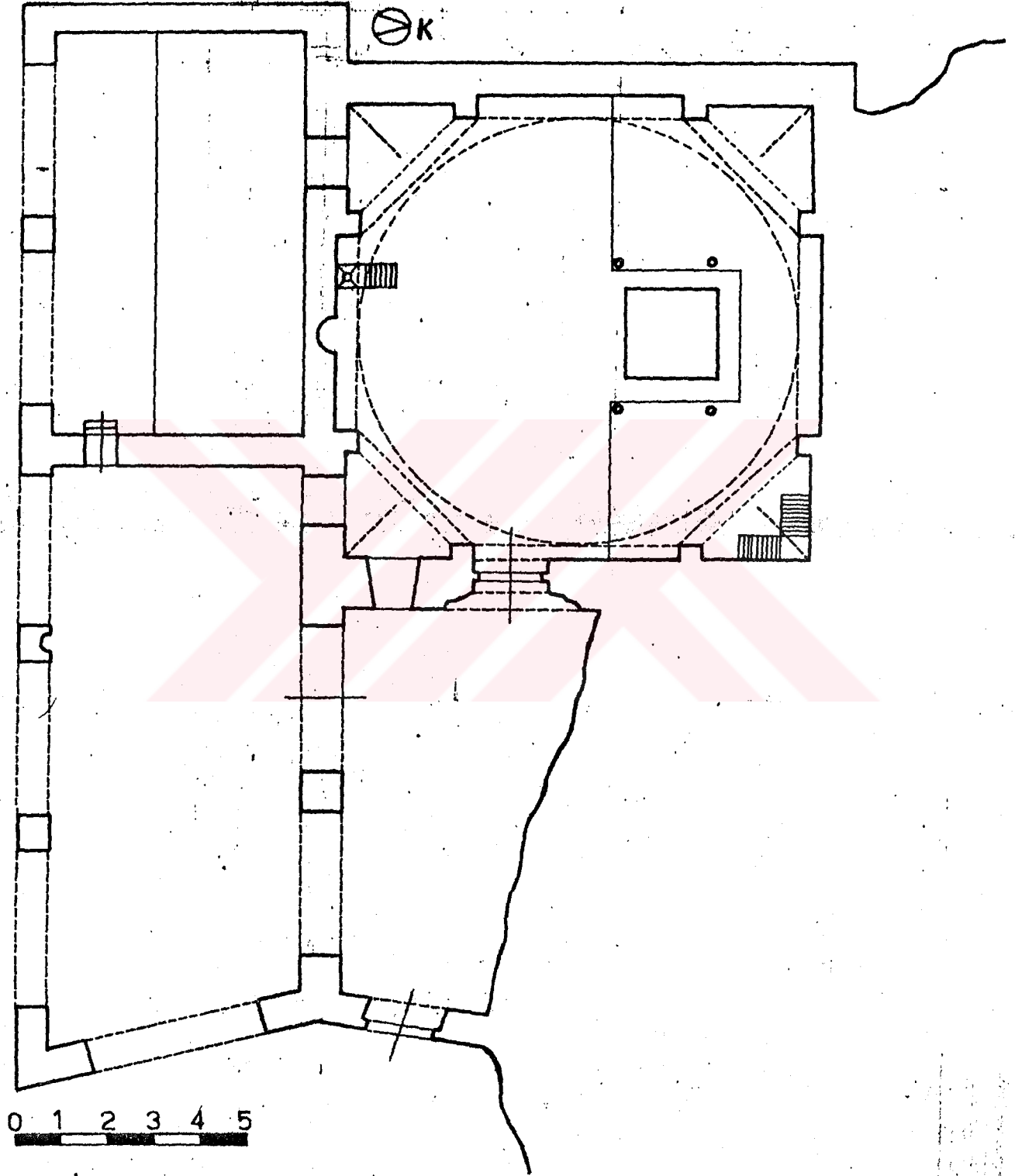
Darende
Dâna Bey Camii
FSanci 1995

2. Dâna Bey Camii Planı

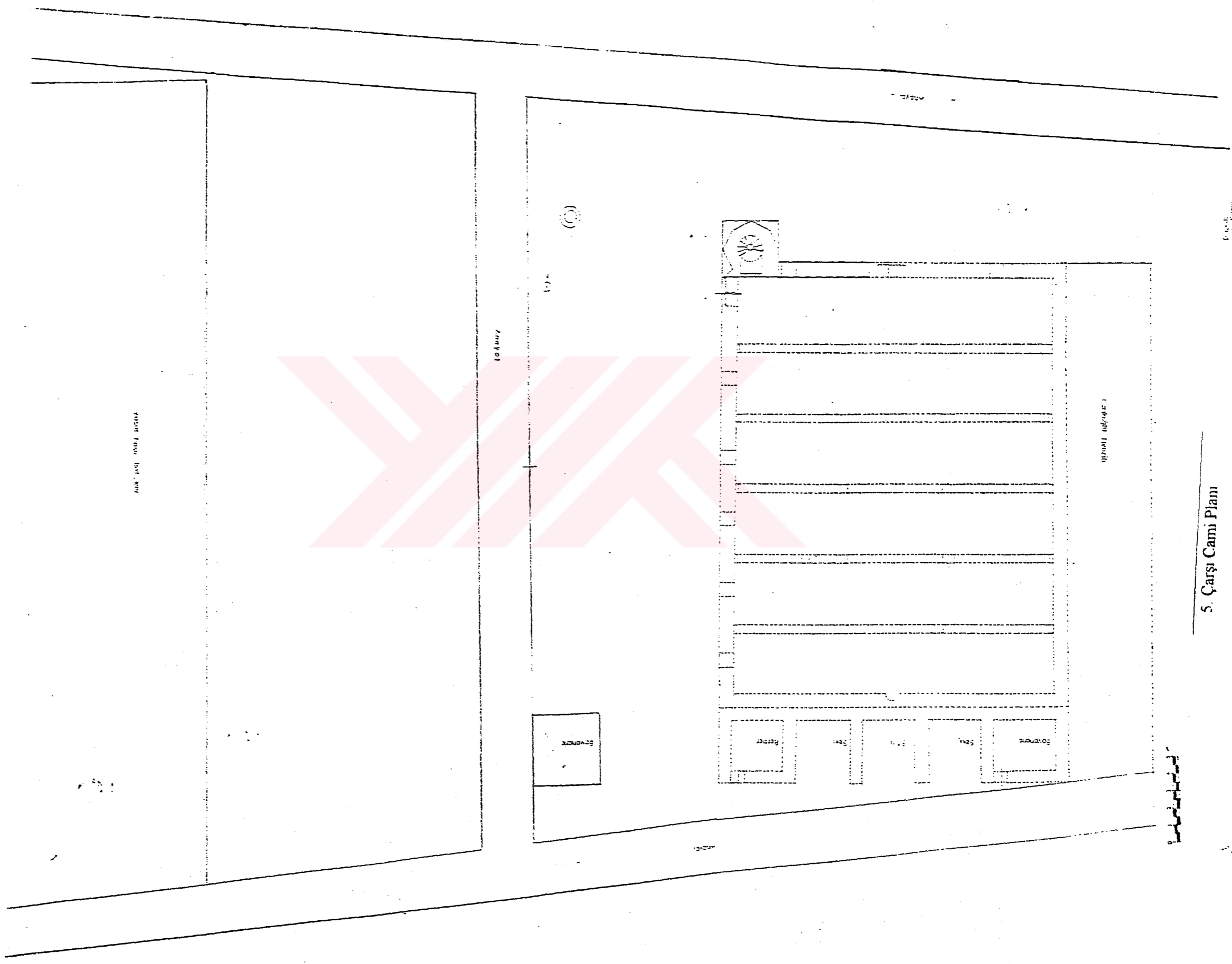
3. Şeyh Hamid-i Veli Camii Restorasyonu Planı

Darende
Somuncu Baba Külliyesi
VGM Arşivinden işlenerek
F.Şençi 1995

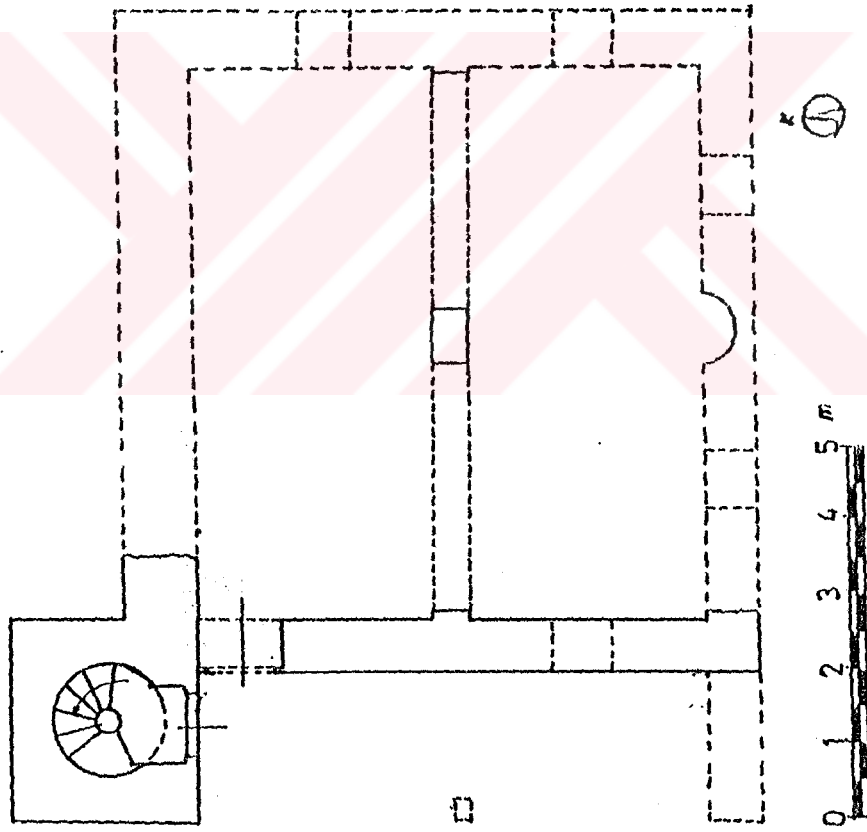
4. Şeyh Hamid-i Veli Camii Restorasyon Öncesi Planı

(Alaeddin PARTAL)

5. Çarşı Camii
1/5000
1/5000

5. Çarşı Camii Planı

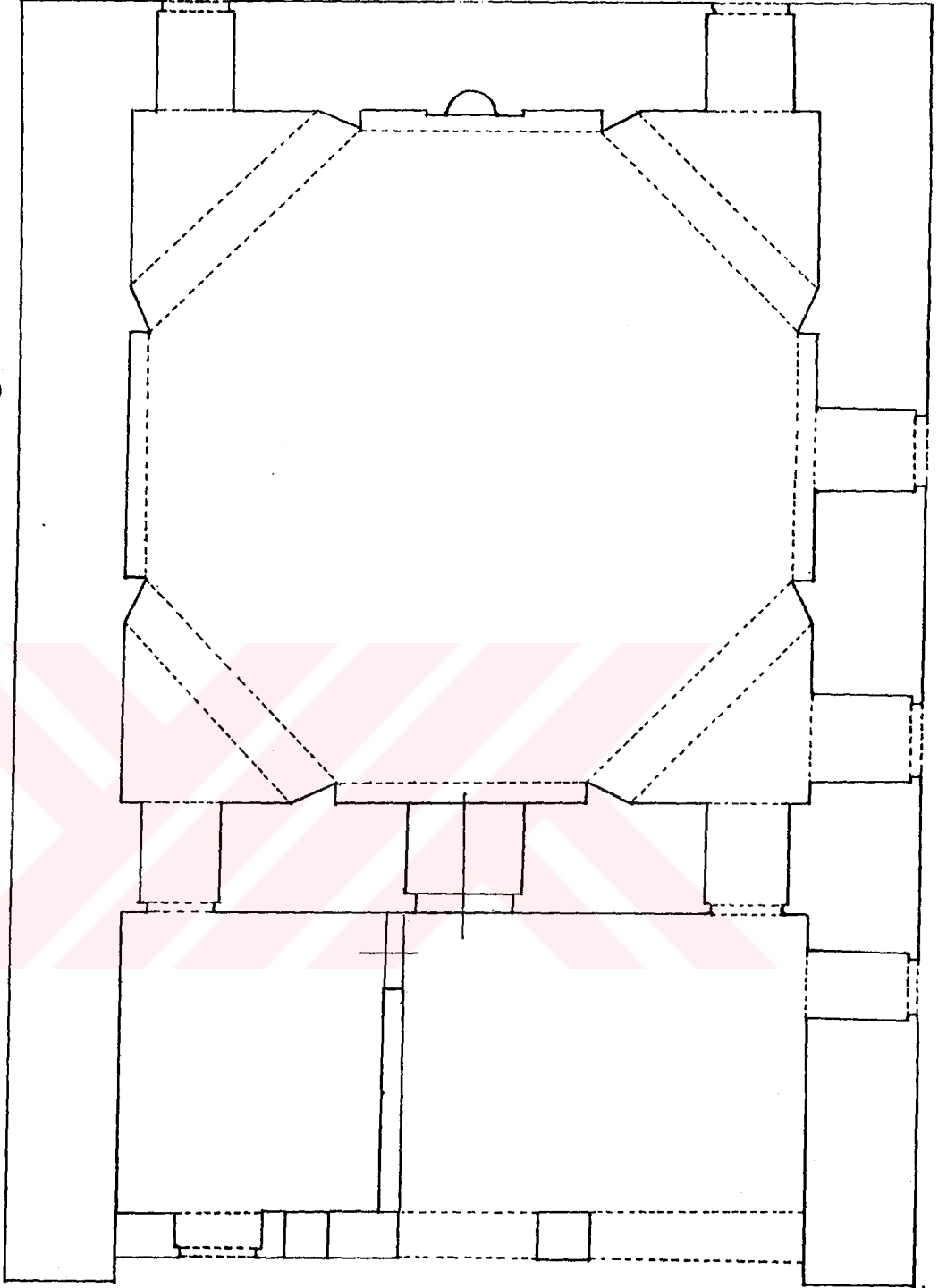

Derende Paşa Camii
Abidin
E. Sancı 1993

6. Abidin Paşa Cami Planı

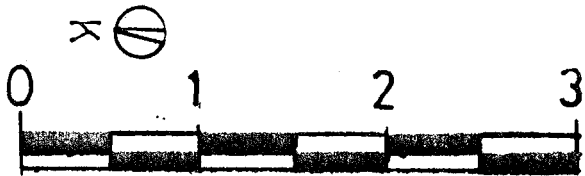
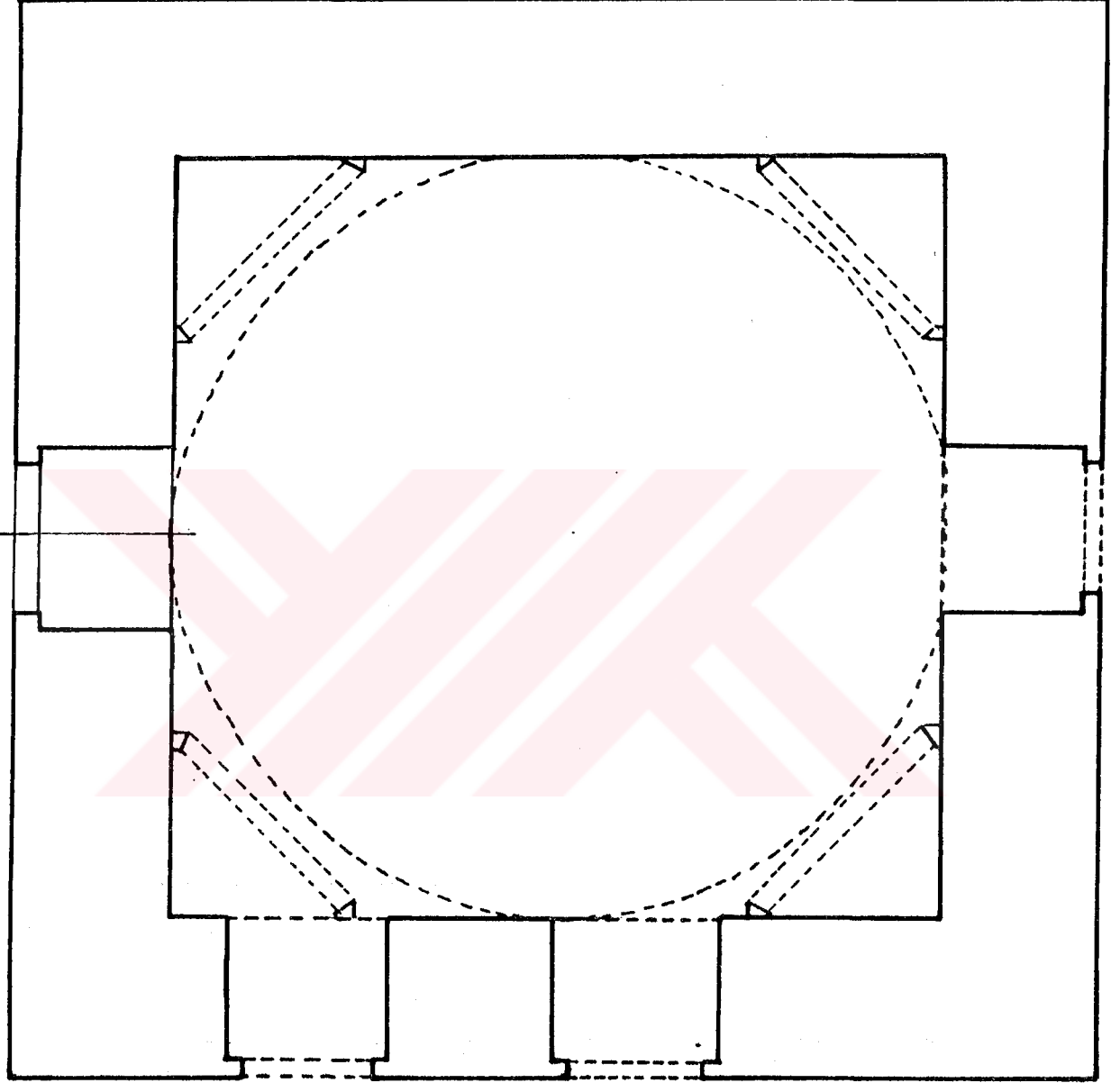

⊕ X

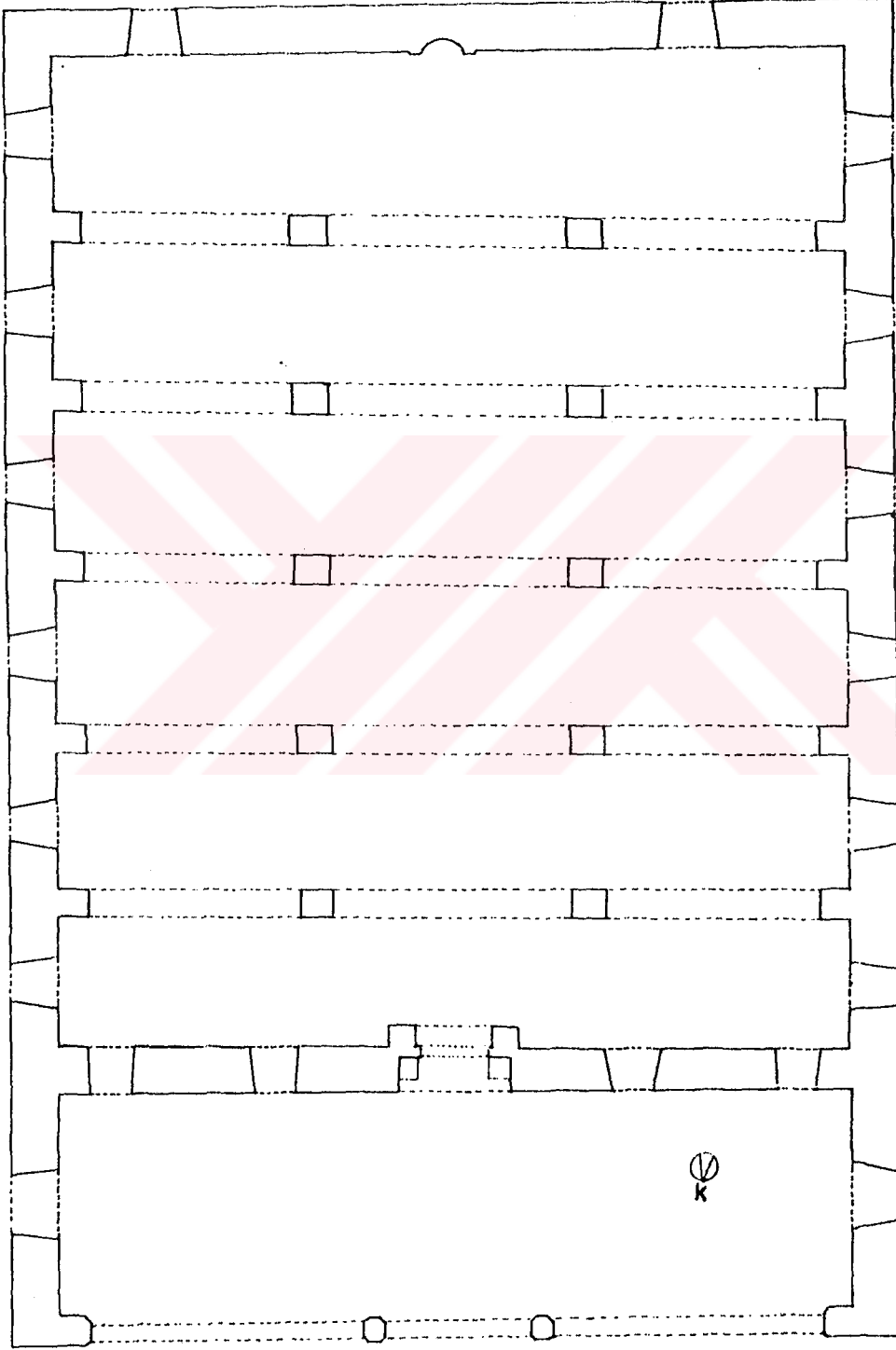
Darende Hacilar
Cebevizade Camii
FŞancı 1995

7. Cebevizade Camii Planı

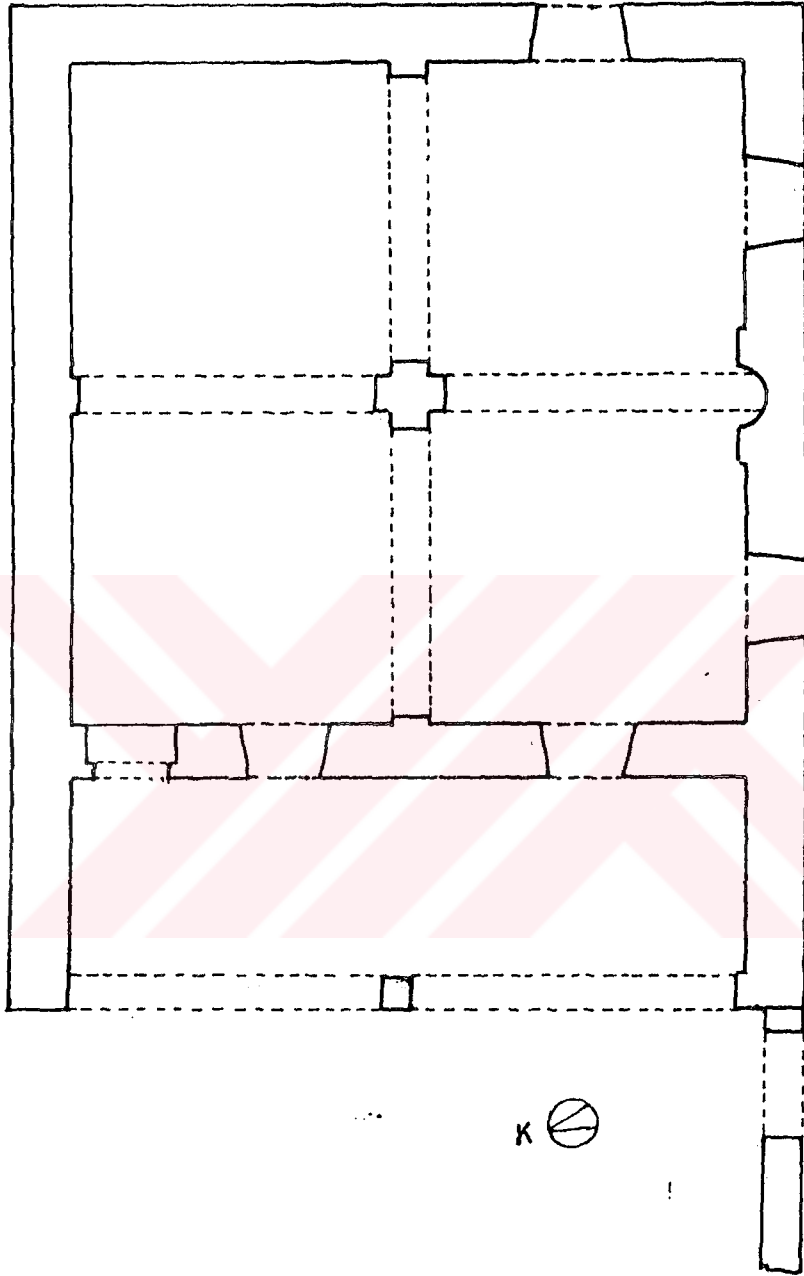
Darende
Mehmet Paşa
Kütüphanesi
F.Sancı 1995

8. Mehmet Paşa Kütüphanesi Planı

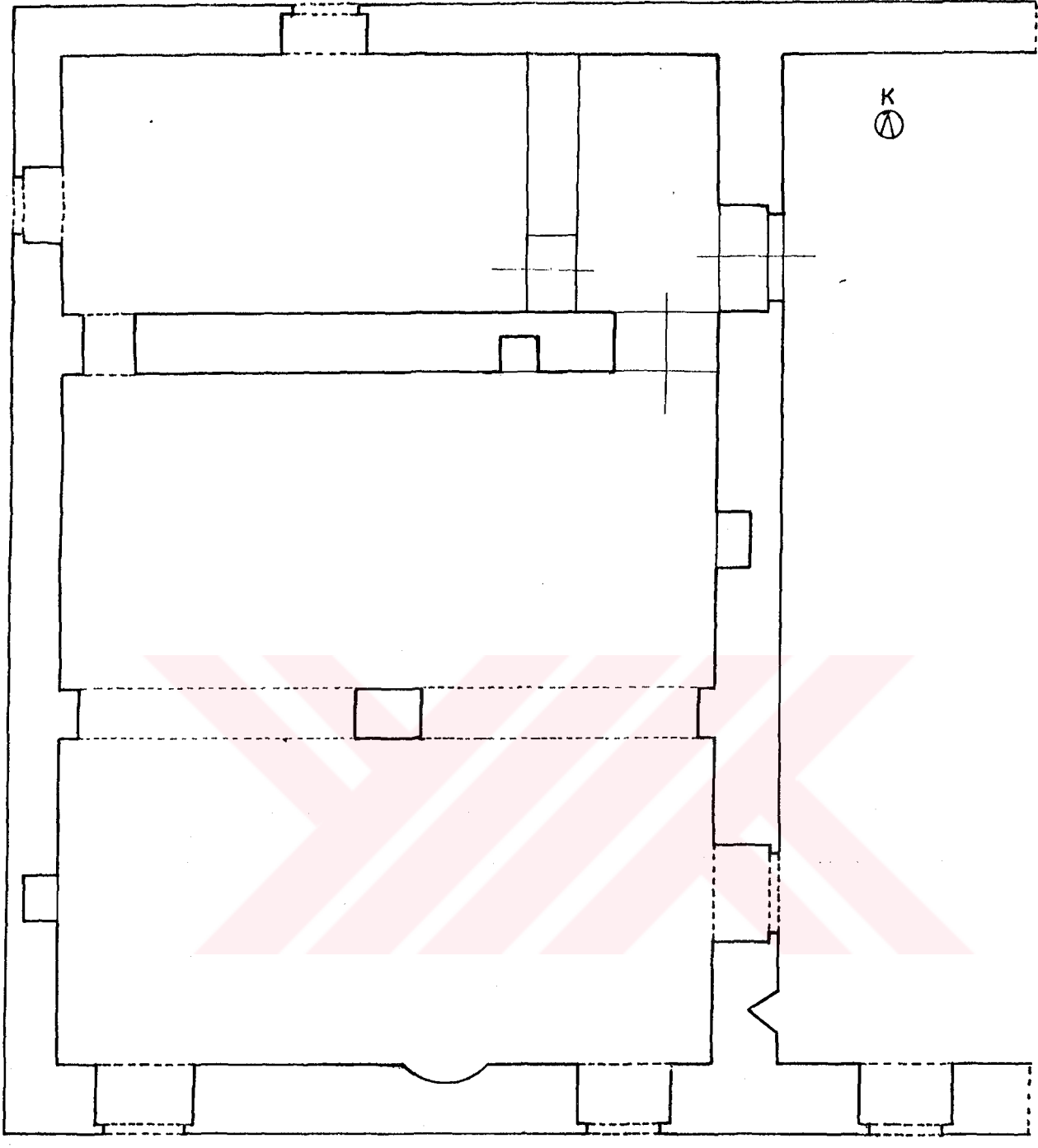
Darende
İbrahim Paşa Camii
FS/1911

9. İbrahim Paşa Camii Planı

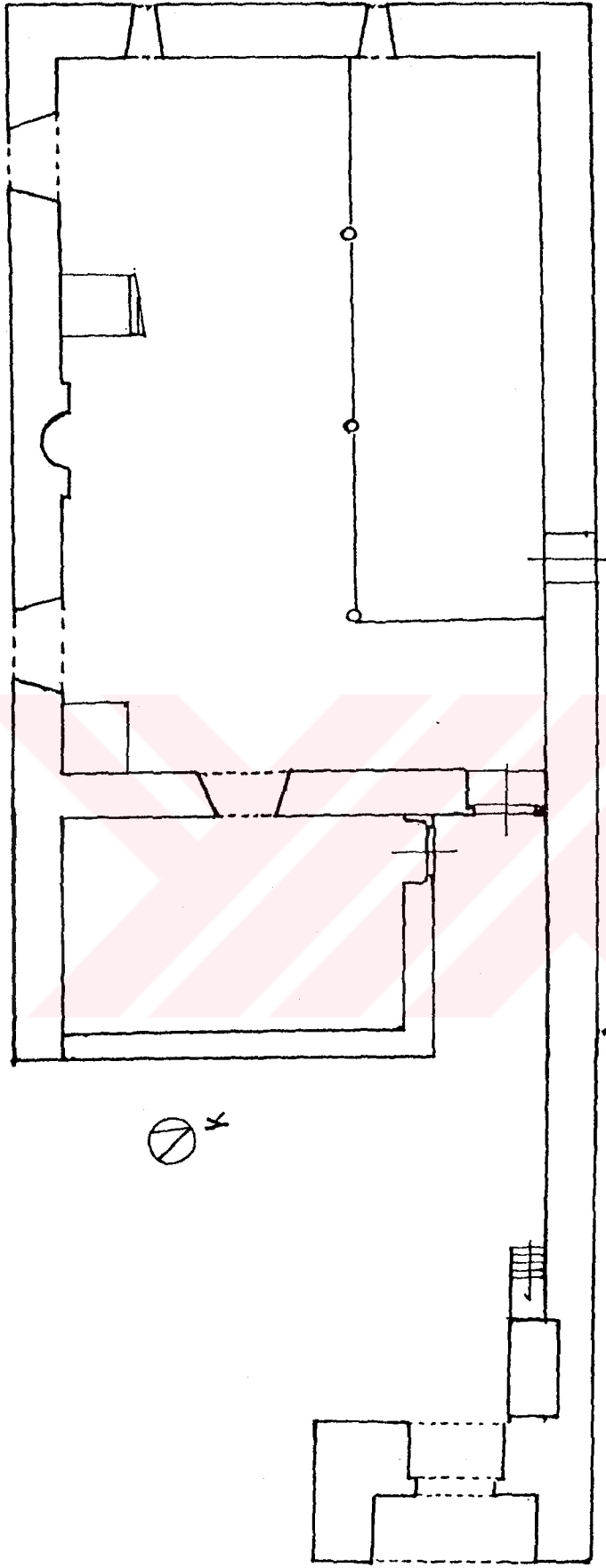
Darende
Hacı Mevlüt Camii
F.Sancı 1995

10. Hacı Mevlüt Camii Planı

Darende-Hacilar
Kırmızıbayır Camii
F.Şanlı 1995

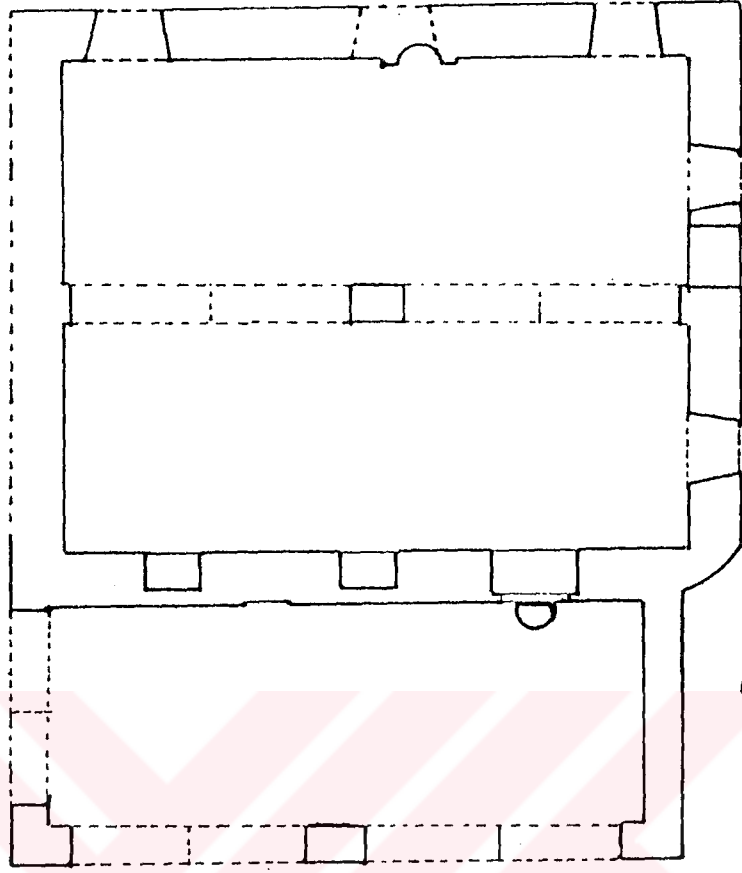
11. Hacilar Kırmızıbayır Camii Planı

Darende
Mesire Camii
F.Şanlı 1995

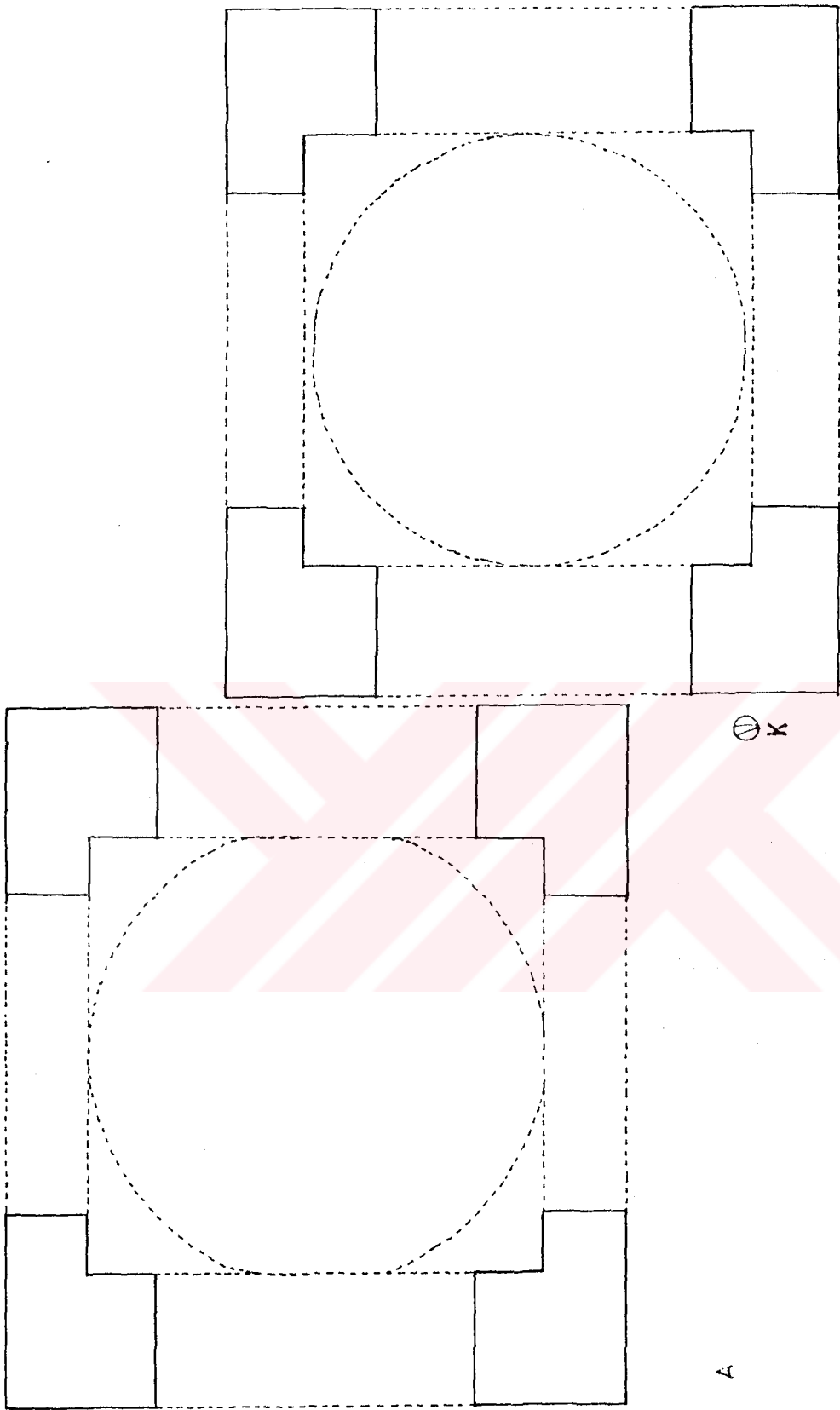
12. Mesire Camii Planı

Darında-Beybağı Mah.
Çavuşoğlu Camii
F. Sancı-1995

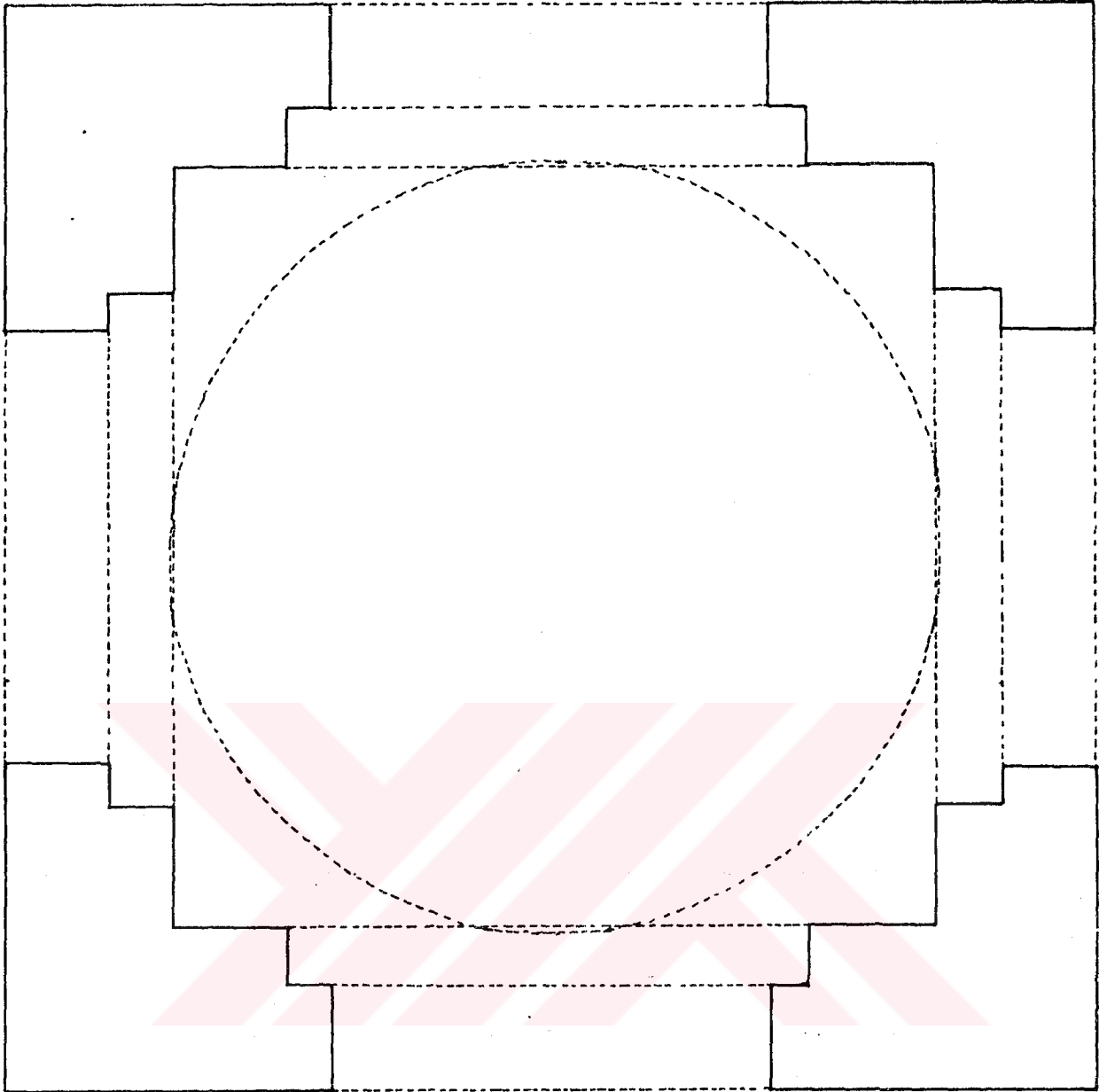

13. Çavuşoğlu Camii Planı

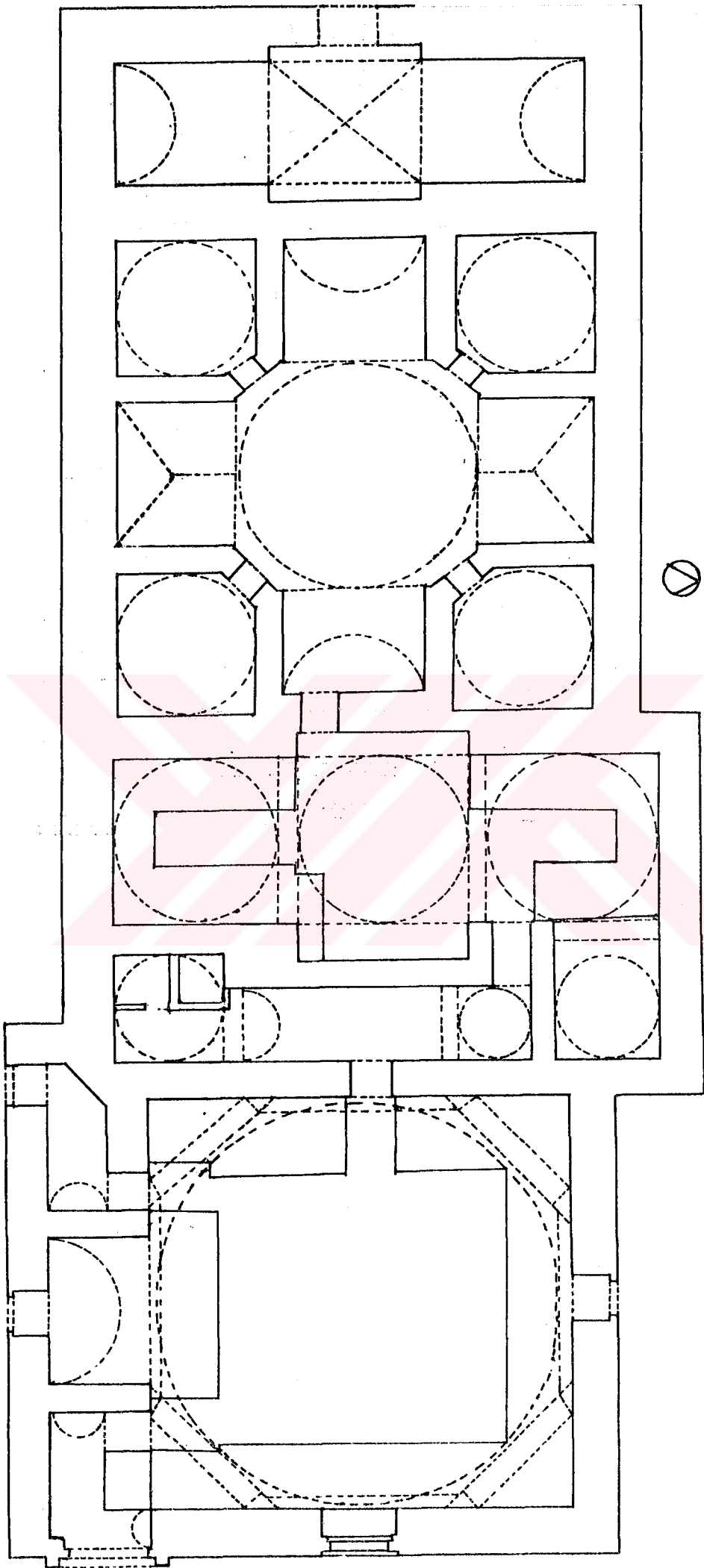
Darende
Hüseyin Paşa Türbesi A
Yusuף Paşa Türbesi B
F. Sancı 1996

14. A) Hüseyin Paşa, B)Yusuף Paşa Türbeleri Planı

Darende
Hasan Paşa Türbesi
F.Sancı 1995

15.Hasan Paşa Türbesi Planı

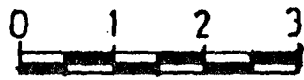
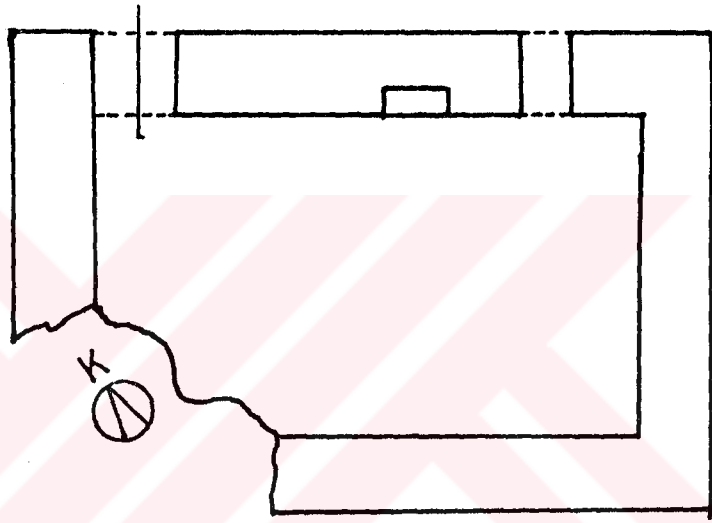

0 1 2 3 4 5

⊙ K

Darende
Hüseyin Paşa Hamamı
VGMArşivinden İstener
F.Sarı 1995

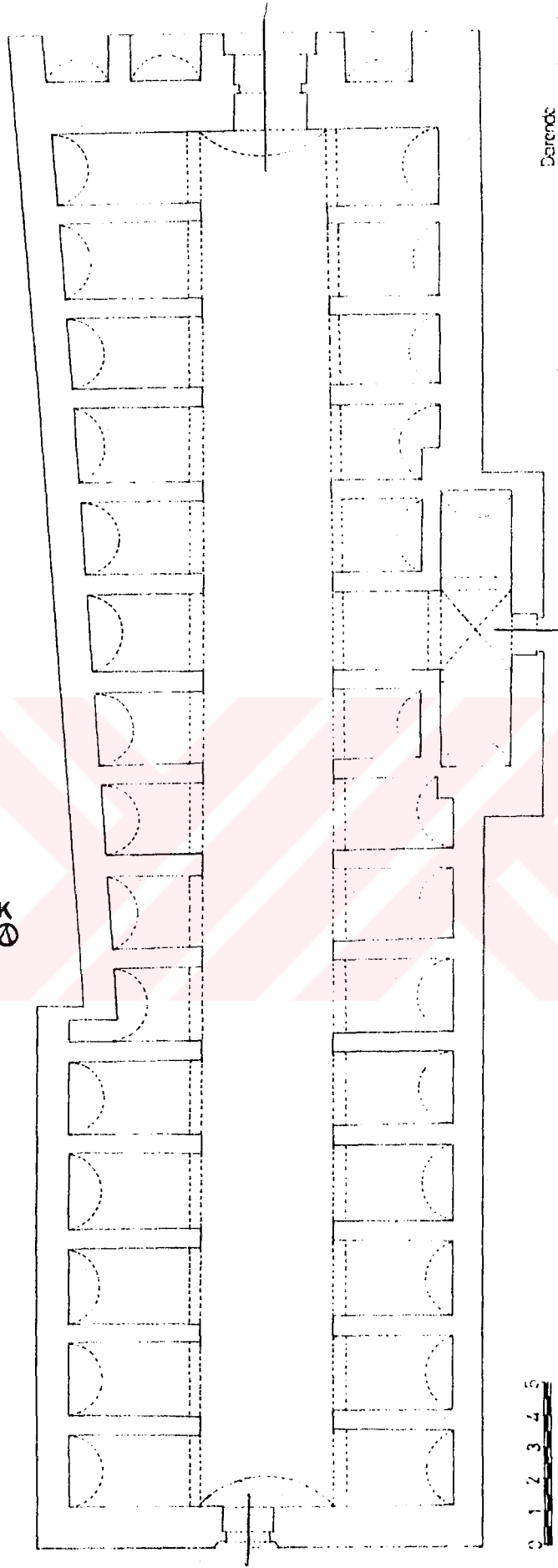
16. Hüseyin Paşa Hamamı Planı

Darende
Bekar Hamamı
F.Sancı 1995

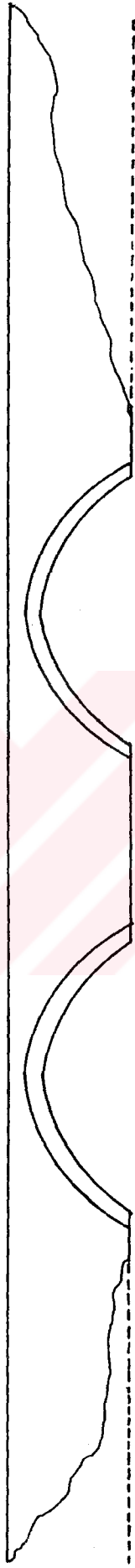
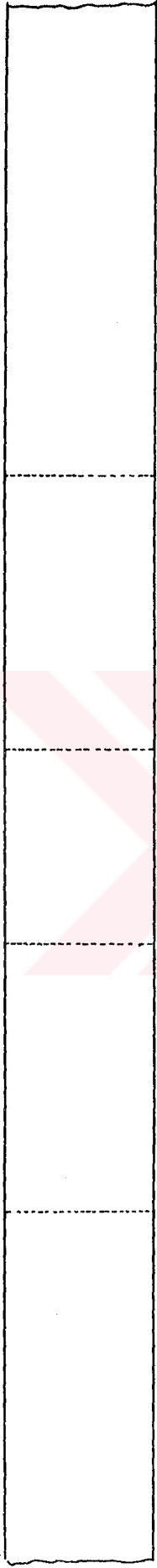
17. Gusulhane Planı

⊕κ

Çizimci:
Yusuf Paşa Bedesteni
K. M. A. S. İnşaat Mühürleri
P. 50/100
E. 1955

18. Yusuf Paşa Bedesteni Planı

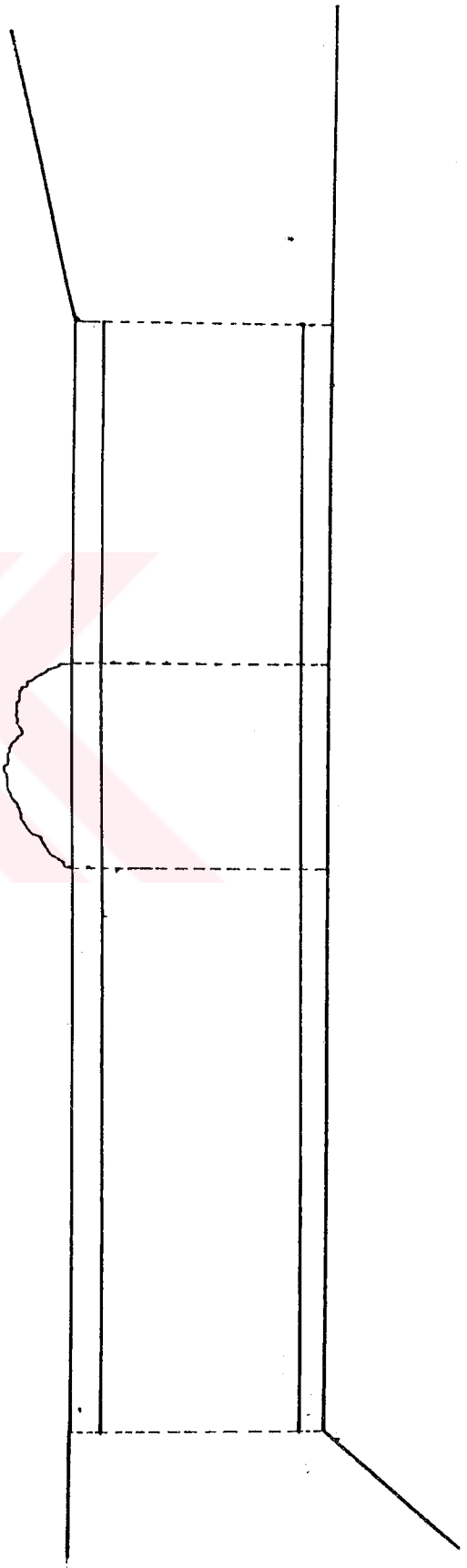

Ø
K

Darğnde.
Nadir Köprüsü
F. Sancı 1995

19. Nadir Köprüsü Planı

1A-B. Nadir Köprüsü Cephe Çizimleri

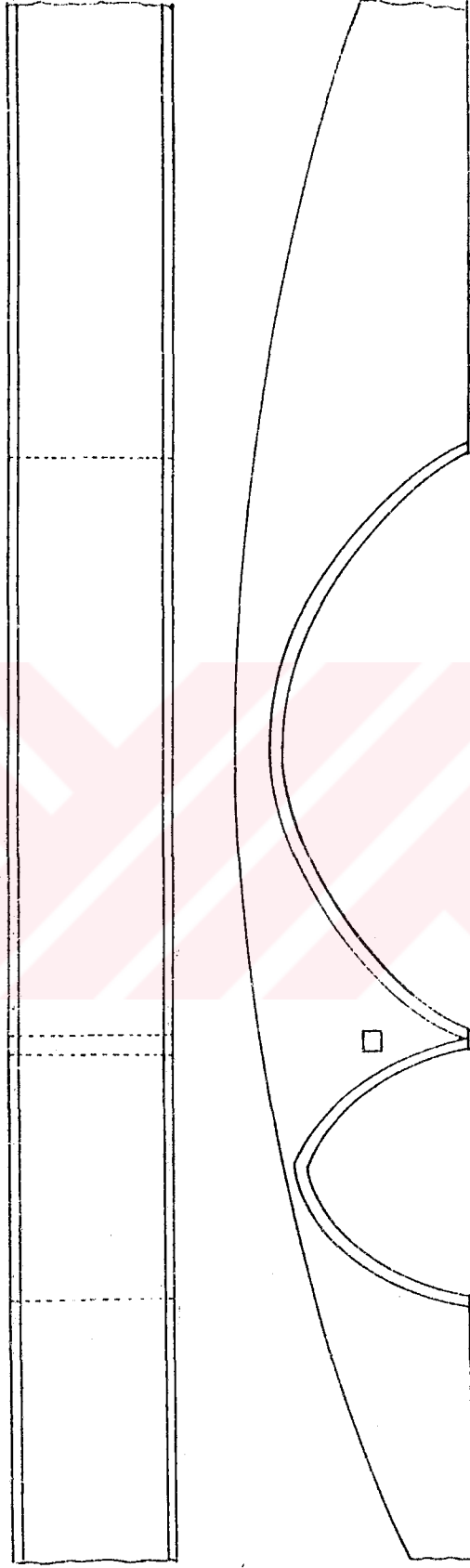

20. Abidin Paşa Köprüsü Planı

2. Abidin Paşa Köprüsü

Darende Hacılar Mah
Abidin Paşa Köprüsü
F. Sancı 1995

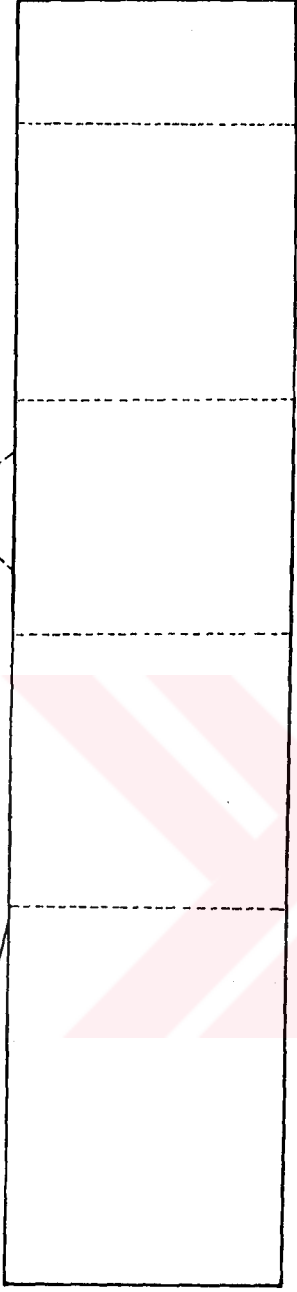

0 1 2 3 4 5

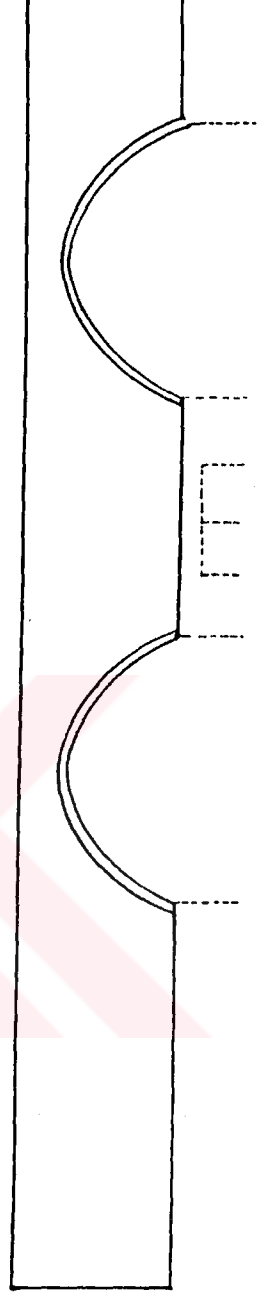
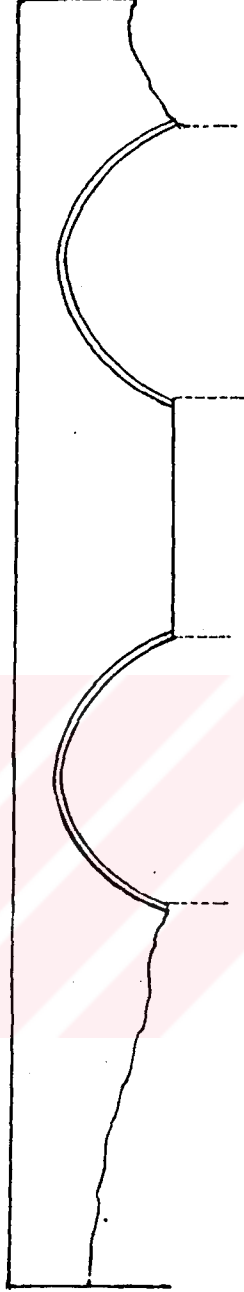
⊙
K

Darında
Uzunok Köprüsü
F.Sancı 1995

21. Uzunok Köprüsü Planı 3. Uzunok Köprüsü

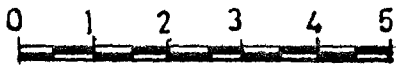
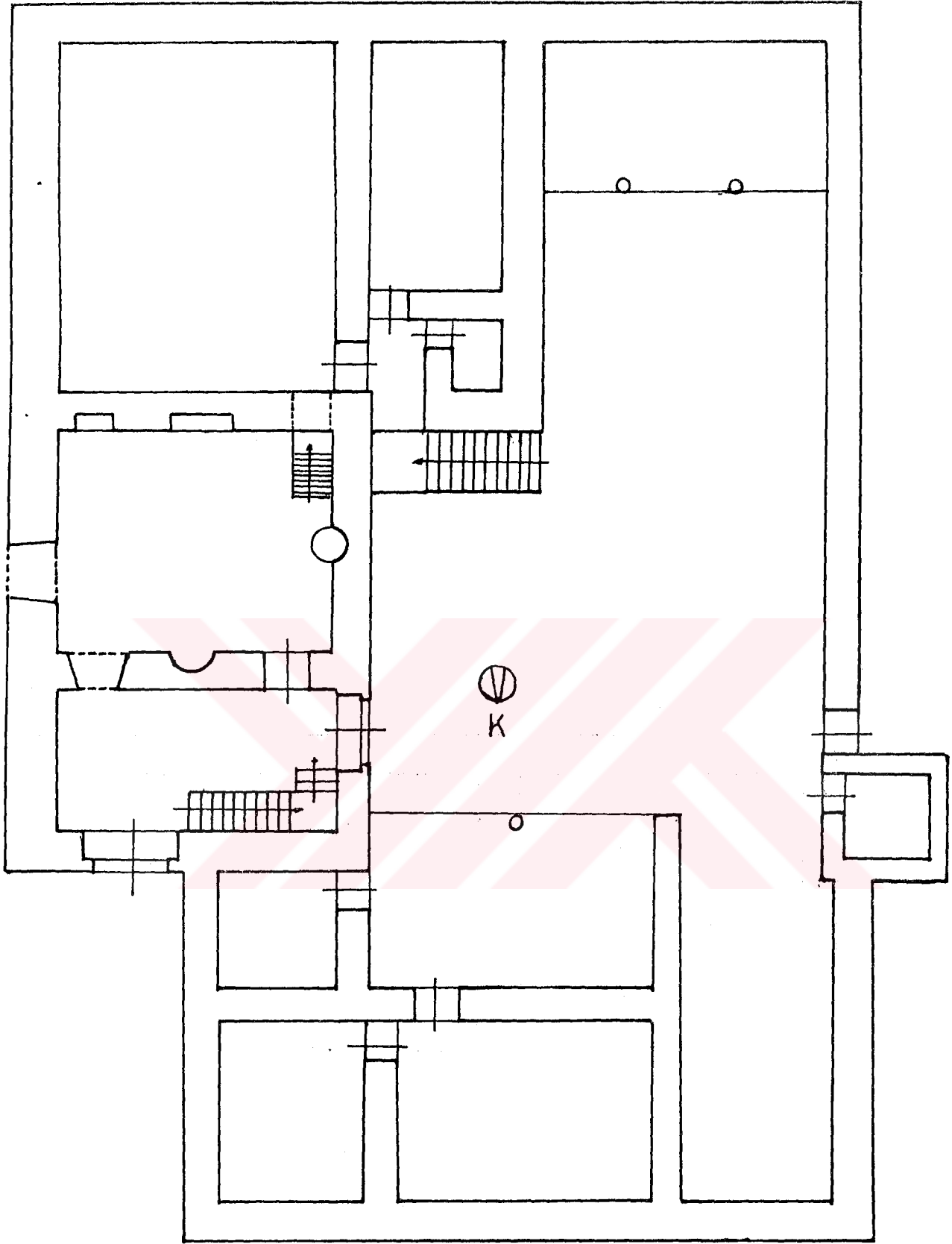

22. Köprügözü Köprüsü Planı

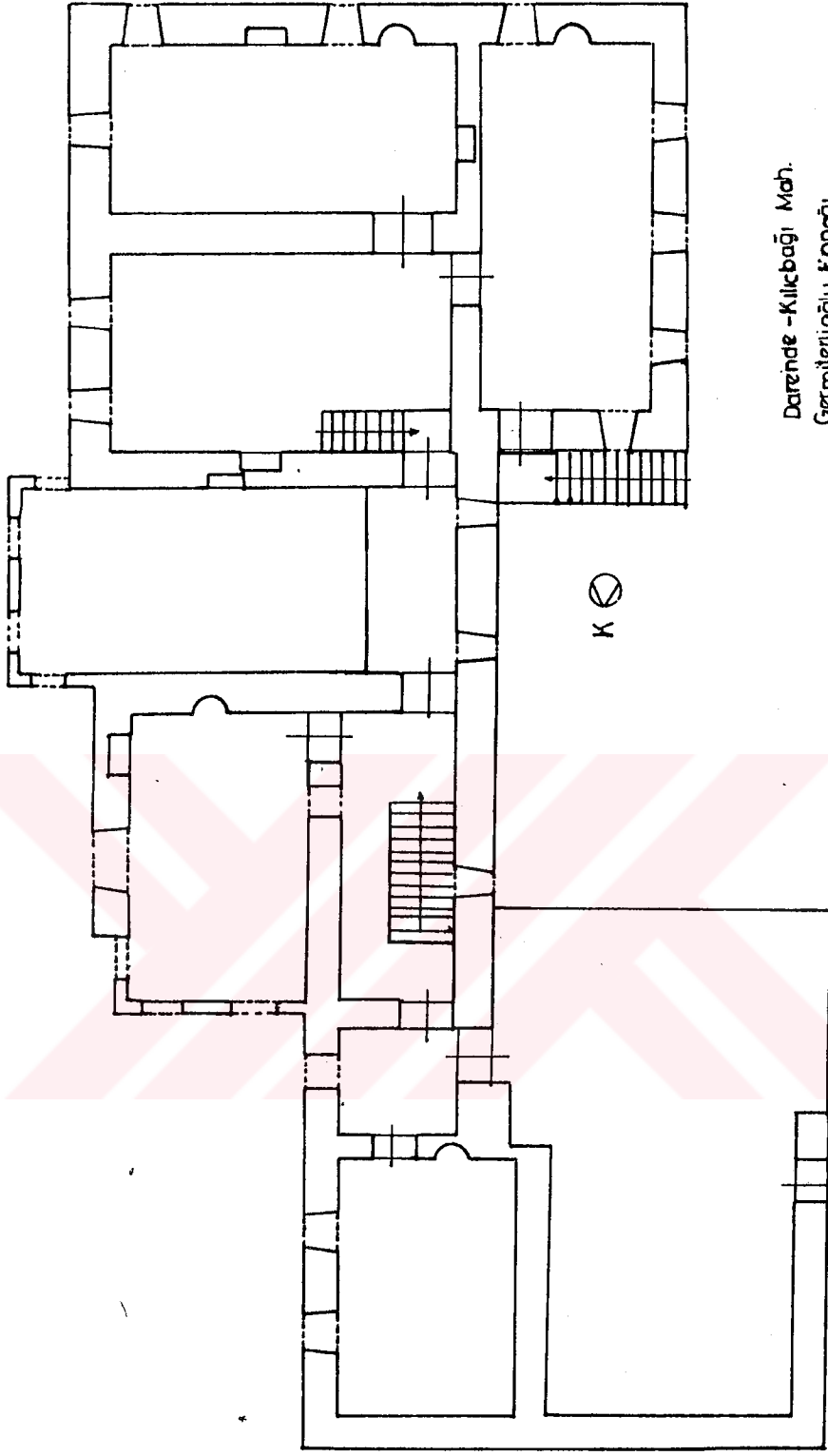
4A/B. Köprügözü Köprüsü

Darende
Köprügözü Köprüsü
E.Sancı - 1995

Darende Sayfiye Mah.
Gerimterliolu Konağı
FŞancı 1995

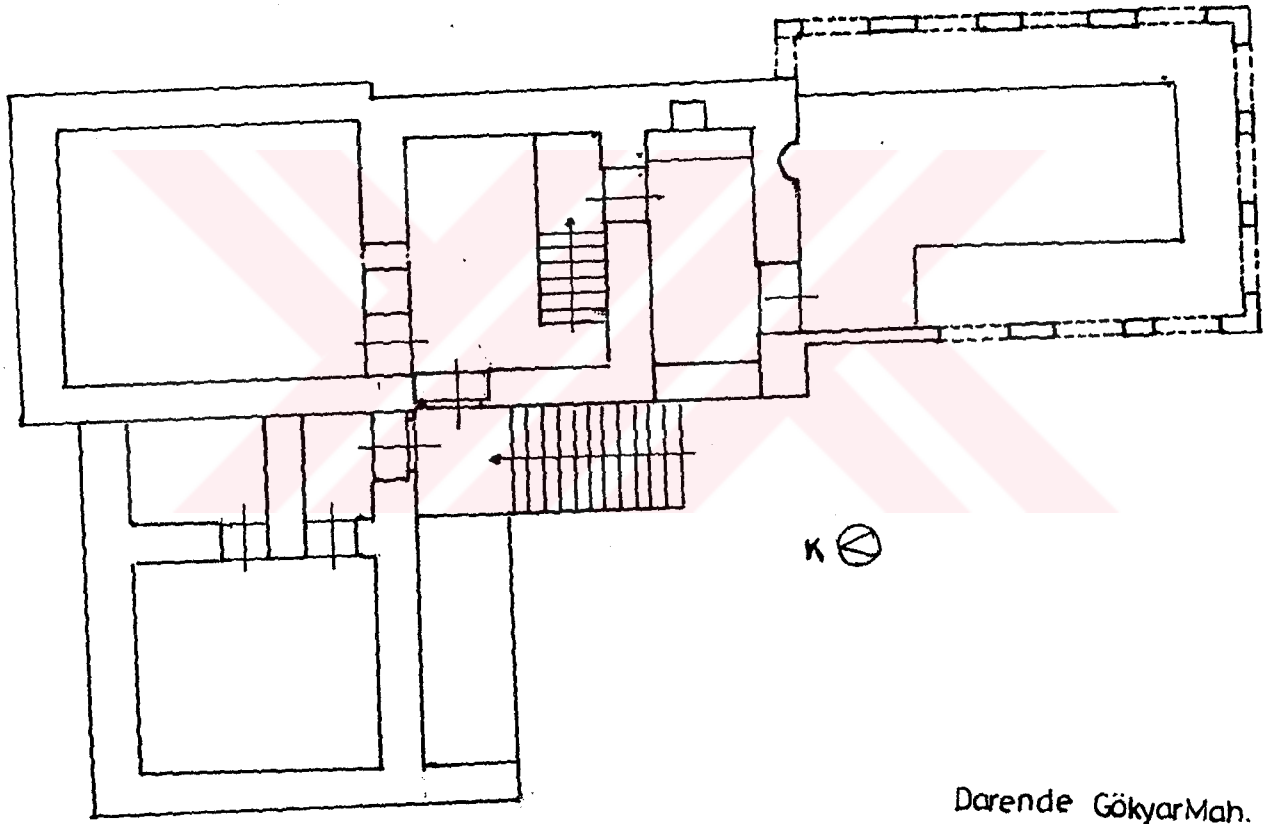
23. Gerimterliolu Konağı Zemin Kat Planı

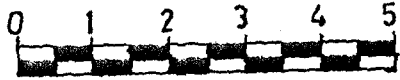
Darende - Kılıcbağı Mah.
Germiterlioğlu Konağı
I. Kat
F. Sancı - 1995

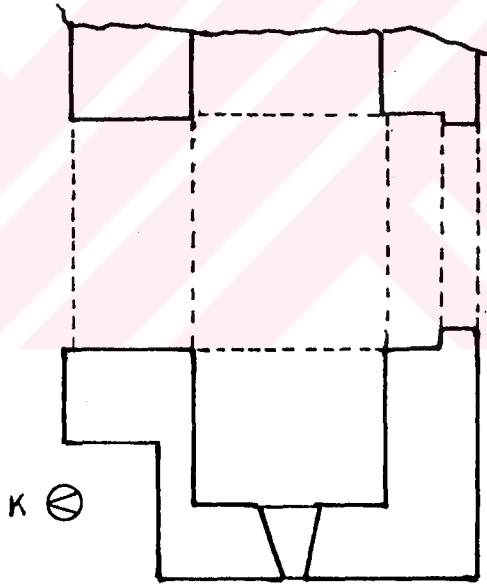
24. Germiterlioğlu Konağı I. Kat Planı

Darende GökyarMah.
Ali Akkaymak Evi
FSancı 1995

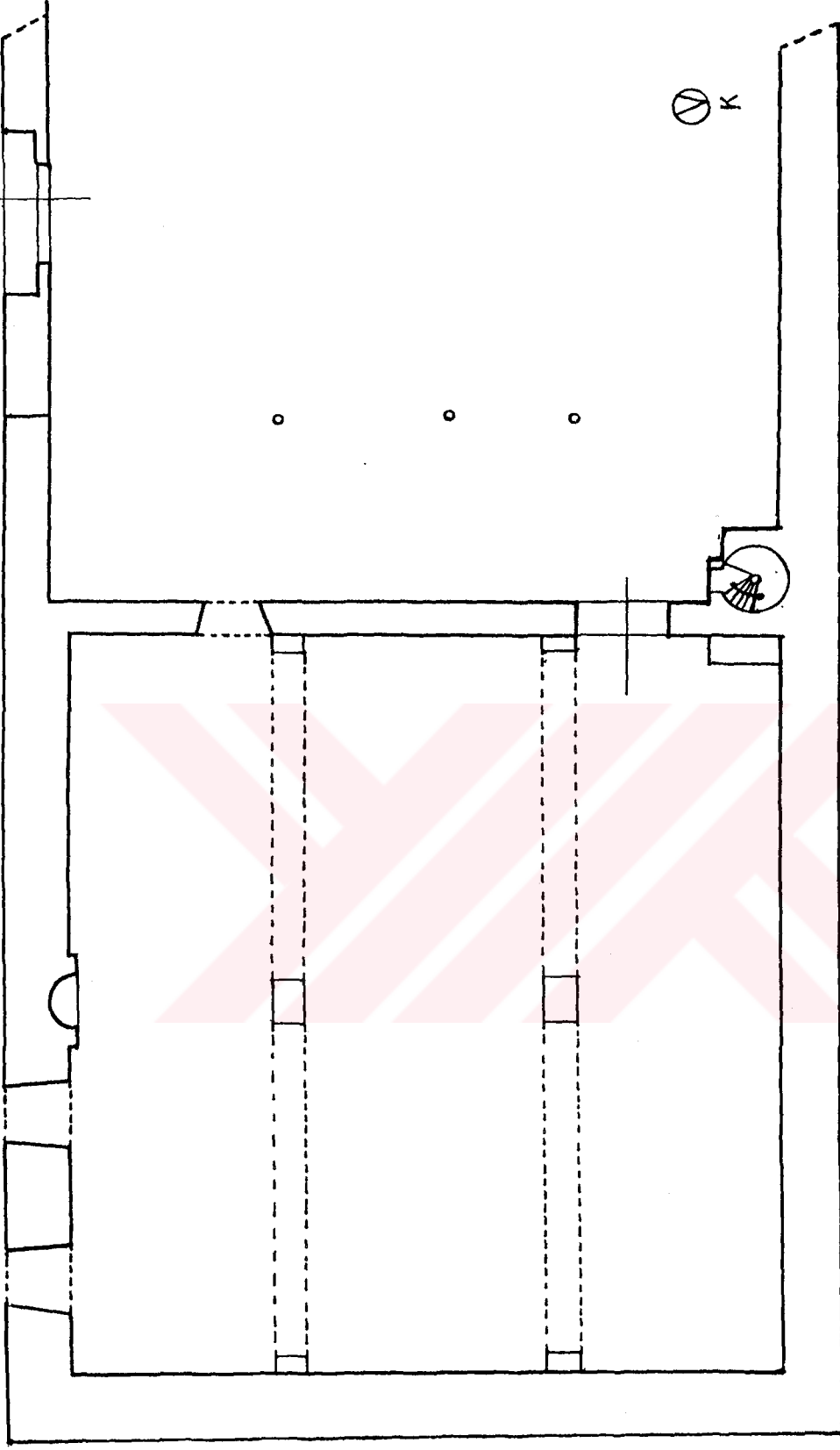

25. Hacı Ali Akkaymak Evi Planı

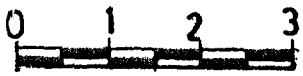
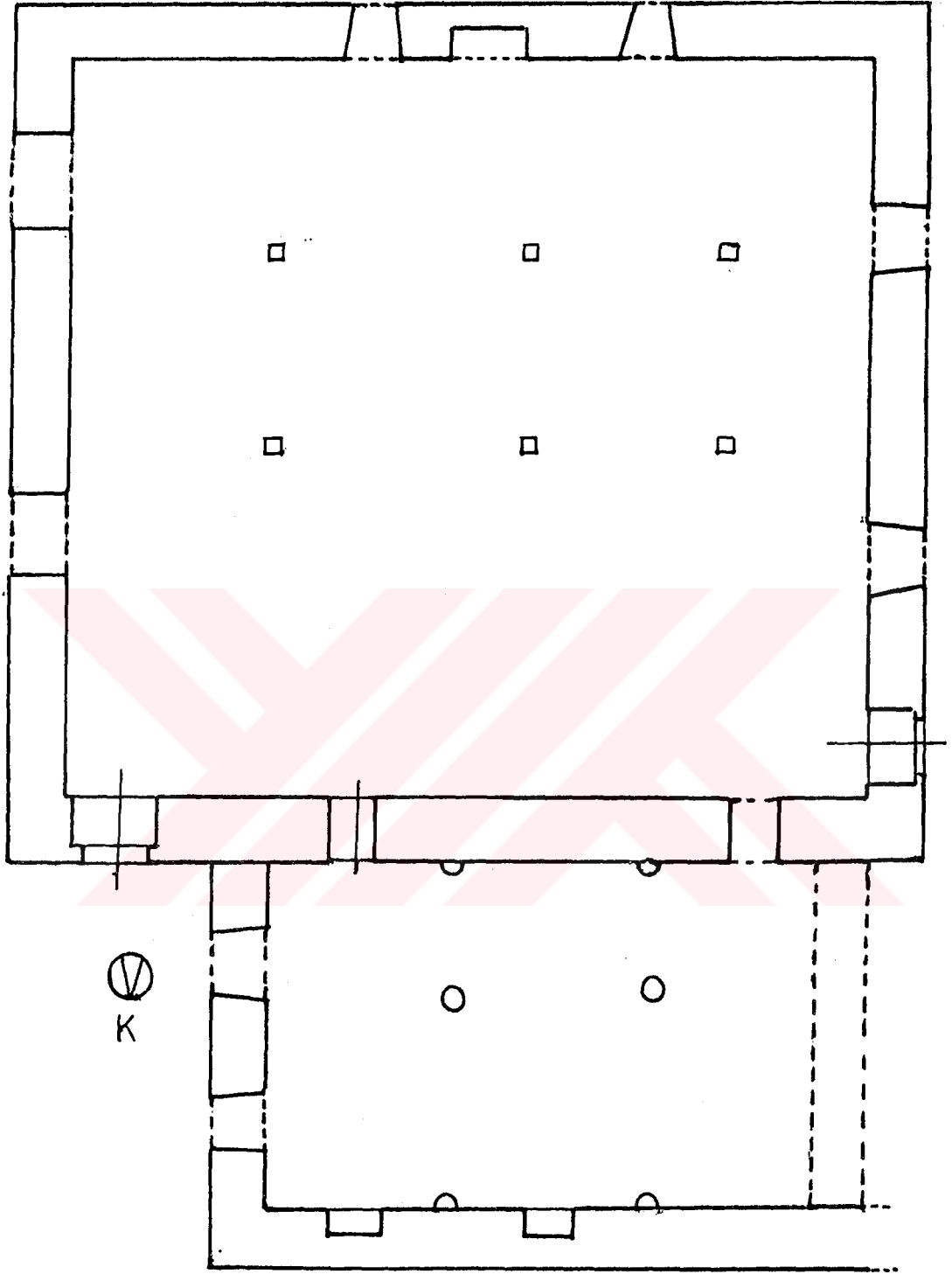
Darende
Kale Kapısı
F.Şancı 1995

26. Darende Kale Kapısının Planı

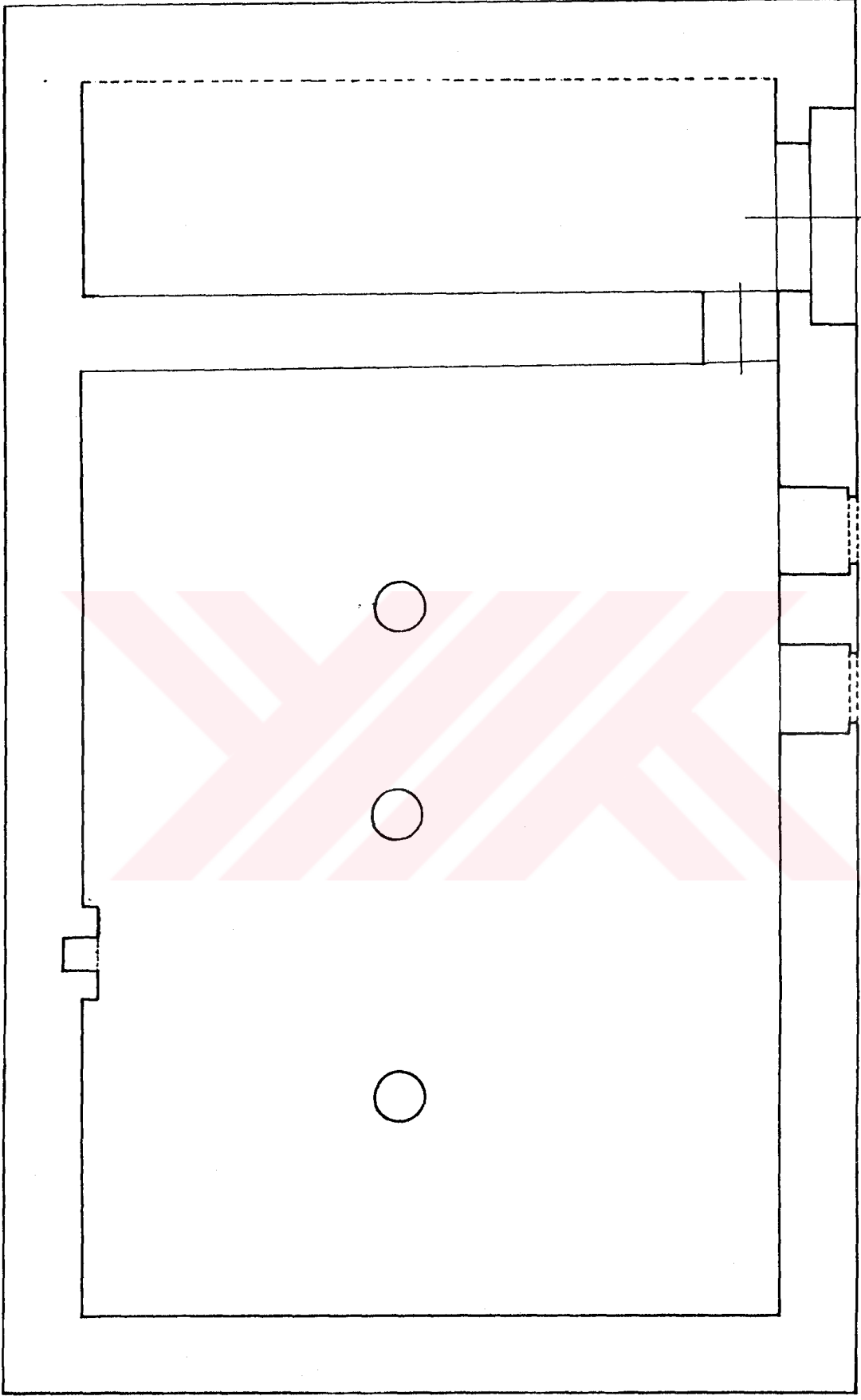
27. Günpınar Mehmed Paşa Camii Planı

Darende - Günpınar
Mehmet Paşa Camii
F. Sancı - 1995

Darende Bolabani
Şeyh Ahmed Camii
F.Sancı 1995

28. Şeyh Ahmed Camii Planı

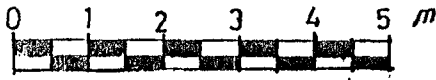
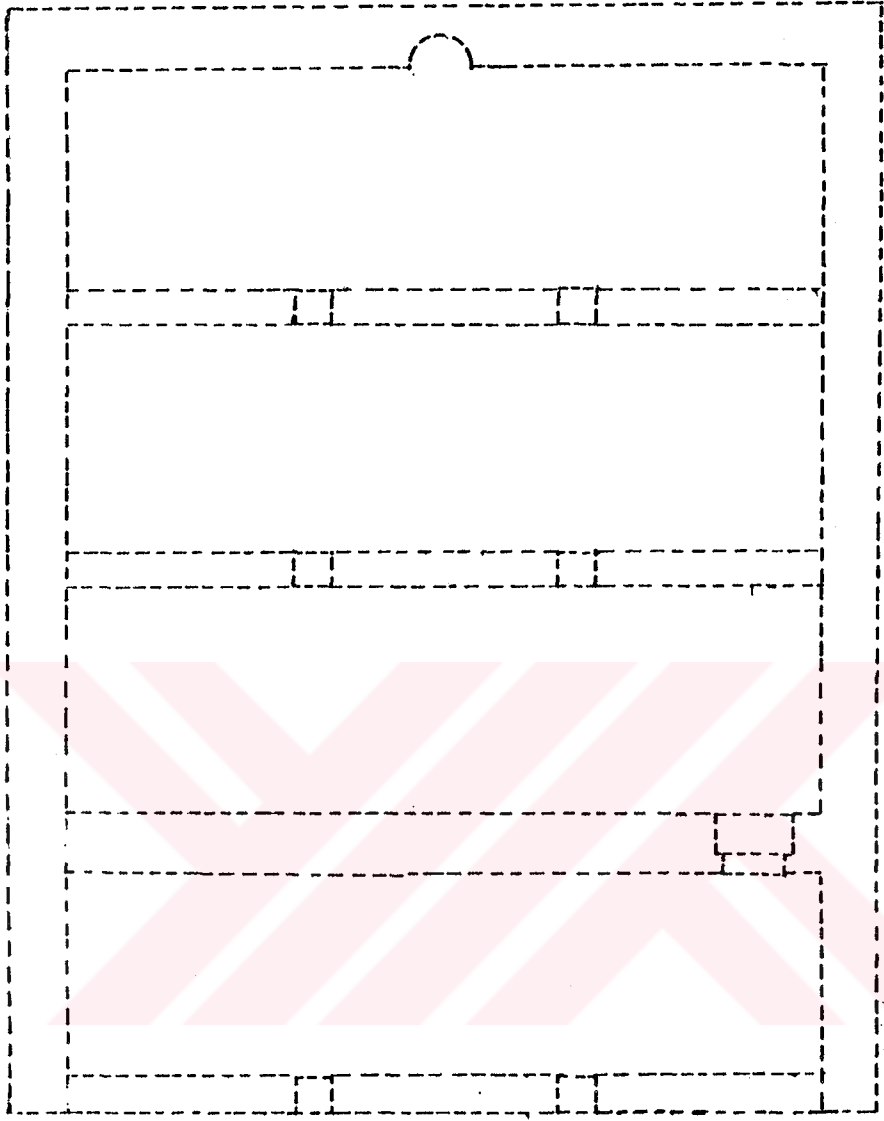

Darende- Yukarıulupınar
Yukarıulupınar Camii
F. Sancı- 1995

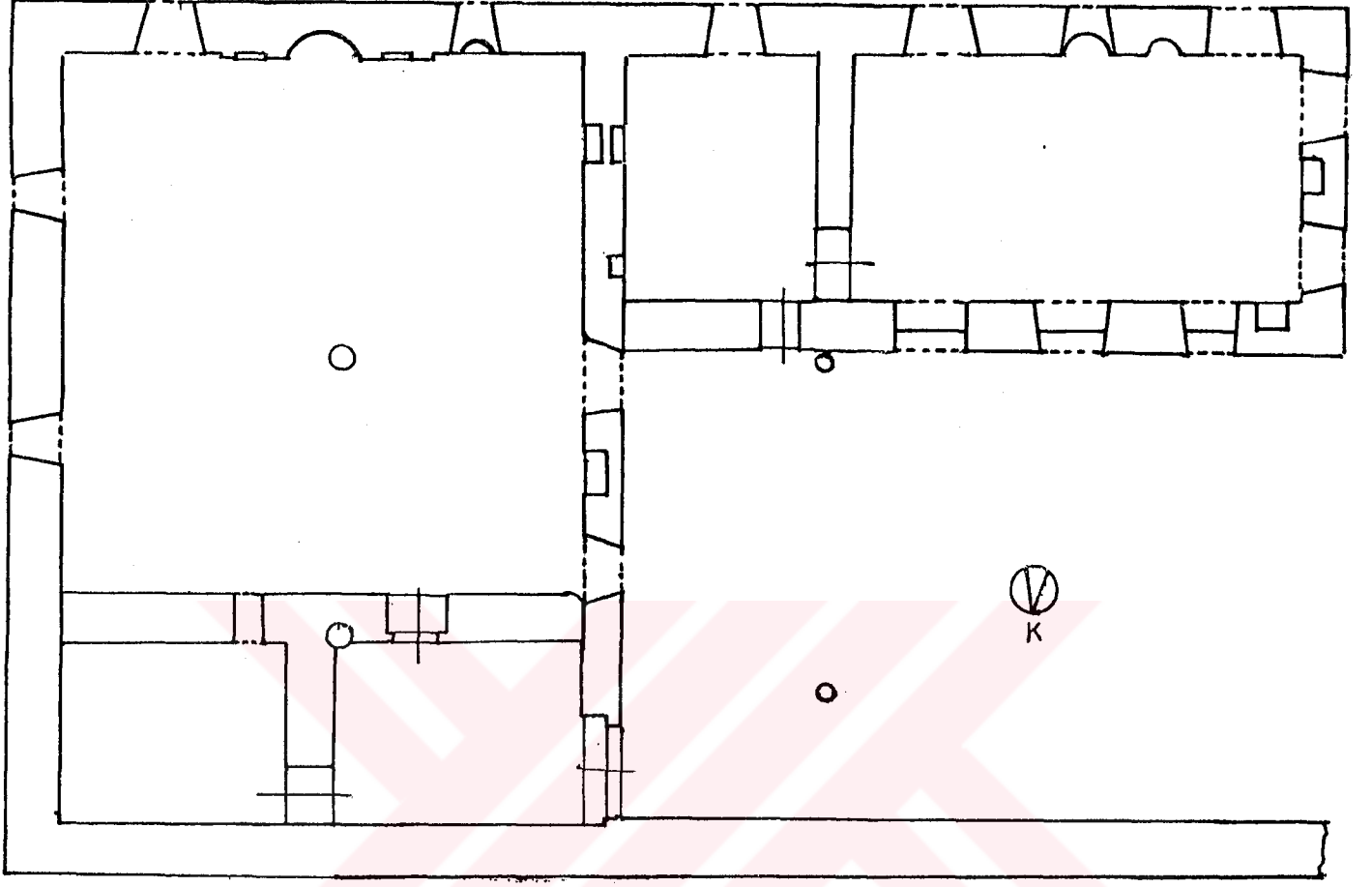
29. Yukarı Ulupınar Camii Planı

⊕ K

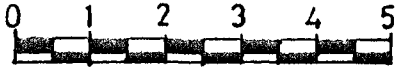

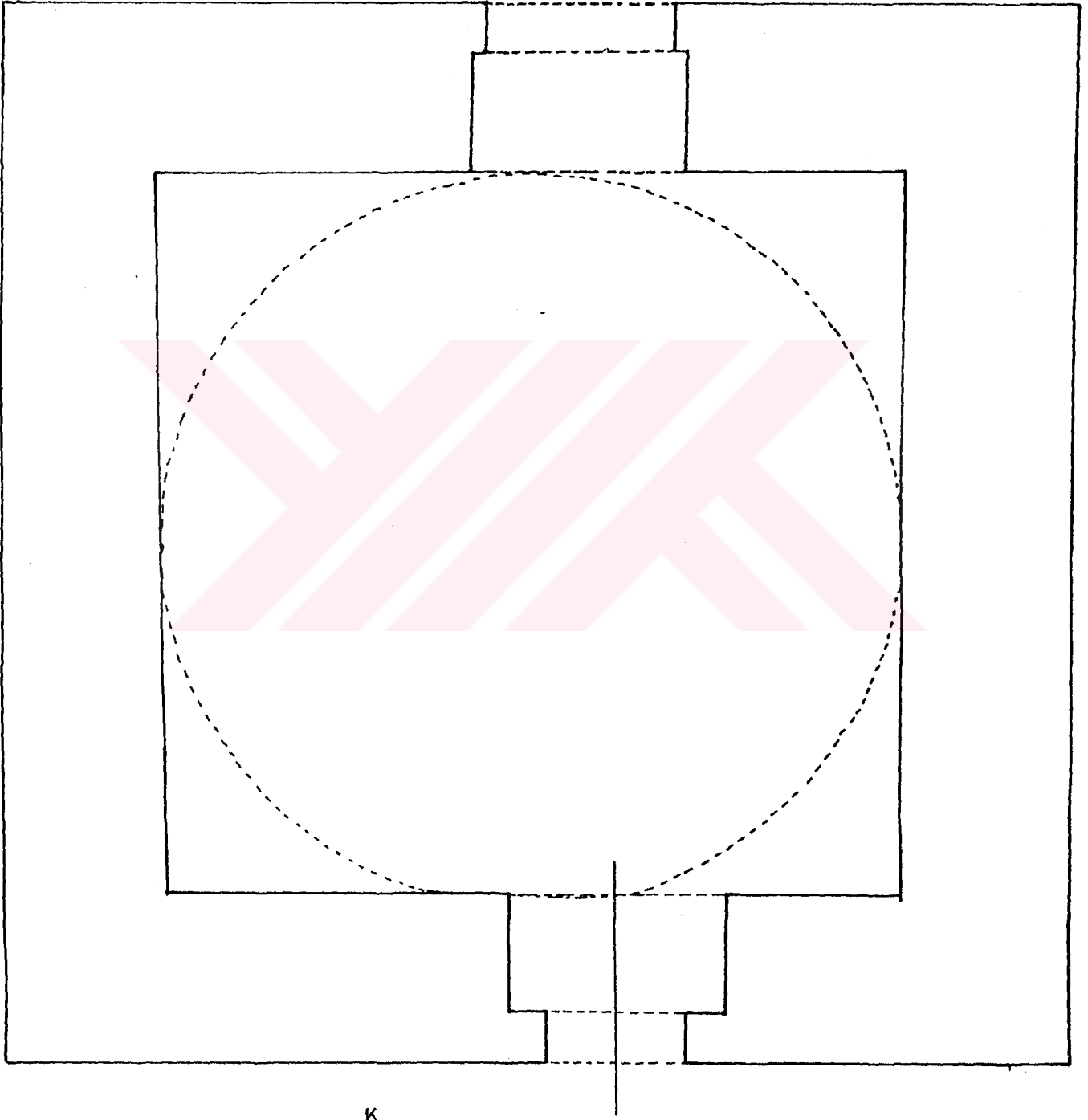
Darende
Irmaklı Köyü Camii
E. Sancı 1996

Darende-Yenice
Orta Mahalle Camii
F. Sancı - 1995

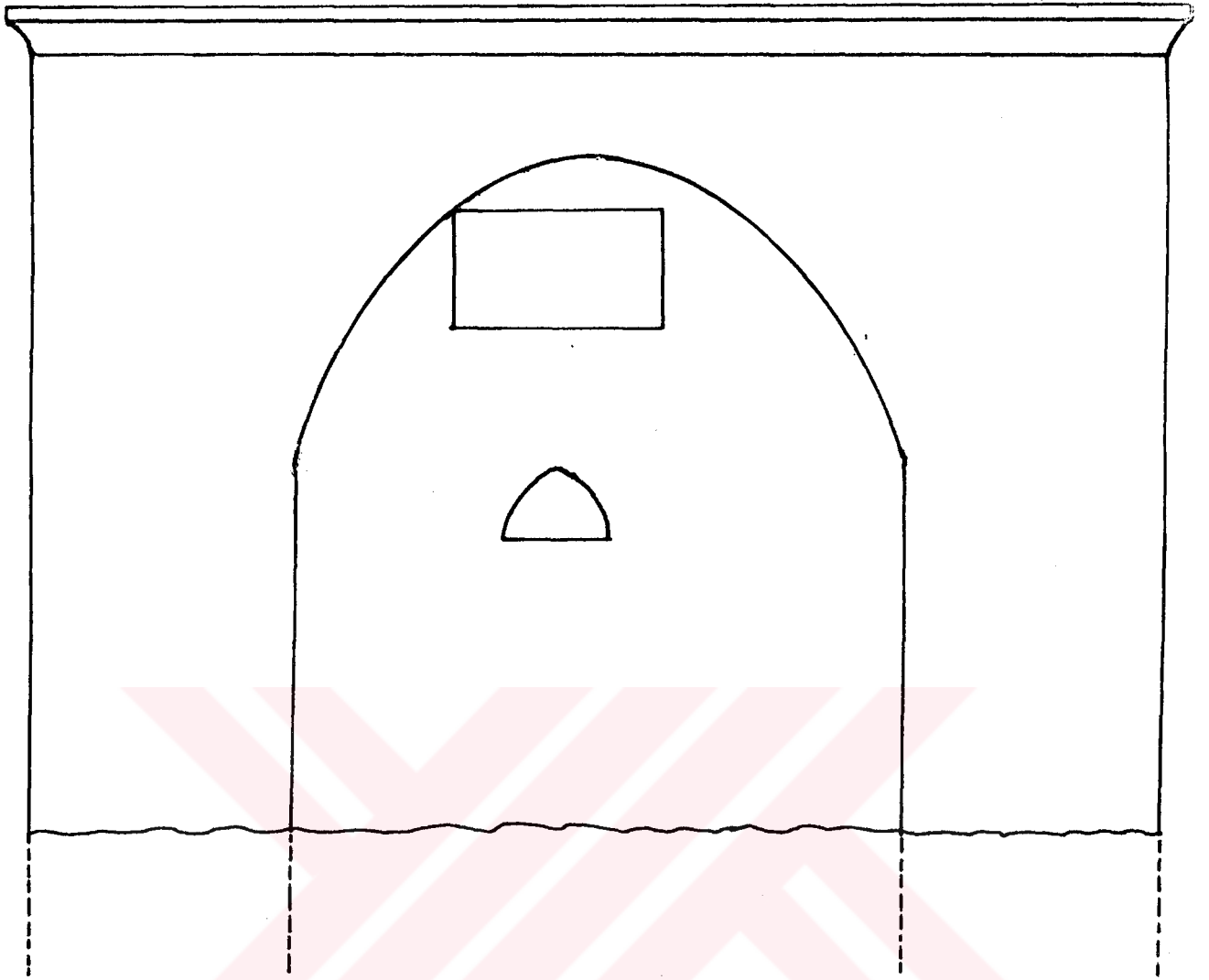

30. Yenice Orta Mahalle Camii Planı

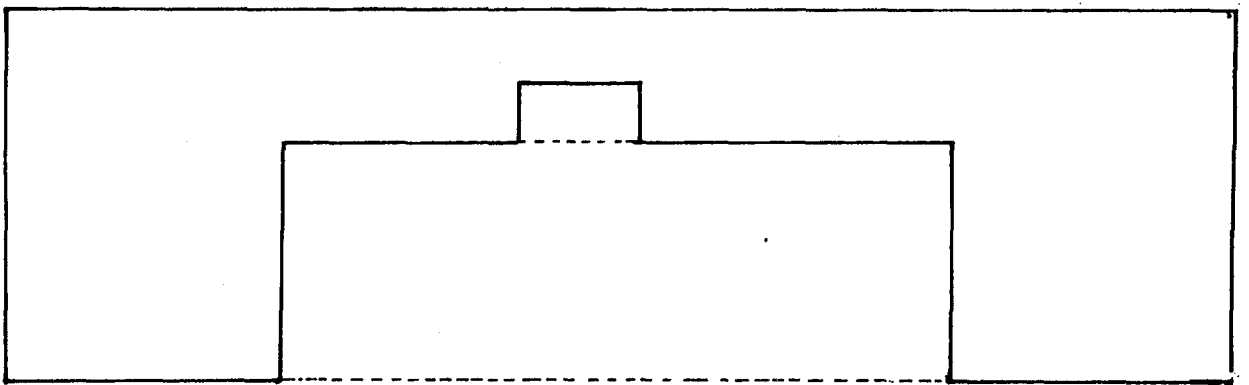

Darende Karşıyaka
Medî Şeyh Türbesi
F Sancı 1995

31. Medîşeyh Türbesi Planı

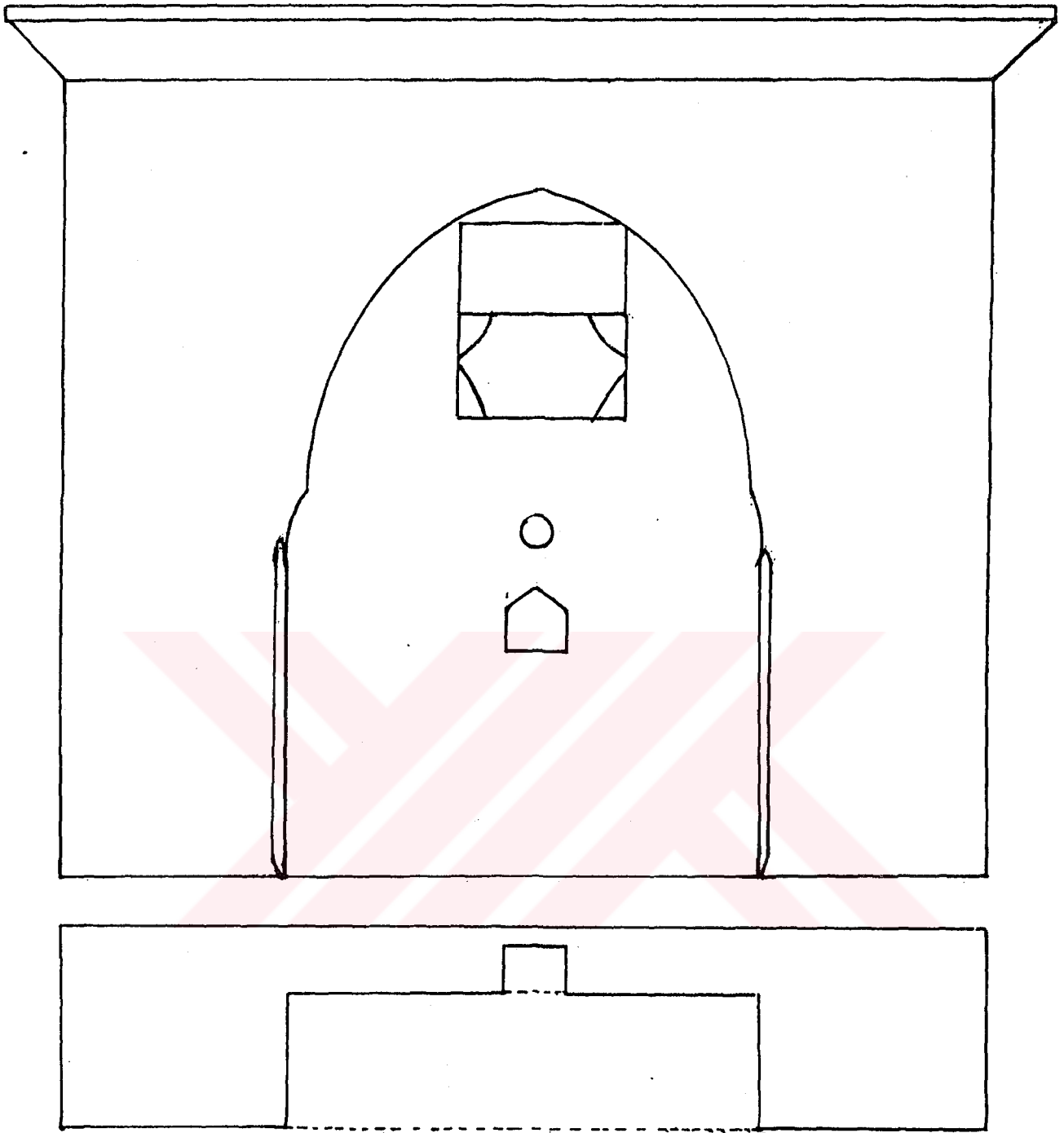
5. Abdurrahman Paşa Çeşmesi

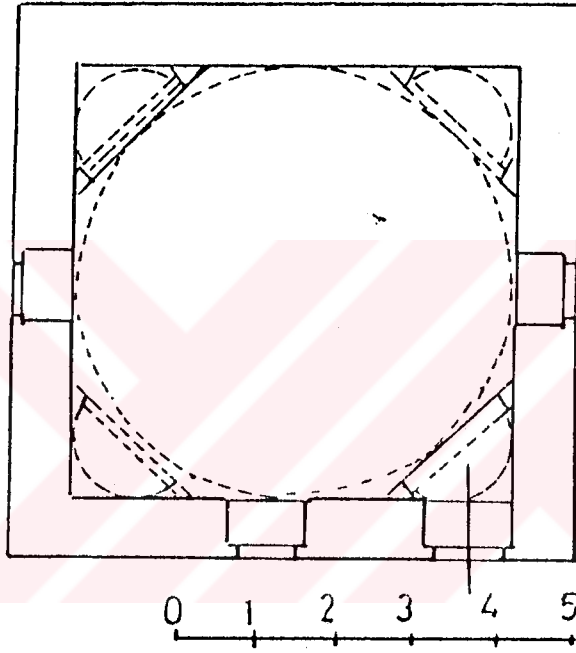
⊗

Darende Balaban
Abdurrahman Paşa

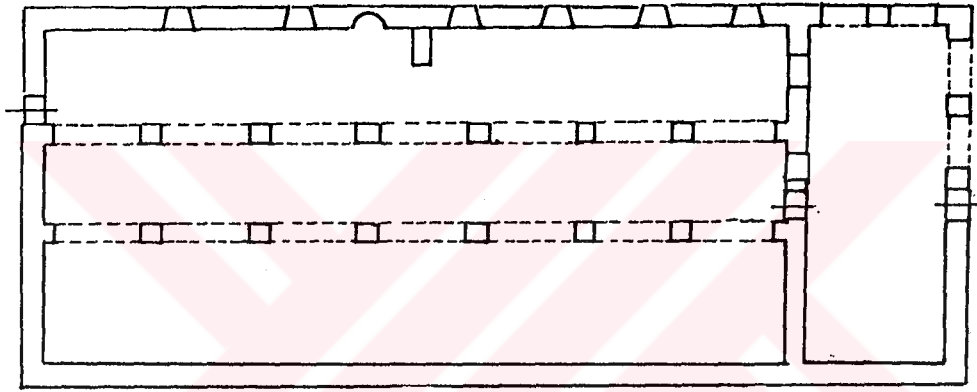

Darende Balaban
Çarşıçeşmesi
F.Sancı 1995

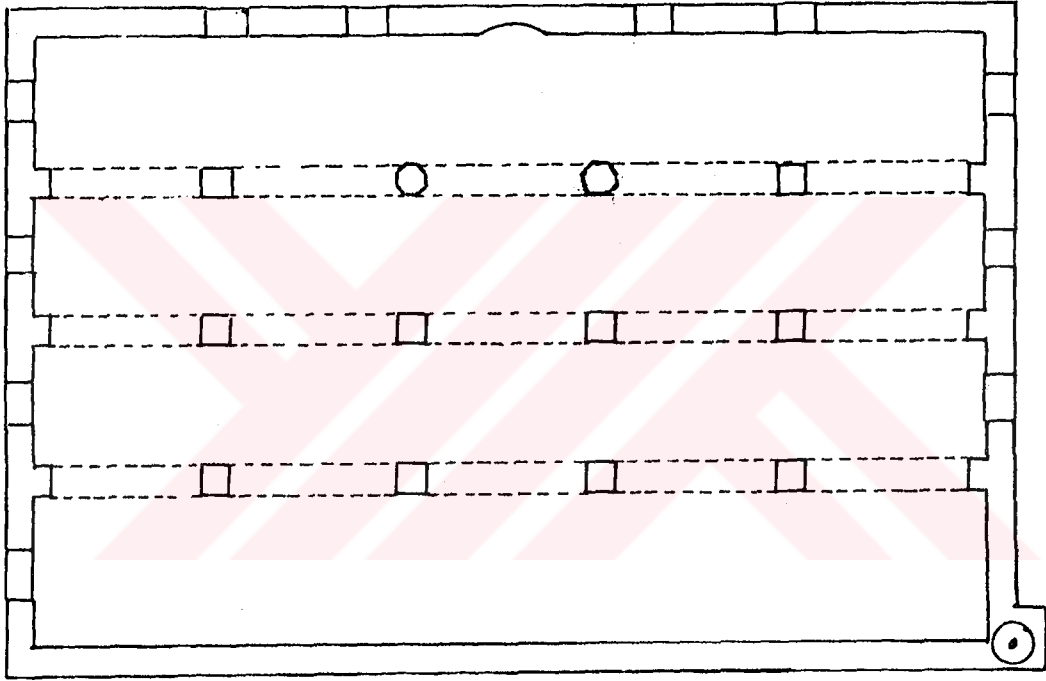
Darende Babban
Seyh Erzincani Turbesi
Sözen M.den

34. Erzinceni türbesi Planı

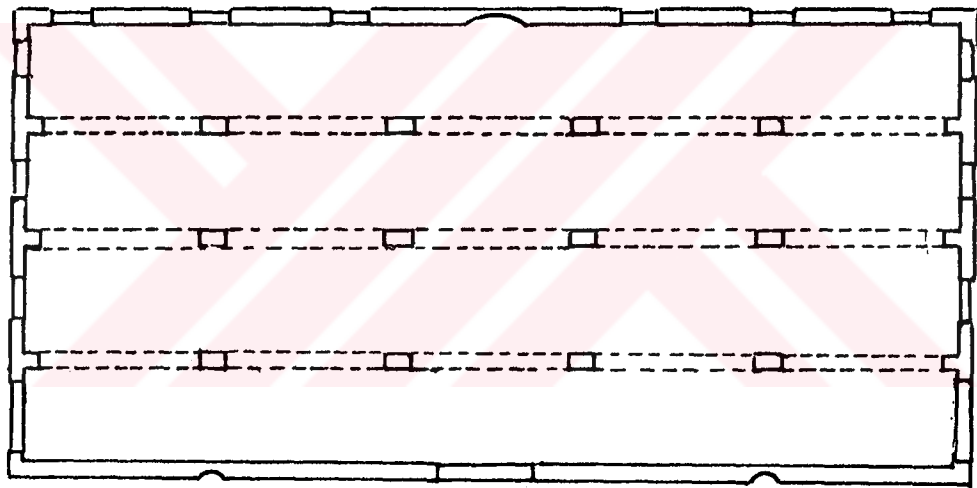
Ermenek
Ulu Cami
Diez E. Aslanapa .O. dan

35. Ermenek Ulu Camii Planı

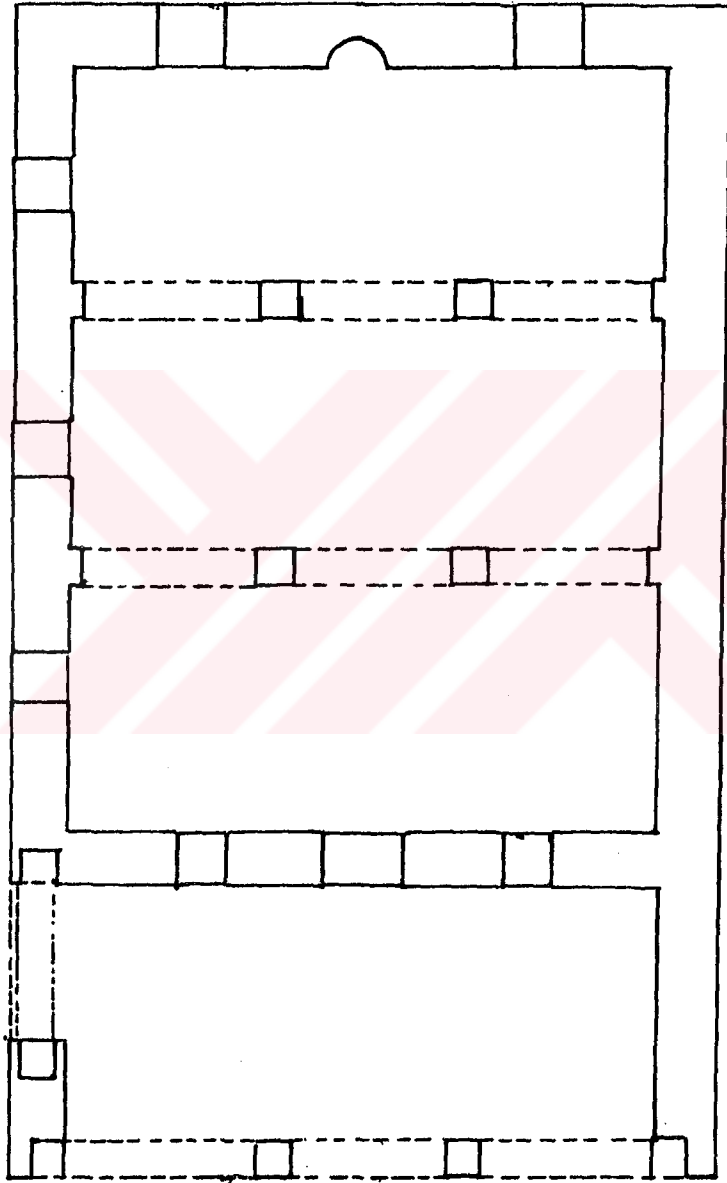

Karaman
Arapzade Cami
Diez E. Aslanapa O. dan

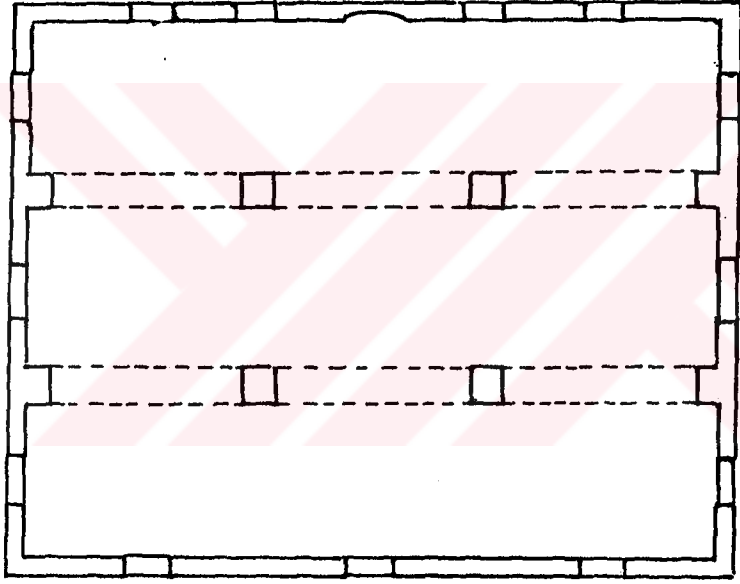
36. Karaman, Arapzade Camii Planı

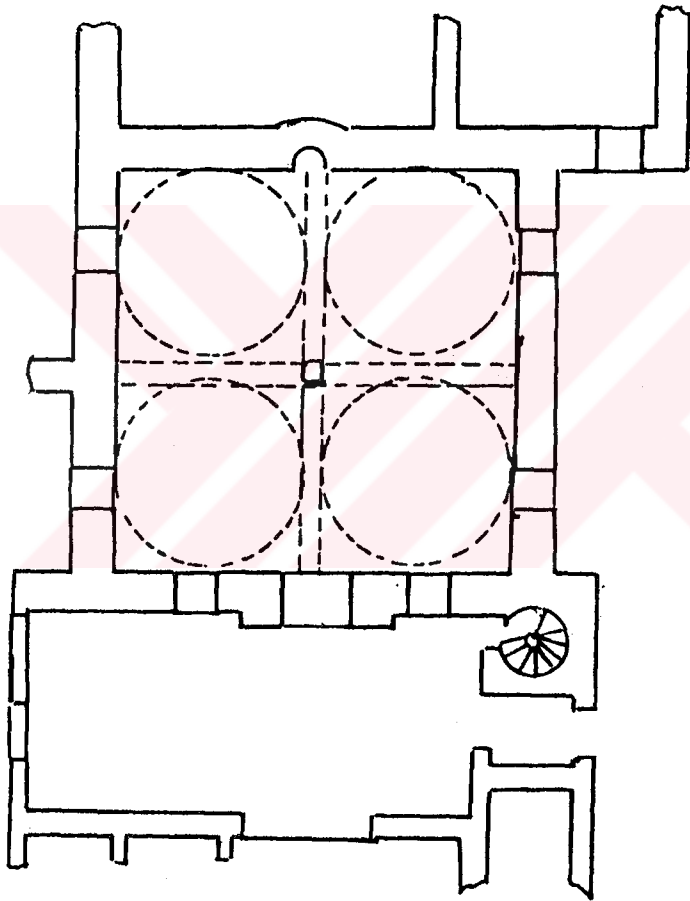
Karaman
Dikbasan Cami
.Diez E Aslanapa O dan

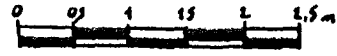
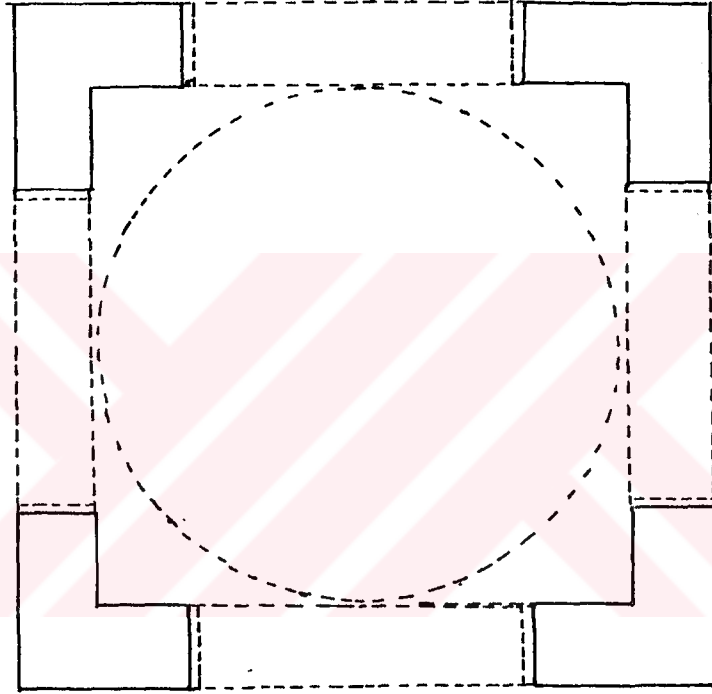
Ermenek
Havasıl Cami
Diez E. Aslanapa O. dan

Karaman
Hacibeyler Cami
Diez E.AslanapaO.dan

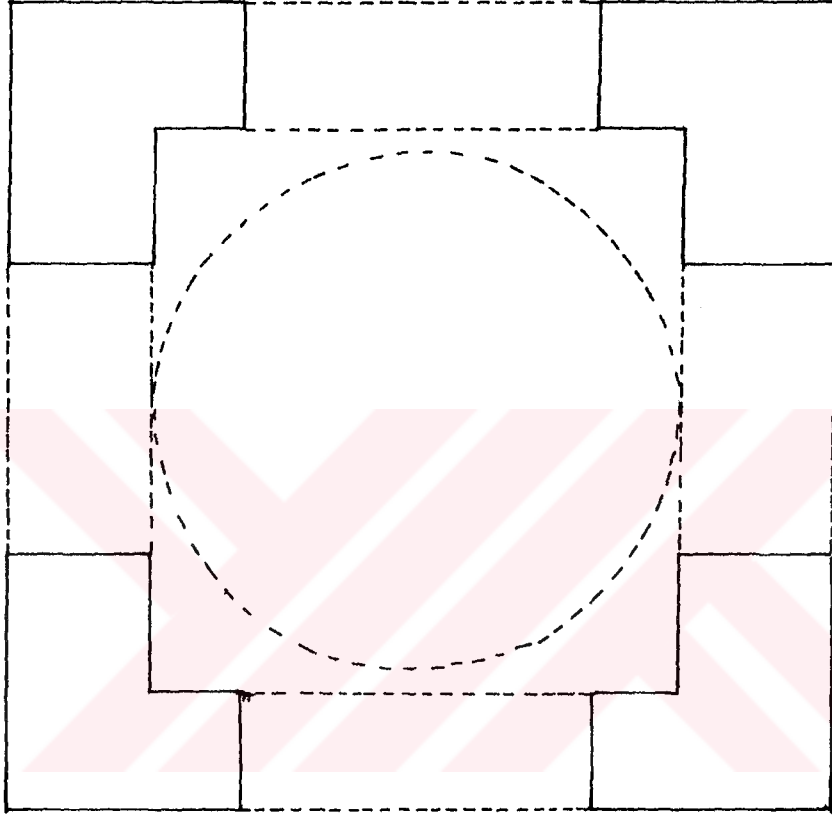

Kahire
Aldin Bey Cami (Pacha)
Aslanapa O.dan

Malatya
Kanlı Türbe
Eskici B.den

39.Malatya Kanlı Künbet Planı

Malatya
Hacı Nerise Hatun Turbesi
Eskici B. den

40. Nefise Hatun Kumbeti Planı

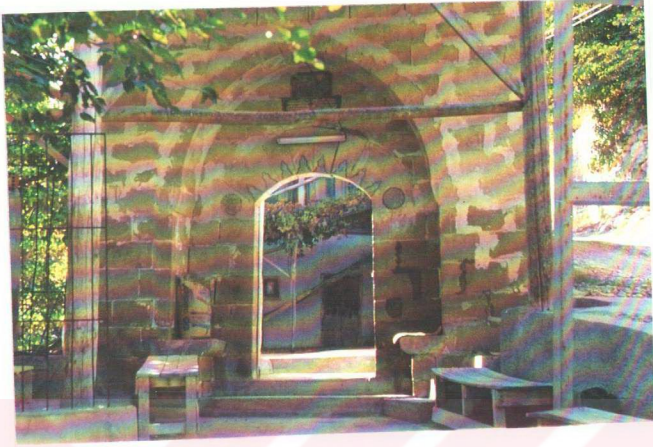
1. Mesire Camiindeki Ulu Cami Kapısına İşaret Eden Arapça Kitabe

2. Ulu Camiin Eski Resmi (Somuncu Baba Dergisinden)

3. Ulu Camim Eski Resmî (Sonuncu Baba Dergisinden)

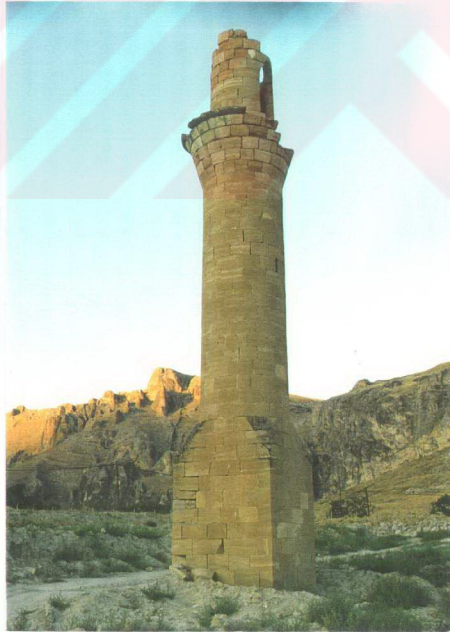
4. Ulu Camiin Mesire Camiine Taşınan Kapısı

5. Ulu Camii minaresi

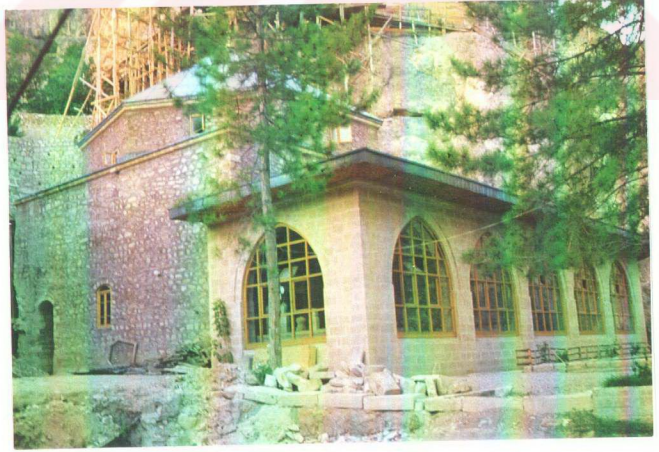
6. Ulu Camii Minaresinden Ayrıntı

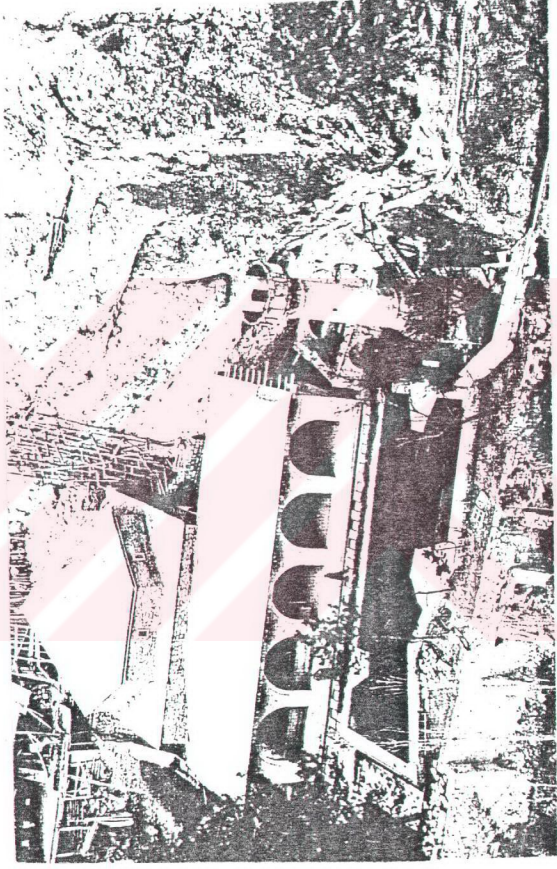
7. Dana Bey Mescidi Minaresi

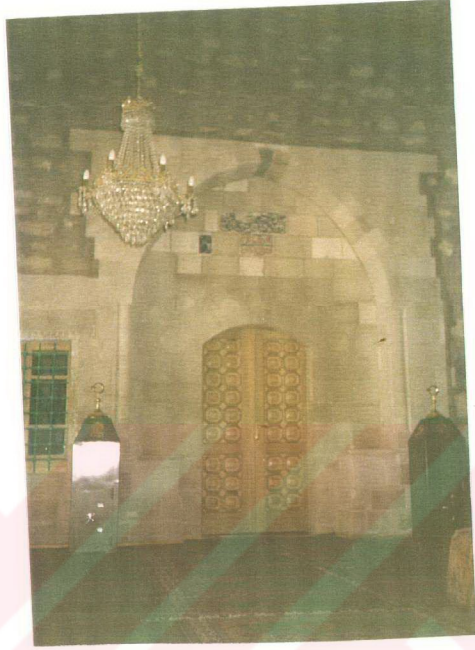
8. Hamid-i Veli Camii Onarım Kitabesi

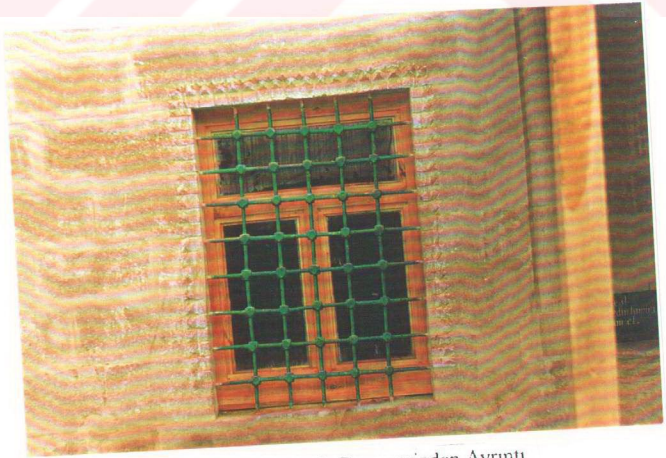
9. Hamid-i Veli Camii Son Cemaat Mahalli

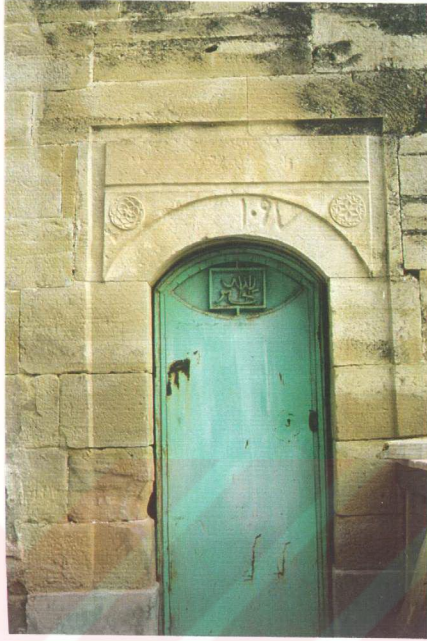
10. Hamid-1 Veli Camii'nin Eski Bir Resmi (Somuncu Baba Dergisinden)

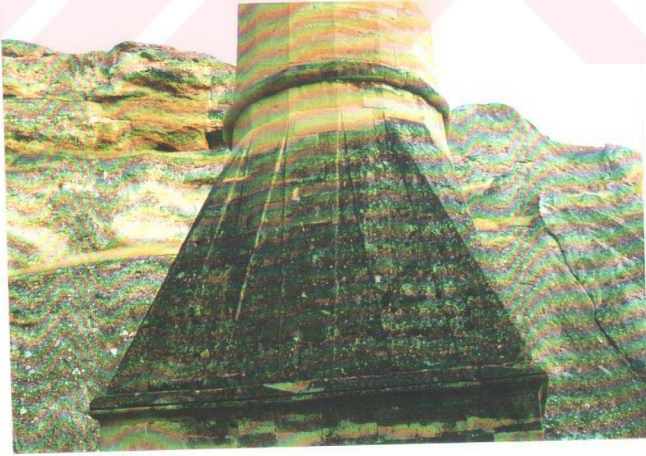
11. Hamid-i Veli Camiinin Batı Cephesi

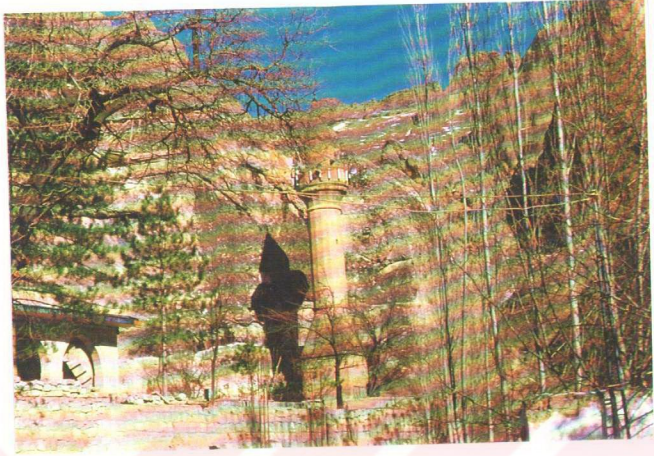
12. Hamid-i Veli Camiinin Penceresinden Ayrıntı

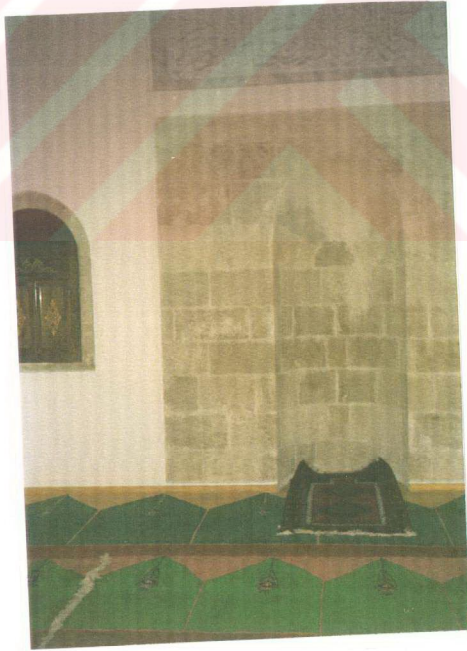
13. Hamid-i Veli Camii Minaresindeki Tarih

14. Hamid-i Veli Camii Minaresinden Ayrıntı

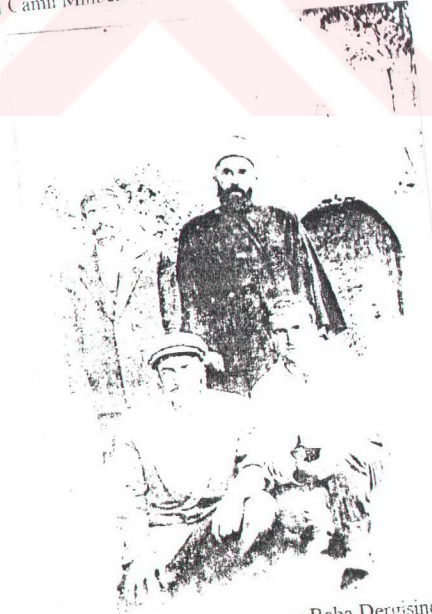
15. Hamid-i Veli Camiinin Minaresi

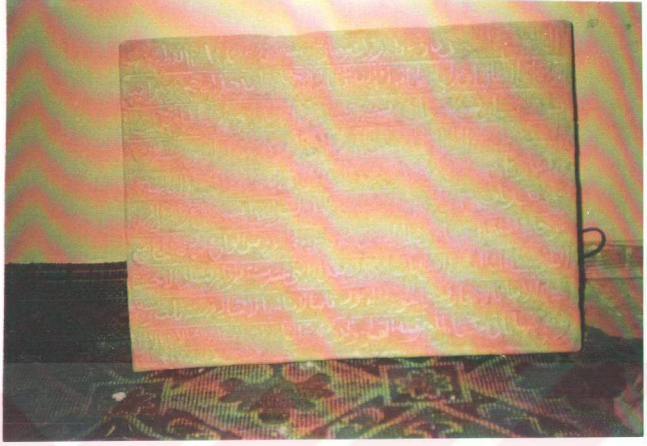
16. Hamid-i Veli Camiinin Mihrabı

17. Hamid-i Veli Camii Minberi

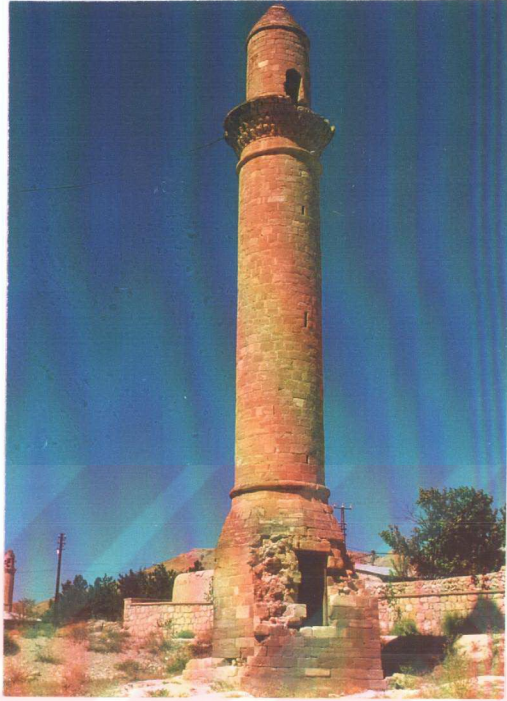
18. Hamid-i Veli Camiinin Medresesine Ait Hücreseler (Somuncu Baba Dergisinden)

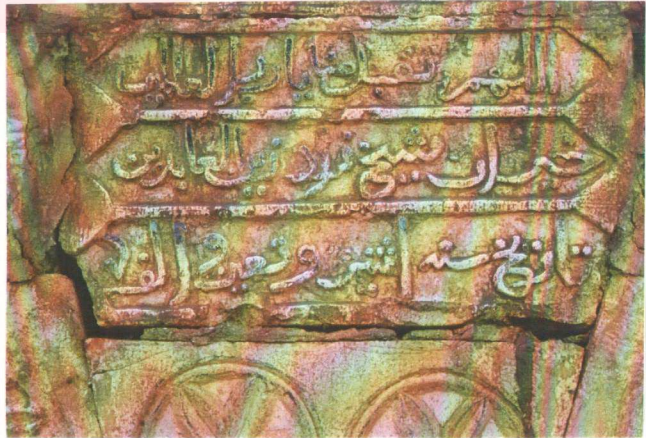
19.Çarşı Camii Kuyusuna ait kitabe

20 Çarşı Camii Temel İzleri

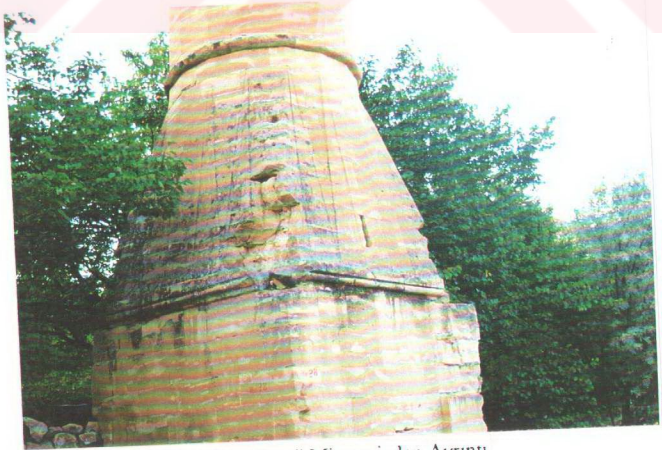
21. Çarşı Camii Minaresi

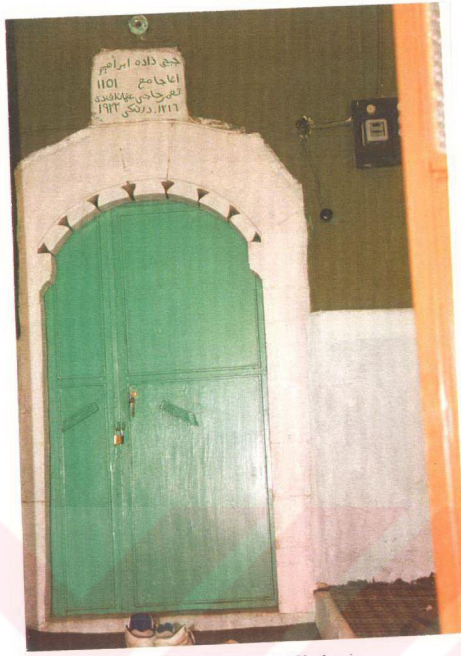
22. Kırmızı Bayır Camiinde Bulunan Abidin Paşaya Ait Kitabe

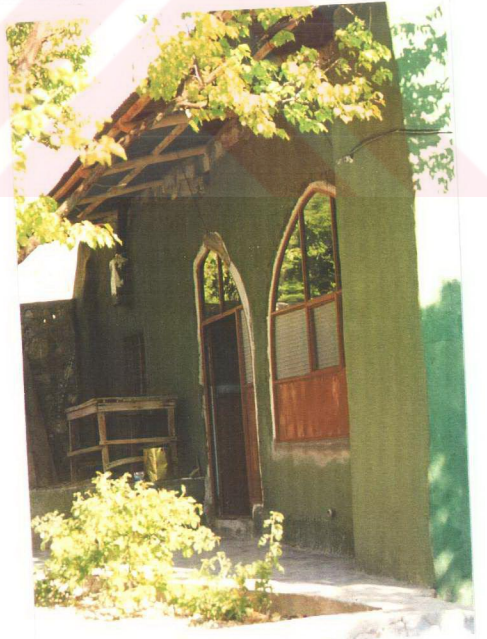
23. Abidin Paşa Camii Minaresi

24. Abidin Paşa Camii Minaresinden Ayrıntı

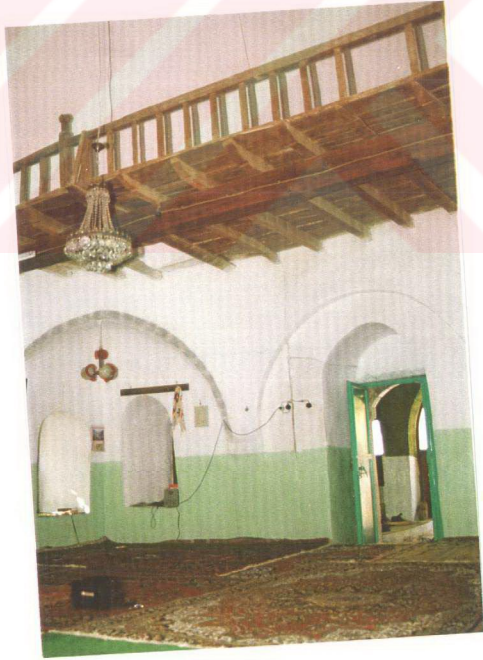
25. Cebecizade Camii Kitabesi

26. Cebecizade Camii Son Cemaat Mahalli

27. Cebecizade Camii Genel Görünüşü

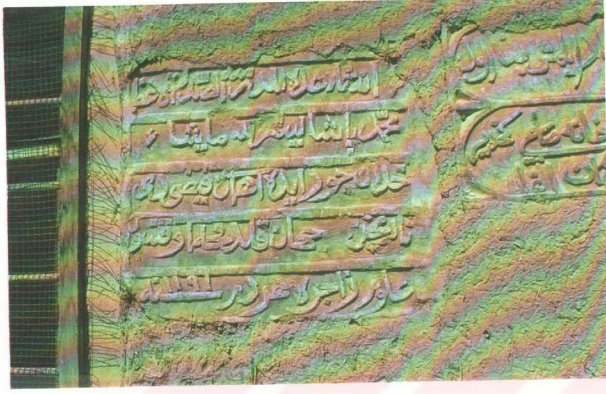
28. Cebecizade Camii İç Görünüşü

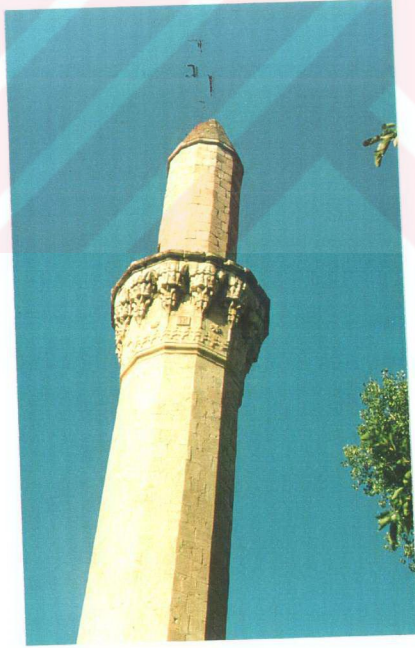
29. Cebecizade Camii Mİlrabı

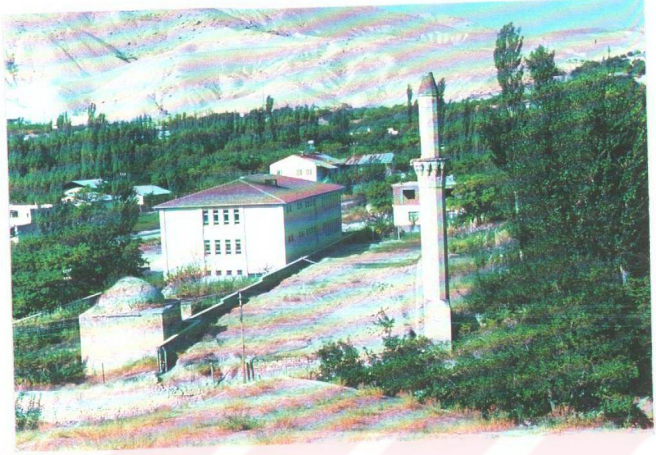
30 Mehmet Paşa Külliyesinden Kütüphaneye Ait Kitabesi

31. Mehmet Paşa Külliyesinden Medreseye Ait Kitabe

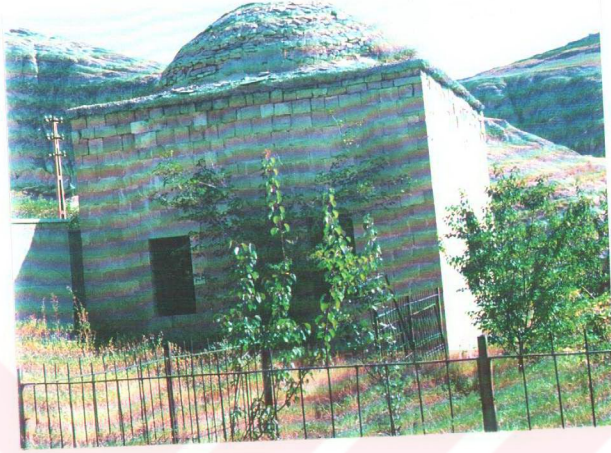
32. Mehmet Paşa Camii Minaresi

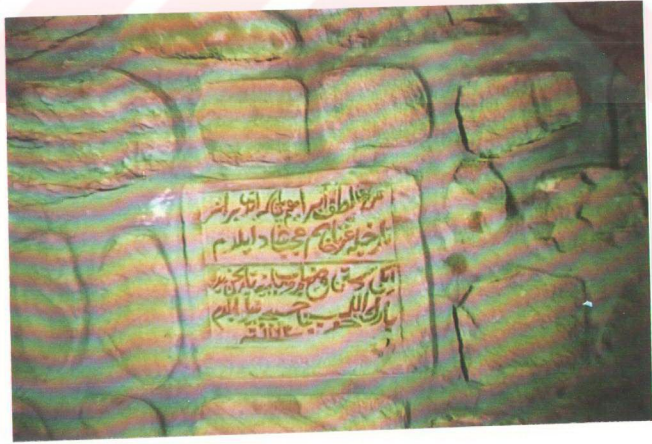
33. Mehmet Paşa Külliyesinin Genel Görünüşü

34. Mehmet Paşa Kütüphanesi Kuzey Cephesi

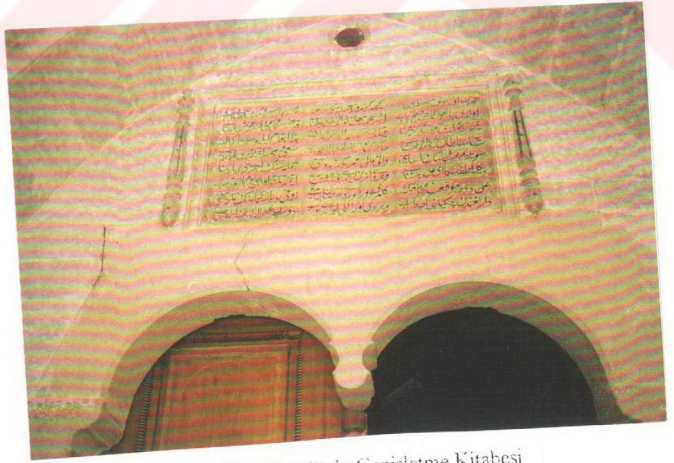
35. Mehmet Paşa Kütüphanesinin Güney-batı Köşeden Görüntüsü

36. İbrahim Paşa Camii Kitabesi

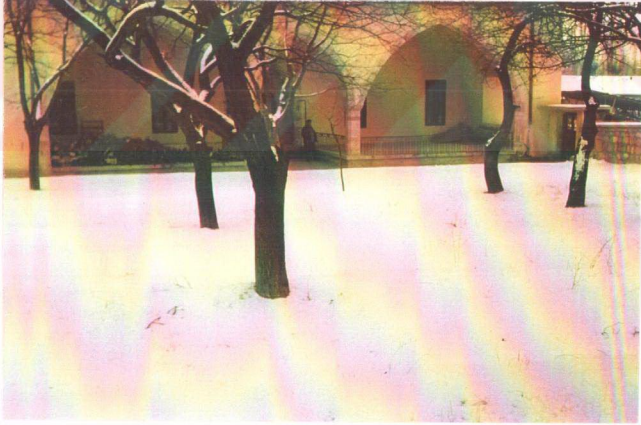
37. İbrahim Paşa Camiindeki Onanm Kitabesi

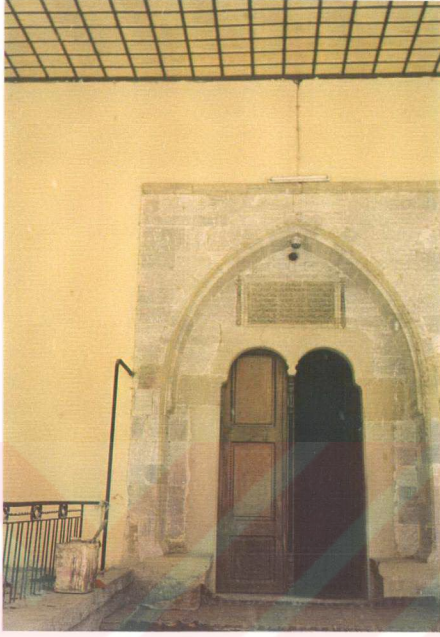
38 İbrahim Paşa Camiinde Genişletme Kitabesi

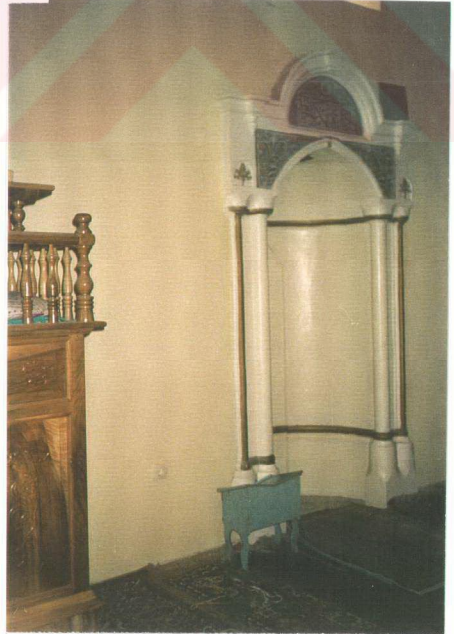
39. İbrahim Paşa Camii İç Görünüş

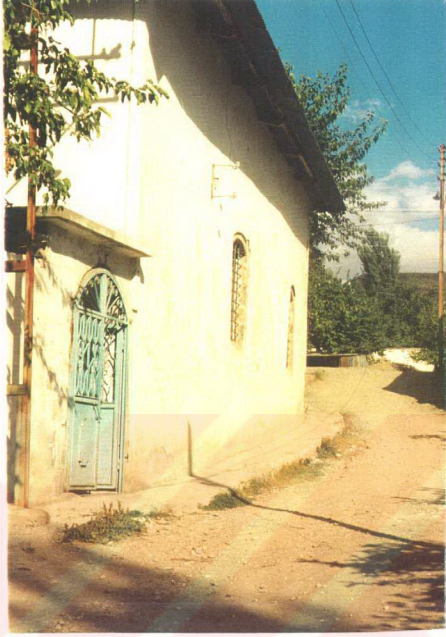
40. İbrahim Paşa Camii Son Cemaat Mahalli

41. İbrahim Paşa Camii Taş Kapısı

42. İbrahim Paşa Camii Mihrabı

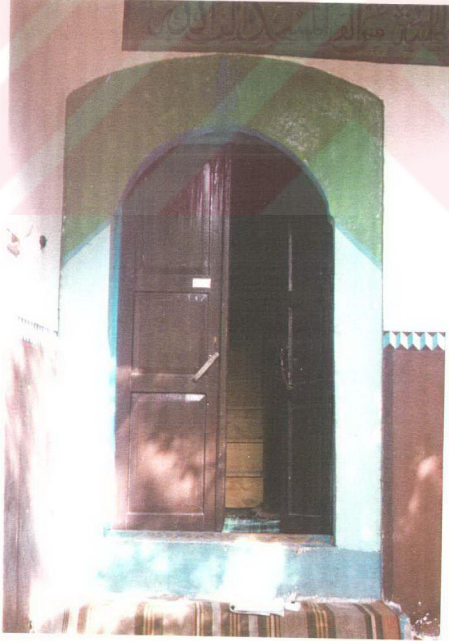
43. Hacı Mevlüt Camii Güney Cephesi

44. Hacı Mevlüt Camii Batı Cephesi

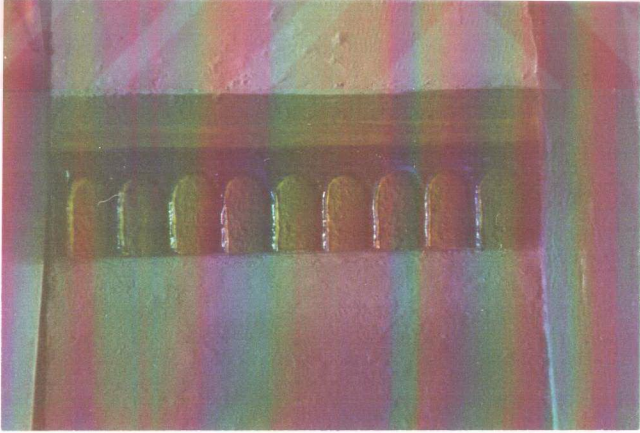
45. Hacı Mevlüt Camii Son Cemaat Mahalli

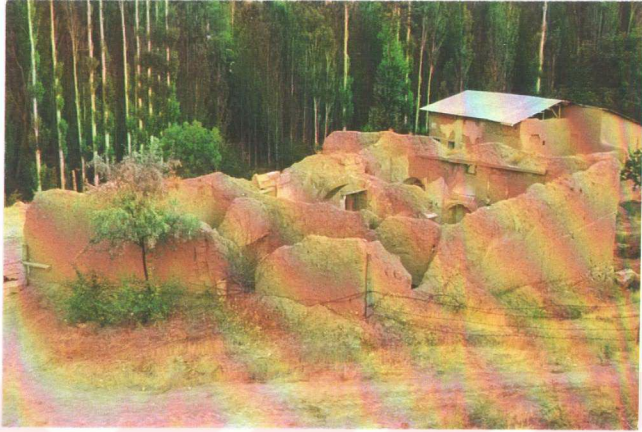
46. Hacı Mevlüt Camisi Taç Tapısı

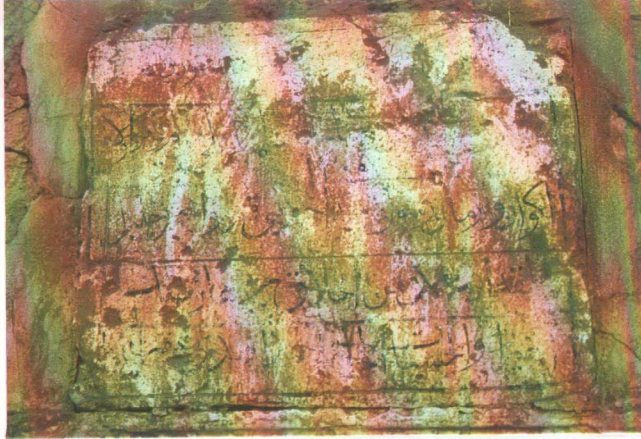
47. Hacı Mevlüt Camii Mihrabı

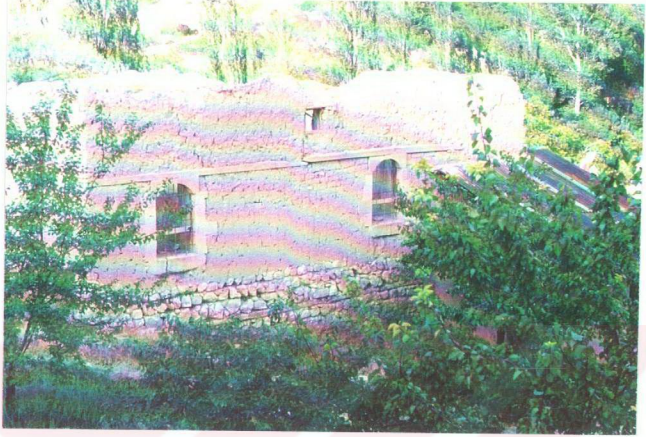
48. Hacı Mevlüt Camii Paye Başlığı

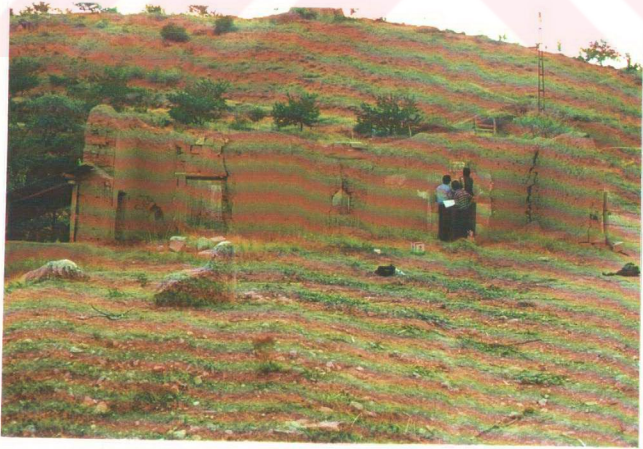
49. Kirmızıbayır Camiinden Genel Görünüm

50. Kirmızıbayır Camii İkinci Kitabı

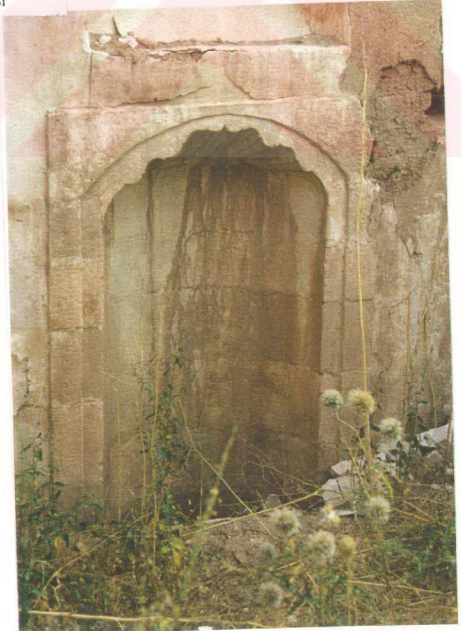
51. Kızılbayır Camii Güney Cephesi

52. Kızılbayır Camii Doğu Cephesi

53. Kırmızıbayır Camii Taç Kapısı

54. Kırmızıbayır Camii Mihrabtan Ayrıntısı

55 Kirmızıbayır Camii Kible Cephesi

56. Mesire Camii Isim Kitabesi

57. Mesire Camii Yapım Kitabesi

58. Mesire Camii Taç Kapısının Avludan Görünüşü

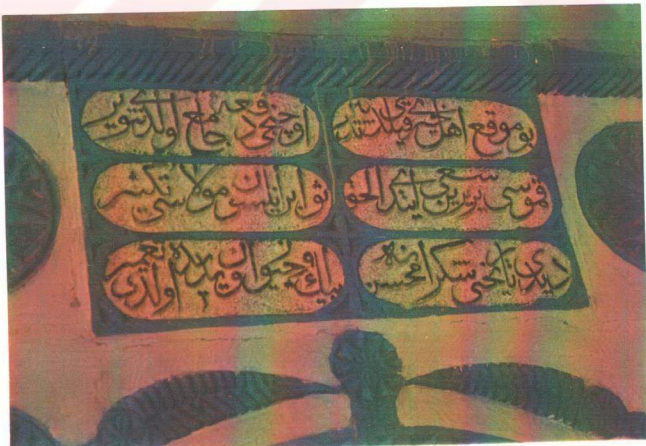
59. Mesire Camii Avlu Giriş Kapısı

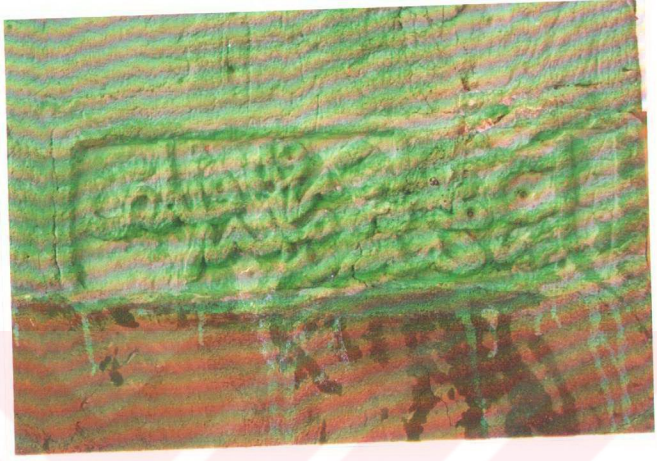
60. Mesire Camii Giriş Kapısı

61. Mesire Camii Mihrabı

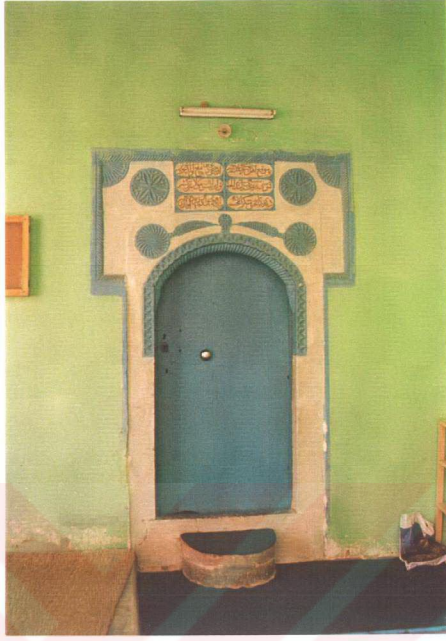
62. Çavuşoğlu Camii Onanım Kitabesi

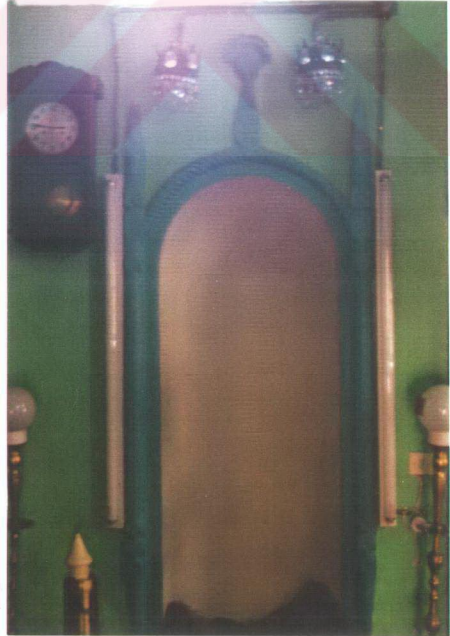
63. Çavuşoğlu Camii Son Cemaat Mahalli Duvarındaki Kitabe

64. Çavuşoğlu Camii Son Cemaat Mahalli

65. Çavuşoğlu Camii Taç Kapısı

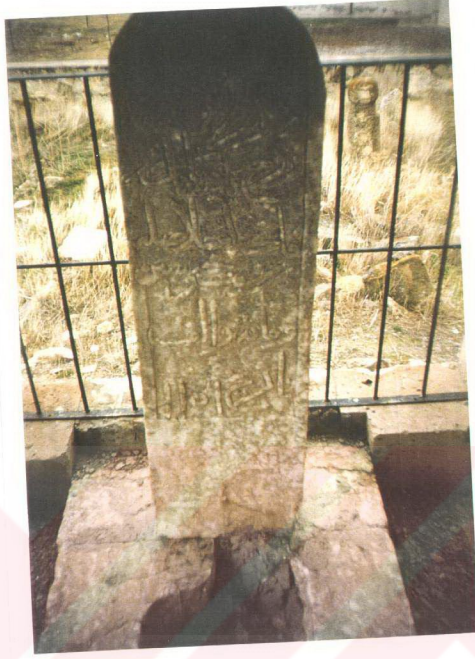
66. Çavuşoğlu Camii Mihrabı

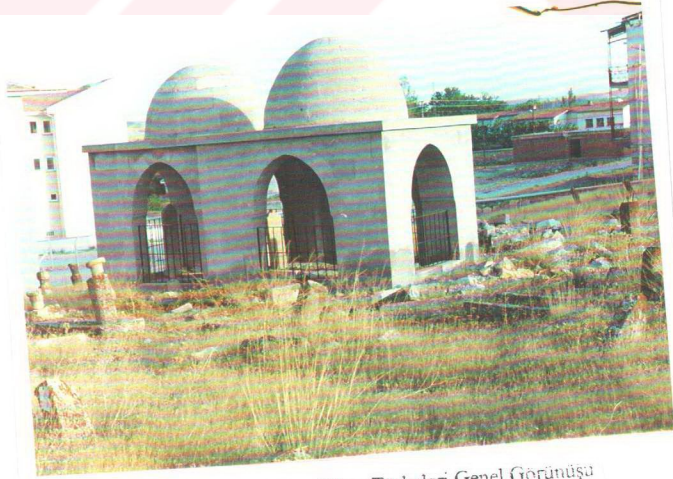
67. Çavuşoğlu Camii Minberi

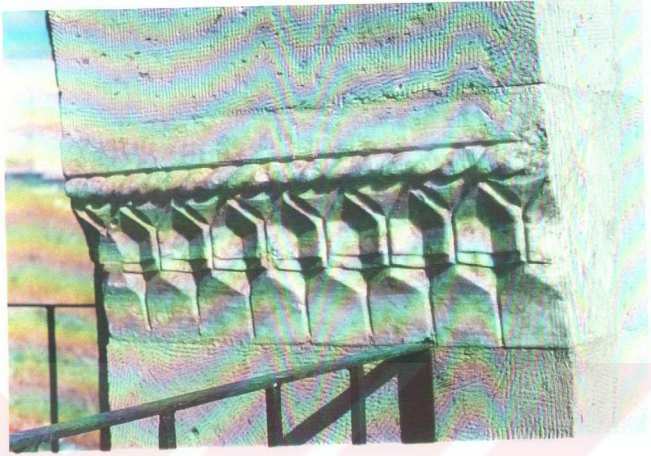
68. Hüseyin Paşa Türbesi Baş Ucu Kitabesi

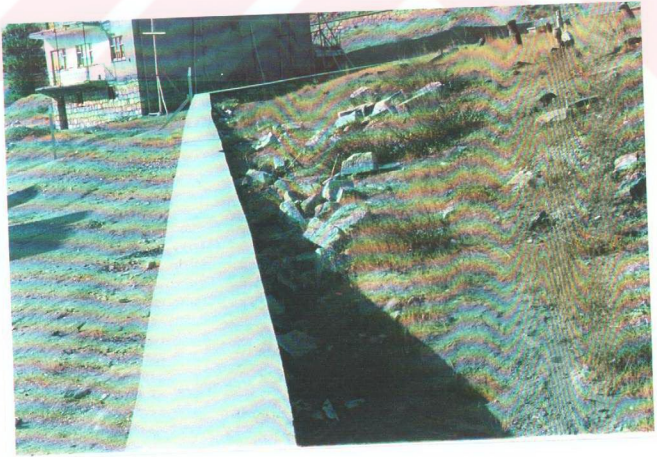
69. Hüseyin Paşa Türbesi Ayak Ucu Kitabesi

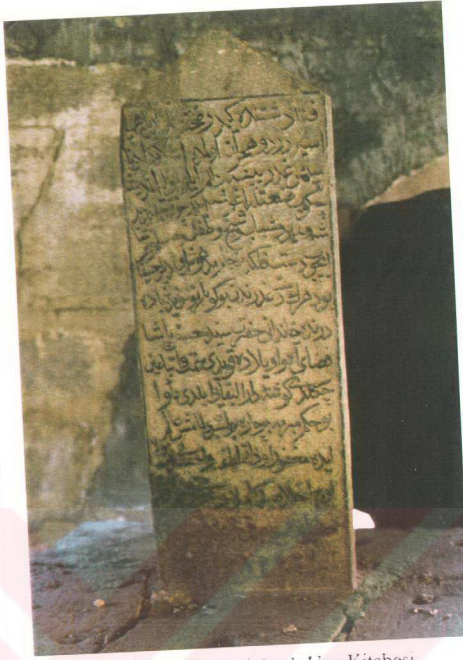
70. Hüseyin Paşa ve Yusuf Paşa Türbeleri Genel Görünüşü

71. Hüseyin Paşa Türbesi Orijinal Paye Başlığı

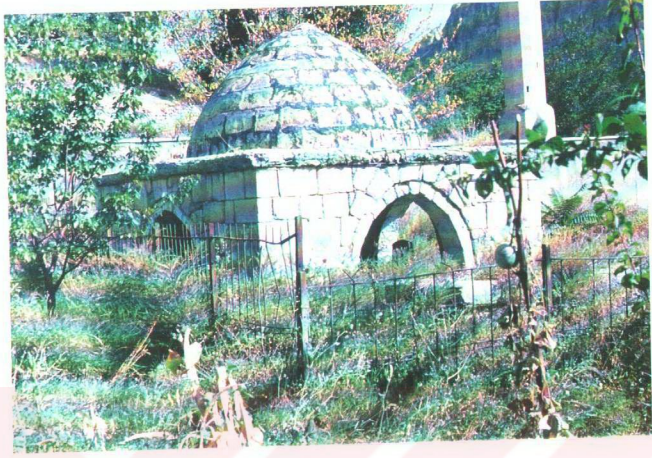
72. Hüseyin Paşa ve Yusuf Paşa Türbeleri Orijinal Taşları

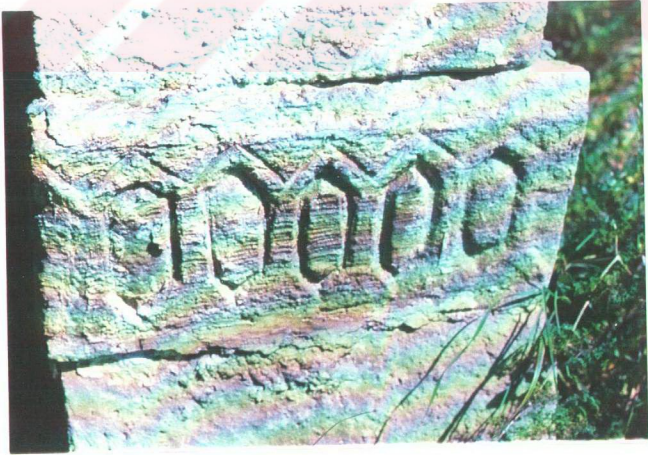
73. Hasan Paşa Türbesi Ayak Ucu Kitabesi

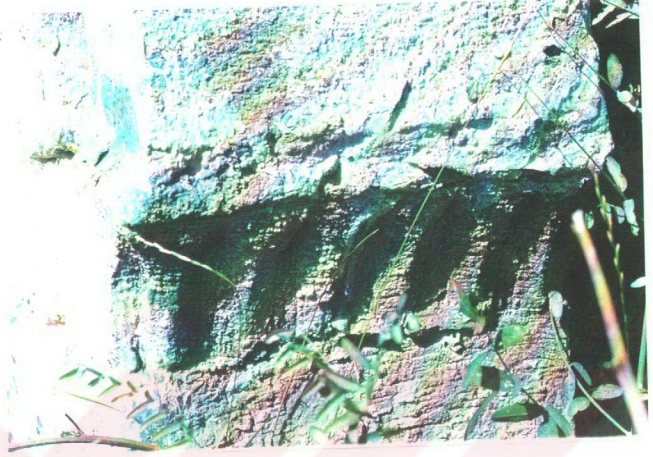
74. Hasan Paşa Türbesi Baş Ucu Kitabesi

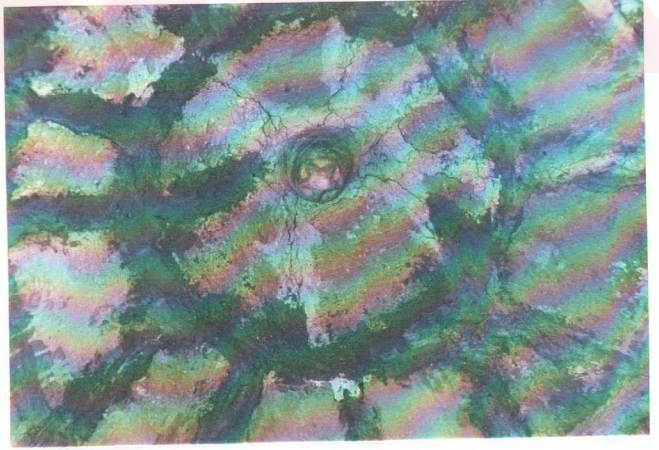
75. Hasan Paşa Türbesi Genel Görünüş

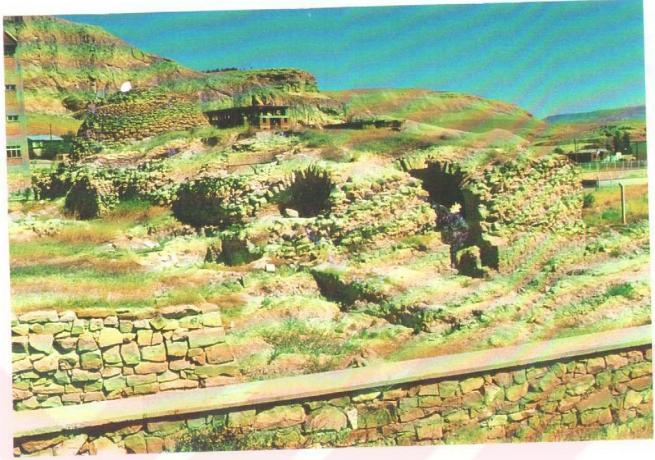
76. Hasan Paşa Türbesi Paye Başlığı

77. Hasan Paşa Türbesi Paye Başlığı

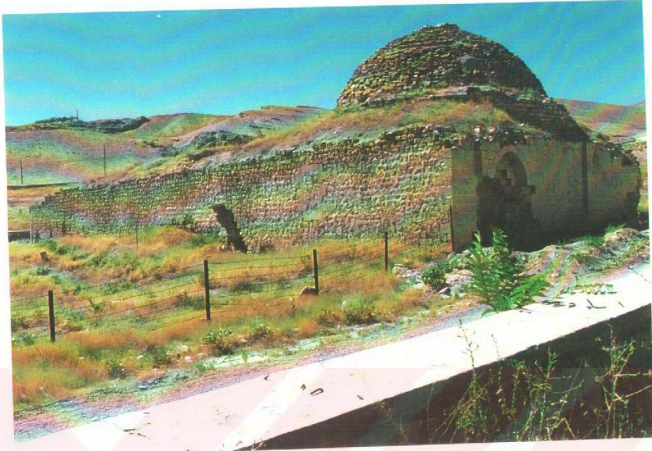
78. Hasan Paşa Türbesi Kubbe İçinden görüntü

79. Hüseyin Paşa Hamamı Batı Cephesi

80. Hüseyin Paşa Hamamı Kuzey Cephesi

81. Hüseyin Paşa Hamamı Doğu Cephesi

82. Hüseyin Paşa Hamamı Doğu Cephesindeki Pencereden Ayrıntı

83. Hüseyin Paşa Hamamı Soyunmalık Kısmı

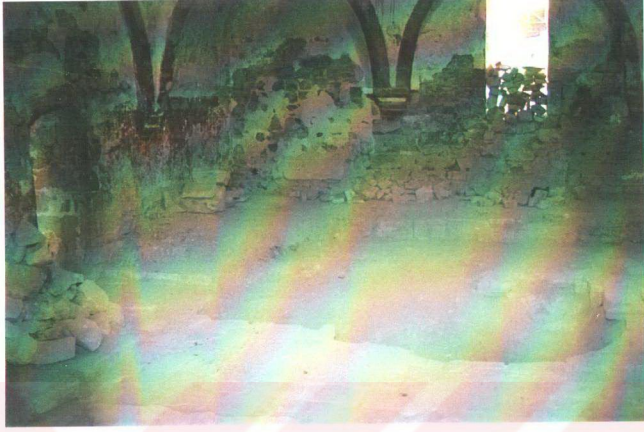
84. Hüseyin Paşa Hamamı Kadınlar Girişi

85. Hüseyin Paşa Hamamı Soynmalık Kısımındaki Tromp ve Kemerler

86. Hüseyin Paşa Hamamı Soynmalık Kısımındaki Sekilerin Görüntüsü

87. Hüseyn Paşa Hamamı Soyunmalık Kısımındaki Havuzun Yeri

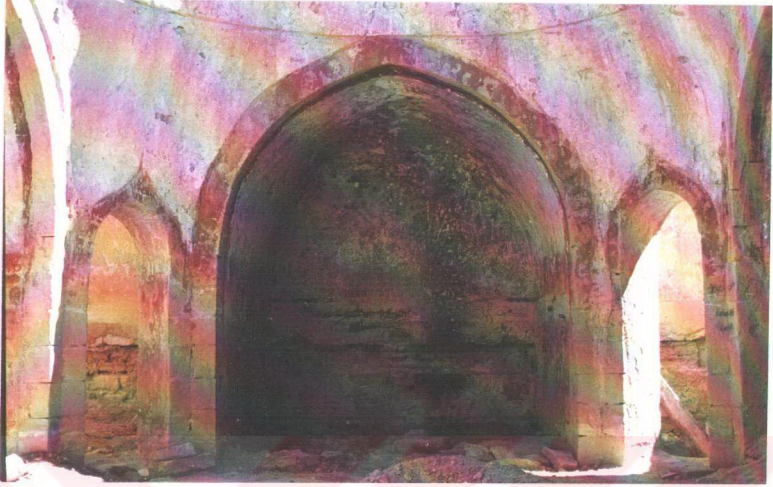
88. Hüseyn Paşa Hamamı Traşlık ve Tuvaletler Duvar Kalıntıları

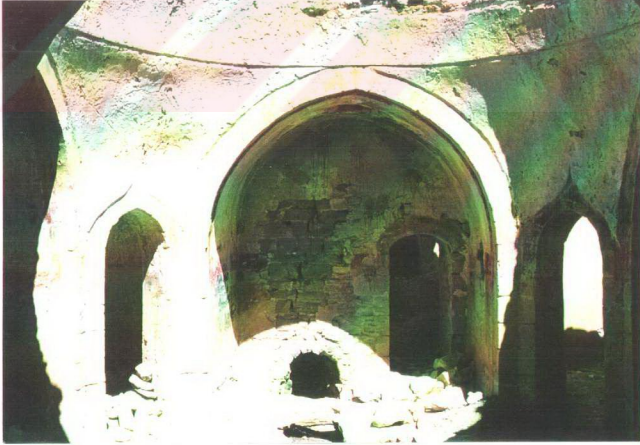
89. Hüseyin Paşa Hamamı Ilıklık Kısmı Güney Uçtaki Sekiler

90. Hüseyin Paşa Hamamı Ilıklık Kısmı Kuzey Uçtaki Sekiler

91. Hüseyin Paşa Hamamı Sıcaklık Bölümü Güney Eyvanı

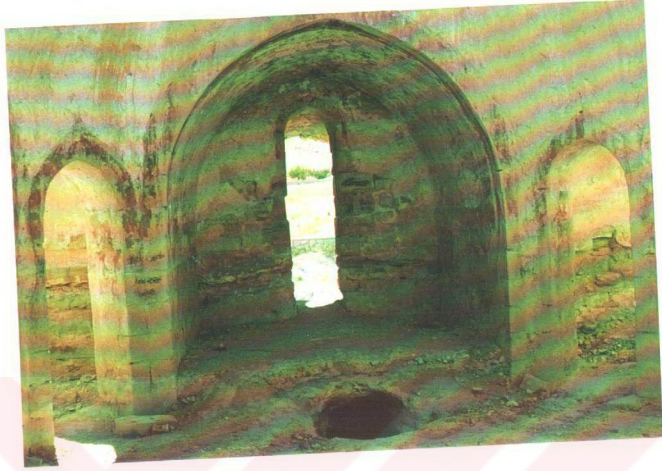
92. Hüseyin Paşa Hamamı Sıcaklık Bölümü Doğu Eyvanı

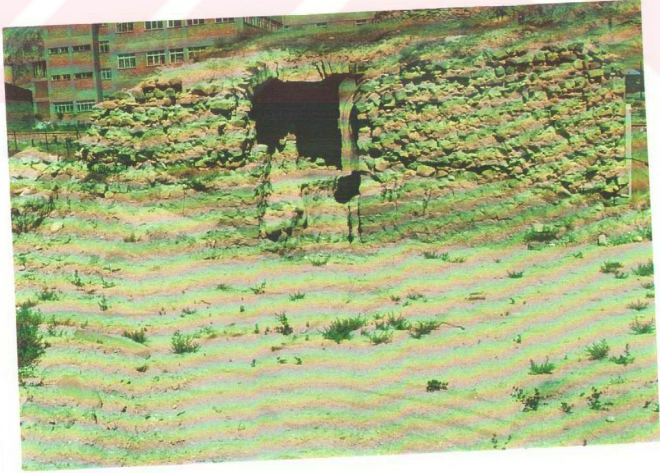
93. Hüseyin Paşa Hamamına Ait Kurna

94. Hüseyin Paşa Hamamı Cehennemliklerden Bir Görüntü

95. Huseyin Paşa Hamamı Sıcaklık Kısım Batı Eyvanı

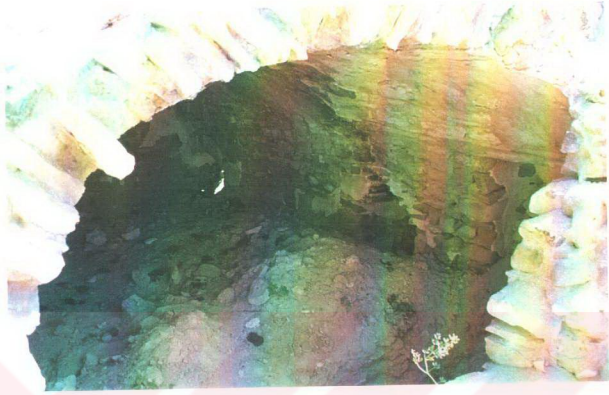
96. Huseyin Paşa Hamamı Külhanın Batı Cephesi

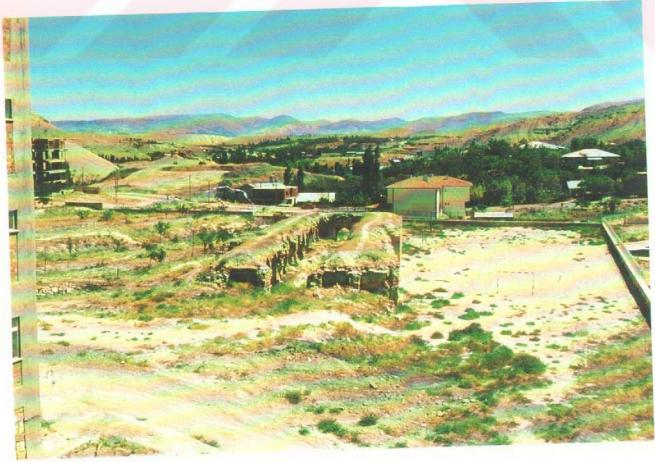
97. Hüseyin Paşa Hamamı Külhanı Örtü Sistemi

98. Gasılhane Genel Görünüşü

99. Gushulhane İçerden Görünüş

100. Yusuf Paşa Bedesteninden Genel Görünüş

101. Yusuf Paşa Bedesteni Güney Cephesi

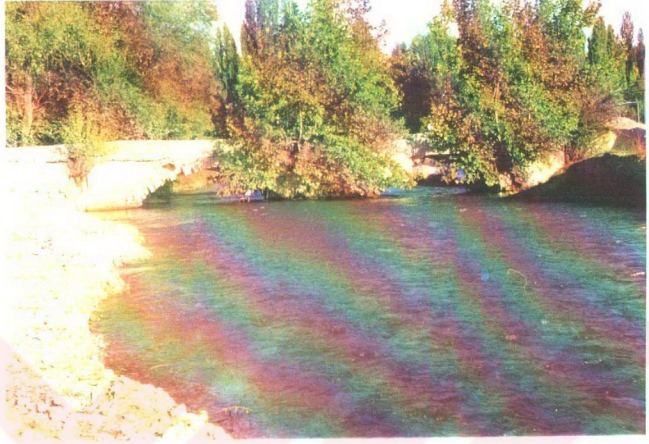
102. Yusuf Paşa Bedesteni Doğu Girişi

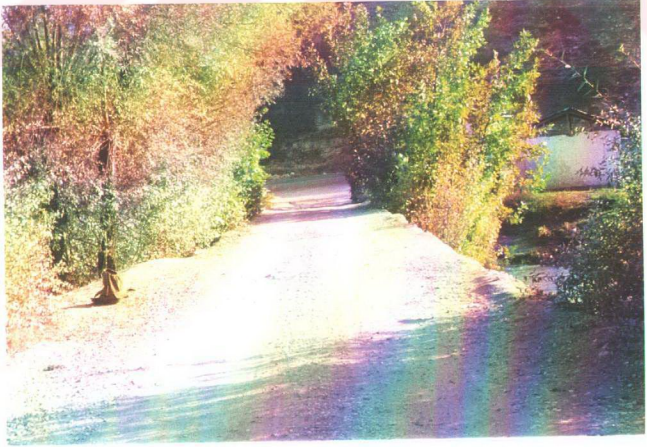
103. Yusuf Paşa Bedesteni Kuzey Cephesi

104. Yusuf Paşa Bedesteni İçerden Görüntü

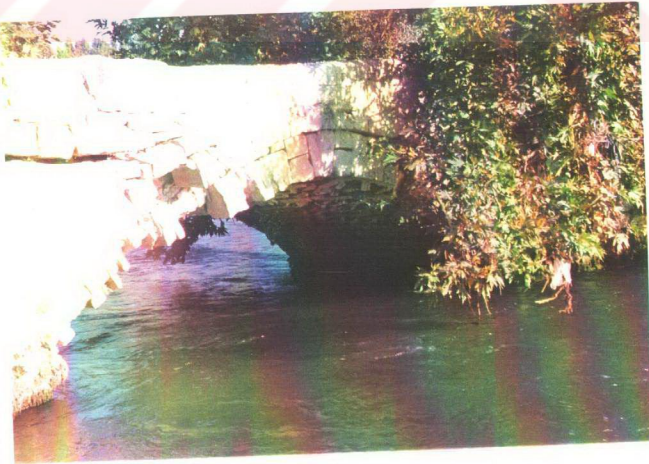
105. Nadir Köprüsü Genel Görüntü

106. Nadir Köprüsü Üst Görünüş

107. Nadir Köprüsü Kuzey Cephesi

108. Nadir Köprüsünün Kemerlerindeki Dökülmeler

109. Abidin Paşa Köprüsü Genel Görünüş

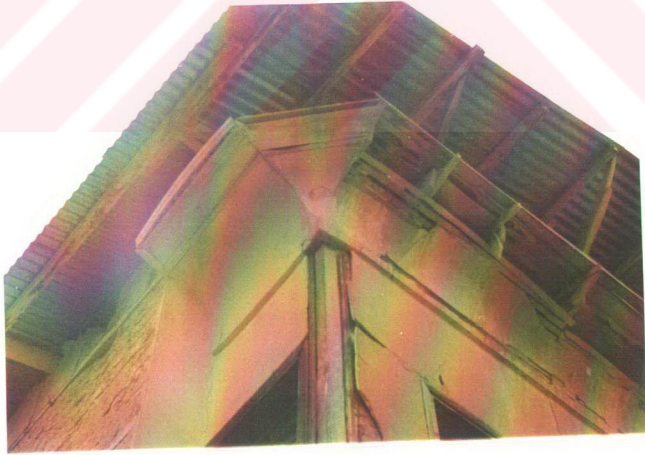
110. Abidin Paşa Köprüsünün Kismen Yıkılmış Kemerinden Bir Görünüş

111. Uzunok Köprüsü Güneyden Görünüş

112. Uzunok Köprüsü Kuzeyden Görünüş

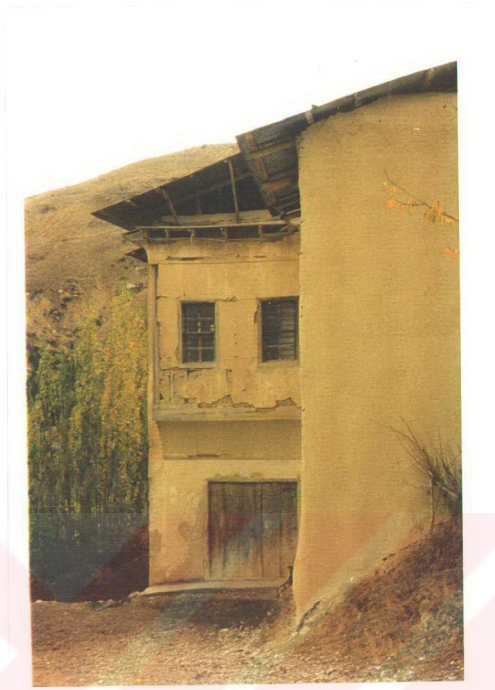
114. Germirerliğliğli Konađđı İnađđı Kıtıbesi

115. Germiterlioğlu Konağı Genel Görünüş

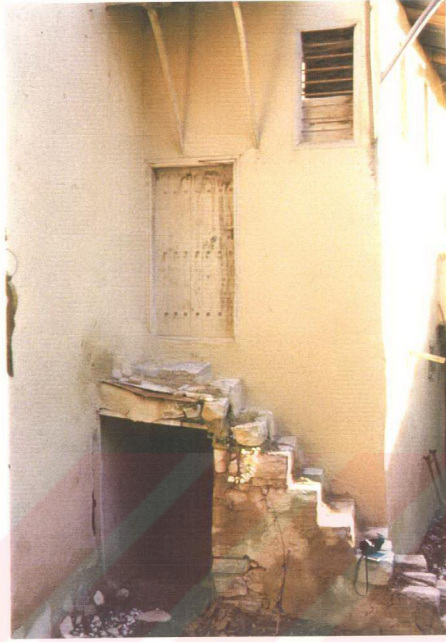
116. Germiterlioğlu Konağı Doğu Cepheden Görünüş

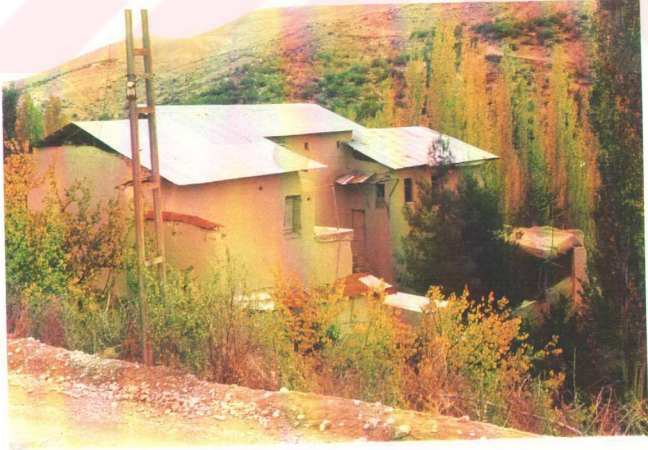
117. Germiterlioğlu Konağı Giriş Kapısı

118. Germiterlioğlu Konağı Hizmetçi Odasına Açılan Kapı

119. Germiterlioğlu Konağı Mutfağının Avlu Giriş

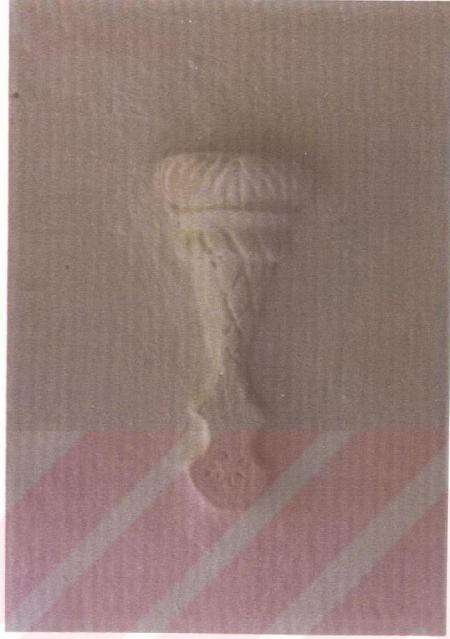
120. Germiterlioğlu Konağı Batı Cephesi

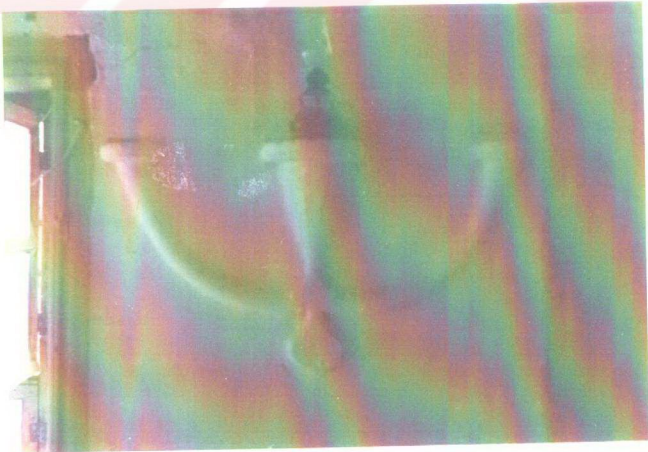
121. Germirerlioğlu Konağı Kahveleri

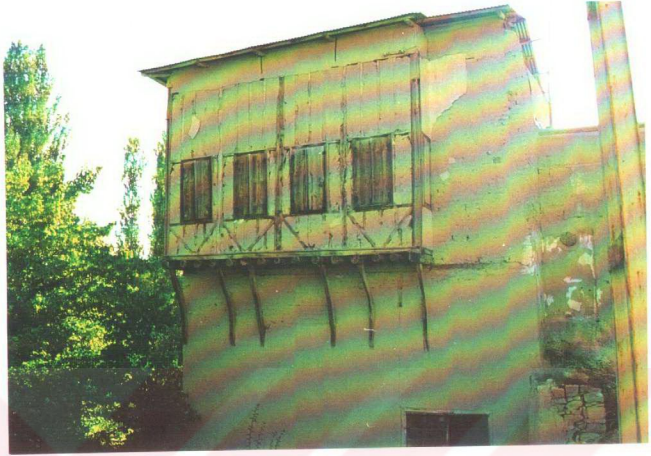
122. Germirerlioğlu Konağı Kuzey Eyvanı

123. Germiterlioğlu Konağı Kandillik

124. Germiterlioğlu Konağı Kandillik

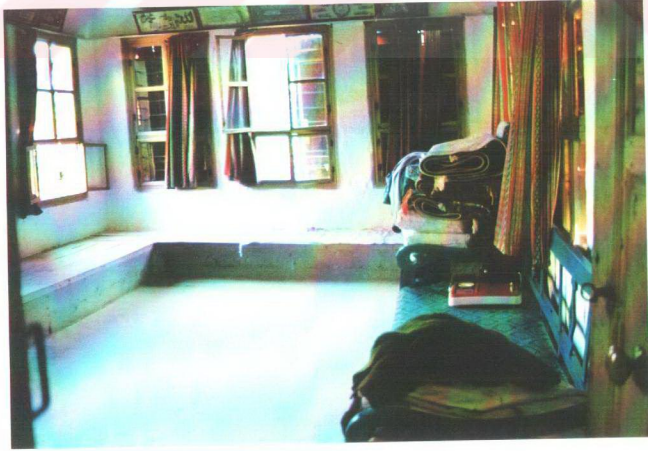
125. Hacı Ali Akkaymak Evi Genel Görünüş

126. Hacı Ali Akkaymak Evi Kış Odası

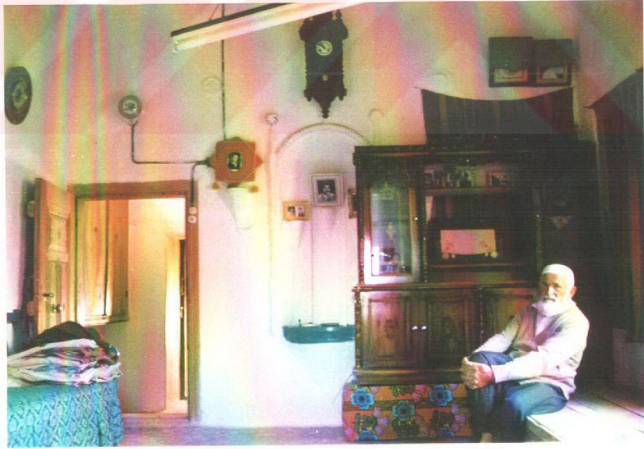
127. Hacı Ali Akkaymak Evi Koridoru

128. Hacı Ali Akkaymak Evi Yaz Odası

129. Hacı Ali Akkaymak Tavandan Görüntü

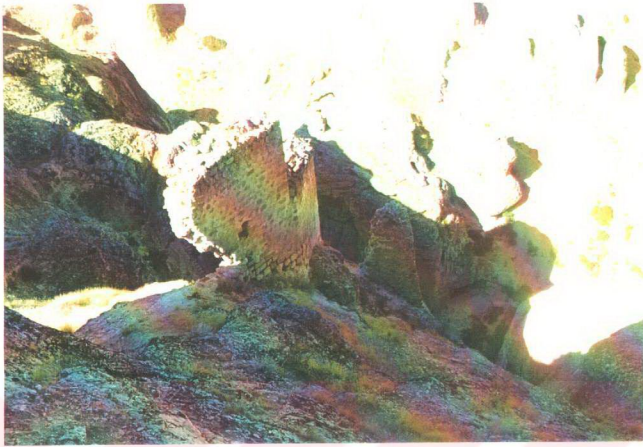
130. Hacı Ali Akkaymak Evi Kahveligi

131. Darende Kalesi Kitabesi

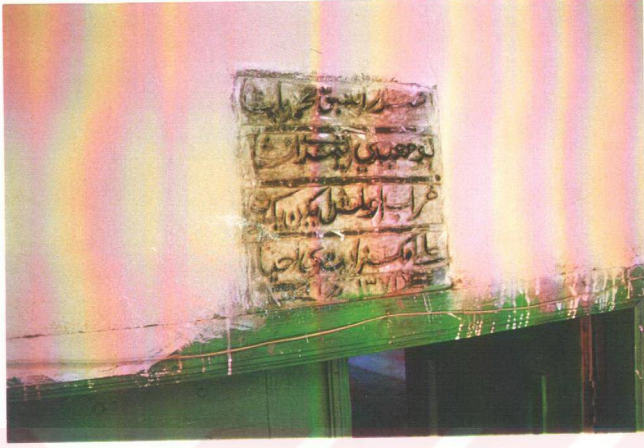
132. Darende Kalesi Kapısı

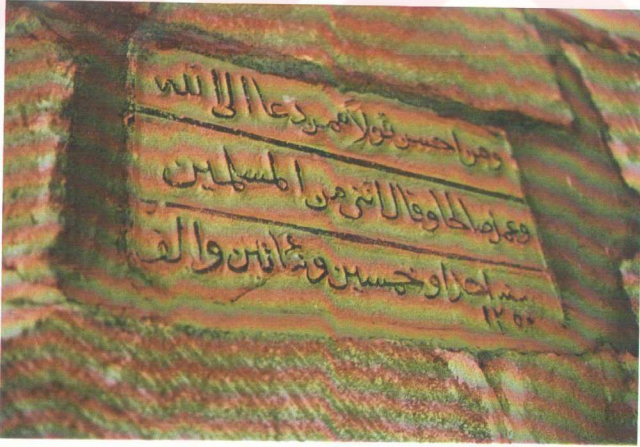
133. Darende Kalesinin Kuzeyindeki Sur Kalıntıları

134. Darende Kalesi Batı Cephesindeki Sur Kalıntıları

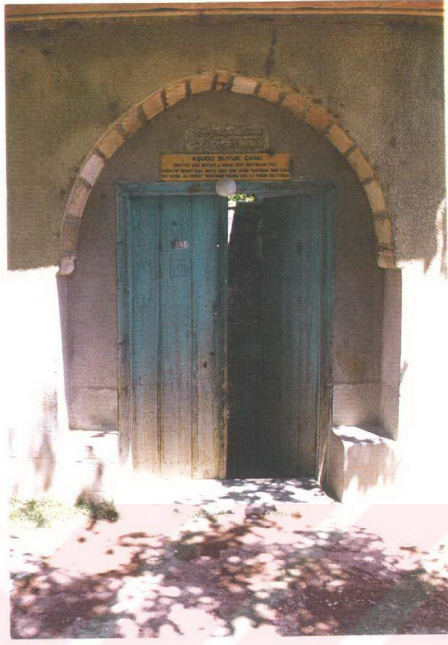
135. Günpınar Mehmed Paşa Camii Kitabesi

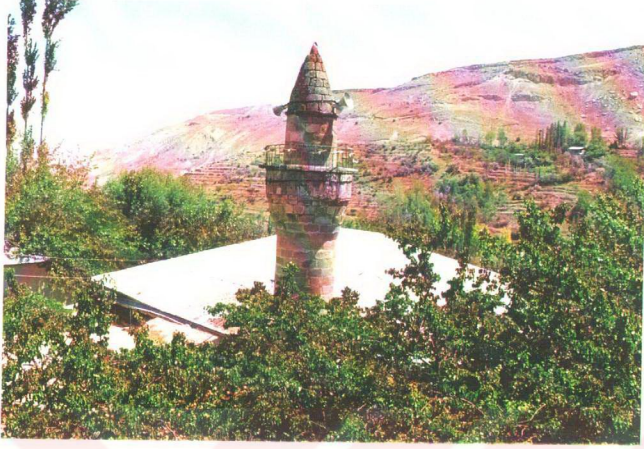
136. Günpınar Mehmed Paşa Camiindeki 1250 Tarihli Kitabe

138. Günpınar Mehmed Paşa Camii Minare Kaidesinden Görünüşü

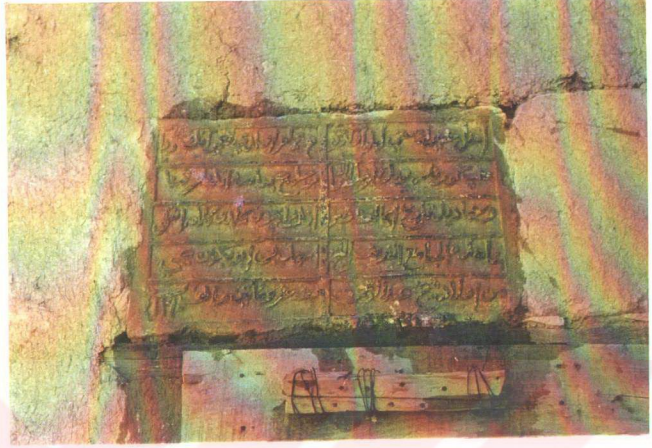
137. Günpınar Mehmed Paşa Camii Avlu Kapısı

139. Günpınar Mehmed Paşa Camii Minarenin Genel G r n Ő 

140. Günpınar Mehmed Paşa Camii Mihrabı

141. Şeyh Ahmet Camii Kitabesi

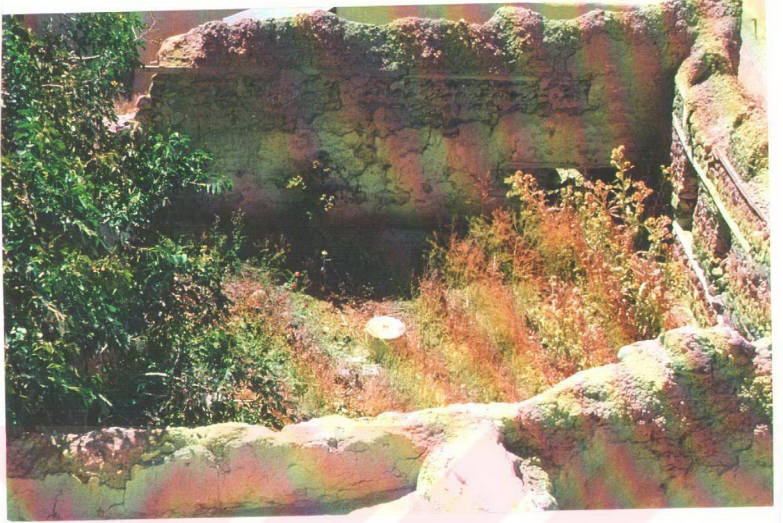
Şeyh Ahmet Camii Genel Görünüü

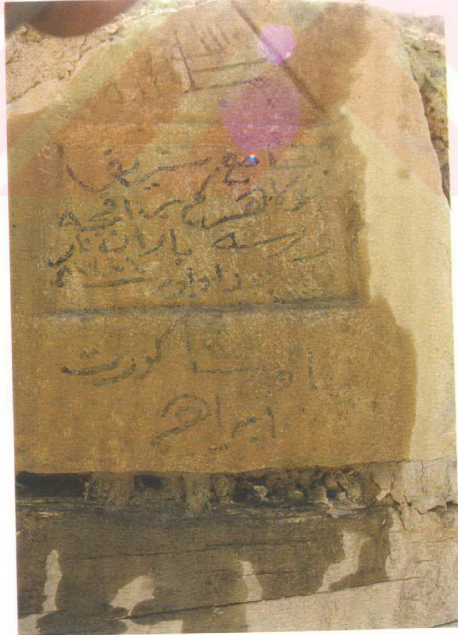
143. Şeyh Ahmet Camii Ahşap Desteklerinden Görüntü

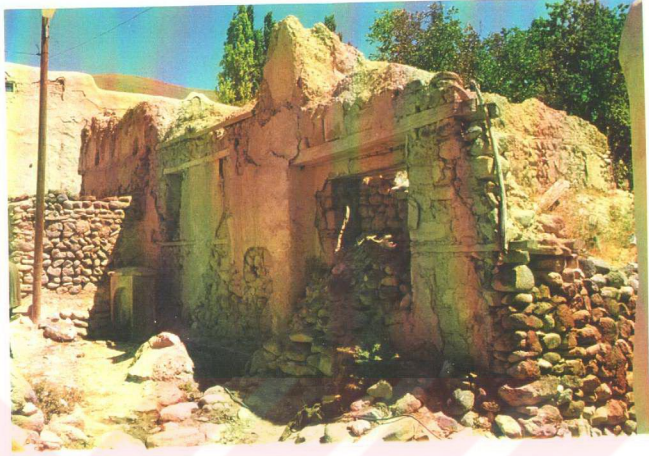
144. Şeyh Ahmet Camii Mihrabı

145. Ulupınar Camii Genel Görüntüsü

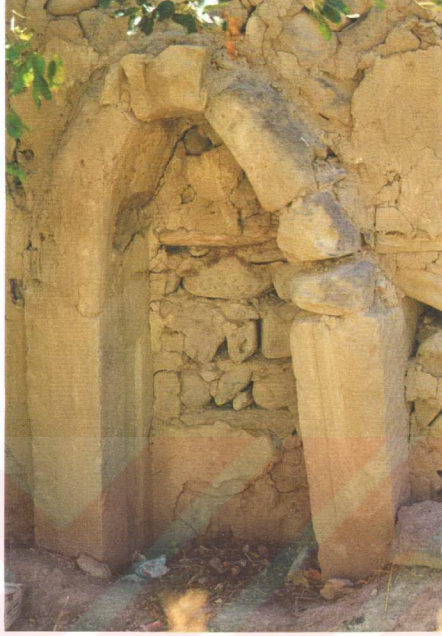
146. Ulupınar Camii Kitabesi

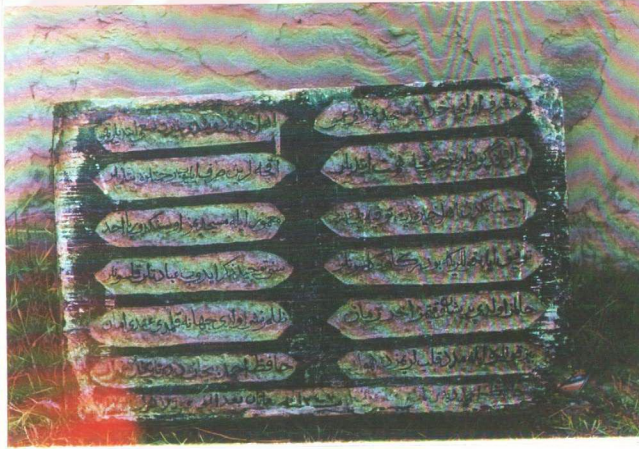
147. Ulupınar Camii Son Cemaat Mahallinden Bir görünüş

148. Ulupınar Camiine Ait Ahşap Destek Başlığı

149. Ulupnar Camii Mihrabı

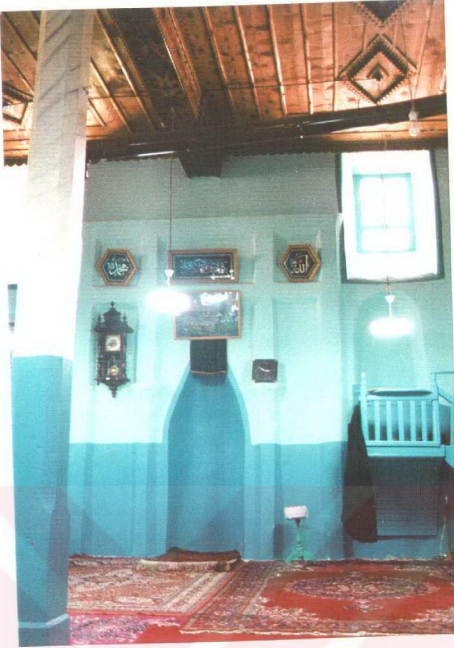
150. Irmaklı Köyü Camii Kitabesi

151 Yenice Orta Mahalle Camii Kitabesi

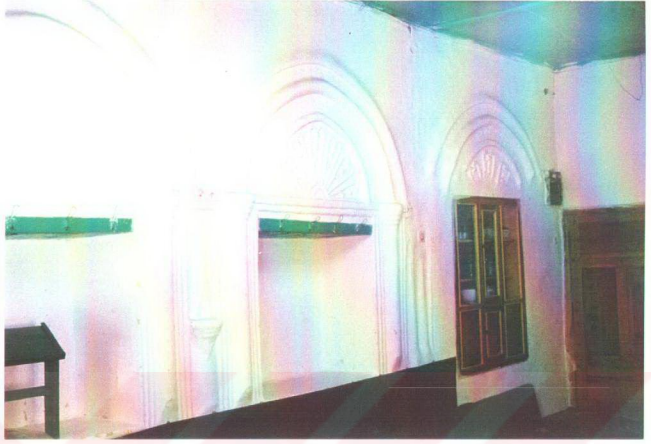
152.Yenice Orta Mahalle Camii Son Cemaat Mahalli

153. Yenice Orta Mahalle Camii Mihrabı ve Minberi

154. Yenice Orta Mahalle Camii Kiriş Süslemeleri ve Tavanı

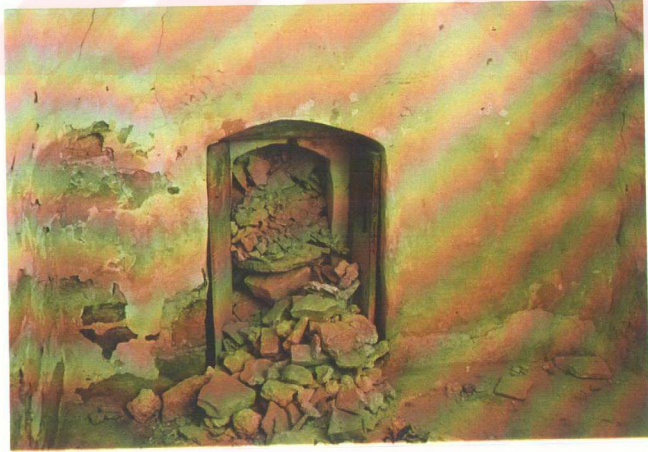
155. Yenice Orta Mahalle Camii Ek Mescidin Eski Giriş

156. Yenice Orta Mahalle Camii Ek Mescidin Eski Mihrab Niş

157. Yenice Orta Mahalle Camii Ek Mescidin Pencereden Dönüştürülmüş Nişleri

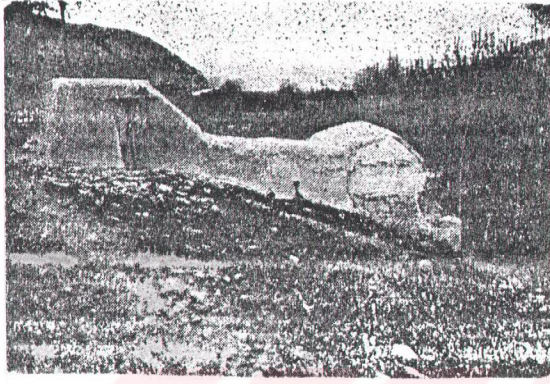
158. Medişeyh Türbesi Girişi

159. Medîşeyh Türbesi Kubbesinin Üstten Görünüşü

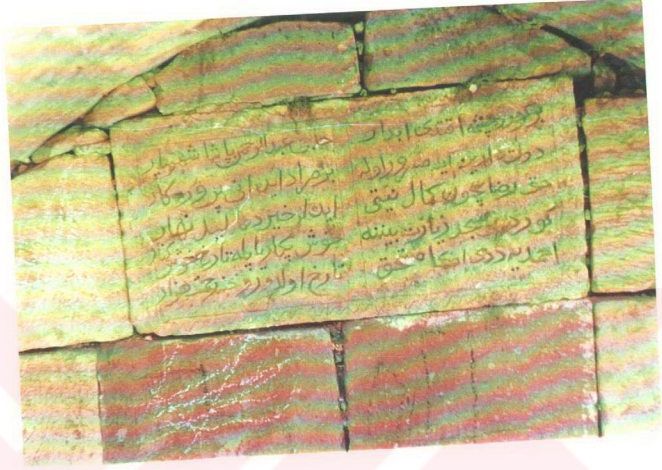
160. Medîşeyh Türbesi Yıkımdan Sonraki Kubbe Görünüşü

161. Medişeyh Türbesi Eski Bir Resmi (Tohma Havzasından)

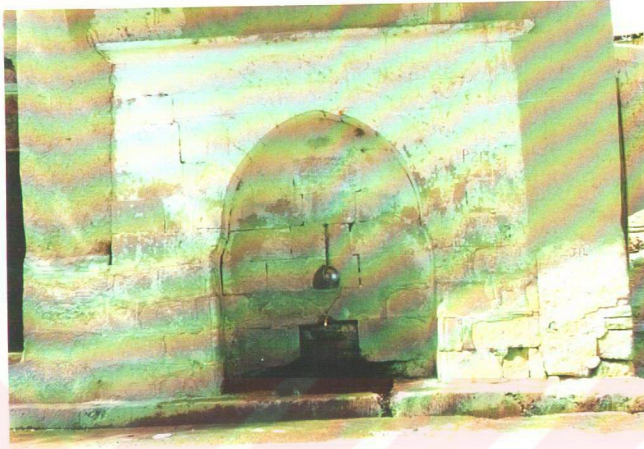
162. Abdurrahman Paşa Çeşmesi Genel Görünüşü

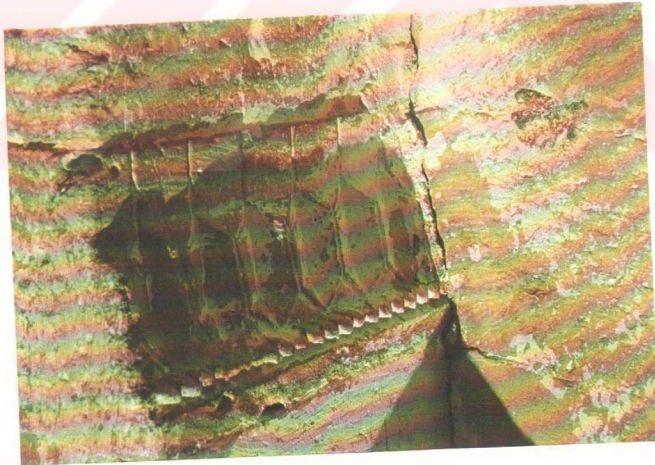
163. Abdurrahman Paşa Çeşmesi Kitabesi

164. Çarşıçı Çeşmesi Kitabesi

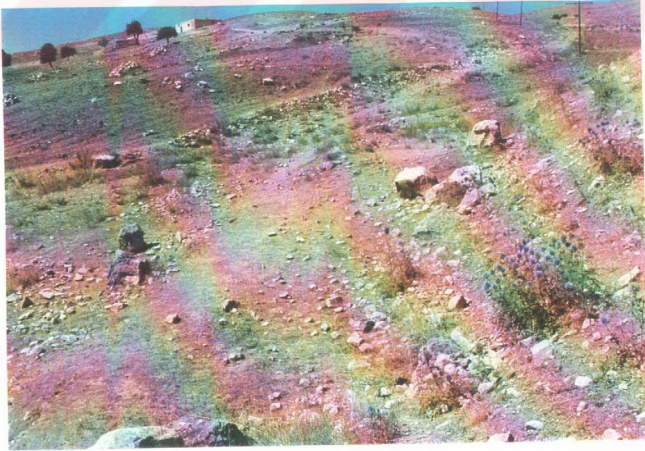
165. Çarşıçi Çeşmesi Genel Görünüşü

166. Çarşıçi Çeşmesi Kemer Ayağı

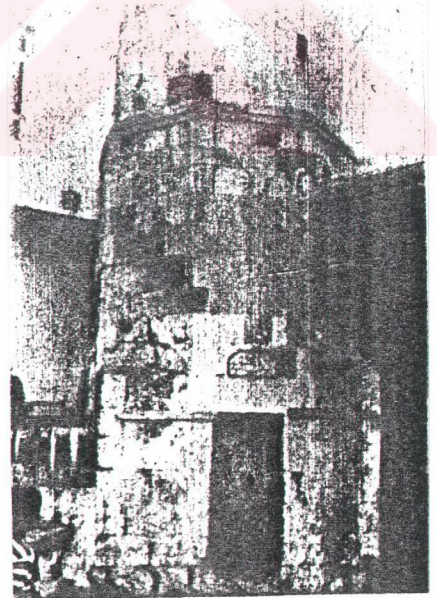
167. Mehmet Paşa Hanının Bulunduğu Saha ve İzler

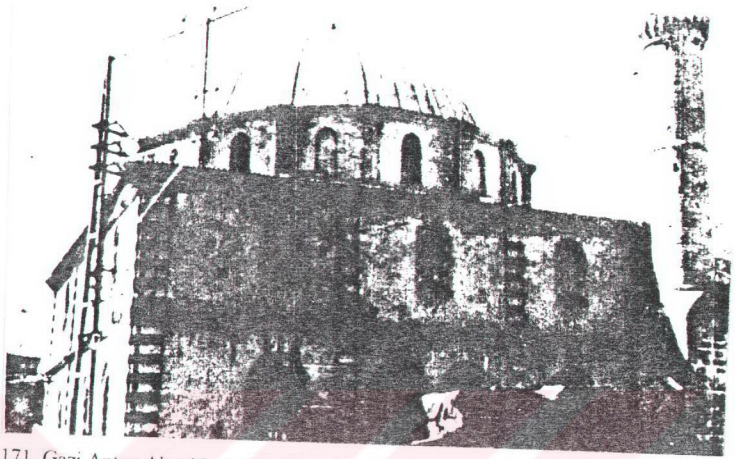
168. Ayvalı Hanının Bulunduğu Saha ve İzler

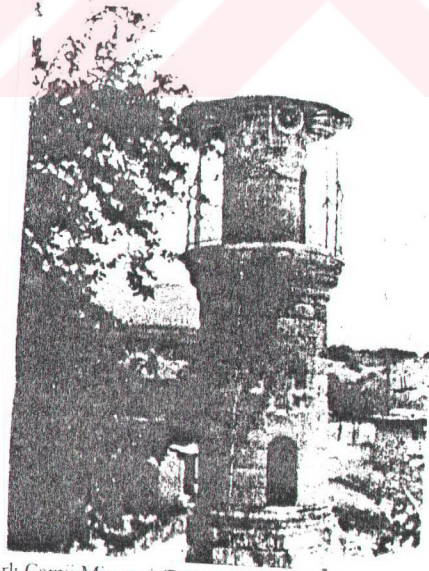
169. Maraş Ulu Camii Minaresi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)

170. Hatuniye Camii minaresi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)

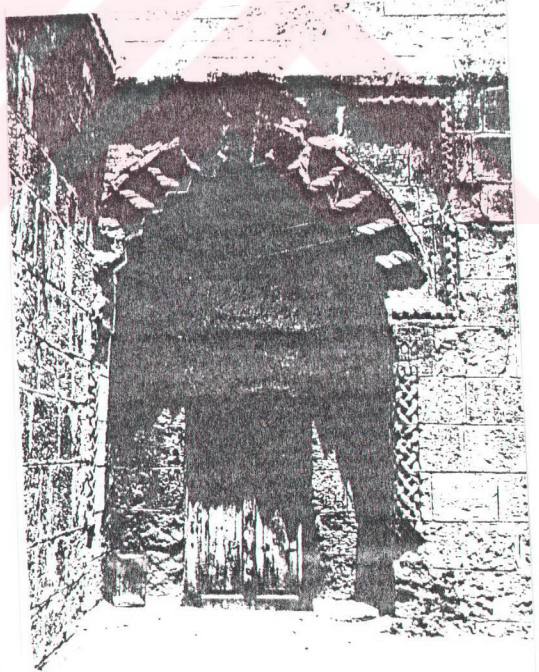
171. Gazi Antep Alaüddevle Camiinin minaresi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)

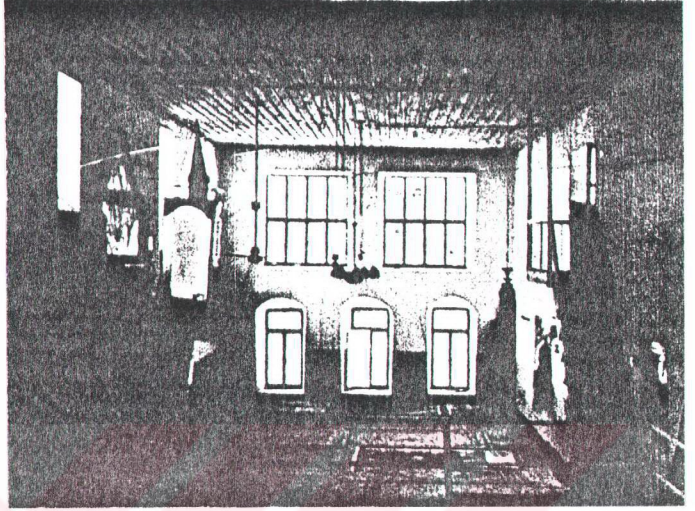
172. Haznedarlı Camii Minaresi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)

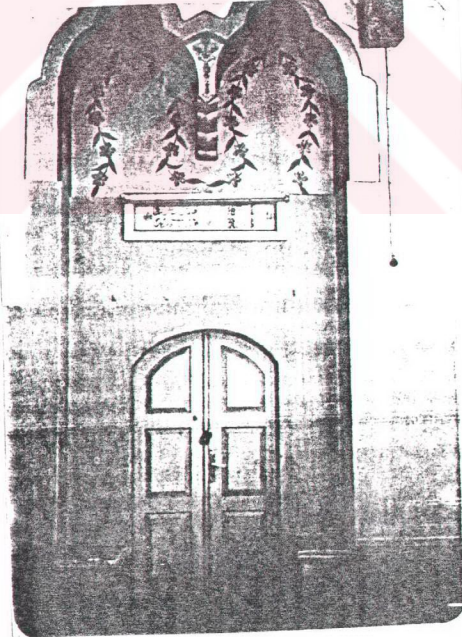
173. Üdürgücü Mescidi Portalı
(Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)

174. Taş Medrese Portalı
(Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)

175. Hatuniye Camii Minberi (Dulkadirli Beyliği Mimarisinden)

176. Şekerli Camii Giriş Kapı (Fahri Çam)

177. Sarayhan Camii Minberi (Fahri Çam)